

ESTUDIS
HISTÒRICS I
DOCUMENTS
DELS

ARXIUS
DE **L** ROTOCOLS

XXXIII

COL·LEGI DE NOTARIS DE CATALUNYA

FUNDACIÓ
BARCELONA 2015

ESTUDIS
HISTÒRICS I
DOCUMENTS
DELS

ARXIUS
DE PROTOCOLS

XXXIII

ESTUDIS
HISTÒRICS I
DOCUMENTS
DELS

ARXIUS
DE **P**ROTOCOLS

XXXIII

COL·LEGI DE NOTARIS DE CATALUNYA

BARCELONA 2015

Publicació patrocinada per la
Fundació Noguera

Director

Lluís Jou i Mirabent

Coordinador

Laureà Pagarolas i Sabaté

Consell

Jordi Figa i López-Palop, Josep M. Font i Rius,
Joan J. López Burniol, Josep M. Sans i Travé
i Francesc Torrent i Cufí

Editor

Il·lustre Col·legi de Notaris de Catalunya
c/ Notariat, 4 – 08001 Barcelona

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, SL
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida - bobala@bobala.cat
ISSN: 0211-5425
Dipòsit Legal: B-44.447-1995

SUMARI

- 7 Escrivanies i notaris de la Geltrú, Vilanova i Cubelles (segles XIII-XV)

Noemi Ortega Raventós (Merton College Library. University of Oxford)

- 49 El monestir de Sant Pere de les Puel·les de Barcelona i els anys de la fam (1374-1375)

Montserrat Richou i Llimona (Institut de Recerca en Cultures Medievals. UB)

- 75 L'activitat dels mercaders catalans a la Pisa medieval (final del segle XIV-primer meitat del XV)

José Bordes García (Universitat de València)

- 91 Els inventaris de les botigues de tres apotecaris de Tarragona: Llorenç Sabater, Pere Riber i Ignasi Vidal (1604-1608)

Isabel Companys i Farrerons (AHT), Montserrat Sanmartí i Roset (URV)

- 189 Els Rotxotxo, una nissaga de naipers de Barcelona amb dos-cents anys d'història (1637-1821)

Paloma Sánchez, Esther Sarrà (Barcelona)

239 La família Martorell de Barcelona: entre el món empresarial, la política municipal i l'associacionisme (1789-1906)

Margarida Güell i Baró (Universitat Autònoma de Barcelona)

273 L'escrivania de Marina de Barcelona (1751-1876). La institució i els fons documentals

Lluïsa Cases i Loscos (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona)

335 Ressenyes i notes bibliogràfiques

Vicenç Ruiz Gómez

345 Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Memòria 2014

361 «EHDAP». Normes per a la presentació d'originals

ESCRIVANIES I NOTARIS DE LA GELTRÚ, VILANOVA I CUBELLES (SEGLES XIII-XV)

NOEMI ORTEGA RAVENTÓS

MERTON COLLEGE LIBRARY, UNIVERSITY OF OXFORD

RESUM

Aquest article se centra en l'estudi de les escriptories medievals que hi havia a les actuals poblacions de Vilanova i la Geltrú i de Cubelles, durant els segles XIII-XV. Es desenvolupa una anàlisi descriptiva tant de les tres escriptories parroquials de cada una de les esglésies de les viles com de l'escriptoria de la cúria del batlle. L'estudi de les escriptories dona coneixement dels notaris que hi van realitzar el seu treball. S'ha dedicat especial atenció a establir la seva *auctoritas* i oferim una reproducció dels seus *signa*. A l'últim, s'han estudiat els protocols notariaus que es conserven d'aquestes escriptories.

PARAULES CLAU

Notariat català, la Geltrú, Vilanova, Cubelles.

ABSTRACT

This paper examines the notarial activity in the medieval towns of Villanova de Cubelles, Geltrú and Cubelles during the thirteenth and fifteenth centuries. The research analyses the different offices in Villanova, Geltrú and Cubelles: three church notaries and one municipal. The study of these notaries reveals their structure and also gives important information —such as names and protocols— about the people working there. It has been given a special attention to establish their *auctoritas* and we offer a reproduction of their *signa*.

KEYWORDS

Catalan notaries, la Geltrú, Vilanova, Cubelles.

L'objectiu d'aquest article és reconstruir la nòmina dels notaris que van treballar en les poblacions de la Geltrú, Vilanova de Cubelles i Cubelles al llarg dels segles XIII-XV, i entendre el desenvolupament de la seva funció en les escrivanies que hi havia en aquestes tres viles. S'han inclòs les referències cronològiques de cadascun d'ells i els documents d'on s'han extret les notícies; majoritàriament, a partir de les referències dels llibres notarials, ja sigui els assentaments o nòtules o bé les anotacions dels marges. També estudiem els protocols que s'han buidat per ampliar la informació sobre aquestes escrivanies. En total, s'han analitzat quatre protocols notarials dels set que es conserven d'època medieval. Els noms dels notaris s'han extret de les subscripcions dels documents que es conserven en aquestes tres viles, un conjunt de 123 pergamins.

Avancem ja algunes conclusions. Es tractava d'individus que treballaven en solitari en les seves petites escrivanies locals, amb l'habitual ajuda d'escrivents. I hi havia una certa mobilitat de notaris per tota aquesta zona, ja que un mateix notari podia intervenir en les tres o quatre escrivanies que hi trobem.

La Geltrú és el nucli més antic de les tres viles estudiades. En un inici, la Geltrú fou de domini episcopal, mentre que Cubelles era terme reial i Vilanova de Cubelles¹ era una simple quadra del terme de Cubelles. Després, a partir de la carta de poblament atorgada² per Jaume I el 1274,³ Vilanova de Cubelles esdevingué autònoma. El 27 de juliol de 1368,⁴ però, la Geltrú passà a domini reial. Els tres nuclis es regien sota un sol batlle, per bé que formaven tres universitats diferenciades.⁵ L'organització del govern de les tres universitats és clau per entendre el funcionament de les seves escrivanies. Segons a qui pertany la vila, trobem un tipus d'escrivania o un altre. Podem observar que, entre els segles XIII i XV, cada una de les viles tingué una escrivania parroquial i, sota el domini del mateix batlle, una escrivania de la cúria.

1. Albert VIRELLA BLODA, *Vilanova i la Geltrú del mil·lenari de Cubelles al setè centenari de la carta pobla de Vilanova*, Barcelona: Biblioteca Selecta, 1974, p. 148-164.

2. Albert VIRELLA, *Vilanova i la Geltrú...*, p. 148-164.

3. Biblioteca Museu Víctor Balaguer (BMVB), *Pergamins 604*: Trasllat de 15 març de 1317 de la carta de poblament donada per Jaume I el 1274.

4. BMVB, *Pergamins 635*, *Pergamins 554*, *Pergamins 598*.

5. Maria Lluïsa ORRIOLS I VIDAL, *Alguns aspectes de la Geltrú a la Baixa Edat Mitjana*, Vilanova i la Geltrú: Ajuntament de Vilanova, 1987, p. 37.

Escrivania parroquial de l'església de Santa Maria de la Geltrú

L'escrivania de la Geltrú la trobem mencionada per primer cop en el marc del projecte de Besalú.⁶ El projecte cercava trobar un equilibri en la dispersió de les propietats de les escrivanies arreu de Catalunya i la *teòrica* exclusivitat del rei en concedir-les. Observem com hi hagué una proliferació de concessions i confirmacions d'escrivanies arreu de Catalunya. Amb aquest acte, es pretenia vincular-les a l'administració reial però acceptant la propietat, majoritàriament eclesiàstica. Dins aquest àmbit, observem com el 1282 l'infant Alfons concedí el dret de notaria a la parròquia de Santa Maria de la Geltrú, al rector Romeu i als seus successors.⁷

En el projecte de Besalú s'estableix un formulari dit *Forma Ordinationis*,⁸ on s'indica l'estructura del redactat que han de tenir les concessions d'escrivanies públiques notariales i que han de seguir els comissaris. Aquest formulari és clarament visible en la concepció de l'escrivania de la Geltrú. Primerament, trobem l'origen eclesiàstic de l'escrivania: «ab antiquo, habuisse scribaniam ipsius ecclesie». Detectem també referències al passat: *assignamus, donamus et restituimus*. Amb aquest *restituimus*, deduïm que ja s'hi localitzava una scrivania amb anterioritat. L'atorgament de la parròquia es fa *in perpetuum*, i com a *scribaniam parrochie*. La jurisdicció de l'escrivania se situa en els límits territorials atorgats per l'església de Santa Maria de la Geltrú. L'escrivania podrà emetre escriptures, tant públiques com privades, als parroquians d'aquesta església i a qualsevol persona que es trobi en aquells moments en els seus límits territorials. Aquests límits jurisdiccionals de l'escrivania parroquial es veuen en les subscripcions dels

6. Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «La titularidad de las notarías parroquiales catalanas desde Pedro II (III) el Grande a Jaime II: del proyecto Besalú (1281) a la Pragmática de 1302», a *Estudis sobre història de la institució notarial a Catalunya en honor de Raimon Noguera*, Barcelona: Fundació Noguera, 1988, p. 31-50; Maria Teresa FERRER I MALLOL, «L'expansió d'una regalia al començament del segle XIV: el notariat reial», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), 13 (1995), p. 55-73; Rafael GINEBRA, «Les escrivanies eclesiàstiques a Catalunya», a *II Congrés d'història del notariat català*, Barcelona: Fundació Noguera, 2000, p. 94-96.

7. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), reg. 59, f. 151r-v. Vegeu la transcripció a l'apèndix documental.

8. Rafael CONDE, Francisco GIMENO, «Notarías y escribanías de concesión real en la Corona de Aragón (s. XIII)», a *Notariado público y documento privado: de los orígenes al siglo XIV. Actas del VII Congreso Internacional de Diplomática (Valencia, 1986)*, València: Generalitat Valenciana, 1989, v. I, p. 305-308.

notaris posteriors, com per exemple el notari Pere Armenter (el 1415), «notarii publici per totam eius parrochiam».⁹

Igualment es determina, en el projecte de Besalú, que aquelles escrivanies que ingressin fins a tres-cents sous poden ser ateses pel mateix rector de la parròquia, però les que obtinguin una quantitat superior han de ser ateses per un escrivà laic que actuarà per autoritat reial, tot i que el rector en tindrà la titularitat i es dedicarà a administrar-les. Es concedeix, a la Geltrú, el dret de nomenar substituïts dins l'escrivania, tant eclesiàstics com laics. La Geltrú, però, com que no excedeix els tres-cents sous d'ingressos anuals, no té obligatòriament un notari laic dependent del rector.¹⁰ Malgrat tot, en el transcurs dels segles XIV i XV, observem que no tan sols el rector serà notari, sinó que hi trobem substituïts-ajudants de l'escrivania. Aquests són tant laics com clergues, com es podrà anar veient quan descriurem els notaris de la Geltrú.

Dins la concessió, hi trobem una clàusula on s'assenen les bases de la formulació de la data i la subscripció notarial. En la data s'ha d'esmentar el rei, fet important i remarcable del reconeixement del poder i autoritat reials: «Actum est hoc tali die et anno, regnante rege Petro.» La fórmula de la subscripció del notari a la *claudatio* ha de ser: «Ego, talis, rector talis ecclesie, notarius publicus parrochie supradicte auctoritate domini regis, hoc scripsi et hoc signum feci die et ano prefixis», i per als substituïts: «Ego, talis, de mandato rectoris talis ecclesie, notarii publici parrochie supradicte, hoc scripsi et hoc signum feci, die et anno prefixis».

Aquesta escrivania es podria englobar dins una cúria parroquial, com diu Rafael Ginebra.¹¹ En termes generals, s'observa que d'aquesta escrivania no tan sols emana la documentació relativa a una notaria, sinó que també s'encarrega de deixar per escrit l'activitat diària de la parròquia i el seu terme. Així, tant els rectors com els vicaris generen un tipus de documentació amb valor administratiu, legal i civil, com és el cas dels registres sacramentals.

A continuació, anem el seguit de notaris rectors, escrivans i notaris laics que actuen en l'escrivania de la Geltrú, des de la seva concessió fins al final del segle XV.

9. BMVB, *Pergamins 602* (1415).

10. Rafael CONDE, «Notarías y escribanías...», p. 304.

11. Rafael GINEBRA, «Les escrivanies eclesiàstiques...», p. 110.

Notaris de l'escrivania parroquial de Santa Maria de la Geltrú

La primera menció que coneixem de notaris que treballen en aquesta escrivania és a la concessió reial de 1282 al notari Ramon Ferrer.¹² Després, tenim un marge d'uns setanta anys, fins al 1348, del qual no s'ha conservat cap document que faciliti informació rellevant. Tanmateix, tenim catorze pergamins que aporten dades d'aquesta època corresponents a d'altres poblacions: quatre notaris públics de Barcelona,¹³ un notari i dos escrivans de Vilafranca del Penedès,¹⁴ quatre notaris generals (*ubique*),¹⁵ un notari de Terrassa¹⁶ i dos notaris de la Cancelleria reial.¹⁷ Els documents conservats són privilegis, decrets reials, una carta de poblament, requeriments, violaris, protestes..., és a dir, documentació relacionada amb el funcionament de les viles.

A partir del catàleg¹⁸ realitzat pel rector Nicolau Miquel al principi del segle XX,¹⁹ coneixem l'existència del notari vicari Bernat Llorenç, ja que s'hi fa menció de l'expedició d'un document fet per ell el 1348. Tanmateix, aquesta referència no l'hem pogut constatar amb fonts documentals.

El tercer notari documentat és Ferran Claper, que el 1354²⁰ subscrigué com a notari públic de la Geltrú, per concessió del regent de l'església,

12. ACA, *Registre de Cancelleria*, 59, f. 151.

13. BMVB, *Pergamins 604*, *Pergamins 547*, com a notari públic de Barcelona Bernat Mercader (1317); BMVB, *Pergamins 610*, Bernat Sala (1320); BMVB, *Pergamins 664*, Joan Salat (1330), i BMVB, *Pergamins 663*, Martí Fuster (1339).

14. BMVB, *Pergamins 664*, com a escrivent de Vilafranca del Penedès Pere Llobet; BMVB, *Pergamins 664*, *Pergamins 550*, *Pergamins 623*, com a notari de Vilafranca Martí Moratoris i, a l'últim, Berenguer Ferran a BMVB, *Pergamins 550*, *Pergamins 623*, com a escrivent de Vilafranca (tots de 1337).

15. BMVB, *Pergamins 640*, notari Bernat de Vall (1333), i BMVB, *Pergamins 622*, Vicenç Predi çà d'Aigualta (1336).

16. BMVB, *Pergamins 615*, notaris Guillem Geraldí i Joan Pere de Noves (1342).

17. BMVB, *Pergamins 607*, escrivent Bernat de Font, i *Pergamins 659*, Bartomeu de Canalilai (1318).

18. El rector Nicolau Miquel redactà un catàleg de la documentació que es custodiava a l'arxiu parroquial fins aleshores. Aquest catàleg conté una llista dels registos dels pergamins, on anotà el número del pergami, la data, un petit resum d'una línia o dues, l'estat de conservació, el notari que l'autoritza i, sovint, al costat, el càrrec eclesiàstic. Ha estat una font d'informació important per a l'estudi del notariat, perquè la major part d'aquests pergamins ja no es conserven a l'arxiu.

19. Arxiu Parroquial de la Geltrú (APG), *Inventari-Catàleg de l'Arxiu Parroquial de la Geltrú*, p. 37.

20. APG, *Pergamins 9* (1354).

Guillem Mates, el qual fou escollit pel vicari general del bisbat de Barcelona, Francesc Iusfacta. La Geltrú en aquell moment era una vila episcopal, de manera que el domini directe del seu territori pertanyia al bisbat i el domini inclouïa la propietat sobre l'escrivania de la parròquia.

A Ferran de Claper no el trobem mencionat més com a notari d'aquesta escrivania. Contràriament, veurem que el 1358²¹ i el 1362²² apareix com a notari general, i que el 1360 trobem la seva subscripció com a notari de l'escrivania parroquial de Cubelles.²³ L'última menció és de 1372 com a notari públic de Vilanova.²⁴ Observem la interacció que hi ha entre les tres escrivanies, ja que una mateixa persona actua com a notari en cada una, amb competència múltiple. Aquest fet l'anirem veient al llarg dels segles XIV i XV. Malgrat tot, en les subscripcions no esmenta les tres escrivanies, sinó que distingeix sempre la notaria on es realitza l'acte documental.²⁵

Per entendre la gestió de l'escrivania de Santa Maria de la Geltrú, cal tenir present que és habitual en les escrivanies públiques parroquials emanades pel rei que el rector, senyor del domini útil de l'escrivania, tingui la facultat de nomenar substituïts, ajudants i escriptors.²⁶ Regir la parròquia és una tasca molt diferent de la de validar els contractes jurídics dels convilantans, i per això és bastant freqüent delegar la funció a una altra persona, generalment a un altre prevere o vicari. La concessió d'escrivania de 1282 ja fa menció d'aquest privilegi. Així, doncs, com a senyor útil pot delegar, en un determinat moment, el treball dins l'escrivania a notaris que poden tenir un càrrec eclesiàstic o també, en molts casos, a laics. És per això que sovint veiem en una mateixa escrivania l'execució de documents per diferents notaris al mateix temps. Aquestes substitucions, o canvis de titulars, poden ser accidentals, com en cas de malaltia. Però hi ha altres substitucions que són de propi dret: són els casos en què el notari, senyor útil o titular de l'escrivania, arrenda la seva funció notarial. També es podia realitzar la substitució mitjançant una venda, però no n'hem trobat cap.²⁷

21. BMVB, *Pergamins* 553 (1358).

22. BMVB, *Pergamins* 617 (1362).

23. Arxiu Parroquial de Sant Antoni Abat de Vilanova i la Geltrú (APV), *Pergamins* 1.360 (1360).

24. APG *Pergamins* 13 (1372).

25. També es troben aquests casos de moviment del notariat en la tesi doctoral de Daniel Piñol sobre el Camp de Tarragona, p. 221-222.

26. Rafael CONDE, «Notarías y escribanías...», p. 310-328.

27. Ignasi BAIGES, «El notariat català: origen i evolució», a *Actes del I Congrés d'història del notariat català*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 159.

Observem una gran activitat a l'escrivania durant el temps en què és rector Bernat Maler/Maher. És notari/rector, però de vegades delega aquesta funció i nomena substituïts, tant laics com eclesiàstics. El més probable és que sigui per arrendament en el cas del notari laic, i per substitució concreta en el dels eclesiàstics. Però no hem pogut constatar documentalment quina fou la manera de delegar la funció notarial. En les primeres mencions com a rector de Bernat Maler/Maher, hi trobem Bartomeu Jordà. Observem que en la seva subscripció de la Geltrú ja no es fa menció del bisbat de Barcelona com a autoritat de la parròquia i de l'escrivania, sinó que només es menciona que aquest notari ha estat nomenat pel rector. Recordem que el 1368 la Geltrú passa a ser una vila reial i el domini de l'escrivania parroquial el té el rector. El fet que no es trobi cap títol eclesiàstic de Bartomeu Jordà fa pensar que es tracta d'un notari laic i que té arrendada l'escrivania per exercir-hi el càrrec durant un temps determinat.

El notari Bartomeu Jordà el trobem amb tres tipus de subscripcions diferents. Primer, com a notari general,²⁸ el 1362. Després, com a notari públic de la Geltrú,²⁹ el 1366. I, finalment, com a notari públic de l'escrivania parroquial de Vilanova,³⁰ el 1381-1382. Mentre signa com a notari de Vilanova, observem que comença a subscriure com a notari de la Geltrú el clergue Guillem Miquel,³¹ el 1378, també dependent de l'autoritat parroquial del rector Bernat Maler/Maher. Com que només conservem un document d'aquest notari, no podem saber si és un substituït puntual de l'escrivania o si li fou arrendada durant els anys en què no hi trobem documentat Bartomeu Jordà.

Guillem Miquel, prevere de la parròquia de la Geltrú, el trobem esmentat com a escrivà³² de l'església el 1378. Aquest mateix escrivà el veurem mencionat en la cort del batlle de 1366, com a notari de l'escrivania parroquial de la Geltrú: en una de les entrades s'anota que es fa acta en presència d'ell com a notari, donant-li així validesa jurídica. Aquest fragment del llibre de la cort del batlle recull un conjunt de dinou entrades en set folis, que engloben diferents anys, de 1312 a 1366.³³

28. APV, *Pergamins 1.362*. BMVB, *Pergamins 569* (1387), en aquest últim com a testimoni d'un trasllat.

29. APG, *Pergamins 13* (1366).

30. APG, *Pergamins 15* (1381), *Pergamins 16* (1382).

31. BMVB, *Pergamins 558* (1378).

32. APG, *Manual III*, f. 7r (1408): «Testes Guillelmus Michel, presbiter beneficiatus in scribhanie in ecclesie [Sancte Maria Geltruude].»

33. ACG, Reg. 1, *Cort del batlle* (1412-1354), f. 7v.

A l'església de la Geltrú trobem, en la mateixa època, el rector anomenat Bernat Maler/Maher i un notari amb igual nom i cognom. Es podria pensar que és la mateixa persona, però per la subscripció notarial hem observat que en són dues de diferents. Diu que és notari de l'escrivania «pro venerabili Bernardo Malerii, rectore ecclesie». També en la subscripció de Pere Armenter primer es parla d'un notari i després d'un rector de l'església. Per manca d'informació, en desconeixem el parentiu.

La primera menció que tenim del rector Bernat Maler/Maher, de la parròquia de Santa Maria de la Geltrú, és de 1366, en la subscripció de Bartomeu Jordà.³⁴ Després, també el trobem esmentat en la subscripció de Guillem Miquel,³⁵ de 1378, i, finalment, en la subscripció de 1392 amb el notari amb qui compartia nom i cognom. Més al·lusions com a rector les veiem en algunes entrades dels protocols notarials: com a marmessor en el testament de Guerau Dalmau, el 1403,³⁶ i com a testimoni del testament de Guillem Casals, el 1409,³⁷ entre d'altres.³⁸

I el primer esment del notari Bernat Maler/Maher el trobem en els registres *notariorum* de la Cancelleria.³⁹ Tenim el seu nomenament com a notari general, el 18 de gener de 1382, pel rei Pere III el Cerimoniós. La nota que es conserva és molt breu i indica que el rei el nomena notari per tota la terra i dominis seus.⁴⁰ Després, el trobem mencionat quan subscriu com a notari en pergamins⁴¹ que no es conserven, però que apareixen anotats en el regest de l'*Inventari-Catàleg de l'Arxiu Parroquial de la Geltrú* fet pel rector Nicolau Miquel.⁴² Conservem un sol pergami amb la seva subscripció com

34. APG, *Pergamins 12* (1366).

35. ACG, *Cort del batlle* (1312-1354), f. 6r.

36. APG, *Manual III, volum IV*, 1408-1411, f. 19v-20r.

37. APG, *Manual II, volum III*, 1410-1559, f. 9r-v.

38. També trobem com a marmessor i testimoni del testament Francesc Rubert, el 7 de juny de 1404. APG, *Pergamins*, f. 62r-v. I, a l'últim, també en el testament de Martona, vídua d'Arnau Bassa, el 1410. APG, *Pergamins*, f. 78v-79r.

39. ACA, Registres de Cancelleria *notariorum* 1.513, f. 44v, 18 de gener de 1382.

40. Sobre aquest registre, vegeu A. TORRA PÉREZ, «Los registros *notariorum* de la Cancillería Real aragonesa», *Napoli Nobilissima* (Napoli), XXXIII, III-VI (maggio-dicembre, 1994), p. 179-194.

41. APG, *Pergamins 17* (1384), *Pergamins 19* (1389), *Pergamins 20* (1389), *Pergamins 22* (1391).

42. APG, *Inventari-Catàleg de l'Arxiu Parroquial de la Geltrú*, p. 39-40.

a notari públic de l'escrivania parroquial de la Geltrú de 1392,⁴³ on observem que és notari per autoritat de l'aleshores rector, Bernat Maler/Maher.

També trobem documentat el fill de Bernat Maler/Maher, notari, el 21 de juny del 1408: Pere Maler/Maher, sastre de la Geltrú. La nòtula és l'execució d'una sentència de venda d'una peça de terra per part de Pere Maler/Maher, fill i hereu de Bernat Maler/Maher, notari difunt,⁴⁴ a Berenguer Creixell.⁴⁵ I en una altra venda, a favor aquest cop de Pere Pometa, també de la Geltrú, del 26 del mateix mes i any.⁴⁶ És un document interessant perquè mostra les propietats de Bernat i que heretà el seu fill Pere.

Del notari següent, Francesc Company, només trobem la subscripció en un pergamí de 1387,⁴⁷ un trasllat de la confirmació de privilegis concedits per Joan I a les universitats de Cubelles, Vilanova de Cubelles i la Geltrú. Com a testimonis del trasllat, surten els noms de dos notaris més de la vila, Bartomeu Jordà i Bernat Maler/Maher («Sig+num Bartholomei Jordani, auctoritate regia notarii publici, testis huius traslati. Sig+num Bernardi Malerii —Maherii—, auctoritate regia notarii publici, testis»).

Aquesta simultaneïtat de notaris ens fa veure que les escrivanies de la Geltrú i de Vilanova treballaven al mateix temps. Per altra banda, l'actuació de tres notaris que en diversos anys firmen com a notaris de la Geltrú i també de Vilanova, i el fet que, a més, dos d'ells tenen la jurisdicció *auctoritate regia per totam terram*, ens fa apreciar que hi ha un col·lectiu de notaris que treballen en unes mateixes escrivanies.

En l'època en què actuen com a notaris Bernat Maler/Maher i Pere Armenter, dins un dels protocols,⁴⁸ hi trobem la citació d'una cèdula, de 13 d'octubre de 1398, i d'una altra de 1408, copiada en el fragment de protocol que pertany al clergue Sa Quintana, regent entre 1398 i 1408 de l'escrivania. Per Sa Quintana no hi ha cap citació estudiada que indiqui que era notari de l'escrivania.

Pere Armenter, després de la mort de Bernat Maler/Maher, notari, i de Bernat Maler/Maher, rector, és successor com a rector de la parròquia

43. APG, *Pergamins 23* (1392).

44. APG, *Manual III, volum IV*, f. 3r-v: «Ego, Petrus Maler/Maher, sartor, filius et heres Bernardi Maler, quondam, notarii, habitatoris de Guialtrude».

45. APG, *Manual III*, f. 3r-v.

46. APG, *Manual III*, f. 1r-v.

47. BMVB, *Pergamins 650*.

48. APG, *Manual III, volum IV*, f. 14r.

de Santa Maria de la Geltrú i notari de l'escrivania. Dels tres pergamins en què se l'anomena notari, només conservem un document de 1415. Hi trobem la interessant subscripció, que ja hem comentat amb anterioritat, en la qual és mencionat el *capribrevium* que pertany al notari difunt Bernat Maler/Maher: «Bernat Maleri, quondam, tunc notarii publici parrochie dicte ecclesie de Guialtrude, pro venerabili Bernardo Malerii, presbitero, quondam, eo tempore rectore ecclesie dicti castri.» En aquesta subscripció observem com els dos personatges eren difunts i com es produeix el llegat dels protocols de notari a notari: «... qui hoc instrumentum formam protestacionis et appellacionis continens inveniit in notulis sive capibrevis scribannie dicte sue ecclesie receptum et scriptum per manus dicreti Bernardi Malerii...» I això d'acord amb les disposicions de les Corts, que reglamentaren el traspàs dels protocols.⁴⁹ En el cas d'una escrivania parroquial, el llegat documental fet per l'escrivania de la parròquia passaria de rector a rector. Entre la documentació conservada, s'ha pogut documentar que el segon fragment⁵⁰ del Protocol I i tot el conjunt del Protocol III⁵¹ pertanyen a Pere Armenter.

Pere Escuder ven a Joan Guardiola una peça de terra situada al terme del castell, el 1455. En el seu escatocol podem veure que en la datació anota la dada d'on es conservava l'aprísia: «Actum est hoc Va mensis octobris, anno M^o CCCC XXXX°. Est in quodam protocolo Melxioris Inyani (o Piyani) prisia huiusmodi instrumenti per eum dicta die et anno accepta, ut regentis scripturas Sancte Marie de Guialtrude.»⁵² L'aprísia es guardava en el protocol d'un notari, Melcior Inyani o Piyani. No se n'ha conservat res més que breus anotacions en un fragment de protocol.

Després d'aquest interval, en què veiem un gran moviment de persones, passem a una època de l'escrivania, els últims cinquanta anys del segle XV, en la qual només documentem rectors/notaris: Bartomeu Margall i el seu successor Bartomeu Ripoll. No trobem cap altra menció d'altres notaris ni d'escrivans que hi actuessin.

De Bartomeu Margall no només veiem la funció com a rector/notari, sinó també com a senyor. Gràcies a diverses nòtules, sabem que desenvo-

49. Ignasi BAIGES, «El notariat català...», p. 155-157.

50. APG, *Manual I*, f. 2r-24v.

51. Per entendre per què aquests fragments pertanyen al notari Pere Armenter, vegeu el capítol següent.

52. APG, *Manual I*, f. 32v.

lupa els papers de marmessor, testimoni i, fins i tot, senyor menor de terres, ja que posseeix la jurisdicció del terme de l'església parroquial de Santa Maria de la Geltrú. És interessant observar aquesta faceta, ja que podem entreveure la relació que hi havia entre el rector i la població del seu voltant.

Constatem l'activitat de Bartomeu Margall⁵³ entre 1451 i 1481. El trobem esmentat unes vegades com a rector i altres com a rector/notari, en diversos documents dels fragments dels protocols. Possiblement, el tercer fragment del primer protocol,⁵⁴ de 1455, és part d'un dels seus protocols. I també ho deu ser el segon fragment del quart protocol, datat entre 1454 i 1457.⁵⁵

L'últim notari que subscriu algun document en el segle XV és Bartomeu Ripoll (1482-1507).⁵⁶ Només en conservem un pergami datat el 1492. La resta de documents que autoritzà són pergamins desapareguts i dels quals coneixem l'existència per l'inventari del segle XX. Va intervenir com a rector/notari fins abans del juny de 1508, quan documentem un nou rector/notari, Bernat Llorenç.

En la seva subscripció observem que Bartomeu Ripoll era rector i notari públic de la parròquia. Res d'estrany, ja que és el que hem anat trobant fins ara. Després anota «qui predictum instrumentum inter scripturas scribanie dicte rectorie scriptum et firmatum inveniset... non notatum et secundum cursum eiusdem scribanie ordinarii et ex precepto michi facto per venerabilem dominum Petrum Scardol, presbiterum, in decretis bacallarrium, decanum Penitencis pro reverendissimo in Christo patre et domino, domino Henrico de Cardona, Dei [et] apostolice sedis gracia Barchinone electo, prout constat cum eius litera a sua curia emanata». D'això es dedueix que el domini útil d'aquesta escrivania el té Enric Cardona, bisbe de Barcelona.

53. APG, *Pergamins 49, Pergamins 50*.

54. APG, *Manual I*, f. 25-39.

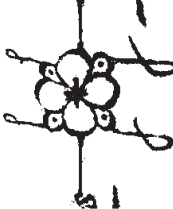
55. APG, *Manual IV*, f. 29-47, f. 104-113v.

56. BMVB, *Pergamins 69I*; APG, *Pergamins 63, 64, 65, 67 i 68*.

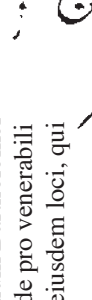
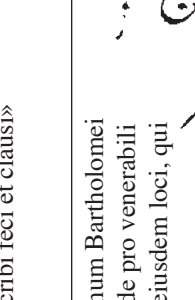
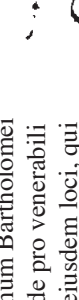

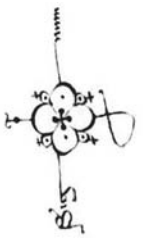
TAULA 1

Notaris de l'escrivania parroquial de Santa Maria de la Geltrú

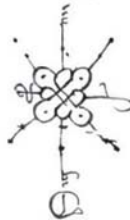
<i>Notaris</i>	<i>Documents</i>	<i>Subscripció</i>	<i>Signe</i>	<i>Observacions</i>
Romeu Ferrer (1282)	ACA, reg. 59, f. 151			Concessió reial del dret de notaria de la parròquia de la Geltrú
Bernat Llorenç (1348)	APG 8			Vicari de la Geltrú
Ferran Claper (1354)	APG9	Subscripció notarial (Geltrú): «Ferrari de Claperiis, notarii publici de Guialtrude pro Guillelmo Mathes, regente ecclesiam eiusdem loci pro commissione sibi facta per venerabilem Ffranciscum Iusfacha, vicarium generalem domini episcopi Barchinone, qui hoc scripsit et clausit» [APG 9 (1354)]		Guillem Mateu (regent de l'església de Santa Maria de la Geltrú)
		Subscripció notarial (Cubelles): «Ferrari [de] Claperiis, notarii publici de Cubellis pro venerabili [domino Ffrancisco] de Olivaria, rectore ecclesie eiusdem loci, qui hoc scripsit et clausit» [APV 1360]		
		Subscripció notarial (Vilanova de Cubelles): «Ferrarii de Claperiis, notarii publici Villanove de Cubellis pro venerabili Ffrancisco de Olivaria, rectore ecclesie eiusdem ville, qui hoc scripsit et clausit» [APG 13 (1371)]		

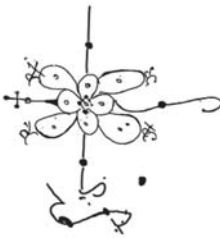

Notaris	Documents	Subscripció	Signe	Observacions
Bartomeu Jordà (1366)	APG12// APV 1362// APG28// APV1362// APG 28	Subscripció notarial general (<i>ubique</i>): «Ferrarii de Claperiis, auctoritate regia notarii publici per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis Aragonum, qui supradictis omnibus, una cum testibus prelibatis, presens interfui et hoc scribi feci et clausi» [BMVB 553 (1358)]		Rector Bernat Maler/Maher (1366-1415) possible cronologia
		Subscripció notarial (Geltrú): «Signum Bartholomei Jordani, notarii publici de Guialtrude pro venerabili Bernardo Malerii, rectore ecclesie eiusdem loci, qui hoc scripsit et clausi» [APG 12 (1366)]		
		Subscripció notarial (Vilanova de Cubelles): «Bartholomei Jordani, notarii publici Ville Nove de Cubellis pro venerabili Ffrancisco de Olivaria, rectore ecclesie eiusdem loci, qui hoc scribi fecit et clausi» [APG 15 (1381)]		
		Subscripció notarial (General-Ubique): «Bartholomei Jordani, auctoritate regia notarii publici per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis Aragonum, qui hoc scripsit et clausi» [APV 1362]		
Guillem Miquel (1378)	BMVB 558	«Guillelmi Michelis, presbiteri, notarii publici de Guialtrude pro venerabili Bernardo Malerii, rectore ecclesie eiusdem loci, qui una cum testibus supradictis interfui et hoc scripsi et clausi» [BMVB 558 (1378)]		Rector Bernat Maler/Maher

<i>Notaris</i>	<i>Documents</i>	<i>Subscripció</i>	<i>Signe</i>	<i>Observacions</i>
Francesc Company (1387)	BMVB 650	«Francisci Company, notarii publici de Guialtrude pro venerabili Bernardo Maler/Maherii, rectore eiusdem, qui hanc translatum sumptum fideliter ab originali suo et de verbo ad verbum legitate comprobatum scripsit et clausit» [BMVB 650 (1387)]		Rector Bernat Maler/Maher
Bernat Maler/Maher 1384-1408	APG 17// APG 18 // APG 19 APG 20// APG 22 // APG 23// APG 26	«Bernardi Malerii, notarii publici de Guialtrude pro venerabili Bernardo Malerii, rectore ecclesie eiusdem loci et etiam auctoritate regia per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, qui hoc scripsit et clausit» [APG 23 (1394)]		ACA, Registre de Cancilleria <i>notariorum</i> , 1513, f. 44v. (Notari públic)
Lluís Sa Quintina 1398 - 1408	Manual III f. 14r; 92r			Rector Bernat Maler/Maher Regent de l'escrivania

Notaris	Documents	Subscripció	Signe	Observacions
Pere Armenter 1412-1419	APG 37/// APG 38 // BMVB 602 ///	«Petri Armanter, rectoris ecclesie parrochialis Sancte Marie Castri de Guialtrude et notarii publici per totam eius parrochiam, qui hoc instrumentum forman protestacionis et appellacionis continens invenit in notulis sive capibrevis scribanie dicte sue ecclesie receptum et scriptum per manum discreti (sic) Bernardi Malerii, quondam, tunc notarii publici parrochie dicte ecclesie de Guialtrude pro venerabili Bernardo Malerii, presbitero, quondam, eo tempore rectore ecclesie dicti castri, prout est largo modo notatum liniatumque in formam crucis, prout moris est dicte scribanie, ceteras notulas ex quibus sunt extracta publica instrumenta liniari, et hoc publicum translatum ad instanciam et requisicionem Bartholomei Totesaus et Antonii Plans, iuratorum hoc anno Villanove Castri de Cubellis, ex inde fecit et cum sua notula predicta de verbo ad verbum verissime comprobavit hecque scripsit et, cum suprapositis in XV liena ubi ponitur faedor, et in XXI ubi legitur castri, et in ultima XXIIIa ubi dicitur me, clausit decima quarta die mensis ianuarii, anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo quintodecimo»		Pertany Fragment 2 (Procol I) i Fragment 1 (Protocol III) (1412-1415)
Melcior Inyani o Piyani 1440	Manual I; p. 64; f. 32v	[BMVB 602 (1415)]		Menció d'una aprisia que era en el seu protocol com a notari de la Geltrú

<i>Notaris</i>	<i>Documents</i>	<i>Subscripció</i>	<i>Signe</i>	<i>Observacions</i>
Bartomeu Margay 1451-1481	APV1457// APG49// APG50	«Bartholomei Margay, [presbiteri et rectoris parrochialis ecclesie] Sancte Marie Castrri de [Guialtrude et notarii], qui predictis interfuit eaque scribi fecit et, cum [...] in linea] nona ubi scribitur [...] et in linea ...] ubi scribitur dicte, [clausit]» [APG 50 (1481)]		Rector de l'església de Santa Maria de la Geltrú primera menció 146[...] (APG 48) última menció 1481 (APG 50)
Bartomeu Ripoll 1482-1507	BMVB 691// APG 63 // APG 64 // APG 65 // APG 67 // APG 68	«Bartholomei Rippoll, presbiteri rectoris ecclesie parrochialis Beate Marie ville et castrri de Guialtrude, diocesis Barchinone, et notarii publici eiusdem parrochie, qui predictum instrumentum inter scripturas scribanie dicte rectorie scriptum et firmatum invenisset, non notatum et secundum cursum eiusdem scribanie ordinarii et ex precepto michi facto per venerabilem dominum Petrum Scardol, presbiterum, in decretis bacallarum, decanum Penitencis pro reverendissimo in Christo patre et domino, domino Henrico de Cardona, Dei [et] apostolice sedis gracia Barchinone electo, prout constat cum eius litera a sua curia emanata, cum signo de registrata et cum sagillo dicte curia in dorso sagillata et manu eiusdem domini decani signata, cuius data fuit in Villafrancha Penitencis, vicissima nona die mensis iulii, anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo nono, rogatus et requisitus scripsi et clausi die et anno proxime dicte» [BMVB 691 (1482)]		Rector de la Geltrú 1499, altre rector (APG 58)

Escrivania parroquial de l'església de Sant Antoni Abat de Vilanova

No coneixem cap document de concessió d'aquestacrivania parroquial, però possiblement va néixer lligada a la formació de la parròquia de Vilanova. No conservem tampoc l'acta de consagració de la parròquia, però Albert Virella i Garí Simuell anoten que la fundació es féu cap al segle XIV.⁵⁷ La primera vegada que es menciona és quan Francesc Olivera, que alhora tenia la responsabilitat de l'església de Santa Maria de Cubelles, n'era rector.⁵⁸ Després d'ell, observem que el lligam entre l'església parroquial de Vilanova i la de Cubelles es trenca, ja que l'església de Sant Antoni Abat de Vilanova tindrà un rector propi.⁵⁹

Relacionem l'origen de l'escrivania amb el moment en què Sant Antoni Abat comença a deixar de dependre de Cubelles, ja que és quan trobem documents expedits per l'església de Vilanova. Precisament, a partir del rector Francesc Olivera, es comença a veure una activitat d'escripturació de documents signats per notaris de l'escrivania de l'església de Vilanova. En els primers documents que trobem de l'escrivania de Vilanova, figura com a rector Francesc Olivaria. Els subscriuen els notaris Bartomeu Jordà⁶⁰ i Ferran de Claper;⁶¹ aquest últim també en subscriurà, com a escrivà de Cubelles,⁶² per a aquest mateix rector. Es confirma l'existència d'unacrivania de la parròquia de Sant Antoni Abat per l'al·lusió a uns protocols que s'hi conserven, «sive protocollis scribanie dicte rectorie»,⁶³ en una subscripció de Guillem Bertran de 1415.

57. Albert VIRELLA, *Vilanova i la Geltrú...*, p. 186; José Antonio GARÍ, *Descripción e historia de la villa de Villanueva y Geltrú desde su fundación hasta nuestros días*, Vilanova i la Geltrú: Cep i Nansa, 1996, p. 86-87.

58. Jose Antonio GARÍ, *Descripción e historia...*, p. 86, anota: «Viendo el párroco de Cubelles que Villanueva aumentaba en población y que le era indispensable un vicario o sacerdote con residencia para el pasto espiritual, el R.D. Francisco Olivera, párroco en aquel entonces, fundó una misa cotidiana, con título de Beneficio celebrándola en el altar de S. Miquel Arcàngel, en la capilla de Sant Antoni Abat...»

59. Albert VIRELLA, *Vilanova i la Geltrú...*, p. 188.

60. APG, *Pergamins 15 i 16*.

61. APG, *Pergamins 13*.

62. APV, *Pergamins 1.360*.

63. BMVB, *Pergamins 571*.

Sovint veiem que el rector de Sant Antoni Abat no regeix l'escrivania directament, sinó que la tasca la delega a notaris laics. Les intitulacions s'expressen amb aquesta fórmula: «notarii publici Villenove de Cubellis pro venerabili Guillelmo Bertrand, rectore ecclesie»,⁶⁴ o amb aquesta variació: «notarii publici Villenove, castri de Cubellis, auctoritate venerabilis et discreti Monserrati Sosies, presbiteri et rectoris ecclesie parrochialis Beati Antonii dicte ville, qui hec scripsit et clausit.»⁶⁵

Notaris de l'escrivania parroquial de Sant Antoni Abat de Vilanova

El primer fedatari que actua com a notari públic de l'església parroquial de Sant Antoni Abat és Ferran de Claper el 1372.⁶⁶ Era notari de l'escrivania de la Geltrú i notari general. Només s'ha conservat un sol document amb la signatura de Ferran de Claper com a notari de Vilanova de Cubelles. Desafortunadament, no apareix cap menció d'ell en els protocols notariaus analitzats. La signatura «notarii publici Villanove de Cubellis, pro venerabili Francisco de Olivaria» indica que Francesc Olivera n'era rector.

El segon notari, amb característiques similars a l'anterior, que també actua com a notari de l'escrivania de la parròquia de la Geltrú i com a notari general, és Bartomeu Jordà.⁶⁷ S'ha conservat un document de 4 de desembre de 1381⁶⁸ en què Bernat de Castellbisbal, senyor de la quadra d'Enveja, del terme de Cubelles, renuncia a qualsevol dret sobre una peça de terra de la quadra d'Adarró, en aquell moment alou de Bernat Maler/Maher. L'any següent el trobem en l'establiment d'una peça per part del rector de la Geltrú, Bernat Maler/Maher, a Jaume Borrell,⁶⁹ vilatà de la Geltrú, també en la quadra d'Adarró. Aquest cop, però, en la subscripció es fa referència al rector Guillem Badoç. En aquest document, podem veure el moviment i la relació que hi ha entre les dues viles, sobretot per l'actuació dels rectors com a senyors de terres.

64. BMVB, *Pergamins* 572.

65. APG, *Pergamins* 46.

66. APG, *Pergamins* 13.

67. Subscripció com a notari públic de Vilanova: APG, *Pergamins* 15, 16 i 28.

68. APG, *Pergamins* 15.

69. APG, *Pergamins* 16.

L'última menció de Bartomeu Jordà com a notari públic de Vilanova la trobem el 1487, però aquest document no s'ha conservat;⁷⁰ el coneixem pel regest de l'inventari del rector Nicolau.⁷¹ Aquest mateix any era notari general⁷² i actuava com a testimoni⁷³ d'un trasllat del document de Francesc Company, notari de la Geltrú.

Pere Gaçó signa com a notari públic de Vilanova el 1395⁷⁴ per consens del rector Francesc Castellet. Segueix els paràmetres dels altres notaris comentats. Documentem, en la subscripció del rector/notari Guillem Bertran, que la defunció de Pere Gaçó tingué lloc entre el 19 de gener i el 10 de febrer de 1415: «Petrum Gaçoni, quondam, notarium et vicarium.» Es tracta de l'interval de temps entre la còpia del requeriment dels jurats de Vilanova al batlle en una *cedula papírea* i la seva redacció *in formam publicam*, per Guillem Bertran, en aquell moment jurat del castell de Cubelles, «ad requisicionem venrabilium iuratorum castris de Cubellis».

De mencions a Guillem Bertran com a notari només se'n conserven dues: la del document anterior⁷⁵ i una de 1408,⁷⁶ en una nòtula d'un protocol notarial. El trobem com a beneficiat⁷⁷ de l'església en una altra nòtula del mateix any. Com a clergue, ja se'l menciona en un document de 1392.⁷⁸ La primera referència com a rector de l'escribania és de 1410⁷⁹ i l'última de 1425.⁸⁰ El 1435 el trobem esmentat en una nòtula com a prevere de l'església, però no ja com a rector. Tanmateix, no tenim constatada l'existència d'un altre rector fins a 1455, amb Montserrat Sosies.⁸¹

70. APG, *Pergamins 28* (1387).

71. APG, *Inventari-Catalèg de l'Arxiu Parroquial de la Geltrú*, p. 41.

72. BMVB, *Pergamins 650*.

73. MBVB, *Pergamins 650*: «Sig+num Bartholomei Jordani, auctoritate regia notarii publici, testis huius translati.»

74. APG, *Pergamins 25*.

75. BMVB, *Pergamins 650*.

76. APG, *Manual II*, f. 5.

77. APG, *Manual III, volum IV*, 1408-1411, f. 28r-30r.

78. APG, *Manual I*, f. 10r-11v.

79. APG, *Manual IV*, f. 7v.

80. BMVB, *Pergamins 577*.

81. APV, *Pergamins 1.455*.

Fou un notari que participà molt en la vida de la ciutat. S'observa que no tan sols fou rector de l'església de Sant Antoni Abat de Vilanova, sinó que també exercí el càrrec de jurat de la universitat de Cubelles. Apareix com a testimoni⁸² en algunes nòtules, quan falten persones aquell dia en la rectoria, i també observem que actua en alguns contractes, com ara de marmessor en alguns testaments.⁸³

S'ha pogut confirmar el parentiu entre Guillem Bertran i Bernat Bertran, que eren germans. S'ha conservat la minuta del testament de la seva mare, Guillema, vídua de Guillem Bertran, en un dels fragments de protocols. Aquest testament és del dimecres 20 d'agost de 1415⁸⁴ i no dóna informació gaire rellevant; se centra bàsicament en les donacions que fa a l'església i al lloc on vol ser enterrada, el cementiri de l'església de Sant Antoni Abat de Vilanova. Bernat Bertran, germà de Guillem Bertran, devia ser el germà gran, ja que el documentem com a notari públic de Vilanova el 1387,⁸⁵ abans de ser rector el seu germà. Trobem com a rector, a partir de la subscripció del notari Bernat, a Joan de Cerchafello.

La primera menció que tenim d'ell és el seu nomenament, en un dels protocols,⁸⁶ el 1392. Pocs anys més tard, el 1398 i 1399, el trobem com a notari en els registres del catàleg-inventari de la Geltrú,⁸⁷ que fan referència a pergamins que no s'han conservat. El primer document que conservem és datat el 1401, i hi veiem que Bertran és notari públic reial, de caràcter general amb capacitat en tot el reialme.⁸⁸ L'última menció de què disposem com a notari és cap a l'any 1425.⁸⁹

82. APG, *Manual I*, f. 10-11 (1392), testimoni del testament d'Arnau sa Ylla; *Manual II*, f. 33v (1412), venda d'unes terres situades a la quadra d'Adarró d'Antoni Niumó a Gabriel Roig; *Manual III*, f. 28v-31r (1308), dot de Maria, filla de Pere Soler.

83. APG, *Manual II*, f. 8 (1409), és marmessor en el testament del vilanoví Pere Geltrú; f. 9 (1409) en el de Guillem Casals, i *Manual I*, f. 50v-51r (1435) en el de Violant, vídua de Guillem Aguiló.

84. APG, *Manual I*, f. 20v.

85. APG, *Pergamins 27*. Document que no es conserva en l'actualitat, però en tenim coneixement a partir de l'inventari de mossèn Nicolau, p. 41.

86. APG, *Manual I*, f. 10-11.

87. APG, *Inventari-Catàleg de l'Arxiu Parroquial de la Geltrú*, p. 43 (APG, *Pergamins*, 29-30).

88. BMVB, *Pergamins 566*.

89. BMVB, *Pergamins 577*.

Tant en la subscripció que hem trobat com en les diverses mencions que es fan d'ell en els protocols, en cap moment no s'esmenta que tingui un càrrec eclesiàstic, la qual cosa ens fa pensar que era un notari laic. Tenim coneixement que aquest notari possiblement treballà a l'escrivania de la cúria, ja que apareix com a notari escrivà en els comptes del batlle de 1415-1417.⁹⁰ Era habitual que els notaris escrivans de la cúria formessin part de l'organisme de la notaria pública de la rectoria.⁹¹

Francesc Martí és el següent notari que trobem documentat a l'escrivania de Vilanova. És un notari general, com veiem en la subscripció: «auctoritate regia notari publici per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis Aragonum»; està autoritzat pel rector de Vilanova, Guillem Bertran. Sabem que és fill d'Arbúcies i que actua com a notari públic a Barcelona. A l'arxiu parroquial de l'església de la Geltrú, es conserven dos pergamins de 1400 amb la subscripció de Francesc, però com a notari públic de Barcelona.

Com que és un notari general, amb capacitat *ubique*, és a dir, amb jurisdicció en tots els regnes i territoris de la corona, té una funció itinerant, i efectivament el veiem desenvolupar la tasca de notari en diverses escrivanies: a Arbúcies, a Barcelona i a Vilanova. La tasca principal d'un notari general *ubique* se centrava a escripturar els negocis comuns dels funcionaris reials,⁹² i també podien estar units a una competència local, quan estaven adscrits a ciutats i llocs de notariat múltiple.⁹³

Troblem en el protocol I, entre les seves nòtules del març de 1455, la còpia d'una aprísia antiga, amb data d'octubre de 1440, que provenia del protocol del regent de l'escrivania parroquial d'aquell moment, Melcior Inyani/*Piyani*:⁹⁴ «Actum est hoc Va mensis octobris, anno M^o CCCC XXXX°. Est in quodam protocolo Melxioris Inyani/Piyani prisia huiusmo-

90. ACG, Reg. 5.529, *Comptes del batlle*.

91. També es troba el cas en la cúria baronial d'Igualada. Joan CRUZ RODRÍGUEZ, «Notaris i escrivans a Igualada: una aproximació a la seva història», a *I Congrés d'història del notariat català*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 554.

92. Ignasi BAIGES, «El notariat català...», p. 140; Rafael CONDE, «Notarías y escribanías...», p. 287-295.

93. Ignasi BAIGES, «El notariat català...», p. 140; Rafael CONDE, «Notarías y escribanías...», p. 295.

94. APG, *Manual I*, f. 32v; *Manual IV*, f. 34v-35v, 46r-v (1455), i *Manual IV*, f. 72r (1455).

di instrumenti per eum dicta die et anno accepta, ut regentis scripturas Sancte Marie de Guialtrude». ⁹⁵

Vers el 1455, trobem Melcior Inyani/*Piyani* en el pagament d'un cens per part de Francesca, vídua Cassasús, a Arnau Ivern, antic batlle de la Geltrú. En la transacció es fa referència a altres documents expedits per Melcior Inyani/*Piyani*, el 1453. ⁹⁶ En el mateix any, el trobem mencionat en els capítols matrimonials de Sabrià Farret i Quitèria Casals. ⁹⁷ Es diu que Melcior Inyani/*Piyani* pren per escrit les cartes nupcials de la primera muller de Sabrià Ferret l'octubre de 1445: «les cartes nupcials de la dita muller primera largament és veure, les quals foren preses per en Melcior, notari de la Vilanova ha tal conda XVIII del de obtubre, any mil CCCC XXXXV». ⁹⁸ D'aquest notari no s'ha conservat cap instrument públic amb la seva subscripció.

També apareix en un dels registres de la cort del batlle entre 1456 i 1457. En un primer foli surt un Berenguer Cardona, notari de Vilafranca del Penedès. ⁹⁹ Posteriorment s'esmenta Berenguer de Cardona quan fa manament com a «notari habitant en la dita Vilanova e regent les scripturas de las scribanies de las esglésies parroquials de les ditets castells e vila per lo venerable rector d'aquelles a instància e requesta del honorable Berenguer Gibert, ciutadà de la Barcelona com procurador». ¹⁰⁰ El 1455 el trobem signant com a notari públic de Vilanova per l'autoritat del rector Montserrat Sosies. ¹⁰¹ No documentem que tingui cap posició eclesiàstica, de manera que considerem que és laic. L'última menció que en tenim com a notari és de 1457. ¹⁰² Es tracta de l'últim notari que signa com a notari públic de Vilanova en el segle XV.

95. APG, *Manual I*, f. 32v.

96. APG, *Manual IV*, f. 72r.

97. APG, *Manual IV*, f. 34v-35v.

98. APG, *Manual IV*, f. 34v.

99. ACG, Reg. 2, *Cort del batlle* (1456-1457), f. 24v.

100. ACG, Reg. 2, *Cort del batlle* (1456-1457), f. 67r.

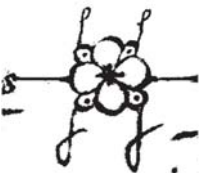
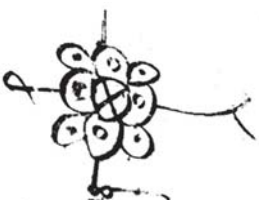

101. APV, *Pergamins 1.455*.

102. APG, *Pergamins 46*.

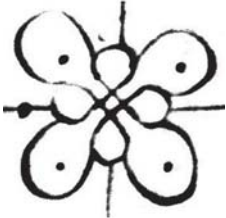

TAULA 2

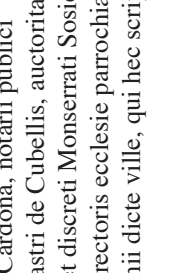
Notaris de l'escrivania parroquial de Sant Antoni Abat de Vilanova

<i>Notaris</i>	<i>Documents</i>	<i>Subscripció</i>	<i>Signe</i>	<i>Observacions</i>
Ferran Claper 1354-1371	APG 13	«Ferrarii de Claperiis, notarii publici Villanove de Cubellis pro venerabili Ffrancisco de Olivaria, rectore ecclesie eiusdem ville, qui hoc scripsit et clausit» [APG 13 (1371)]		Francesc Olivera, rector de l'església de Sant Antoni de Vilanova de Cubelles (1371-1381) [APG 13; 15]
Bartomeu Jordà 1481-1482 (1362-1397)	APV 1362 // APG 15// APG 6// APG 28	«Bartholomei Jordani, notarii publici Ville Nove de Cubellis pro venerabili Ffrancisco de Olivaria, rectore ecclesie eiusdem loci, qui hoc scribi fecit et clausit» [APG 15 (1381)]		Rector Francesc Olivera el 1481 Rector Guillem Bertran el 1482
Pere Gaçó 1395	APG 25	«Bartholomei Jordani, notarii publici Ville Nove de Cubellis pro venerabili Guillermo Bertrand, rectore ecclesie eiusdem loci, qui hoc scribi fecit et clausit» [APG 16 (1382)]		
		«Petri Gaçoni, notarii publici Villanove de Cubellis, pro venerabili Ffrancisco Castalleti, rectore ecclesie eiusdem ville, qui hoc scripsit et clausit» [APG 25 (1395)]		

Notaris	Documents	Subscripció	Signe	Observacions
Bernat Bertran 1389-1435	APG 29 // APG 30 // APV1405// APV 1406 // APG 34 // APG 35// APG 36// BMVB 573// BMVB 609 //BMVB 577	(Vilanova de Cubelles): «Bernardi Bertrandi, notarii publici Villenove de Cubellis pro venerabili Iohanne de Cerchafello, rectore ecclesie eiusdem Villenove de Cubellis, qui hoc scribi fecit et clausit» (BMVB 619 (1402)) «Bernardi Bertrandi, notarii publici Villenove de Cubellis pro venerabili Iohanne de Cerchafello, rectore ecclesie eiusdem Villenove, qui hoc scripsit et clausit» (APV 1406)		Firma com a testimoni BMVB 602 (1415) // BMVB 594 (1415) Francesc Castellet, rector; Guillem Bertran, rector; Pere Mas, batlle de Vilanova de Cubelles [BMVB 577 (1425)]
		«Bernardi Bertrandi, notarii publicum Villenove de Cubellis pro venerabile Guillermo Bertrandi, rectore ecclesie eiusdem Villenove de Cubellis, qui hoc scribi fecit et clausit» (BMVB 573: 1416)		Mencionat en <i>Comptes del Batlle i Clavari</i> (1415-1417)
		Subscripció notarial (<i>ubique</i>): «Bernandi Bertrandi, auctoritate regia notarii publici per totam terram et dominacionem serenissimi domini regis Aragonum, qui hec scribsi et clausi» [BMVB 566 (1401)]		

Notaris	Documents	Subscripció	Signe	Observacions
Francesc Martí 1415	BMVB 572 // APG 31// APG 32// APG 48	«Francisci Martini, auctoritate regia notarii publici per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis Aragonum ac etiam pro venerabili et discreto Guillelmo Bertrandi, rectore ecclesie eiusdem Villenove de Cubellis, qui premissis interfui eaque scribi feci et clausi» (BMVB 572)		Notari General Entre el 1400 i el 1401, notari públic de Barcelona
 Guillem Bernat 1415	BMVB 571	«Guillelmi Bertrandi, presbiter, rectoris ecclesie parrochialis Sancti Anthonii Villenove de Cubellis et notarii publici per totam eius parrochiam, qui hoc instrumentum invenit in notulis sive protocollis scribantie dicte rectorie non largo modo notatum, set intitulum in quadam cedula papirea per dictum discretum Petrum Gaçoni, quondam, notarium et vicarium dicte ecclesie Beati Anthonii dicte Villenove de Cubellis, et ego, rector et notarius predicte ecclesie, ad requisicionem venerabilium iuratorum castri de Cubellis notavi et in formam publicam redegi feci et clausi, die martis decima nona mensis februarrii, anno a Nativitate Domini Mo quadringentesimo decimo quinto» [BMVB 571 (1415)]		Ref. Rector Parròquia BMVB 573-609

Notaris	Documents	Subscripció	Signe	Observacions
Melcior Inyan 1445-1453	Manual I, p. 64, f. 32v. Manual IV, f. 34v-35, f. 46, f. 72r			No es conserva cap instrument públic seu, però es menciona diverses vegades la referència dels seus protocols com a notari públic de Vilanova.
Berenguer Cardona 1455-1458	APG 46 // APV 1455	«Berengarii Cardona, notarii publici Villenove, castri de Cubellis, auctoritate venerabilis et discreti Monserrati Sosies, presbiteri et rectoris ecclesie parrochialis Beati Anthonii dicte ville, qui hec scripsit et clausit» [APV 1455]		Llibre de la Cort del Batlle 1456-1457 Rector Montserrat Sosies (1455-1457)

Escrivania parroquial de l'església de Santa Maria de Cubelles

De les tres escriptories, és de la que conservem, fins al moment, menys informació. Hi ha grans buits documentals, la qual cosa dificulta molt tenir notícies del seu funcionament. No coneixem quan s'establí l'escriptoria parroquial. La primera al·lusió que en tenim és amb el notari Pere Serra el 1341. Possiblement té un origen tan antic com la de la Geltrú. Presenta iguals característiques que les escriptories de les altres dues parròquies: un rector/notari sovint arrendava l'escriptoria a un notari públic.

Veiem la seva producció documental a partir de la documentació expedida per dos notaris entre 1340 i 1360. És un coneixement poc sòlid per poder desenvolupar una anàlisi més profunda de l'organització de la notaria i dels seus treballadors. Després de 1360, no tenim cap referència dels seus moviments fins al segle XVI.¹⁰³

Pere Serra¹⁰⁴ és el primer notari públic de Cubelles documentat; se n'han conservat cinc pergamins. La seva subscripció segueix la dinàmica de notari públic autoritzat pel rector de l'església pertinent: «notarii publici de Cubellis pro venerabili Petro Rovira, rectore ecclesie eiusdem loci».¹⁰⁵ La major part dels pergamins fan referència a vendes i alous amb el clergue responsable de la Geltrú, Pere Bartomeu, cosa que té sentit, atès que es tracta de documentació que s'ha conservat a l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Geltrú.

El següent notari és Ferran Claper, notari públic tant de la Geltrú com de Vilanova i de Cubelles, sense cap altra informació destacable d'ell. L'últim notari documentat durant el segle XIV és el clergue Berenguer Dolcet,¹⁰⁶ notari públic de Cubelles, nomenat pel rector Francesc Olivera, esmentat en el nomenament com a síndics de Cubelles de Raimon Gisbert i Ramon Guarnal.

103. Falta un estudi més detallat al respecte.

104. APG, *Pergamins 2* (1341), *Pergamins 3* (1344), *Pergamins 4* (1346), *Pergamins 6* (1347), *Pergamins 7* (1348). BMVB, *Pergamins 551* (1451).

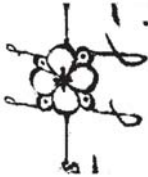
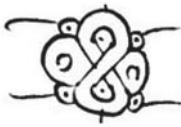
105. BMVB, *Pergamins 551*.

106. BMVB, *Pergamins 630*.

TAULA 3

Notaris de l'escrivania parroquial de Santa Maria de Cubelles

Notaris	Documents	Subscripció	Signe	Observacions
Pere Serra 1341-1347	APG 2//APG 3//APG 4 // APG 7//APG 6// BMVB 551	«Petri Serra, notarii publici de Cubellis pro venerabili Petro Rovira, rectore ec- clesie eiusdem loci, qui predictis interfuit et hoc scribi fecit et clausit» [BMVB 551 (1451)]		Rector Pere Rovira (1341-1346), de l'església de Cubelles [APG2 (1341) //APG 3. (1344) // APG 4 (1346)]
Ferran Claper 1360	APV 1360	«Ferrari [de] Claperiis, notarii publici de Cubellis pro venerabili [domini Francis- cho] de Olivaria, rectore ecclesie eiusdem loci, qui hoc scripsit et clausit» [APV 1360]		Rector Francesc Olivera
Berenguer Dolcet 1361	BMVB 630	«Berengarii Dolceti, presbiteri, notarii pu- blici de Cubellis pro venerabili Francisco de Olivaria, rector eiusdem ecclesie, qui predictis omnibus et singulis presens ro- gatus interfui et hoc scribi feci et clausi» [BMVB 630 (1361)]		Rector Francesc Olivera

Escrivania de la cúria del batlle

A més d'aquestes notaries parroquials, hi havia l'escrivania de la cúria del batlle. El doctor Baiges en defineix l'àmbit d'actuació: el terme i la vila. Dins aquest àmbit, l'escrivà notari reunia les funcions notariales i curials.¹⁰⁷ El càrrec el podien exercir tant eclesiàstics com laics; en això es tenia una àmplia llibertat, fet reforçat per la possibilitat de disposar lliurement de substituïts.¹⁰⁸ El càrrec era subjecte al pagament d'un cens i solia ser de caràcter vitalici.¹⁰⁹

Desconeixem quan i com es creà l'escrivania local de la cúria del batlle. Per regla general, solen ser concedides per un poder públic, generalment el rei.¹¹⁰ En el nostre cas, considerem que fou així, ja que parlem de municipis de caràcter reial, és a dir, que depenen d'un batlle reial, i observem que els notaris es presenten amb la intitolació *auctoritate regia notarii publici*.¹¹¹ També es conserva l'al·lusió a una scrivania de la cúria en un dels privilegis atorgats a aquestes viles el 1418. En la llista de drets concedits, hi trobem l'esment de l'escrivania.¹¹²

Aquests tres municipis, durant la segona meitat del segle XIV i el XV, eren regits per un batlle comú amb representants de cada universitat, els jurats i consellers de les viles, cadascú amb actuació pròpia. Hi havia una cort del batlle amb representants de cada universitat. Les escrivanies de cúria eren les responsables de generar la documentació que recollia l'actuació de l'autoritat en l'exercici de les seves funcions. Eren un element burocràtic important de la cort, ja que portaven els llibres on inserien els documents del contingut dels quals donaven fe. Els escrivans que desenvolupaven aquestes funcions havien de ser presents en totes i cadascuna de les activitats de la cort del batlle.¹¹³ Si hi havia una sola cort del batlle per a les tres universitats, cal suposar que succeïa el mateix dins l'escrivania curial i local, ja que la regència de l'escrivania local anava lligada sovint a la

107. Ignasi BAIGES, «El notariat català...», p. 141.

108. Rafael CONDE, «Notarías y escribanías...», p. 297.

109. Ignasi BAIGES, «El notariat català...», p. 141.

110. Rafael CONDE, «Notarías y escribanías...», p. 298.

111. BMVB, *Pergamins 580*. Subscripció de Miquel Ripoll.

112. BMVB, *Pergamins 608*.

113. Marc TORRAS, «Escrivanies judicials, vicarials i senyorials», a *II Congrés d'història del notariat català*, Barcelona: Fundació Noguera, 2000, p. 362.

regència de l'escrivania de la cúria del lloc.¹¹⁴ Reafirmem aquesta idea inicial per mitjà de la subscripció d'uns dels regents d'aquesta escrivania, ja que veiem que tenia jurisdicció en els tres termes: «scribaniam curie castrorum de Cubellis, Villenove et de Guialtrude».¹¹⁵

Cal tenir en compte que, en les concessions d'escrivania a un rector de parròquia, l'àrea d'actuació no ha de coincidir necessàriament amb el terme municipal, malgrat que a Catalunya solia ser així.¹¹⁶ En el nostre cas, considerem que les escrivanies parroquials i municipals tenen la mateixa àrea d'actuació o pràcticament la mateixa. També observem que, molt sovint, la cort del batlle comptava amb l'ajut d'un assessor jurídic i de diversos escrivans, els quals sota ordre del notari enregistraven els processos en el llibre de la cúria, conservat pel rector/notari.¹¹⁷ Sovint trobem que la cort es reunia en la seu de la casa rectoral, possible seu de la notaria pública. Això permet pensar en una vinculació estreta entre l'escrivania parroquial i la notaria pública, que molts cops no es diferenciaven.

Veiem en el nomenament dels jurats i cancellers de la Geltrú, en una entrada d'un dels fragments de protocols, que aquesta acta es redactà a la parròquia de Santa Maria de la Geltrú,¹¹⁸ davant el notari públic de la vila. La informació referent a la cort del batlle no és suficient per extreure idees concloents, ja que els registres del batlle del segle XIV que s'han conservat no s'han estudiat en profunditat. Així, l'escrivania de la vila es coneix a partir de les al·lusions trobades en els protocols notariais i en un estudi superficial dels llibres de batllia.

Notaris i escrivans de la cúria del batlle

En la descripció de les escrivanies parroquials de les tres viles, s'ha anant veient l'estreta relació amb l'escrivania pública de la cúria del batlle. Com que no conservem els llibres de cort, no s'han documentat de manera directa els notaris que hi intervenien. Malgrat tot, s'han pogut trobar una

114. Àngels ADROER, Josep MATAS, «Sobre la propietat i la regència de les notaries a la demarcació de Girona», a *I Congrés d'història del notariat català*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994, p. 493-514.

115. BMVB, *Pergamins 580*. Subscripció de Miquel Ripoll.

116. Rafael CONDE, «Notarías y escribanías...», p. 299.

117. Joan CRUZ, «Notaris i escrivans...», p. 554.

118. APG, *Manual IV, volum V* (1410-1458), f. 31r.

sèrie de notaris que possiblement feren d'escrivents en la cort del batlle o participaren professionalment en l'escrivania pública, a partir d'al·lusions en altres documents: signatures dels notaris, entrades en els protocols notariais, comptes de clavaris...

Els notaris documentats en l'escrivania de la cúria els solem trobar com a notaris de les escrivanies parroquials tant de la Geltrú com de Vilanova. Només coneixem un sol cas de notari públic de les tres viles que no firma com a notari d'alguna de les escrivanies parroquials: Miquel Ripoll.

Miquel Ripoll, el 1447,¹¹⁹ en una subscripció,¹²⁰ firma com a notari general amb jurisdicció per tot el domini reial i com a «regentis scribaniam curie castrorum de Cubellis, Villenove et de Guialtrude», sota el domini útil de Joan Sa Illa. Així, veiem que és regent de l'escrivania de la cúria de la triple universitat. Aquest notari només el trobem documentat en aquest pergamí, però això mostra la separació entre l'escrivania de la cúria i la parroquial. En una entrada de 1483 del protocol I trobem, com a atorgant del document, Antoni Serra, anomenat notari de Vilanova.¹²¹ Aquest personatge apareix esmentat en el regest de l'inventari dels arxius de protocols d'un pergamí datat el 15 de novembre de 1487.¹²² No conservem prou documentació per saber si pertany a l'escrivania de la cúria o si és escrivà parroquial de Vilanova, ja que només surt anomenat en la nòtula com a notari de Vilanova. També el trobem en una nòtula d'aquest mateix any, 1487, com a jurat i escrivà de la cúria de Vilanova.¹²³

Berenguer Cardona apareix en el *Registre de la Cort del Batlle* de 1456-1457 amb la intitulació de «notari de la cort de Vilanova per l'autoritat reial». En la portada d'una de les entrades de 20 de juny de 1456 hi ha aquesta nota: «Dies ista incepit Berengarius Cardona, notarius auctoritate regia [...], regere presentem curiam.»¹²⁴

119. MBVB, *Pergamins 580* (1447).

120. MBVB, *Pergamins 580* (1447). La subscripció és la següent: «Michaelis Rippoll, auctoritate regia notarii publici per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis Aragorum, regentis scribaniam curie castrorum de Cubellis, Villenove et de Guialtrude pro venerabili Iohanne ça Illa, domino utili predictae scribanie, qui predictum stabilimentum inter scripturas eiusdem scribanie, in quondam libro dicte scribanie, inveni sub dicto calendario natatum et firmatum, in hanc publicam formam redigens scripsi et clausi, undecima die mensis iunii, anno a Natavitate Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto.»

121. APG, *Manual I, volum II*, f. 44v-45v.

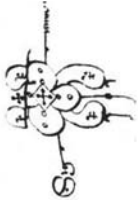
122. *Inventari-Catàleg de l'Arxiu Parroquial de la Geltrú*, p. 47 (APG, *Pergamins 54*).

123. APG, *Manual I*, f. 43r.

124. ACG, Reg. 2, *Cort del batlle* (1456-1457), f. 104r.

Notaris de l'escrivania local

<i>Notaris</i>	<i>Documents</i>	<i>Subscripció</i>	<i>Signe</i>	<i>Observacions</i>
Bernat Bertran				Jurat de Vilanova
Miquel Ripoll 1447	BMVB 580	«Michaelis Rippoll, auctoritate regia notarii publici per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis Aragorum, regentis scribaniam curie castrorum de Cubellis, Villenove et de Guialtrude pro venerabile Iohanne ça Illa, domino utili predictae scribanie, qui predictum stabilimentum inter scripturas eiusdem scribanie, in quondam libro dicte scribanie inveni sub dicto kalendario natatum et firmatum, in hanc publicam formam redigens scripsi et clausi, undecima die mensis iunii, anno a Matavitate Domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo quinto»		<p>Rector de l'església de Santa Maria de la Geltrú: Joan Cochala</p> <p>Joan sa Illa té el domini útil d'aquesta escrivania</p>
Antoni Serra	APG 54			Notari de Vilanova (anomenat en els protocols)
Berenguer Cardona	ACG cort del batlle (1456)			És mencionat en la cort del batlle (segle XV)

Estudi dels fragments dels protocols de l'Arxiu de Santa Maria de la Geltrú

Per conèixer el funcionament de la notaria i saber més dels notaris i escrivans que hi treballaren, no podem deixar d'esmentar un dels elements que ens informen d'aquesta activitat. Així, al llarg d'aquestes pàgines ens centrarem en l'anàlisi dels fragments de protocols que s'han conservat de l'arxiu parroquial de la Geltrú, per tal de mostrar una altra faceta de les escrivanies notariales d'aquestes viles. Ens centrem en quatre protocols notariales, del total dels set que corresponen al període medieval: Manual I, volum II (1397-1590); Manual II, volum III (1410-1559); Manual III, volum IV (1408-1411), i Manual IV, volum V (1410-1458).

Abans d'endinsar-nos en els protocols notariales, però, hem d'aclarir certs aspectes peculiars que n'han dificultat l'anàlisi. Els protocols foren recopilats pel rector Nicolau Miquel Faura cap als anys vint del segle XX. Conservem un inventari de 1929 de l'arxiu parroquial, després d'haver restaurat la documentació en mal estat de la parròquia. La restauració consistí en la unió de fragments solts de protocols amb una cronologia entre els segles XIV i XVIII. El resultat foren cinquanta volums, set dels quals inclouen fragments de documents medievals.

Dels quatre protocols estudiats, nou fragments es varen redactar al llarg del segle XV, tant a l'escrivania parroquial de la Geltrú com a la de Vilanova. A continuació descriurem cada fragment i el situarem cronològicament, tot distingint si es tracta de protocols de la Geltrú o de protocols de l'escrivania de Vilanova.

Fragments de l'escrivania parroquial de Santa Maria de la Geltrú

Primer fragment (1397)

És el fragment més antic, datat el 1397. Està format per un sol full i només conté una nòtula. No hi ha res de destacable en aquest fragment que ens aportí informació sobre l'escrivania o l'escrivà/notari que el redactà.

Segon fragment (1408-1413)

Datat entre 1408 i 1413. Està format per dues parts: la primera comprèn del foli 2 al 24 del Protocol I, i la segona tot el Protocol III. Abraça un total de 248 nòtules, i un 57 % dels atorgants provenen de la Geltrú, un 25 % de

Vilanova, un 10 % de Cubelles i un 8 % d'altres poblacions pròximes, com ara Vilafranca del Penedès, Sitges, Cunit i Olèrdola o bé Barcelona. En conjunt, trobem una gran varietat de tipologies documentals, però bona part són testaments, vendes, donacions, àpoques i debitoris, i se centren en aspectes relacionats amb les jurisdiccions de la Geltrú i Vilanova.

En alguns moments, aquest fragment actua com a recopilatori de nòtules que provenien de cèdules d'altres llibres/manuals més antics. En les nòtules copiades s'esmenta que provenien del llibre/manual de l'anterior notari, Bernat Maher/Maler,¹²⁵ i que l'escrivania la regentava Lluís Sa Quintana,¹²⁶ el qual apareix esmentat per darrer cop el 1408.¹²⁷ El rector aleshores també es deia Bernat Maher/Maler.¹²⁸ L'autor del fragment fou possiblement el notari Pere Armenter. Sembla suggerir-ho el fet que encaixa en el període cronològic durant el qual Armenter actuà en l'escrivania, i ho confirma l' anotació del segle XVII o XVIII¹²⁹ que identifica aquest volum com a pertanyent a aquest notari.

En aquest fragment, hi trobem tres notes diplomàtiques que podrien ser particulars d'aquesta escrivania o d'aquest notari en concret. Hi trobem l'abreviatura *SS*, que probablement significa *solvit* i que indica que el document ha estat pagat pel client. La segona abreviatura és *dc*,¹³⁰ la qual pot significar *debet clausuram*, és a dir, que falta pagar els honoraris per la clausura del document, passat al *mundum*. I, finalment, *d ad f*,¹³¹ que considerem que correspon a *debet ad faciendum* o *ad factum*, és a dir, que encara no s'ha efectuat el tancament del document.

Tercer fragment (1454-1456)

Datat entre 1454 i 1456. Està format per dues parts que es troben al Protocol IV, conservat en dos blocs, i abraça els folis 29-47 i 104-113. Conté un total de 197 nòtules/minutes entre els dos blocs. En aquest cas, ens trobem davant un fragment d'un llibre/manual, ja que, depenent de les entra-

125. APG, *Manual I, volum II*, f. 10r-11v.

126. APG, *Manual III, volum IV* (1408-1411), f. 14r.

127. APG, *Manual III*, f. 92r.

128. Cal recordar que no és la mateixa persona que el notari, només tenen el mateix nom.

129. APG, *Manual III*, f. 1v.

130. APG, *Manual I*, f. 12r, *Manual III*, f. 14r, 63v, 64v, 67v, 96v, 97v, 98v-99r, 101r-103r, 104r-v, 110r-111r, 130v.

131. APG, *Manual I*, f. 5v; *Manual III*, f. 65r.

des, algunes són nòtules i d'altres són minutes. Així, trobem entrades breus, *etceterades*, pròpies de les minutes dels manuals, que inclouen només les dades rellevants per a la redacció de l'*instrumentum publicum*. I, d'altra banda, observem entrades llargues, sense etcètera, amb les fórmules completes, escrites amb lletra més acurada, característiques de les nòtules dels llibres. De fet, a les petites escrivanies era comú que utilitzessin un mateix volum per copiar, indistintament, tant minutes com nòtules.

De les minutes copiades, quatre estan datades entre l'octubre de 1455 i l'octubre de 1456, i s'han pogut relacionar amb les nòtules del fragment de llibre que es conserva al Protocol I, entre els folis 25 i 39. Aquest fragment s'ha vinculat amb el notari Bartomeu Margay. La cronologia encaixa amb el moment en què ell era el notari de la Geltrú i, dins les nòtules, els reconeixements entre els anys 1455 i 1456 comencen d'aquesta manera: «In presencia mei, Bartolomei Margai» o «in presencia mei, notarii».

Quart fragment (1455-1458)

Datat entre el març-octubre de 1455 i el gener de 1458. Es conserva al Protocol I, entre els folis 25 i 39, i està format per 38 nòtules. És el fragment on hi ha les nòtules relacionades amb les minutes del tercer fragment. Ens ho confirma la doble escriptura¹³² de manual i llibre que en alguns moments s'utilitzà en aquesta escrivania. També ens ho confirmen les notes al marge, quan es copia un document d'un altre notari.¹³³ Com l'anterior fragment, aquest s'ha relacionat amb el notari Bartomeu Margay.

Cinquè fragment (1456-1473)

Correspon a cinc folis del Protocol IV, entre els folis 88 i 103, i estan datats entre 1456 i 1473. S'ha decidit tractar-lo com un conjunt, però és un fragment difícil de situar, ja que aquests cinc folis presenten salts cronològics i, possiblement, inclouen diversos fragments. En qualsevol cas, és difícil d'analitzar, atès que la major part de les entrades trobades són incompletes, cosa que dificulta veure la continuïtat del conjunt. És un fragment que inclou molts folis en blanc entre els assentaments, alguns dels quals foren utilitzats per notaris posteriors per a proves de tinta. Trobem vint-i-

132. Ignasi BAIGES, «El notariat català...»; Daniel PIÑOL, *El notariat públic al Camp de Tarragona*, Barcelona: Fundació Noguera, 2000, i Laureà PAGAROLAS, *Los archivos notariales, qué son y cómo se tratan*, Gijón: Trea, 2007, p. 34.

133. APG, *Manual I*, f. 32v.

tres assentaments, amb onze atorgants de la Geltrú, set de Vilanova, cap de Cubelles i tres de Ribes (de dos no en sabem la procedència).

Sisè fragment (1451-1487)

El sisè fragment és un conjunt d'entrades entre 1461 i 1487, conservades en el Protocol I, entre els folis 40 i 43. Són quatre folis que contenen tres testaments i tots presenten la forma d'un *mundum*, però els manca l'autenticitat d'un *instrumentum publicum*, ja que no tenen la clausura de notari. Estan escrits en paper, suport poc habitual per als instruments públics d'aquesta època;¹³⁴ per això, la lletra és poc acurada i molt cursiva. Veiem que conserven les marques que fan notar que foren doblegats.

Setè fragment (1483)

Es troba al Protocol II, entre els folis 35 i 50. Està format per quinze folis datats entre el març i l'octubre de 1483. Engloba assentaments de tipologia variada. Per la cronologia, aquest fragment podria correspondre al notari Bartomeu Ripoll, però no tenim cap indicatiu que ho confirmi, deixant de banda el fet que ell és l'únic notari documentat en aquest període a l'escripció parroquial de Santa Maria de la Geltrú.

Vuitè fragment (1487-1490)

Conjunt de vuit folis del Protocol I, entre els folis 45 i 54, i datats entre 1487 i 1490. Hi trobem també còpies de nòtules antigues de 1435,¹³⁵ 1482¹³⁶ i 1483.¹³⁷ En conjunt, es tracta de quinze nòtules els atorgants de les quals provenen de la Geltrú, de Vilanova, del Castell de Ribes i de Sitges. Fins ara, no s'ha pogut trobar cap peculiaritat destacable en aquest fragment.

134. Ja cap al segle XVI començarem a veure que s'expedeixen documents de forma pública en suport paper, però encara no ho trobem.

135. APG, *Manual I*, f. 50v-51r.

136. APG, *Manual I*, f. 51v.

137. APG, *Manual I*, f. 46v-47r.

Fragments de l'escrivania parroquial de Sant Antoni Abat

S'ha documentat un possible fragment de l'escrivania parroquial de Sant Antoni Abat, datat entre 1408 i 1417. Està format per un total de tres paquets que es conserven en el Protocol II i el Protocol IV. El primer el trobem en el Protocol II, entre el foli 1 i el 16, i correspon als anys 1408-1410. La segona part, de 1410-1415, es troba en el Protocol IV, entre els folis 1 i 29. Finalment, el tercer també es troba en el Protocol II, entre els folis 17 i 34, i abasta el període de 1416 i 1417.

A diferència dels altres fragments, aquest pertany a l'escrivania de Sant Antoni Abat. Ho podem afirmar perquè veiem que la majoria dels testaments prové de Vilanova i, a més, hi ha una anotació del notari al qual pertanyia el llibre: Guillem Bertran, notari de Sant Antoni Abat. És un llibre especial de testaments, un tipus de llibre molt habitual en les escrivanies parroquials. Hi ha un total de setanta nòtules: trenta-dues són testaments, cinc codicils i quatre inventaris *post mortem*.

Així, doncs, amb l'estudi dels protocols, malgrat les dificultats que presenten pel fet de trobar-se fragmentats, hem pogut relacionar algunes parts amb un possible notari, i analitzar-ne les característiques, tot i que hi ha fragments d'atribució dubtosa. A més, mai no podem estar completament segurs de si la mà que intervingué en l'elaboració d'un document era realment la del mateix notari o bé la de l'escrivent que treballava a l'escrivania.

Generalment, pel que fa als protocols notariais, es poden detectar variacions en un mateix llibre, possiblement fruit de l'activitat de diversos escriptors o també a causa de les variants sorgides d'una mateixa mà.¹³⁸ No s'ha d'oblidar que, en funció del moment, l'espai, l'instrument amb què s'escriu i, fins i tot, l'estat d'ànim, l'escriptura d'una mateixa persona varia. És més, al llarg del temps una persona canvia el traç d'algunes de les lletres. Tots aquests aspectes dificulten molt l'anàlisi de l'escriptura i la identificació acurada de les diverses mans que hi van treballar.

138. Sobre aspectes relatius a la cultura escrita dels notaris/escrivans, vegeu: Antonio CASTILLO GÓMEZ, «Entre la necesidad y el placer. La formación de una nueva sociedad del escrito (ss. XII-XIV)», a *Historia de la Cultura escrita. Del Próximo Oriente Antiguo a la sociedad informatizada*, Gijón: Trea, 2002, p. 179-270; Armando PETRUCCI, «Leer en la Edad Media», a *Alfabetismo, escritura, sociedad*, Barcelona: Gedisa, 1999, p. 183-196, i Jaques SITENNON, *Paléographie du Moyen Âge*, Paris: Armand Colin, 1973, p. 97-101.

Conclusions

Concloem que, a la majoria de viles petites de Catalunya, veient l'exemple de Vilanova i la Geltrú, van aparèixer unes escrivanies amb un vincle estret amb la parròquia, és a dir, s'establiren escrivanies parroquials. Tot i que el notari que actuava a l'escrivania podia ser laic, les escrivanies eren regides pel rector de la parròquia, fet que atorga a l'Església un poder considerable, així com també al rector dins la vila. Un bon exemple d'això és la quantitat de documentació que va adreçada als rectors de les respectives parròquies, sobretot al rector de Vilanova de Cubelles i la Geltrú.

L'escrivania de la Geltrú és la més antiga de les tres i conserva l'acta de concessió atorgada per l'infant Alfons el 1282. Després de la concessió, hi ha un buit documental i l'escrivania no torna a ser esmentada fins a mitjan segle XIV, moment en què trobem documentació signada pel notari parroquial de la Geltrú, la qual cosa es produeix de manera continuada durant els segles XIV i XV.

L'acta de concessió d'escrivania de les altres dues poblacions és desconeguda. Malgrat això, podem datar l'escrivania de Vilanova, ja que devia establir-se en el mateix moment que l'església, és a dir, a mitjan segle XIV. De l'escrivania parroquial de Cubelles, la que tenim menys documentada, no conservem fonts que en parlin. No sabem quan fou creada, i tampoc no disposem pràcticament de cap informació sobre la seva activitat. Només en tenim constància en un període de temps molt reduït, entre la meitat i final del segle XIV. Després d'aquest moment, no trobem cap més al·lusió a aquesta escrivania.

Aquestes tres escrivanies foren regides per un rector/notari en determinats moments i, en d'altres, observem que se n'arrendava la funció a un notari públic. Així mateix, s'observa que hi actuen tant notaris laics com eclesiàstics. Al final del segle XIV, trobem notaris generals que van actuar en dues o en les tres escrivanies, en funció del moment. És el cas de Ferrer Claper i Bartomeu Jordà, notaris de caràcter general que, segons l'any, actuen bé com a notaris generals o bé com a notaris d'una de les escrivanies parroquials. D'altra banda, observem com a la Geltrú, cap al segle XV, qui regenta l'escrivania sol ser el rector/notari, a diferència del que passa a Sant Antoni Abat, on en pocs casos el rector actua com a notari, sinó que el que fa és deixar l'escrivania a càrrec d'un notari públic. Hi ha moments en què hi ha més d'un notari a la mateixa escrivania, com en el cas de Francesc Martí, Bartomeu Maler i Bartomeu Jordà, tres notaris documentats a l'escrivania parroquial de la Geltrú.

Al costat d'aquestes escrivanies, a partir del segle XV es féu més forta la unió de la triple universitat, que depenia d'un batlle comú. S'observa el moviment d'un notariat que prové d'una certa escrivania de la vila, regent de la cúria del batlle. Tot i que no s'ha documentat, es considera que al segle XIV o al principi del XV hi devia haver la concessió de l'escrivania local. S'han documentat tres notaris d'aquesta escrivania: Miquel Ripoll, Antoni Serra i Berenguer Cardona. Per falta d'informació, se'n desconeix el funcionament. Només ens n'hem pogut fer alguna idea per mitjà de les referències de les persones que hi van actuar.

A partir de l'estudi dels protocols notariais, hem trobat que, dels quatre protocols *ficticis*, se n'han pogut extreure nou fragments del segle XV: vuit provenen de l'escrivania de la Geltrú i un de la de Vilanova. Hem observat que les escrivanies parroquials de la Geltrú i de Vilanova segueixen els paràmetres de les escrivanies parroquials catalanes. Hi trobem la doble redacció de manual i llibre, tot i que aquesta distinció no queda del tot clara, perquè el fet de trobar protocols tan fragmentats i units entre si no ens permet una classificació definitiva. Podria ser que, com succeeix en algunes escrivanies petites, el notari fes ús d'un mateix volum per apuntar de manera indistinta minuts i nòtules. S'observa l'existència, al costat dels protocols comuns amb una gran varietat de tipologies documentals, dels llibres especials. En el nostre cas, es conserva el llibre especial de testaments de l'escrivania parroquial de Vilanova.

Els documents són redactats d'acord amb formularis i en llatí. En alguns casos, especialment en els instruments de caire privat com capítols o inventaris, trobem assentaments escrits en català. L'escriptura és gòtica notular cursivitzada i, a mesura que ens apropem al segle XVI, es va imposant una escriptura goticohumanística. Els documents es redacten normalment en quaderns i es relliguen. Generalment, els assentaments els trobem amb marges i amb una lletra polida i clara, i hi consten abreviatures notariais que ens indiquen el procés de redacció de l'*instrumentum publicum*.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1282, novembre, [2 o 3. Barcelona]

L'Infant Alfons concedeix l'escrivania de la parròquia de Santa Maria de la Geltrú al seu rector, Romeu Ferrer, i als seus successors.

[A.] Original no localitzat.

B. ACA, reg. 59, f. 151.

Rectore ecclesiæ Santæ Mariæ de Gialtrude.¹

Noverint universi quod nos, infans Alfonsus, *et cetera*, inquisita veritate diligenter, [et] invenerimus Romeum Ferrerii, rectorem ecclesie Sancte Marie de Guiltrude, et antecessores suos, ab antiquo, habuisse scribaniam ipsius ecclesie constetque etiam nobis redditus et proventus ipsius scribanie non excendere summam [... C]CC solidorum barchinonensium, nomine et auctoritate illustrissimi domini regis predicti, assignamus, donamus, concedimus et restituimus tibi, Romeo Ferrerii, rectori [dicte] ecclesie et ipsi ecclesie et successoribus tuis rectoribus eiusdem, in perpetuum, scribaniam parrochie supradicte, et auctoritate qua supra, recepto iuramento [per fid]elem nostrum Petri Marquesii, scriptorem domini regis et nostrum, et tactis sacrosanctis Dei IIIIor Evangeliiis in manu sua corporaliter, [...] de bene et fideliter gerendo officia tabellionatus, facimus et creamus te et successores tuos, rectores predicte ecclesie, publicos tabelliones parrochie ecclesie supradicte, dando et concedendo tibi, nomine quo supra, auctoritatem conficiendi per te vel substitutum tuum [vel] substitutos, clericos vel laycos, prout tibi et successoribus tuis placuerit, publica instrumenta et quaslibet alias scripturas publicas et privatas inter parrochianos ecclesie supradicte et alias quascumque personas infra limites parrochie ecclesie supradicte. Ita tamen quod de omnibus que habebuntur et recipientur pro salario dictorum instrumentorum, testamentorum et instrumentorum

1. Títol afegit al segle XVII.

nupcialium et aliarum quarumlibet scripturarum publicarum, des tu et successores tui, rectores dicte ecclesie, domino regi et suis successoribus, quintam partem quintam, sine omni missione et expensa ipsius domini regis et suorum, de qua tenearis computare bene et fideliter cum illo vel illis quos dominus rex vel nos, loco ipsius, seu eius successores predicti ad hec duxerint deputandos, in fine cuiuslibet anni. Et eandem quintam solvere tenearis quolibet anno, facto computo supradicto. Et recipias de instrumentis et aliis scripturis predictis salarium competens iuxta laborem tuum et personarum contrahencium et negotii qualitatem. Et faciatis tu et successores tui kalendarium in instrumentis et scripturis publicis predictis hoc modo: «Actum est hoc *tali* die et anno, regnante rege Petro». Et tu et successores tui subscribatis in omnibus instrumentis et scripturis publicis que in propria persona conficeritis sub hec forma: «Ego, *talis*, rector *talis* ecclesie, notarius publicus parrochie supradicte auctoritate domini regis, hoc scripsi et hoc signum feci die et anno prefixis». In instrumentis et aliis publicis scripturis que fiant per substitutum vel substitutos, fiat subscripcio per substitutum tuum hoc modo: «Ego, *talis*, de mandato rectoris *talis* ecclesie, notarii publici parrochie supradicte, hoc scripsi et hoc signum feci die et anno prefixis». Ad hec ego, Romeus Ferrerii, rector dicte ecclesie, ex certa sciencia, per me et successores meos, rectores ecclesie supradicte, recipiens, laudans et approbans supradicta, promitto vobis, domino infanti Alphonso, et notario infrascripto stipulanti, donacione nomine domini regis predicta [omnia ...] promitto etiam officium tabellionis bene et fideliter gerere et etiam exercere, sic me Deus adiuvet [...].

EL MONESTIR DE SANT PERE DE LES PUEL·LES DE BARCELONA I ELS ANYS DE LA FAM (1374-1375)*

MONTSERRAT RICHOU I LLIMONA

INSTITUT DE RECERCA EN CULTURES MEDIEVALS. UB

RESUM

L'anàlisi dels manuals de Blanca de Llorach (1372-1384), abadessa del monestir de Sant Pere de les Puel·les de Barcelona, informa sobre la gestió patrimonial d'aquest cenobi i documenta diversos aspectes de la vida monacal benedictina femenina de la baixa edat mitjana. En aquest estudi, ens centrem en l'observació de l'alimentació monàstica i l'explotació de la reserva monacal durant la crisi dels anys de la fam (1374-1375). L'anàlisi d'aquesta crisi de curta durada ha estat força estudiada mitjançant fonts municipals i oficials dependents d'altres institucions com la reial. Per això, l'originalitat de la nostra recerca rau en el fet que aquesta recessió mai no havia estat estudiada des del punt de vista d'una font monàstica ni d'una comunitat femenina tan representativa com és la de les monges benetes de Sant Pere de les Puel·les de Barcelona.

PARAULES CLAU

Sant Pere de les Puel·les, monestir, fam, crisi.

ABSTRACT

The analysis of Blanca de Llorach's manual (1372-1384) abbess at the Sant Pere de les Puel·les in Barcelona monastery, reports about the asset management of this monastery and gives us documentary evidence on several aspects of the lives of benedictine women in the Early medieval monasteries. In this study, we focus on monastic eating habits and the exploitation of their food reserves during the famine crisis period (1374-1375). This short term crisis analysis has been thoroughly studied by means of local and official sources which are accountable to other institutions, such as the Royal. Therefore, the originality of our research relies on the fact that this recession had never been studied from a monastic source perspective, nor from such a representative women's community, as the nuns at Sant Pere de les Puel·les in Barcelona.

KEYWORDS

Sant Pere de les Puel·les, monastery, famine, crisis.

* Aquest article s'inscriu dins el projecte de recerca «Mercados alimenticios en la Edad Media: actores, mecanismos y dinámicas» del Ministerio de Economía y Competitividad (HAR2012-31802).

Els manuals d'abadessa dels anys 1374 i 1375 del monestir de Sant Pere de les Puel·les reflecteixen la gestió del segon i tercer any de mandat de Blanca de Llorach i coincideixen amb els *anys de la fam*.¹ Poc abans, el 20 de novembre de 1372, Blanca de Llorach, sotspriora de Sant Pere, havia estat escollida abadessa.² Des de llavors i fins a la seva mort, controlà la gestió del patrimoni del monestir i les despeses generades per la seva comunitat mitjançant aquests llibres de comptes.

Per això, la major part dels manuals d'aquesta abadessa es divideixen almenys en dos apartats. En el primer, s'hi anotaren les entrades en espècie i capital aportades pels batlles de Sant Pere i, en el segon, les sortides o despeses mensuals del monestir. En alguns d'aquests manuals, que acostumen a ocupar una setantena de pàgines, també es guardà un apartat per a les despeses de la gestió i l'explotació de la reserva monàstica.

Per a l'elaboració d'aquest estudi, s'han consultat els manuals d'abadessa del període 1370-1377, obviant els corresponents als anys 1371 i 1376, perquè no s'han conservat. El manual de 1370 correspon a l'abadessa Agnès de Miravalls i el de 1372 fou elaborat per Esclarmunda de Pagueira, la prioressa del monestir. La resta de manuals, els dels anys 1373-1377, foren gestionats per l'abadessa Blanca de Llorach.

La comparació entre els resultats obtinguts dels anys 1370, 1372, 1373 i 1377, que considerem uns *bons anys*, amb els dels anys crítics, els que ocupen el període 1374-1375, permet conèixer l'impacte de la crisi dels *anys de la fam*. Per tant, l'objectiu d'aquesta recerca és analitzar com va influir l'esmentada crisi en l'alimentació de les monges benetes i en l'explotació de la seva reserva senyorial.

Els anys de la fam

La carestia frumentària dels anys 1374 i 1375 ha estat considerada com una de les crisis de cicle curt més importants d'aquesta centúria i ha estat

1. Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puel·les (AMSPP), *Llibre d'abadessa*, f. 11-12.

2. Per a l'estudi del primer manual d'aquesta abadessa, vegeu Montserrat RICHOU I LLIMONA, «Els comptes de Blanca de Llorach, abadessa de Sant Pere de les Puel·les (1373)», *Symma* (Barcelona), 5 (2015), p. 1-23.

força estudiada per la nostra historiografia.³ Els elements desencadenants d'aquesta carestia frumentària foren diversos: una tecnologia feble i un adobament exigü, l'existència de tres males collites seguides, originades per una reiterada sequera, i la coincidència de factors conjunturals com l'acaparament i la retenció de cereals amb l'objectiu d'especular, la incidència de la guerra, les obres de defensa i la pressió fiscal.

Els factors conjunturals estigueren relacionats amb tres enfrontaments bèl·lics que confluïren en aquest període: la revolta sarda, la Guerra dels dos Peres i l'intent d'invasió del Principat de l'infant Jaume de Mallorca.

En primer lloc, la revolta sarda del jutge Marià IV d'Arborea originà actuacions corsàries d'ambdós bàndols, que dificultaren l'arribada de cereal sicilià i, per tant, contribuïren al desabastament frumentari barceloní. Per fer front a l'esmentada revolta, les Corts Catalanes i diverses ciutats realitzaren donacions al monarca, i això comportà un augment dels impostos.

Al seu torn, la Guerra dels dos Peres (1356-1375) enfrontà el regne de Castella i la Corona catalanoaragonesa. Amb Pere I el Cruel, el Principat visqué l'amenaça d'un desembarcament castellà, milícies mercenàries feren incursions a la frontera septentrional (el Rosselló, el Pallars i la Vall d'Aran) i la població hagué de sufragar les despeses d'aquesta guerra.⁴ En canvi, a partir de 1369, amb Enric de Trastàmara, germanastre i successor de l'anterior monarca, no hi hagueren enfrontaments armats. El 1375, se signà la pau d'Almazán que també comportà l'enllaç matrimonial entre Elionor, filla del Cerimoniós, i Joan, fill d'Enric de Trastàmara.

Finalment, a les acaballes de 1374, l'infant Jaume de Mallorca entrà al Principat amb tropes mercenàries reclutades al Lenguadoc i la Provença amb l'objectiu de recuperar el Rosselló, la Cerdanya i les Illes Balears, dominis arrabassats al seu pare Jaume III de Mallorca per Pere el Cerimoniós el 1349. Aquesta situació i les ordres reials que insistien a assegurar la fortificació de totes les viles i ciutats, com també a acumular queviures i

3. Antoni RIERA I MELIS, «Pròleg» i «El mercat dels cereals a la Corona Catalanoaragonesa. La gestió de les crisis alimentàries al segle XIII», a Antoni RIERA I MELIS (coord.), *Crisis frumentàries, iniciatives privades i polítiques públiques de proveïment a la ciutats catalanes durant la baixa edat mitjana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2013, p. 11-46 i 47-115.

4. Antoni RIERA I MELIS (*et alii*), «La societat catalana baix medieval davant dels sistemes. I.- Els terratrèmols de 1373», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), 18 (1986), p. 264.

béns de valor i a dificultar l'aprovisionament de les tropes invasores, emfatzaren la carestia frumentària.

En la majoria de les ocasions, els mercenaris de l'infant Jaume realitzaren cavalcades en zones rurals, on cremaren i saquejaren collites. Així, se'n destruïren d'algunes zones bladeres cabdals com l'Urgell.

Sant Pere de les Puel·les i els anys de la fam. Les entrades de 1373-1375

Com en segles anteriors, la gestió i l'explotació del patrimoni del monestir barceloní de Sant Pere de les Puel·les s'organitzava a partir de les batllies, al capdavant de les quals se situaren els batlles, que actuaren com a representants dels interessos del monestir. Aquests batlles cobraven rendes en espècie i metàl·lic per terres, habitatges, forns, molins i delmes a Barcelona, diversos pobles del Pla, del Baix Llobregat, del Vallès Oriental i Occidental i de l'Alt Penedès.⁵

Al final del segle XIV, Sant Pere comptava amb les batllies d'Aqualonga, Bajols, Barcelona, Corbins, Corró Jussà, Esplugues, Lliçà Sobirà, Montmeló, Palaudàries, la Palma, Sant Andreu del Palomar, Sant Boi, Sant Joan Despí, Terrassa, Viladellops i Vilafranca.

El 1373, per un termini de dos anys i per dinou lliures anuals, s'arrendaren a Raimon March, de Sabadell, les rendes de la batllia de Terrassa i de Polinyà. L'any següent, també s'arrendaren per a un període de dos anys les rendes procedents de Vilafranca. L'arrendament es féu a favor de Pere des Mas, d'Arnau Masó i de Bertran Roig i per un preu total de cent lliures, és a dir, cinquanta lliures anyals.

Als manuals o registres d'abadessa, s'hi escripturaven les entrades, procedents de les diferents batllies, i les sortides. En ambdós casos, tant si eren en espècie com en numerari. Per tant, aquestes fonts ens informen, entre d'altres interessants qüestions, de les despeses anuals d'aquest cenobi, de la gestió efectuada per les abadesses i de la conjuntura econòmica del període analitzat.

Per al període 1373-1375, la suma de les entrades pecuniàries de totes les batllies durant aquests tres anys generaren: mil cent cinquanta-una lliures i deu diners, el 1373; mil quaranta lliures, cinc sous i un diner, el 1374, i mil cent setanta-vuit lliures, vuit sous i cinc diners, l'any següent.

5. Montserrat RICHOU I LLIMONA, «Els comptes de Blanca de Llorach...».

D'aquestes partides, s'ha de destacar que l'entrada de capital més significativa provenia de la batllia de Barcelona. Aquesta satisféu en numerari un percentatge que representà entre un 51 % i un 60 % de la totalitat: sis-centes noranta-una lliures, tretze sous i dos diners, el primer any; sis-centes cinc lliures, catorze sous i dos diners, el segon, i sis-centes una lliures, quinze sous i sis diners, el darrer.

Aquest numerari en metàl·lic s'ha de relacionar amb els pagaments emfiteùtics (entrades, establiments, cartes precàries, censos i lluïsmes), fermes d'espoli i intesties de pagesos sotmesos a *mals usos*; beneficis instituïts al monestir i vendes de productes procedents de censos i delmes realitzats pels batlles de Sant Pere. En canvi, els pagaments en espècie s'acostumaven a fer amb la satisfacció d'aus (capons, gallines, oques o pollets), faves, gingebre, ous, oli, pernes de cansalada i blats (avena, espelta, forment, mill i ordi). Com és ben sabut, el forment era el producte en espècie més important, perquè el seu consum estava al centre de la dieta de la societat medieval.

Pel que fa a les entrades en espècie, cal assenyalar que el seu pagament ens mostra la incidència de la crisi dels anys de la fam. Per exemple, durant el 1373, considerat un bon any pel que fa a les collites frumentàries, el monestir barceloní obtingué tres-centes seixanta-sis quarteres i quatre quartans de forment de cens. En canvi, l'any següent, s'experimentà una minva de l'entrada de forment censal de cent vint-i-una quarteres i nou quartans. Durant aquell any, se satisfieren al monestir dues-centes quaranta-quatre quarteres i set quartans de forment censal.

Aquesta disminució no fou uniforme ni generalitzada en totes les batllies. S'hi contempen tres tendències. En la primera, trobem batllies com la de Barcelona molt afectades per la crisi bladera i que, pràcticament, entregaren la meitat del forment censal que satisfieren l'any anterior. El 1373, Barcelona satisféu cent quarteres i quatre quartans de forment censal. El 1374, d'aquest indret només se n'obtingueren cinquanta-una quartera i un quartà.

En la segona, veiem que en batllies com Corró Jussà, Lliçà Sobirà i Sant Andreu del Palomar s'experimentà una caiguda menys acusada en la satisfacció d'aquest producte. Corró Jussà passà de lliurar vint quarteres i vuit quartans i mig el 1373 a entregar-ne només quinze quarteres i quatre quartans el 1374. L'any següent, Lliçà Sobirà passà de vint-i-vuit quarteres i mitja i dos quartans a divuit quarteres, i Sant Andreu del Palomar de vint quarteres i mitja i dos quartans a catorze quarteres.

Finalment, a la tercera tendència, observem que en algunes batllies com Montmeló i Sant Boi, hi hagué un notable augment de la satisfacció del

forment censal, ja que si no s'entregava en espècie s'havia de fer en dinerari i, en aquells moments, això resultava molt car. El 1374, Montmeló entregà seixanta-nou quarteres i quatre quartans i mig i, l'any següent, vuitanta quarteres i tres quartans. Sant Boi satisféu set quarteres i mitja i dos quartans el primer any i vint-i-dues quarteres i mitja el següent.

En relació amb les entrades de 1374, cal assenyalar d'altres peculiaritats, com ara l'augment de la satisfacció d'ordi, que passà de seixanta-tres quarteres i mitja de 1373 a cent trenta-sis quarteres i cinc quartans; el descens en l'entrega d'altres productes en espècie com capons, gallines, polls, oli i ous i la donació d'una sèrie de censos en espècie que no apareixien l'any anterior: una perna de cansalada a Aqualenga, un porcell a Sant Boi i diferents quantitats d'avena, espelta i de verema procedents de diferents batllies. Si comparem els exercicis de 1373 i 1374, s'observa com l'entrega de capons passà de quaranta-quatre a vint-i-quatre; la d'ouques, de set a cap; la de polls, de setze a quatre; la d'oli, de noranta-dos quartans a seixanta-dos, i la d'ous, de set-cents seixanta-tres a cent quaranta.

Pel que fa a 1375, la tendència més generalitzada reflecteix un estancament o lleuger descens dels censos en dinerari i un augment de l'entrega de forment censal. Aquest fet ha de relacionar-se amb l'augment de preu experimentat pel forment que comentarem més endavant, ja que els censalistas que no entregaven el forment havien de satisfer el dinerari corresponent. D'altra banda, a la batllia de Corró Jussà augmentà la percepció tant de rendes en espècie com de capital.

Sant Pere també cobrava de Barcelona censos emfitèutics pecuniaris de forns i delmes dels molins del casal de Sant Pere.⁶ El 1373, Sant Pere tenia quatre forns establerts (Argilagars, de na Vila, de na Company i el de la Riera de Sant Joan), dels quals rebé cinquanta-quatre lliures i vuit diners. Un any més tard, en el manual de 1374, hi figura un nou forn establert per Sant Pere. Es tracta del forn de Francesc Albanell, situat en el quarter de Sant Pere i regentat pels Albanell de 1360 a 1400.⁷ En els manuals de 1375 i 1377, no apareix cap pagament del forn de na Vila.⁸

6. Aquesta instal·lació molinera estava formada pels següents molins: el del Temple o de l'Hospital, el de Pere Ferrer, del de Sant Quirze, el de na Móra, el Terçal, el Nou i el de Forester. Pere ORTÍ GOST, *Renda i fiscalitat en una ciutat medieval: Barcelona, segles XII-XIV*, Barcelona: CSIC, 2000, p. 275 (*Anuario de Estudios Medievales*, Anejo 41).

7. Pere ORTÍ GOST, *Renda i fiscalitat...*, p. 296 i 347.

8. Segons Ortí, els Vila regentaren el forn del mateix nom de 1360 a 1430. Pere ORTÍ GOST, *Renda i fiscalitat...*, p. 240.

El 1373, els molins de Sant Pere que satisfieien un delme mensual al monestir pagaren entre tots trenta-quatre lliures, disset sous i quatre diners. A partir del manual del següent any, no consta el pagament del cens dels molins de Montmeló.

Com és evident, les rendes procedents d'aquests molins barcelonins també ens mostren la conjuntura econòmica relacionada amb les collites frumentàries i el comerç cerealístic. Mentre que els delmes de 1374 suposaren l'entrada de només cinc lliures, un sou i tres diners, l'any següent s'ingressaren deu lliures, tres sous i onze diners d'aquest concepte. El 1377 es perceberen quaranta-set lliures, onze sous i tres diners, superant l'entrada de 1373 i, per tant, havent-se normalitzat la situació. Recordem que, el 1374, amb l'entrada al Principat de les tropes de l'infant Jaume de Mallorca, les autoritats municipals barcelonines reforçaren els dispositius defensius del Raval i distribuïren moles manuals als veïns amb l'objectiu d'assegurar l'abastament de farina davant d'un possible tall a l'accés dels molins hidràulics del Clot i del Baix Llobregat.⁹

Les despeses de 1373-1375

En l'apartat de les despeses, els manuals d'abadesses mostren un balanç positiu de cent catorze lliures i quatre sous per a l'any 1373, mentre que el 1374 i 1375 aportaren balanços negatius. El 1374, s'ingressaren mil cent quaranta lliures, cinc sous i un diner i es gastaren mil set-cents nou lliures, quatre sous i deu diners. El 1375, el dèficit fou menys escandalós, ja que entraren mil cent setanta-vuit lliures, vuit sous i cinc diners i s'abonaren mil quatre-cents noranta-sis lliures, un sou i set diners.

D'acord amb el que es pot apreciar a la següent taula, el sector alimentari fou el que durant tot el període 1373-1375 estigué sempre en primera posició en relació amb les despeses i, a més, el seu import cada vegada anà augmentant. El 1373, l'alimentació representà el 45 % de la despesa total. El 1374, el 50,2 %, i el 1375, el 66 %. Aquest increment de la despesa alimentària, a més de provocar un balanç anual negatiu també obligà a retallar despeses d'altres conceptes com es pot observar en la taula següent.

9. Antoni RIERA I MELIS (*et alii*), «La societat catalana baix medieval...», p. 265, nota 69.

TAULA 1

Despeses per conceptes, 1373-1375

<i>Posició</i>	<i>1373</i>		<i>1374</i>		<i>1375</i>
	<i>Conceptes</i>	<i>Despeses</i>	<i>Conceptes</i>	<i>Despeses</i>	<i>Despeses</i>
1	Alimentació	513 ll., 18 s., 1 d.	Alimentació	856 ll., 17 s.	Alimentació 992 ll., 11 s., 10 d. 50 capons i 80 gallines
2	Serveis eclesiàstics	306 ll., 8 s., 8 d. i 15 q. ordi	Serveis eclesiàstics	458 ll., 12 s., 6 d. i 15 q. ordi	Serveis eclesiàstics 296 ll., 1 s., 1 d.
3	Mà d'obra	145 ll., 13 s., 10 d.	Mà d'obra	155 ll., 7 s., 9 d.	Llenya 106 ll., 1 s., 1 d.
4	Llenya	91 ll., 18 s., 7 d.	Vàris	119 ll., 19 s., 9 d.	Mà d'obra 46 ll., 5 s., 1 d.
5	Vàris	94 ll., 5 s., 8 d. i 15 q. ordi	Llenya	71 ll., 2 s., 4 d.	Vàris 35 ll., 9 d.
6	Objectes adquisició	16 ll., 4 s., 1 d.	Oli	35 ll., 11 s.	Objectes reparació 6 ll., 14 s., 10 d.
7	Objectes reparació	15 ll., 9 s.	Objectes adquisició	5 ll., 4 s., 7 d.	Objectes adquisició 5 ll., 18 s.
8	Oli	13 ll., 2 s.	Objectes reparació	2 ll., 18 s., 9 d.	Oli 5 ll., 15 s., 11 d.
9	Miquel, esclau	4 ll., 6 s., 2 d.	Miquel, esclau	3 ll., 11 s., 2 d.	Llúcia, esclava 2 ll., 3 s.
Despeses totals:					
1.191 ll., 3 d. i 30 q. ordi			1.709 ll., 4 s., 10 d. i 15 q. ordi		1.496 ll., 1 s., 7 d., 50 capons i 80 gallines

ll.: lliures - s.: sous - d.: diners - q.: quarteres

L'alimentació

Any rere any, l'adquisició de forment fou la partida de l'alimentació en la qual s'havia d'invertir més numerari, perquè aquesta menja era la base de l'alimentació medieval i Sant Pere no en produïa prou a les seves terres. En un bon any com el 1373, representà el 46 % del dinerari invertit en alimentació. Durant els anys de la fam, l'encariment d'aquest producte obligà a dedicar-hi més capital per obtenir-lo. El 1374, la compra de forment representà el 50,5 %, augmentant quatre punts i mig respecte de l'any anterior. El 1375 arribà al 80 %, fet que demostra la crítica situació econòmica d'aquell any, que obligà a estrènyer el cinturó i racionalitzar les despeses. Així, el 1375 no s'adquiriren mel ni arròs i descendí encara més respecte de l'any anterior la compra d'altres productes com la carn.

El forment

En anys de bona collita, hi havia poques variacions dels preus dels cereals. Depenent de la situació del mercat, els preus més elevats s'acostumaven a donar abans de la nova collita i després d'aquesta hi havia un descens de preu. Segons Tutusaus, durant els mesos de juny, juliol i agost el preu de la quartera de blat acostumava a oscil·lar entre els dotze i els vint sous barcelonesos. A mesura que passaven els mesos, els preus anaven pujant segons l'arribada de nou cereal i el volum de reserves existents. Al final d'any i a inici del següent, el preu de la quartera de forment arribava al nivell mitjà anyal i, a partir de febrer, començava un augment de preu per sobre de la mitjana que s'incrementava en els mesos d'abril, maig i juny. Amb la nova collita el cicle tornava a començar.¹⁰

D'acord amb el que s'ha comentat fins aquí, durant els anys 1370, 1372, 1373 i 1377 l'estabilitat a la baixa dels preus del forment demostra que aquests foren anys de bones collites. El preu que abonà el monestir de Sant Pere per la quartera de forment no superà els vint sous i només se satisféu aquesta quantitat el gener de 1372 i el febrer de l'any següent. A més, durant alguns mesos del 1372 i 1373 els preus mínims d'aquest producte no superaren els dotze sous la quartera. Si observeu la següent taula, això es pot veure els mesos de juny a setembre de 1372 i els de febrer, abril i juliol de 1373.

10. Pau TUTUSAUS, *Un mal any en la ciutat de Barcelona*, tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, 1985, p. 65-66.

TAULA 2

Adquisicions mensuals de forment de Sant Pere (1370, 1372, 1373 i 1377)

Mesos	Anys							
	1370		1372		1373		1377	
	Quarteres	Preu mitjà	Quarteres	Preu mitjà	Quarteres	Preu mitjà	Quarteres	Preu mitjà
Gener	47	16 s.	99	13/20 s.	-	-	-	-
Febrer	28	16 s.	32	16 s.	50	10/13 s.	3	14/20 s.
Març	30	15/16 s.	42	15 s.	20	13/14 s.	12	15 s.
Abril	40	12/15 s.	50	15/16 s.	45	11/14 s.	-	-
Maiç	32	11/12 s.	67	12/15 s.	32	12/13 s.	42	13/15 s.
Juny	32	16 s.	20	10/14 s.	44	12/13 s.	16	12 s.
Juliol	58	13/15 s.	58	10/12 s.	64	11/14 s.	62	9/12 s.
Agost	-	-	38	10/13 s.	6	14 s.	-	-
Setembre	-	-	74	10/12 s.	12	13 s.	-	-
Octubre	16	14 q.	-	-	-	-	31	12 s.
Novembre	122	13/14 s.	-	-	-	-	-	-
Desembre	-	-	-	-	-	-	-	-
Total	405 q.		480 q.		273 q.		166 q.	

s.: sous - q.: quarteres

El 1370, l'abundància de cereal va permetre l'adquisició de quatre-centes cinc quarteres a uns preus que oscil·laren entre els onze i els setze sous; el 1372, es compraren quatre-centes vuitanta quarteres amb uns pagaments que com a màxim se satisfieren el mes de gener a vint sous; el 1373, dues-centes setanta-tres quarteres amb abonaments que oscil·laren entre els deu i els catorze sous, i el 1377, cent seixanta-sis quarteres. Durant aquest darrer any, tampoc no se superaren els vint sous i els preus mínims satisfets foren de dotze sous la quartera. A més, el 1377 es comprà menys cereal, perquè l'entrada de forment censal satisfet pel conjunt de les seves batllies representà la quantitat més considerable de tot el període estudiat: quatre-centes vuit quarteres i dos quartans i mig. D'altra banda, tampoc no s'ha d'oblidar que Sant Pere explotava una reserva, en què també s'hi plantava blat.

El 1373, Sant Pere comprà dues-centes setanta-tres quarteres de forment i abonà per aquest cereal cent setanta lliures, un sou i vuit diners. En aquesta quantitat també s'inclou la remuneració del transport. L'adquisició d'aquest forment es produí entre els mesos de febrer i setembre. Com que va ser un *bon any*, el preu del forment es mantingué molt estable, situant-se entre els deu i els catorze sous. A partir del mes d'agost, amb l'entrada de noranta-sis quarteres i set quartans i mig de forment censal de diferents batllies començà a disminuir l'adquisició de cereal, i aquesta despesa desaparegué durant els mesos d'octubre a desembre. En aquest període, el monestir abonà el transport de les quarteres de forment censal que li entregaren diferents censalistes. En total, ingressaren cent setanta-quatre quarteres i mitja i cinc quartans de forment. D'aquest cereal, cinquanta quarteres vingueren de la batllia de Vilafranca, mentre que la resta s'originà de l'entrega de petites quantitats, la suma de les quals suposa el percentatge del 43,5 % del que s'aportà de forment censal. Per consegüent, el pagament de petites quantitats censals no s'ha de menystenir, perquè la suma de totes elles representa una quantitat considerable.

També cal destacar que, durant els anys 1370, 1372, 1373 i 1377, pel que es refereix a les adquisicions de forment, en la majoria de les ocasions no s'identificà per escrit el nom del venedor i que aquest producte es comprà en quantitats que no acostumaven a superar les vint quarteres. Així, el 1370, aquesta quantitat només se superà en dues ocasions. El mes de maig, es compraren trenta quarteres de forment a un proveïdor no identificat: setze quarteres valgueren onze sous i deu diners, i catorze quarteres, onze sous i sis diners. El 10 de novembre, s'adquiriren de Torrent setze quarteres a catorze sous i un diner i, cinc dies més tard, es compraren a Xiquart cent sis

quarteres: sis a catorze sous i cent a tretze sous i sis diners. Dos anys més tard, el maig de 1372, es realitzaren quatre compres de forment: deu quarteres a Torrent, sis quarteres a Cerdà i quaranta-cinc quarteres i sis quarteres més a dos venedors que no s'identificaren.

El setembre del mateix any, també s'adquirí forment cinc vegades. Només en una se superà la quantitat de vint quarteres, quan se'n compraren quaranta-sis a dotze sous i quatre diners a Vidal, barquer. Les altres compravendes consistiren en: dotze quarteres valorades en tretze sous i quatre diners abonades a Fogasser; quatre quarteres a deu sous i quatre diners comprades a Hospadrell; vuit quarteres a onze sous satisfets a Ferran, i quatre quarteres a dotze sous comprades a un venedor no consignat per escrit. Per tant, durant aquest mes, s'obtingueren setanta quarteres de forment i, en conseqüència, cal deixar ben clar que l'adquisició de partides de forment que no superessin les vint quarteres no significa que es comprés poc cereal. Així, per exemple, el gener del 1372, es compraren noranta-nou quarteres de forment en set adquisicions: una de disset quarteres, quatre de setze, una de dotze i una altra de sis; resultaren més oneroses les de setze, ja que se situaren entre els quinze i els vint sous la quartera.

Durant els anys de la fam, s'adquiriren tres-centes cinquanta quarteres de forment, el 1374, i dues-centes seixanta-sis, el 1375. Menys el mes de setembre de 1375, la resta de mesades d'ambdós anys s'hagué de comprar forment per l'existència de males collites, la caiguda de la satisfacció de forment censal i l'enrarament del comerç cerealístic per la conjuntura política.

D'acord amb el que es pot observar a la taula 3, durant el mes de gener de 1374, el preu mitjà de quartera de cereal adquirida per Sant Pere se situà en deu sous. A partir del febrer, es començà a experimentar un augment de preu poc significatiu que se situà entre els tretze i els vint sous abonats durant el mes de juliol. A partir del setembre, la crisi s'evidencià amb uns preus frumentaris que doblaren els anteriors i presentaren un augment progressiu, que arribà al seu màxim durant el gener de 1375. En aquest mes, Sant Pere comprà forment a vuitanta sous la quartera. Tot i que amb el pas del temps els preus anaren baixant, continuaren pagant-se preus desorbitats que sempre superaren els vint sous dels *bons anys*.

TAULA 3

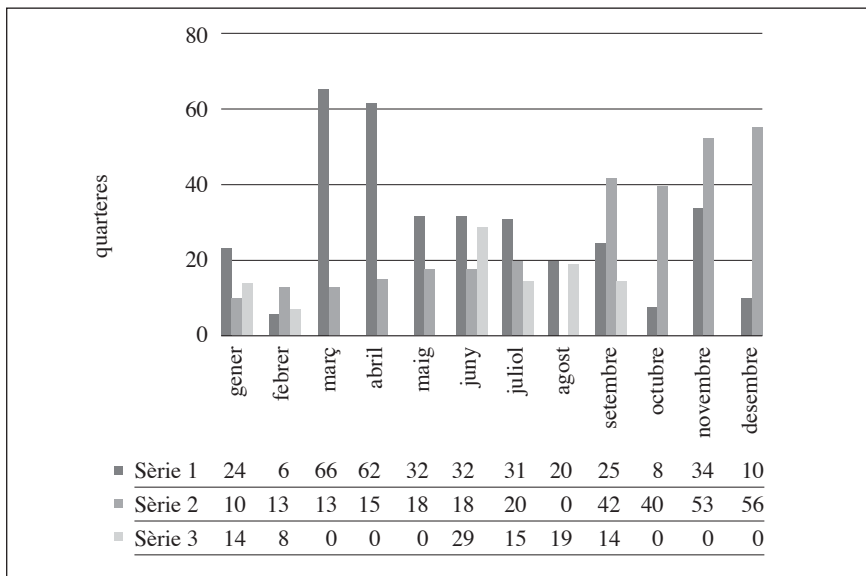
Adquisicions mensuals de forment de Sant Pere (1374 i 1375)

<i>Mesos</i>	<i>Anys</i>			
	<i>1374</i>		<i>1375</i>	
	<i>Quarteres</i>	<i>Preu mitjà</i>	<i>Quarteres</i>	<i>Preu mitjà</i>
Gener	24	10 s.	10	80 s.
Febrer	6	13 s.	38	50 s.
Març	66	13 s.	20	66 s.
Abril	62	15 s.	49	58 s.
Mai	32	18 s.	20	66 s.
Juny	32	18 s.	15	60 s.
Juliol	31	20 s.	22	32 s.
Agost	20	-	10	26 s.
Setembre	25	42 s.	-	-
Octubre	8	40 s.	17	32 s.
Novembre	34	53 s.	17	29 s.
Desembre	10	56 s.	48	25 s.
Total	350 q.		266 q.	

s.: sous - q.: quarteres

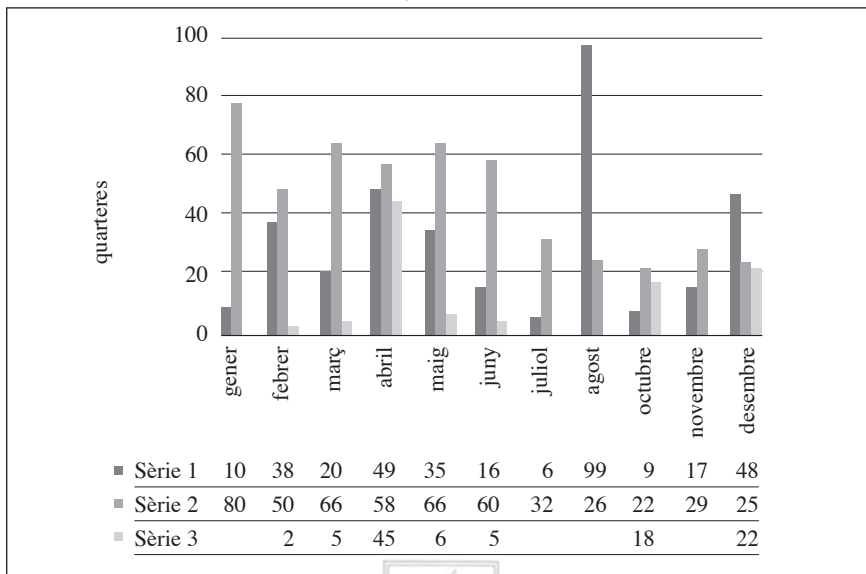
GRÀFIC 1

Forment a Sant Pere de les Puel·les, 1374

GRÀFIC 2

Forment a Sant Pere de les Puel·les, 1375

En aquests gràfics, s'anoten les qüestions següents: a la sèrie 1, hi figuren les quarteres de forment adquirides pel monestir de Sant Pere; a la sèrie 2, es consigna el preu mitjà que s'abonà per quartera de forment, i, finalment, a la sèrie 3 es reflecteix l'entrada al monestir d'aquelles quarteres de forment censal de les quals s'escripturaren les dates d'entrada.

TAULA 4

Dades d'adquisició de forment del monestir de Sant Pere de les Puel·les, 1374

<i>Mesos</i>	<i>Proveïdor</i>	<i>Quantitat</i>	<i>Preu/q.</i>	<i>Total</i>	<i>Observacions</i>
Gener	-	24 1/2 q.	10 s., 6 d.	12 ll., 19 s., 3 d.	Inclòs transport
Febrer	-	6 q.	13 s., 4 d.	4 ll., 1 s., 6 d.	Transport: 1 s., 6 d.
Març	-	10 q.	12 s.	6 ll., 2 s., 6 d.	6-III: compra Vicenç Transport: 4 s.
	-	16 q.	13 s.	10 ll., 8 s.	Dilluns, 13-III forment tossella a obs de la festa de Pasqua. Inclòs transport
	-	5 q.	15 s.	3 ll., 17 s.	-
	-	30 q.	12 s., 8 d.	22 ll.	Forment per Pasqua Transport: 1 s., 7 d.
	-	5 q.	15 s.	4 ll.	-
Abril	Pere Bruniquer	30 q.	16 s.	23 ll.	12-IV Transport i mesurer: 6 s., 5 d.
	-	32 q.	15 s.	24 ll.	Dissabte, 29-IV
Maig	-	16 q.	18 s.	14 ll., 8 s.	Dimecres, 18-V Transport: 3 s., 4 d.
	Bruniquer, formenter	16 q.	18 s.	14 ll., 8 s.	-
Juny	Bruniquer	16 q.	17 s., 6 d.	14 ll., 6 d.	
	-	10 q.	19 s., 6 d.	9 ll., 15 s.	15-VI Transport: 2 s., 2 d.
	-	6 q.	20 s., 6 d.	6 ll., 3 s.	Transport: 2 s., 10 d.

<i>Mesos</i>	<i>Proveïdor</i>	<i>Quantitat</i>	<i>Preu/q.</i>	<i>Total</i>	<i>Observacions</i>
Juliol	-	6 q.	20 s., 6 d.	6 ll., 3 s.	1-VII Transport i mesurer: 1 s., 10 d.
	-	6 q.	22 s.	6 ll., 12 s.	3-VII Transport: 1 s., 2 d.
	-	6 q.	22 s., 2 d.	6 ll., 14 s.	10-VII Transport: 1 s., 2 d.
	-	10 q.	20 s.	10 ll.	Transport: 2 s., 10 d.
	Hortolà del monestir	3 q.	22 s.	3 ll., 6 s.	-
Agost	-	-	-	-	-
Setembre	Bartomeu de Sant Nicolau	16 q.	40 s.	32 ll.	
	-	9 q.	45 s.	20 ll., 5 s.	20-IX
Octubre	-	8 q.	40 s.	20 ll., 16 s.	24-X
Novembre	-	25 q.	53 s.	66 ll., 5 s.	
	-	9 q. i 1 qts.	78 s.	35 ll., 13 s., 8 d.	Equivalent a 3 somades de forment d'Urgell
Desembre	-	10 q.	56 s.	33 ll.	2-I-1375 Transport: 6 s., 8 d.

q.: quarteres - qts.: quartà

TAULA 5

Dades d'adquisició de forment del monestir de Sant Pere de les Puel·les, 1375

<i>Mesos</i>	<i>Proveïdor</i>	<i>Quantitat</i>	<i>Preu/q.</i>	<i>Total</i>	<i>Observacions</i>
Gener	-	10 q.	80 s.	42 ll., 2 s., 6 d.	
Febrer	Pere de Prixana	38 q.	49 s.	94 ll.	Transport: 4 s., 2 d.

<i>Mesos</i>	<i>Proveïdor</i>	<i>Quantitat</i>	<i>Preu/q.</i>	<i>Total</i>	<i>Observacions</i>
Març	-	10 q.	66 s.	33 ll.	13-III Transport: 6 s., 8 d.
	-	10 q.	66 s.	33 ll.	15-III Transport: 6 s., 8 d.
Abril	-	15 q.	54 s.	40 ll., 10 s.	3-IV Transport: 4 s.
	-	14 q.	60 s.	42 ll.	...
	-	20 q.	60 s.	60 ll.	27-IV
Maig	-	10 q.	8 florins	44 ll.	Transport: 3 s.
	-	15 q.	60 s.	41 ll., 5 s.	Transport: 3 s., 6 d.
	-	10 q.	44 s.	22 ll.	Transport: 2 s., 6 d.
Juny	-	10 q.	37 s.	18 ll., 10 s.	Transport: 2 s., 6 d.
	-	6 q.	32 s.	9 ll., 7 s.	Transport: 1 s., 6 d.
Juliol	-	6 q.	32 s.	9 ll., 12 s.	Transport: 1 s., 10 d. Mesurer: 4 d.
Agost	-	100 q.	32 s.	132 ll., 10 s.	4-VIII Mesurer: 10 s.
Setembre	-	-	-	-	-
Octubre		3 q.	21 s., 6 d.		-
		5 q.	10 s., 1 d.	No	-
		1 q.	1 ll., 2 s., 10 d.	s'escripturà	-
Novembre	-	17 q.	29 s., 9 d.	24 ll., 15 s., 10 d.	25-XI Transport: 4 s.
Desembre	-	48 q.	25 s., 3 d.	124 ll., 8 s.	23-XII
		1/2			Transport: 1 ll., 12 s., 4 d.

q.: quarteres

Per copsar amb més detall la petjada de la carestia, observem el resultat del creuament de dades, extretes dels manuals d'abadessa dels anys 1374 i 1375, reflectides a les taules 3, 4 i 5 i als gràfics 1 i 2.

Durant el mes de gener de 1374, Sant Pere adquirí vint-i-quatre quarteres i mitja de forment a deu sous i sis diners la quartera. A més, abonà dos sous i quatre diners pel transport de catorze quarteres de forment de la batllia d'Esplugues. El febrer, s'adquiriren sis quarteres per tretze sous i quatre diners i es pagà el transport de vuit quarteres de forment censal. El març, es compraren seixanta-sis quarteres de forment en cinc compravendes, en les quals es pagà de dotze a quinze sous la quartera. Aquesta darrera quantitat fou la que se satisféu pel forment de tosella que s'adreçà al menjar de Pasqua. Durant aquest mes, també es portaren sis mòltes de forment a un molí que no s'identificà, és a dir, noranta quarteres de forment, ja que en el manual s'anotà que cada mòlta representava quinze quarteres.

El 12 d'abril Pere Bruniquer vengué trenta quarteres de forment a setze sous la quartera. En aquesta operació també es realitzà un pagament addicional de sis sous i cinc diners de transport i mesurer. El dia 29 del mateix mes, Sant Pere comprà trenta quarteres més per quinze sous. El 18 de maig, Bruniquer també protagonitzà dues compravendes de forment a favor de Sant Pere. Així, en total entraren trenta-dues quarteres, a divuit sous la quartera.

Durant el mes de juny, es comprà la mateixa quantitat que el mes anterior. D'aquest forment, només setze quarteres s'adquiriren per disset sous i sis diners a Bruniquer; de la resta no s'especifica el venedor i el forment sortí més car: deu quarteres a dinou sous i sis diners i sis quarteres a vint sous i sis diners. Durant aquest mes de juny, també s'escripturà el trasllat de vint-i-nou quarteres de forment de la batllia de Montmeló.

Al juliol, es realitzaren cinc adquisicions de forment, que en total representaren l'entrada de trenta-una quarteres de forment. D'entre els venedors, només s'identificà l'hortolà del monestir, a qui es compraren tres quarteres de forment per vint-i-dos sous. La pujada del preu del cereal provocà una compra fraccionada en cinc operacions de quantitats que no superaren les deu quarteres. Durant aquest mes, també es transportaren quinze quarteres i un quartà de forment des de la batllia de Montmeló i vint-i-dues quarteres i dos quartans d'ordi de la batllia de Sant Boi.

El mes d'agost, es portaren vint quarteres de forment de Guillem de Prixana. D'aquesta compravenda no consta cap pagament. En canvi, el manual aporta informació de la manca de cereal a la ciutat de Barcelona, ja

que s'anotaren dues lliures, divuit sous i sis diners, que s'abonaren per una bèstia i la messió de Vicenç Ermengol, batlle d'Esplugues i Sant Joan Despi. Aquest estigué vuit dies de viatge per anar i tornar de Castelló d'Empúries, on havia de comprar forment a Guillem Ros, *faedor* de Guillem de Prixana. A l'agost, es portaren cinc quarteres de forment de la batllia de Montmeló, catorze quarteres i mitja de forment i set quarteres i mitja d'espelta de Lliçà i onze quarteres i dos quartans d'ordi de la batllia de Sant Boi.

El setembre només es compraren vint-i-cinc quarteres de forment, setze de les quals s'adquiriren per quaranta sous a Bartomeu de Sant Nicolau. Les nou restants suposaren el pagament de quaranta-cinc sous. També entraren catorze quarteres de forment censal, tres de la batllia de Montmeló i onze de la de Sant Boi, i quatre quarteres d'ordi de Montmeló. A l'octubre, només entraren vuit quarteres de forment, a quaranta sous la quartera.

El novembre, el preu del forment continuà pujant. S'aconseguien trenta-quatre quarteres i un quartà, en una de les adquisicions es pagà cinquanta-tres sous per quartera i en l'altra, setanta-vuit sous. Aquesta situació portà una altra vegada Vicenç Ermengol a cercar forment a Castelló d'Empúries. Malauradament, en aquesta ocasió no en trobà.¹¹ El desembre només entraren deu quarteres de forment al monestir, a cinquanta-sis sous la quartera.

El gener de 1375 representà el punt àlgid de la carestia, perquè el preu de forment arribà als vuitanta sous la quartera. En aquesta ocasió, el monestir comprà deu quarteres. Fins al mes de juny, els preus de la quartera de forment oscil·laren entre els cinquanta i els seixanta sous. A partir del juliol, els preus caigueren en un percentatge d'un 50 % i presentaren l'import més baix al desembre, quan es pagà a vint-i-cinc sous i tres diners la quartera de forment. Tot i així, l'ombra d'una nova mala collita o problemes relacionats amb el comerç frumentari explicarien que Sant Pere pagués un total de cent trenta-dues lliures per cent quarteres de forment l'agost d'aquell any. És a dir, trenta-dos sous la quartera, un preu que supera amb escreix els imports abonats en els bons anys!

11. Albert MARTÍ ARAU, «Castelló d'Empúries davant la carestia de gra 1374-1376», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (Figueres), 42 (2011), p. 263-296.

D'altres menges

Els productes utilitzats per a l'alimentació de les monges i escolanes de Sant Pere figuren en diferents apartats dels manuals d'abadessa. Els trobem escripturats en la relació de productes satisfets per les batllies, en els pagaments de productes alimentaris efectuats per l'abadessa i en l'abonament de feines agrícoles realitzades per temporers que mostren els productes obtinguts a la reserva cenobial.¹²

Tot i la caiguda en l'entrega d'alguns productes per part de les batllies, durant els anys de la fam, cal assenyalar l'entrada de trenta-una gallines, noranta capons i noranta-vuit quartans i mig d'ordi el 1375. L'espectacular augment del preu del forment suposà un increment de la inversió de capital per aconseguir-lo i, alhora, una reducció del dinerari per comprar d'altres productes alimentaris com la carn. El 1373, es gastaren quaranta-sis lliures, dos sous i onze diners per adquirir-ne; el 1374, divuit lliures, quinze sous i set diners, i l'any següent, només sis lliures i quatre sous. Malgrat la carestia frumentària, en la distribució de les inversions per l'obtenció de productes alimentaris, el vi i el peix continuaren sent els dos productes més adquirits després del forment.

El 1374 la compra de vi i el transport de verema de diferents batllies disparà la inversió pecuniària d'aquest producte, assolint el percentatge d'un 40 %. Aquest fet podria reflectir que la collita vitícola d'aquell any tampoc no fou gaire bona i que les incursions de les tropes mercenàries de l'infant Pere de Mallorca també podrien haver fet augmentar el preu del vi. De fet, l'any següent, el 1375, només s'invertí un 9 % del capital per adquirir-ne.

La ingesta de peix i carn estava regulada pel calendari litúrgic i per les festes pròpies del monestir. El peix es consumia els divendres i les setmanes de Quaresma i Advent. La importància d'aquest producte dins de la dieta del cenobi es reflecteix en els pagaments realitzats durant aquests anys. El 1373, cinquanta-vuit lliures, sis sous i quatre diners; el 1374, quaranta-vuit lliures, dotze sous i quatre diners, i el 1375, cinquanta-cinc lliures, vuit sous i deu diners. Malauradament, els tipus de peix només es consignaren per escrit durant les dues primeres setmanes de Quaresma de 1373. En aquest manual es mencionaren: anguiles, angules, arengs, congres, pagells, sal-

12. Els censos en espècie procedents de les batllies dependents del monestir acostumaven a ser ànecs, avena, espelta, capons, faves, forment, gallines, mill, ordi, ous, oli, oques, pebre, pernes de cansalada i polls.

mons, sardines, xucles i tonyines.¹³ Per a les quatre setmanes d'Advent del mateix any es compraren peixos d'inferior qualitat com lluços, pagells, sardines i verats.

Per les anotacions dels manuals es dedueix que el consum de carn es concentrava en les dues festivitats més importants del calendari festiu cristià: la Pasqua i el Nadal. Però això no vol dir que no es consumís en d'altres moments. Des de 1352 i per influència dels ordes mendicants, el consum de carn era habitual en la dieta quotidiana cluniacena.¹⁴

Per Pasqua, es compraven de sis a vuit cabrits i carn de moltó. També carn salada, llet per al morterol, una gran quantitat de formatges i ous. És molt probable que aquests darrers s'utilitzessin per a l'elaboració d'un tipus de flam amb ou i canyella, conegut com a flaó.

Per Nadal, les escolanes acostumaven a consumir burrifaldes i es convidava els amics del monestir a un àpat, on es cuinava un gran nombre de capons: el 1373, vint-i-set parells de capons i tres parells de gallines, i el 1375, cinquanta capons i vuit gallines. D'aquest darrer bestiar només s'anotà el nombre i, per tant, no s'ha pogut comptabilitzar-ne el valor econòmic. És molt probable que aquests capons provinguessin dels censos satisfets per les batllies. Per tant, tot i que la partida adreçada a l'adquisició de carn minva moltíssim de 1373 a 1375, això no vol dir que es deixés de menjar carn o que el seu consum minvés molt.

Per la festivitat de Sant Pere, patró del monestir, també s'organitzava un dinar per als amics. En aquesta ocasió, la carn que es consumia era la d'oca. El 1373, es compraren trenta-quatre oques, vuit ànecs i setze polls; l'any següent, quaranta-vuit oques. També es compraven ronyonals de moltó, cansalada i llet per a les carabasses, formatges i forment.

Les festivitats litúrgiques menors que se celebraven eren les *ladanies*, Corpus Christi i Tots Sants. En aquesta darrera data, s'elaboraven *sopes dels morts* amb formatges, fetges i cansalada. Del període estudiat, destaca la celebració d'un dinar extraordinari el mes de febrer de 1373. En aquest àpat, es commemorà la benedicció de Blanca de Llorach, nova abadessa de

13. Antoni RIERA I MELIS, «La pesca en el Mediterráneo Noroccidental durante la Baja Edad Media», a *La pesca en la Edad Media*. Santiago de Compostel·la: Sociedad Española de Estudios Medievales, 2009, p. 121-144.

14. Ramon Agustí BANEGAS LÓPEZ, «La carn a l'alimentació benedictina medieval: el cos i l'esperit», a Gerardo BOTO VARELA (ed.), *Els monestirs benedictins a l'antic comtat de Besalú*, Besalú: Clavell Cultura S.L., 2009, p. 15 i 17, i del mateix autor, *L'aprovisionament de carn a Barcelona durant els segles XIV i XV*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, 2007.

Sant Pere. Es retribuï amb una lliura, tres sous i cinc diners els serveis culinàries de dos cuiners. Es compraren onze cabrits amb quatre lliures i dinou sous, deu gallines amb una lliura, cinc sous i sis diners, dues fogaces, vi blanc i vermell. Només amb aquests productes es pagaren vuit lliures, sis sous i onze diners, amb la qual cosa aquesta celebració s'equipara en importància a les dues festivitats més importants de la litúrgia cristiana: la Pasqua de Resurrecció i el Nadal.¹⁵

El monestir proveïa d'altres productes que provenien de les seves rendes, de les seves terres (llegums, verdures, hortalisses, fruites i plantes aromàtiques) i d'adquisicions. Per a les monges malaltes es compraren gallines, conills, peres i magranes.

A banda d'això, les monges i escolanes percebien habitualment pagues dominicals i extraordinàries, amb les quals es monetitzaren tots aquells productes alimentaris que el monestir no els podia procurar. Aquestes pagues s'han comptabilitzat a l'apartat de serveis eclesiàstics. A més, les monges i escolanes que tenien rendes pròpies també pogueren completar els seus àpats amb els rèdits d'aquelles.

L'exploració de la reserva monàstica

La importància del treball realitzat a les terres de la reserva monàstica es cospa amb l'import pecuniari que s'hi esmerçà durant el període estudiat. Si observem la taula 1, constatem que el pagament de mà d'obra pagesa i d'artesans que treballaren al celler de Sant Pere ocupà, amb els imports de cent quaranta-cinc lliures, tretze sous i deu diners (1373) i cent cinquanta-cinc lliures, set sous i nou diners (1374), el tercer lloc en concepte de despeses. En plena crisi, el 1375, aquest concepte passà a un quart lloc, amb l'import de quaranta-sis lliures, cinc sous i un diner.

En els manuals de Blanca de Llorach de 1373, 1374, 1375 i 1377, les feines remunerades realitzades a les terres de la reserva de Sant Pere són arrencar faves, birbar o eixarcolar, cavar, eixorbir, femar, garbonar, llaurar, magencar, netejar el forment, podar, segar, sembrar, terroçar i veremar.¹⁶

15. Montserrat RICHOU I LLIMONA, «Els comptes de Blanca de Llorach...», p. 16.

16. Birbar consisteix a treure l'herba. *Magancar* o magencar és l'activitat de cavar que es duu a terme durant el mes de maig. Eixorbir consisteix a cavar als voltants del cep, per fer-hi on clot, perquè s'hi aturi l'aigua. Agustí ALTISENT, *Història de Poblet*, l'Espluga de Francolí: Abadia de Poblet, 1974, p. 397.

Aquestes feines estaven relacionades amb el conreu de productes d'horta, amb la producció de forment i amb la viticultura.¹⁷

Si bé l'horta del monestir se situava a prop d'aquest, els camps dedicats al conreu del forment i les vinyes es designaven amb topònims difícils de localitzar en l'actualitat. En el manual de 1377, per al mes d'agost, s'anotaren els pagaments de dues lliures i setze sous per haver llaurat amb quatre parells de muls el camp d'Exercavins i de catorze sous per haver-ho fet al pont de les Bigues.¹⁸ Les zones vitícoles se situaven al Mayol, al Tapiat, a Exercavins i a les vinyes de Pere Romeu i de Puigciuró.

El conreu de la vinya fou l'activitat agrària més important i, per això, la majoria de tasques estan relacionades amb aquest producte. Per exemple, les veremes dels anys 1375 i 1377 requeriren una inversió que representà respectivament el 92 % i el 54 % del capital que s'adreçà al pagament de mà d'obra de temporeres i temporers. En algunes ocasions, com en l'apartat titulat *Missions de vinyes* del manual de 1377, s'esmenta aquesta mà d'obra assalariada amb el terme de *companyia*: «Ítem, donam al Metador perçò com havia logada tota la damunt dita companyia, III sous.» Per tant, aquesta fou la quantitat escripturada que cobrà l'intermediari entre el monestir i la mà d'obra assalariada.

Per a la majoria de les feines, com cavar, podar, femar, sembrar, segar i batre, es va contractar mà d'obra masculina. En canvi, per a la recollida de faves i garbonar només es contractà pageses. D'altres feines com eixorbir es van realitzar tant amb pagesos com amb pageses. La diferència s'observa en la remuneració, perquè les dones acostumaven a cobrar la meitat del jornal del temporer. El 1373, Sant Pere invertí un 1 % del seu pressupost per a mà d'obra forana per eixorbir, la qual cosa significà una lliura, un sou i sis diners. Per fer aquesta tasca, es contractaren cinc homes, que cobraren entre dos sous i quatre diners i dos sous i vuit diners, i vuit dones, que reberen respectivament un sou i dos diners.

17. «Ítem, I parell de muls que han sembrat lo forment et I qui starça, XIV sous, VI diners. Ítem, costa I jornal de fems ab lo mul e carregada que havien meses en l'ort per sembrar spinachs, XVII sous», AMSPP, *Llibre d'abadessa*, 13, f. 67v.

18. El pont de les Bigues estava a la parròquia del Clot. Fou enderrocat per les tropes napoleòniques. Francesc CARRERAS I CANDI, «La ciutat de Barcelona», a *Geografia General de Catalunya*. V.II, Barcelona: Establiment Editorial Albert Martín y Baño, 1911, p. 929-931 i 940.

Mercès als manuals de 1375 i 1377, es visualitza la important presència de veremadores. Així, a la verema de 1375, es pagaren cent nou jornals de veremadores en dos dies. El primer dia, treballaren tretze dones per un sou i tres diners i el segon, noranta-sis per catorze diners. Durant aquests dies, també hi treballaren sis homes que transportaren la collita i cobraren cada un d'ells tretze sous. La presència d'un nombre tan elevat de veremadores mostra que les vinyes monacals eren d'importants dimensions. Per aquest fet, el celler també era una estança d'una grandària considerable. Tenia tres cups i bótes de diferents capacitats, així com d'altres objectes vitícoles com portadores i cadiretes que calia tenir a punt per a la verema i l'elaboració posterior de vi. En aquest espai, hi treballaven tant mestres boters com dones i homes que rentaven cups i bótes.

Tot i que el monestir de Sant Pere comptava amb dos esclaus, Miquel i Llúcia, no sembla pas que es dediquessin gaire a les tasques agrícoles. Només en el manual de 1377, s'anotaren referències a eines agrícoles utilitzades pel primer. Durant el mes de febrer, s'abonaren tres sous i tres diners per fer el càvec de Miquel i, el novembre, un sou per adobar-li una destral. La majoria de pagaments estan relacionats amb l'elaboració o reparació de calçat. Així, l'any 1373, amb quatre lliures, sis sous i dos diners, es pagaren cinc parells de sabates, valorades entre dos sous i sis diners i tres sous i sis diners; el juliol, s'abonaren setze sous i sis diners per set canes de drap de cànem per fer-li llençols i una camisa; el desembre, amb una lliura i setze sous, s'obtingueren dues canes i un quartà de drap blau; amb sis sous i quatre diners, es féu amb el teixit anterior una gonella, unes calces i un caperó, i amb un sou i set diners, es remuneraren les *custures* de dues camises. El dia 10 d'abril, amb un sou i tres diners, s'adquirí sucre i, amb tres sous i sis diners, un *crestili* perquè l'esclau estava malalt.¹⁹ A l'agost, Nicolau, barber, cobrà cinc sous i sis diners per «metjar la cama d'en Miquel, esclau del monestir».

19. El sucre era un producte de luxe de procedència islàmica que s'emprava per l'elaboració de salses, plats, confiteria i xarops per combatre diverses malalties de l'estómac, els ronyons, la bufeta i la pesta. Juan Vicente GARCIA MARSILLA, «Alimentación y salud en la Valencia Medieval. Teorías y prácticas», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), 43/1 (2013), p. 139. Antoni RIERA i MELIS, «Sucre per a després d'una pesta: Barcelona, 1349-1350», a Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ (*et alii*) (eds.), *A l'entorn de la Barcelona Medieval*, Barcelona: CSIC, 2013 (*Anuario de Estudios Medievales*, Anejo 73), p. 367-385.

Consideracions finals

L'anàlisi dels manuals d'abadessa estudiats ens ha permès apropar-nos al patrimoni d'aquest cenobi i a la gestió patrimonial efectuada per l'abadessa i els seus batlles, com també conèixer la tipologia de les entrades i les despeses generades durant el període 1373-1377. La gestió de la comptabilitat que comportava un control estricte de tot l'anterior era certament complicada. Per tant, les abadesses que, com Blanca de Llorach, tenien l'obligació d'escripturar-la i controlar-la havien de tenir una formació que no era generalitzada en les dones i els homes de la baixa edat mitjana.

Com en d'altres senyories feudals de l'època, s'observa que la figura jurídica de l'emfiteusi fou cabdal en l'articulació de les relacions econòmiques i socials, basades en la possessió del domini útil terrer, d'habitatges i de forns. A més, es constata que, al final del segle XIV, encara no hi havia hagut una commutació massiva dels censos en espècie per numerari, en especial pel que es refereix a la satisfacció de forment.

En l'apartat de les despeses, s'ha constatat que l'alimentació fou la partida més onerosa i, dins d'aquest àmbit, ho fou l'adquisició de forment, de peix i de vi, els tres productes bàsics dels àpats monàstics medievals. Quant al blat, també s'ha observat l'entrada d'aquest producte per la via censal o la compra, se n'ha analitzat el preu i s'han conegut alguns dels venedors. Amb aquestes dades, s'ha pogut constatar la carestia frumentària dels anys de la fam, tot comparant-la amb anys de proveïment cerealístic normalitzat.

La contractació de temporers que treballaren per al manteniment de les vinyes, durant la verema i per adequar tothora el celler, també fou una de les despeses més importants d'aquest període. El nombre de treballadors i treballadores comptabilitzats ens reflecteix una reserva agrària disseminada, però de considerables dimensions.

L'ACTIVITAT DELS MERCADERES CATALANS A LA PISA MEDIEVAL (FINAL DEL SEGLE XIV-PRIMERA MEITAT DEL XV)

JOSÉ BORDES GARCÍA
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

RESUM

L'activitat dels mercaderes catalans a Pisa durant els segles XIV i XV es pot analitzar des de diferents òptiques mercès a la riquesa de la documentació conservada, sobretot la notarial. Es tracta d'integrar el procés d'expansió comercial catalana en el Mediterrani amb les relacions de la Corona de Aragó i les ciutats toscanes per superar tant els pressupostos de la historiografia romàntica com algunes interpretacions basades en l'intercanvi desigual entre la península Ibèrica i Itàlia durant la baixa edat mitjana. En aquest article es realitza una anàlisi de la important presència de la comunitat catalana a la ciutat de Pisa entre final del segle XIV i la primera meitat del segle XV. Tanmateix, lluny de presentar un creixement lineal, la presència mercantil catalana a Pisa sofrí una caiguda molt accentuada des de la segona meitat del Quatre-cents, ja que la conjuntura política repercutí sobre les relacions comercials.

PARAULES CLAU

Comerç, Corona d'Aragó, Pisa, Toscana.

ABSTRACT

The activity of the Catalan merchants in Pisa during the XIV and XV centuries can be analyzed from different perspectives thanks to the richness of the documentation preserved, especially the notarial. It deals with to integrate the process of Catalan commercial expansion in the Mediterranean with the relations of the Crown of Aragon and the Tuscan cities, to overcome both the budgets of romantic historiography and the interpretations based on unequal exchange between the Iberian peninsula and Italy during the late Middle ages. At this article it's exposed an analysis of the significant presence of the Catalan community in the city of Pisa during the late XIV century and the first half of the XV. However, far from presenting a linear growth, the commercial presence of the Catalans suffered a sharp decline since the second half of the XV century, due to that the political situation affected the trade relationships.

KEYWORDS

Trade, Crown of Aragón, Pisa, Tuscany.

Introducció

El desenvolupament de les forces productives i, en conseqüència, del capital mercantil en algunes regions europees durant la baixa edat mitjana provocà una intensificació dels intercanvis comercials, que s'evidencià en la creixent capacitat dels homes de negocis per ampliar les xarxes comercials, diferents en intensitat i grandària al llarg del temps. Els intercanvis van variar en importància absoluta i relativa en el decurs dels segles XIII-XV pel desigual desenvolupament de les regions econòmiques. En aquest sentit, en algunes ocasions el capital mercantil acompanyà i estimulà les connexions comercials i, en unes altres, patí pel seu declivi.

L'expansió pel Mediterrani baixmedieval dels mercaders de la Corona d'Aragó, en general, i dels catalans en particular, ha estat un tema que sempre ha preocupat la historiografia. En els seus orígens, els estudis tingueren uns clars trets nacionalistes, d'una recuperació romàntica del moment de màxima esplendor de l'economia del Principat, que s'associava, substancialment, al segle XIII. No obstant això, durant les últimes dècades cal atribuir bona part de l'interès a l'èxit historiogràfic que han tingut formulacions que emfatitzaven el paper jugat per la mobilitat dels grups mercantils en l'evolució de l'economia en el trànsit a la Modernitat.¹ Per ambdues raons cada vegada es coneixen millor les diferents causes, encara que subsisteixin alguns elements de debat, els ritmes i les característiques de l'expansió mercantil catalana. De fet, nombrosos estudis han abordat aquest procés de penetració comercial dels homes de negocis catalanoaragonesos en el nord d'Àfrica, Sicília, Sardenya i el Mediterrani oriental fins a formar una extensa bibliografia.²

1. Algunes d'aquestes consideracions a Frederic UDINA, «L'expansió de la Corona d'Aragó al Mediterrani (segles XIII-XV)», a *XIV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Sassari, 1993, I, p. 113-153.

2. David ABULAFIA, «Catalan merchants and the Western Mediterranean, 1236-1300: studies in the notarial acts of Barcelona and Sicily», *Viator. Medieval and Renaissance Studies*, 16 (1985), p. 211-242; Henri BRESCH, «La draperie catalane au mirior sicilien, 1300-1400», *Acta Medievalia*, 4 (1983), p. 107-127; Carme BATLLE, «Notas sobre la familia Llobera, mercaderes barceloneses del siglo XV», *Anuario de Estudios Medievales*, 6 (1969), p. 535-552; Carme BATLLE, «La vida y las actividades de los mercaderes de Barcelona dedicados al comercio marítimo (siglo XIII)», a *Le genti del mare mediterraneo*, Napoli, 1981, I, p. 291-340, i Núria COLL, «Una compañía barcelonesa para el comercio de paños (1400-1484)», *Anuario de Estudios Medievales*, 5 (1968), p. 339-408.

I encara que aquesta presència en mercats exteriors és una mostra de la vitalitat econòmica de les diverses regions que integraven la monarquia, és necessari recordar que l'evolució econòmica de la Corona d'Aragó es caracteritzà per un desenvolupament desigual. De fet, mentre alguns estudis han emfatitzat la crisi de l'economia de Barcelona a partir de les dècades centrals del segle XIV, uns altres han destacat la integració de la ciutat de València i la seva regió econòmica en les xarxes comercials del Mediterrani occidental, o el perllongat i essencial paper de les Balears com a centre de redistribució de mercaderies.

Un balanç historiogràfic

En el cas específic de les relacions econòmiques entre la Corona d'Aragó i les ciutats toscanes durant el període baixmedieval, la historiografia ha subratllat fins fa relativament poc la posició dominant dels mercaders italians a la península Ibèrica. Segurament perquè s'ha pres massa en consideració les afirmacions que realitzà en el seu moment C. Carrère, quan assenyalava que «Toscana constitueix el sector menys favorable als barcelonins... el poder financer dels florentins n'és la causa principal» i, per tant, l'atenció sobre la presència mercantil catalana ha estat molt menor que cap a altres regions mediterrànies.³ Llevat d'algunes excepcions, no disposem d'estudis específics sobre l'activitat econòmica dels homes de negoci catalanoaragonesos a la Toscana i, d'aquesta manera, les referències bibliogràfiques existents s'engloben, en alguns casos, en treballs de caràcter general sobre la presència d'estrangers a les principals places mercantils de la regió i, en altres, dins estudis sobre la presència catalana al Mediterrani occidental.⁴

No obstant això, els treballs sobre la documentació duanera de la Corona d'Aragó i Gènova i alguns primers avanços sobre les fonts toscanes

3. David ABULAFIA, «El comercio y el reino de Mallorca, 1150-1450», a David ABULAFIA, Blanca GARÍ, *En las costas del Mediterráneo occidental. Las ciudades de la Península y del Reino de Mallorca y el comercio mediterráneo en la Edad Media*, Barcelona, 1996, p. 115-154.

4. Aquesta situació comença a canviar, com ho demostra l'estudi de Maria ELISA SOLDANI, «E sia licito a mercantanti katelani avere loggia: presenza e organizzazione dei mercanti catalani a Pisa e a Siena nel basso Medioevo», a *Els catalans a la Mediterrània medieval*, Viella, 2015, p. 283-316.

permeten inferir que la comunitat catalana fou una de les més importants a Pisa durant el període que analitzem.⁵ Alguns estudis de B. Casini sobre la presència de mercaders estrangers a la Pisa del segle XV permeten copsar la importància del grup mercantil catalanoaragonès. En un primer estudi sobre les dues primeres dècades de la centúria, l'autor assenyalava aquest grup com el més actiu a Pisa. Així, citava, entre altres, els barcelonins Gaspar Portell, Bartomeu Carreres i Guillem Portell; els mallorquins Joan Bartomeu Martí, Fortuny Martí i Marc Espí; els valencians Domènec Joan, Bartomeu Garcés i Guillem Joan, i els perpinyanesos Lluís de Bernat Margalló i Pere de Jaume.⁶

L'aparició de la tesi doctoral de G. Giorgini semblava que anava a canviar el panorama de la investigació sobre l'activitat mercantil catalana a la Toscana.⁷ Tant el títol de la seva investigació com les fonts utilitzades permetien inferir que ens trobàvem davant un estudi destinat a cobrir moltes llacunes. Tanmateix, encara que conté algunes precioses indicacions documentals, el seu treball es basava gairebé exclusivament en la transcripció documental de diferents sèries de la lleuda de Cotlliure conservades a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Les conclusions de l'autora sobre el comerç amb la ciutat de Pisa, entre final del segle XIV i començament de la següent centúria, confirmaven les importants relacions entre ambdues regions econòmiques i el paper protagonitzat per algunes de les companyies florentines més importants. Però més interessants per al nostre tema d'estudi, és a dir, sobre la presència catalana a la Pisa de la baixa edat mitjana, són les dades que proporciona aquesta font sobre l'actuació d'aquests operadors econòmics. Perquè, segons es desprèn de les dades proporcionades per C. Giorgini i per un treball de R. Conde, els mercaders catalans i, per extensió, els de la resta de la Corona d'Aragó, tingueren una presència molt important en el port toscà.

Un altre autor que ha abordat la presència hispana a la Toscana del Renaixement ha estat Bruno Dini. En un estudi sobre l'activitat dels merca-

5. Domenico GIOFFRÈ, *Il mercato degli schiavi a Genova nel secolo xv*, Genova, 1971.

6. Bruno CASINI, «Operatori economici stranieri a Pisa all'indomani della dominazione fiorentina (1406-1416)», a *Studi in memoria di Federico Melis*, Napoli, 1978, III, p. 193-243.

7. Claudia GIORGINI MERCURIALI, *I catalani a Pisa tra il xiv e xv secolo. Ricerche*, tesi doctoral, Cagliari, 1988. De la mateixa autora, «Il commercio tra la Catalogna e Pisa all'inizio del xv secolo, alla luce dei registri della lleuda di Collioure», *Medioevo*, 12 (1987), p. 87-118.

ders espanyols, en aquest cas pertanyents al regne de Castella, a la ciutat de Florència entre final del segle XV i primer terç de la centúria següent, Dini ha trobat nombroses referències sobre la presència d'alguns mercaders castellans a la capital de la Toscana.⁸ Des de la dècada de 1480, l'autor assenyal·la l'important paper d'aquests mercaders a la ciutat de Florència adquirint productes manufacturats de la capital toscana i comercialitzant llana espanyola. Les relacions d'aquests operadors econòmics amb algunes de les més importants companyies mercantils florentines, com la dels Medici i els Salviati durant les últimes dècades del Quatre-cents, foren contínues.

Els inicis de la presència catalana

En tot cas, podem rastrejar la presència catalana a Pisa des de final del segle XIII. Vers el 1278-1279 s'instaurà un consolat català a Pisa i, des de l'inici del segle XIV, existeixen abundants notícies sobre relacions polítiques entre les autoritats urbanes de Barcelona i Pisa.⁹ Per exemple, el 1302, els consellers de la ciutat comtal encarregaren a Bernat de Averso, representant de la monarquia, que presentés davant el monarca l'elecció de Jacopo Lanfreducci com a cònsol dels catalans a Pisa. Així mateix, segons Marco Tangheroni, la ciutat es convertí durant tot el Tres-cents en el mercat de trobada entre els operadors econòmics florentins i catalans. L'agost de 1357 els mercaders catalans residents a Pisa es lamentaven davant les autoritats municipals toscanes perquè, a causa de la situació política, no podien enviar a Florència grans quantitats de llana.¹⁰ Però, a més, començaven a fructificar exemples de col·laboració mercantil entre catalans i pisans. És el cas de la societat formada el 1354 entre Colo Agliata, Bertran Savall i Bernat Sabastida per comerciar amb la plata de Sardenya.

8. Bruno DINI, «Mercanti spagnoli a Firenze (1480-1530)», a Bruno DINI, *Saggi su una economia-mondo. Firenze e l'Italia fra Mediterraneo ed Europa (secc. XIII-XVI)*, Pisa, 1995, p. 289-310.

9. Sobre l'economia pisana del segle XIII, vegeu David HERLIHY, *Pisa nel Duecento. Vita economica e sociale di una città italiana nel medioevo*, Pisa, 1973. Les primeres relacions de la Corona d'Aragó amb la Toscana, a Silvia BUSCH, *Medieval Mediterranean Ports. The Catalan and Tuscan Coasts to 1100 to 1235*, Leiden, 2001.

10. Marco TANGHERONI, *Politica, commercio, agricoltura a Pisa nel Trecento*, Pisa, 1973.

Des de final del Tres-cents existeixen evidències de la intensificació de les relacions econòmiques entre Pisa i el capital mercantil català. Un primer exemple és la carta dirigida a la ciutat de Pisa el 1383 per les autoritats de la ciutat de Barcelona, que tenien el privilegi de nomenar els representants dels consolats a l'estranger, perquè afavorissin el comerç barceloní en aquesta ciutat. Un altre, les gestions diplomàtiques realitzades el 1387 per part del mercader Berenguer Morey.¹¹ O, finalment, els registres duaners genovesos, que mostren que Porto Pisano era una destinació habitual dels mercaders catalans. La prosperitat a què arribà durant el segle XIV aquest grup fou assenyalada el 1397 en una carta de Baldo Villanuzzi dirigida a Francesco Datini, en la qual deia «...che'buoni Chatalani ch'erano a Pisa al buono tempo per la grande chompagnie... tutti richi».

Per aquesta raó, no és estranya la forta protesta que realitzaren els comerciants catalans enfront dels intents florentins de conquerir Pisa. En una carta que enviaren als consellers de Barcelona el 6 de febrer de 1406, uns genèrics mercaders catalans criticaven durament la intervenció de les tropes de Florència: «és notori com la Comunitat de Florença, ab lur gran supèrbia e moguda ab avarícia diabolical que és desplaent a Déu e a tota la humanitat, tenen en destret e en setge asats estret aquesta Comunitat Pisana, e no'ls volen per hòmens vius, mas per hòmens morts. Car la Comunitat Pisana contínuament ha cercat e cerquen tota humanitat de pau e d'acordí e prometent-los molts grans avantatges, entre les altres coses no'ls han volgut oir ni escoltar, axí com aquells que són destinats en tot mal, e vénen deliberats en gastar e destruir lo món».

S'afegia que les possibles peticions de Florència davant la corona havien de rebutjar-se i que, per contra, calia donar suport a la posició de Pisa, adduint, a més, que tradicionalment les relacions entre Pisa i la Corona d'Aragó havien estat excel·lents, «havem sentiment que la dita Comunitat de Florença tramet ara novament missatgers al Senyor Rey, per suplicar e pregar de lur favor, e en desfavor e destrucció de la Comunitat Pisana, perçò que mils e pus tost puxen attendre lur mala intenció, la qual si per fortuna los venia fet, ço que Déu no vuylle, és nostra opinió que seria destrucció del món; e entre les altres nacions entenem que a la nostra per temps tornaria en gran perjudici. Perquè, Honorables Senyors, vos suplicam e

11. Víctor HURTADO, «Berenguer Morey, mercader de Barcelona i la seva activitat diplomàtica amb Pisa l'any 1387», a *XIV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Sassari, 1996, III, p. 527-544.

pregam que sobre aquest feyt vuillats entendre, e proveir per modo e forma que la dita Comunitat de Florença no complisqua ni abtenga sa mala intenció ab lo Senyor Rey; ans vos suplicam caramente, tant com se pot, que per vosaltres, Honorables Senyors, la Comunitat Pisana sia ajudada e favorgada, axí com aquella que sempre és estada e és devota de la nostra Corona e amadora de tota la nació nostra, e sempre ha tractat bé tots los de nostra nació».¹²

L'ocupació florentina provocà uns mesos després, durant l'estiu de 1406, la requisita a Porto Pisano d'alguns productes que pertanyien a mercaders de Barcelona i Tortosa: cent vuitanta-dos sacs de llana i una certa quantitat de canyella i indi. Però després d'aquests primers enfrontaments comercials, la situació dels mercaders catalans canvià. Segons la interpretació de L. Böninger, la conquesta de Pisa no suposà cap contratemps per al comerç català, sinó tot el contrari. Els interessos comuns enfront del domini genovès provocaren una ràpida aliança econòmica entre els mercaders catalanoaragonesos i les companyies florentines. De fet, Gino Capponi fou triat el 1407 cònsol dels catalans a Pisa.¹³ Així, a la necessitat de reprendre el comerç internacional del port toscà, se sumà la intenció de formar una oposició eficaç al domini econòmic genovès, obligant a un ràpid enteniment entre els mercaders catalans i les autoritats florentines.¹⁴

12. Antoni CAPMANY Y DE MONPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Madrid, 1779-1792, tom II, doc. CXXIII.

13. El 1421 fou triat Cosimo de Medici i durant el seu exili el cònsol fou un altre dels representants de l'oligarquia florentina, Andrea DE PAZZI. Lorenz BÖNINGER, «Politics, Trade and Toleration in Renaissance Florence. Lorenzo de Medici and the Besalú Brothers», *I Tatti Studies. Essays in the Renaissance*, 9 (2001), p. 139-171.

14. Sobre l'activitat econòmica de Florència envers les ciutats conquerides, vegeu David HERLIHY, «Le relazioni economiche di Firenze con le città soggette nel secolo XV», a *Egemonia fiorentina ed autonomia locali nella Toscana nord-occidentale del primo Rinascimento: vita, arte, cultura*, Bologna, 1978, p. 79-109. La posició econòmica de Florència dins el seu territori, a Paolo MALANIMA, «La formazione di una regione economica: la Toscana nei secoli XIII-XV», *Società e Storia*, 20 (1983), p. 229-269; Michael MALLETT, «Pisa and Florence in the Fifteenth Century: Aspects of the Period of the First Florentine Domination», a *Florentine Studies. Politics and Society in Renaissance Florence*, Londra, 1968, p. 403-441; Giuseppe PETRALIA, «Pisa laurenziana: una città e un territorio per la conservazione dello "Stato"», a *La Toscana al tempo di Lorenzo il Magnifico*, Pisa, 1996, III, p. 955-980, i Pietro SILVA, «Pisa sotto Firenze dal 1406 al 1433», *Studi Storici*, XVIII (1909), p. 133-183 i 289-323.

El primer dels privilegis concedits per Florència a homes de negocis estrangers és el que s'atorgà als súbdits de la Corona d'Aragó el 1411. La primera concessió que apareix en les concessions de la ciutat envers els catalans són uns privilegis o *Provvisioni* d'aquest any que incloïen la possibilitat d'utilitzar una capella per un període de tres anys.¹⁵ La segona era l'autorització de franquícies durant cinc anys per comerciar per tot el territori florentí, encara que pagant els impostos mercantils pertinents. A continuació, es concedien diferents seguretats judicials en el cas que es presentessin conflictes entre la comunitat catalanoaragonesa i les autoritats florentines. Així mateix, se'ls permetia triar un cònsol català a Pisa segons els usos consuetudinaris, tot i que especificant que aquest representant havia de ser un florentí autoritzat expressament per les autoritats municipals d'aquesta ciutat. Els privilegis mercantils als operadors econòmics de la Corona d'Aragó continuaren durant la resta de la primera meitat del segle XV. Per exemple, en la sèrie de *Provvisioni* apareixen pròrrogues i nous privilegis el 1415, 1427, 1428 i 1429.

Però l'activitat comercial catalana no es limità als dominis territorials florentins. Segons l'estudi que ha realitzat B. Sordini sobre el port de Talamone, els mercaders de la Corona d'Aragó tenien una presència important al port de Siena. Així, el 1379 les autoritats d'aquella ciutat concediren l'ús del port de Talamone als catalans segons el tractat signat per les autoritats comunals, d'una banda, i Pere Sarriba i Francesc de Puig, ciutadans de Barcelona, i Pere Carbonell, de Mallorca, de l'altra. Unes dècades més tard, el 1436, se signava un altre acord entre Siena i la comunitat mercantil catalana que, substancialment, és igual al de final del segle XIV.¹⁶

La comunitat catalana a Pisa

Si la nostra anàlisi considera la presència específica de la comunitat catalana a Pisa entre final del segle XIV i la primera meitat del XV, és necessari recordar algunes consideracions de M. del Treppo. L'historiador italià assenyalava que la circulació de les elits mercantils implica una anàlisi

15. Archivio di Stato di Firenze (ASF), *Provvisioni*.

16. Beatrice SORDINI, *Il porto della «gente vana». Lo scalo di Talamone tra il secolo XIII e il secolo XV*, Siena, 2000. Vegeu també Luciano BANCHI, «I porti de la Maremma senese durante la Repubblica», *Archivio Storico Italiano*, X (1869), p. 58-84.

complexa que ha de posar en relació la influència d'aquests operadors econòmics en el seu lloc de radicació, establir la intensitat de les seves relacions amb altres grups locals, el possible manteniment, o no, d'una cohesió interna i les seves connexions amb els seus punts d'origen. És a dir, una anàlisi que integri les relacions entre els estrangers i les realitats polítiques, econòmiques i socials de les àrees o ciutats d'acolliment. De la mateixa manera, cal tenir en compte les paraules de G. Pinto, que recordava que en la mobilitat mercantil convivien realitats bastant diferents, encara que, sumàriament, podem assenyalar-ne dues: entre aquells mercaders que es detenien en un determinat lloc durant un període més o menys perllongat de temps, sempre amb la perspectiva de tornar a la seva ciutat d'origen, i aquells que s'instal·laven definitivament, integrant-se en la societat local.¹⁷

En el nostre cas, podem analitzar la presència dels mercaders catalans a la ciutat de Pisa mitjançant la documentació del notari pisà Giuliano Scarsi i, en menor grau, a través de la documentació de les duanes de Pisa. En el primer cas, parlem de seixanta-vuit registres notariaus, entre 1387 i 1435, i un total de vuit-cents noranta-quatre documents relacionats amb la presència de la comunitat catalonaragonesa en general, i la catalana en particular, que presenta una enorme diversitat tipològica, com ara procures, compravendes, inventaris de béns, testaments o nolis marítics. L'elecció de la font notarial no és arbitrària per al nostre tema d'estudi, perquè, si en analitzar el comerç llaner podem utilitzar la documentació duanera pisana, a l'hora d'estudiar un grup mercantil era necessari superar les vaguetats toponímiques dels registres duaners. En efecte, en aquests documents tots els mercaders de la Corona d'Aragó eren denominats, independentment de la seva procedència particular, com a catalans, mentre que els documents notariaus sempre delimiten amb claredat el seu origen geogràfic.

Les possibilitats i els límits que ofereixen els registres duaners toscans i catalanoaragonesos per a l'estudi del comerç entre ambdues regions econòmiques ja han estat assenyalats, per la qual cosa no serà necessari recordar-los. Així mateix, la documentació duanera de la Corona d'Aragó ja ha estat publicada i analitzada en part, aportant valuoses informacions sobre el comerç exterior catalanoaragonès, encara que també ha evidenciat les limitacions que es deriven d'utilitzar exclusivament aquest tipus de font per

17. Giuliano PINTO, «Forestieri e stranieri nell'Italia comunale: considerazioni sulle fonti documentarie», a *Forestieri e stranieri nelle città basso-medievali*, Firenze, 1988, p. 19-27.

conèixer l'evolució del comerç.¹⁸ En el cas dels registres toscans, i especialment les duanes de la ciutat de Pisa, també ha existit un interès en elles. De fet, les duanes pisanas han estat analitzades amb bastant detall per al segle XIV, com ho demostren els treballs de B. Casini i R. Castiglione, per bé que L. Böninger ha assenyalat que hi ha pocs estudis sobre la centúria següent.¹⁹ Només existeixen algunes excepcions de la seva utilització per a la història econòmica, com el treball que realitzà en el seu moment M. Mallet, analitzant part de la documentació duanera pisana per traçar el moviment comercial de la ciutat entre 1439 i 1452.²⁰

Els límits d'aquesta font i, per tant, les conclusions a les quals es pot arribar sobre l'evolució del comerç que passava per Pisa en el Quatre-cents són evidents, perquè sempre cal ser cautelós davant les dades que proporciona una font fiscal.²¹ L'existència d'un flux comercial que escapava al control dels responsables duaners o les mateixes irregularitats comptables d'aquests funcionaris permet inferir que el tràfic del port toscà era superior. Però també existeix un límit al coneixement de l'evolució i al volum total que podem aconseguir, ja que és necessari citar la discontinuïtat de les dades disponibles. Les sèries no són ni contínues ni homogènies per al període estudiat. De fet, per a la primera meitat del Quatre-cents només es

18. Miquel GUAL CAMARENA, *Vocabulario del comercio medieval. Colección de aranceles aduaneros de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1976; Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «La lleuda de la Seu d'Urgell (s. XV-XVI)», *Urgellia*, IV (1981), p. 335-348, i del mateix autor, «El tráfico comercial entre la Corona de Aragón y Pisa en 1414 según los libros de la lezda de Colliure», a *Studi di storia economica toscana nel Medioevo en el Rinascimento in memoria di Federigo Melis*, Pisa, 1987, p. 125-143; Prim BERTRAN, «La lleuda de Cervera (segle XV)», *Miscel·lània Ceverina*, II (1984), p. 49-66; Claudia Giorgina MERCURIALI, «Il commercio tra la Catalogna e Pisa...», i Roser SALICRÚ, *El tràfic de mercaderies a Barcelona segons els comptes de la Lleuda de Mediona (febrer 1434)*, Barcelona, 1995.

19. Bruno CASINI, «Il -Breve- delle gabelle della Porta della Degazia del Mare di Pisa del 1362», a *Studi per Enrico Fiumi*, Pisa, 1979, p. 373-429; Roberto CASTIGLIONE, «Gabelle e diritti comunali nel Trecento a Pisa», *Bollettino Storico Pisano*, LXXI (2002), p. 41-79; Lorenz BÖNINGER, «Francesco Cambini (1432-1499): doganiere, comisario ed imprenditore fiorentino nella Pisa Laurenziana», *Bollettino Storico Pisano*, LXVII (1998), p. 35.

20. Michel MALLETT, «Pisa and Florence in the Fifteenth Century: Aspects of the Period of the First Florentine Domination», a N. RUBINSTEIN. (ed.), *Florentine Studies. Politics and Society in Renaissance Florence*, Londra, 1968, p. 403-441.

21. Ivana AIT, «La dogana di terra come fonte per lo Studio della presenza di mercanti stranieri a Roma nel xv secolo», a *Forentieri e stranieri nelle città basso-medievale*, Firenze, 1988, p. 29-43.

conserven llibres comptables corresponents als anys 1404, 1410-1415, 1444, 1445-1447, 1449 i 1450.²²

En el cas de la documentació notarial analitzada, parlem dels registres del notari públic pisà Giuliano Scarsi i d'uns seixanta-vuit registres conservats als arxius de Florència i Pisa entre 1387 i 1435, que recullen centenars d'actes protagonitzats per la colònia mercantil catalanoaragonesa. Som conscients de les limitacions de la documentació notarial i, per tant, les nostres consideracions se circumscriuen a una determinada clientela i, així mateix, a algunes activitats que eren prou importants per passar per una escrivania.²³ És a dir, estem lluny de poder abordar el conjunt de les activitats comercials o l'organització institucional del grup. En tot cas, parlem d'un total de vuit-cents noranta-quatre documents notarials relacionats amb la comunitat catalanoaragonesa d'una enorme diversitat. Uns registres, a més, molt valuosos perquè, llevat d'excepcions, sí que assenyalen l'origen geogràfic precís dels contractants.

El grup mercantil catalanoaragonès estava integrat per alguns centenars d'individus dels territoris de la Corona, tot i que existí una evident relació entre els centres comercials mediterranis més notables de la confederació, és a dir, Barcelona, València, Mallorca i Perpinyà, i també els ports dedicats a l'exportació-importació com ara Tortosa, Cotlliure o Peníscola. Així mateix, com ja s'ha indicat, és necessari diferenciar entre els mercaders que establiren la seva residència a Pisa durant un determinat període i els homes de pas —mercaders que viatjaven a les embarcacions—, els mariners o comerciants que només passaven per Pisa en direcció a un altre lloc. En el nostre cas, i a manera d'avanç, analitzarem alguns d'aquells individus d'origen català que fixaren el seu centre d'operacions a la ciutat de l'Arno.

A partir dels textos notarials podem inferir que el grup català estava integrat en la seva major part per homes de negocis de la ciutat de Barcelona, però també trobem altres procedències, especialment de Tortosa, encara que no exclusivament. Entre la documentació notarial hem localitzat els individus següents, on destaquen els originaris de la ciutat comtal: Bernat

22. Per a la segona meitat del segle XV, es conserven registres dels anys 1455, 1466-1470, 1473, 1476-1478, 1481-1483, 1490-1492 i 1496-1499.

23. Al voltant de la utilització de la documentació notarial existeix una nombrosa bibliografia. Una de les últimes aportacions és la de Paulino IRADIEL, «Fuentes de derecho privado: protocolos notariales e historia económica», a *Dove va la storia economica? Metodi e prospettive*, Firenze, 2011, p. 225-247.

Abolera, Guillem Setria, Ramon Pons, Ramon de Vilafranca (converts), Ramon de Rosanes (converts), Joan Carbó, Guillem de Rentis, Berenguer Deslor, Francesc Melfa, Francesc Olmer, Pere Bruniquer, Arnau Bal (converts), Arnau de Pallàs, Bartomeu Barbau (converts), Joan Assopard, Salvador Vives, Ramon Amboch, Santoro del Forn (jueu), Joan Bonet i Domènec Benet. En segon lloc, hi hauria els originaris de Tortosa: Pere Cardona, Domènec Segur, Ramon Barberà, Joan Vicent i Antoni Granell. I tampoc no podem oblidar altres procedències, com Cardona o Sant Feliu de Guíxols.

Per tant, encara que només alguns dels mercaders que apareixen en la documentació pisana residiren durant molt temps a la ciutat, també és cert que a alguns d'ells podem seguir-los en el decurs d'un període perllongat de temps. Tant la documentació notarial analitzada com altres fonts indirectes ens permeten constatar la gran quantitat d'anys que van romandre fora de les seves ciutats d'origen. És el cas de la informació que es recull en els llibres de comptes del tortosí Domènec Folquer, que assenyalen que mantingué relacions comercials amb la Toscana, almenys entre 1422 i 1434.²⁴ En altres ocasions, els homes de negocis fins i tot dictaven el seu testament poc abans de morir a la ciutat de Pisa, tal com féu el mercader i ciutadà de Barcelona Jaume Gall.²⁵ A través del seu inventari *post mortem*, podem apropar-nos a la vida quotidiana dels mercaders catalans. Així, sabem que Jaume Gall habitava a la parròquia de Santa Cristina i que a la seva tenda, situada a la planta baixa, tenia pells per comerciar, al celler barrils i gerres, i a la casa, a més dels objectes de la vida quotidiana, documentació relativa a la seva activitat mercantil, llibres de comptes i cartes.²⁶

Així mateix, mitjançant la documentació notarial, podem seguir l'activitat econòmica d'aquests mercaders al llarg de diversos anys. És el cas de Bernat Abolera, mercader i ciutadà de Barcelona, resident a Pisa, que apareix en els registres noterials pisans durant la primera dècada del segle XV: el 1399 és nomenat procurador de Ramon Navel, mercader de Barcelona; el 18 de gener de 1400 apareix com a testimoni en un document notarial; uns mesos després, el 18 de març, se signa un contracte a la seva casa, a la capella de Santa Maria Magdalena; l'abril d'aquell mateix any apareix comerciant amb llana de Sant Mateu; el 1401 lloga una casa amb parcel·la a la parròquia de Santa Maria de Pisa per un any; el 1403 és nomenat procurador

24. ASF, Notarile, núm. 18.854 (1435, juny, 14).

25. Archivio di Stato di Pisa (ASP), Opera del Duomo, núm. 1.304 (1427, juny, 18).

26. ASP, Opera del Duomo, núm. 1.304 (1427, juny, 26).

per Joan i Nicolau Roses, mercaders i ciutadans de València, i al final d'aquest mateix any surt en la documentació preguntant a certs mercaders pisans sobre el robatori de mercaderies que envià de Porto Pisano a Mallorca. Un altre cas és el de Bartomeu Móra, també mercader i ciutadà de Barcelona resident a Pisa, que va romandre a Pisa entre 1399 i 1410 realitzant diferents activitats comercials.

Les activitats econòmiques

Però, a què es dedicaven aquests homes de negocis? En general, seguint la informació duanera i els registres notariais podem afirmar que els mercaders catalans van participar en l'activitat econòmica de Pisa en tres grans àmbits: en primer lloc, a l'actiu mercat directe d'importació-exportació de mercaderies que tenia com a centre la ciutat de l'Arno amb destinació a la mateixa ciutat i a la resta de la Toscana (importació) i a les principals ciutats del Mediterrani occidental (exportació). La documentació notarial permet observar que els mercaders catalanoaragonesos tenien una gran participació en el tràfic mercantil amb destinació a la Corona d'Aragó. En segon lloc, els homes de negocis catalans es van servir de Porto Pisano com a centre de redistribució i/o escala cap a altres ciutats italianes, tant lígurs com sicilianes. Finalment, van intervenir en l'intens i animat mercat financer de lletres de canvi entre la ciutat toscana i les diferents places de la Corona d'Aragó.

La presència de mercaders catalans —englobem sota aquest terme catalans stricto sensu, valencians, mallorquins i aragonesos— en el comerç de la llana de Sant Mateu a la ciutat de Pisa s'ha de qualificar d'important en termes quantitius i qualitius. Alguns operadors catalans apareixen entre els comerciants més importants de llana de Sant Mateu i altres productes durant la primera meitat del Quatre-cents.²⁷ Es tractava d'un nodrit grup d'homes de negocis que a la importació de matèries primeres i altres productes manufacturats a la península Ibèrica sumaven l'exportació cap a les seves ciutats d'origen de diferents productes toscans. El nombre de mercaders que apareix en les duanes de Pisa durant el segle XV, en la majoria

27. Alguns d'aquests aspectes els hem tractat a José BORDES GARCÍA, «Il commercio della lana di San Mateo nella Toscana del Quattrocento: le dogane di Pisa», *Archivio Storico Italiano*, CLXV (2007), p. 635-664.

d'ocasions qualificats genèricament com a catalans i en altres assenyalant-ne amb precisió la procedència, ascendeix a diverses desenes. Entre altres exemples podem citar el noli que va signar Guillem Martí, mercader i ciutadà de Barcelona, en nom de Francesc Salelles, de Sant Feliu de Guíxols, patró d'una nau fondejada a Port Pisano, Francesc Desprats, Joan de Torralba, Pere i Berenguer Gibert i Arnau de Punyals, mercaders i ciutadans de Barcelona, per carregar llana a Tortosa i portar-la a Porto Pisano.²⁸

El següent dels grans productes comercialitzats pels mercaders catalans a Pisa eren els draps.²⁹ Durant les dècades centrals del segle XV, milers de draps, especialment els procedents de Perpinyà, passaren a través de les duanes pisanas amb destinació a les ciutats de la Toscana. I igual que amb la llana de Sant Mateu, la participació d'homes de negocis catalans va ser continuada i en aquest mercat van intervenir alguns dels operadors més actius a la ciutat de l'Arno. Per exemple, trobem en aquest tràfic Bernat Fuster des de 1413, o Gaspar Portell, qualificat com a originari de Barcelona. Però igual que succeí amb la llana, la situació canvià partir de la segona meitat del Quatre-cents. D'una banda, començaren a imposar-se companyies italianes com els Martelli i, de l'altra, en les dècades finals es preceptuaren diferents prohibicions per a la comercialització dels draps.

Així mateix, trobem la comunitat catalana participant en el mercat d'esclaus.³⁰ Entre altres exemples, citem la compra d'una esclava tàrtara que féu Antoni Saler, de Sant Feliu de Guíxols, el 1390. O la que realitzà el patró de nau barceloní Pere Brunicher, o la venda que féu Bartomeu Morer, mercader de Barcelona resident a Pisa, com a procurador de Jaume Marfa, també mercader barceloní resident a Pisa.

La intensa activitat econòmica dels mercaders de la Corona d'Aragó tingué el reflex institucional en la formació d'una xarxa consular a algunes de les principals places mercantils mediterrànies. I Pisa no en fou una excepció. Malgrat que D. Coulon adverteix de l'error d'identificar l'expansió dels mercaders catalans amb la geografia dels consolats, cada cop

28. Significativament, el document se signà «in Lobia universitatis mercatorum catalanorum in Pisis», ASF, Notarile, núm. 18.843 (1428, abril, 9).

29. Sobre el comerç de draps a Pisa, vegeu Federico MELIS, «Uno sguardo al mercato dei panni di lana a Pisa nella seconda metà del Trecento», *Economia e storia: Rivista italiana di storia economica e sociale*, VI (1959), p. 321-365.

30. El mercat d'esclaus a Pisa ha estat analitzat per Franco ANGIOLINI, «Padroni e schiavi a Pisa nel xv secolo», a *De l'esclavitud a la llibertat: esclaus i lliberts a l'edat mitjana*, Barcelona, 2000, p. 717-735

coneixem millor la cronologia i les característiques d'aquesta institució en general i per al cas toscà, gràcies als estudis de C. Carrère i, més recentment, de M. I. Soldani.³¹ Sense entrar en les seves característiques específiques, cal indicar que Giuliano Scarsi, a més de tenir una nodrida clientela catalana, era el notari d'aquesta comunitat. Per exemple, el 1422 assenyalava que havia de rebre de Bartomeu Gil, de Tortosa, dos florins d'or com a salari anual: «La cort i università dei Catalani di Pisa deono dare per mio salari com a lloro notari ogni anno fiorini due...»

Igualment, la comunitat d'interessos que es creava amb la participació unitària en els negocis provocava l'acció conjunta dels mercaders a favor d'algun d'ells. Així, el 18 de juliol de 1423 Berenguer Figuerola, de Tarragona, en presència del representant de Cosimo de Medici, cònsol dels catalans a Pisa, assenyalava que la comunitat catalana a Pisa l'ajudaria a sortir de la presó. La fiança imposada era de mil florins i diferents mercaders catalanoaragonesos contribuïren a reunir la quantitat requerida: Joan Gregori, valencià, cent deu florins; Guillem Moragues, mallorquí, tres-cents; Gaspar de Portell, mallorquí, cent deu; Joan Jordà, de Tortosa, cent deu; Jaume Gall, de Barcelona, cent, i Marc Despí, mallorquí, cent deu.

La crisi de la presència catalana

No obstant això, lluny de presentar un creixement lineal, la presència mercantil catalana a Pisa sofrí una caiguda molt accentuada des de la segona meitat del Quatre-cents, ja que la conjuntura política repercutí sobre les relacions comercials. Alfons el Magnànim, per consolidar el seu domini a Nàpols, per les seves aspiracions al domini de la Toscana i per protegir l'economia local de la penetració del capital mercantil italià, decidí emprendre un enfrontament directe amb Florència. M. del Treppo assenyalava que a la fi de 1443 la monarquia envià instruccions als mercaders catalans perquè retiessin els dipòsits que tenien als bancs de Florència i Venècia. Només

31. Damien COULON, «Los consulados catalanes en Siria (1187-1400). Algunos datos de historia e historiografía», a *XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, València, 2005, I, p. 180; Daniel DURÁN, «La red consular catalana: origen y desarrollo», a *Mediterraneanum. El esplendor del Mediterráneo medieval, ss-xiii-xv*, Barcelona, 2004, p. 353-361, i Claude CARRERE, *Barcelone centre économique à l'époque des difficultés (1380-1462)*, I, Paris, 1967.

quatre anys després, el 1447, es declarà la guerra entre tots dos països que, excepte alguna treva, durà fins a 1455. Les campanyes implicaren la ruptura de relacions bilaterals i l'expulsió dels mercaders florentins de la Corona d'Aragó. Tots dos contendents incrementaren els drets duaners, com ho decretà Florència sobre les mercaderies aragoneses que entressin al seu territori, encara que la ciutat de Florència mai no arribà a realitzar cap embargament ni expulsà els mercaders de la Corona d'Aragó.

D'igual manera, a partir de la segona meitat del segle XV la presència mercantil catalana en els registres duaners de Pisa cau de manera sobtada. Només a partir de 1455 trobem de nou referències, encara que aïllades, a l'activitat comercial catalana relacionada amb el comerç de la llana. Es tracta del mercader Miquel Rovira, que entre els mesos de juliol i octubre d'aquest any realitzà onze operacions d'importació de llana de Sant Mateu a través de la duana. No obstant això, es tracta d'una excepció, perquè a partir d'aquest moment foren les empreses florentines les encarregades de comercialitzar la llana valenciana a la Toscana.

I encara que les relacions diplomàtiques es restabliren, els interessos mercantils catalans se centraren cada cop més en altres territoris italians. És molt significatiu que dels vint documents municipals barcelonins relacionats amb el consolat català a Pisa recopilats en el seu moment per P. Voltes, dos se situïn en la primera meitat del segle XIV, dos més en la segona meitat d'aquesta centúria, quinze per les quatre primeres dècades del Quatre-cents, i només un a la fi de segle. En aquest sentit, sembla que les primeres dècades del segle XV foren el període de màxima intensitat de la presència catalana a la Toscana, en general, i a Pisa, en particular.

Per tant, malgrat que resta per realitzar una anàlisi profunda de la documentació catalana i toscana, sembla evident que les dècades que transcorren entre final del segle XIV i la primera meitat de la centúria següent marquen el moment àlgid de l'activitat del capital mercantil catalanoaragonès a la ciutat de Pisa.

ELS INVENTARIS DE LES BOTIGUES DE TRES APOTECARIS DE TARRAGONA: LLORENÇ SABATER, PERE RIBER I IGNASI VIDAL (1604-1608)

○ ISABEL COMPANYYS I FARRERONS I MONTSERRAT SANMARTÍ I ROSET
ARXIU HISTÒRIC DE TARRAGONA I UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGLI

RESUM

Estudi dels apotecaris de Tarragona al segle XVI i la primera dècada de la centúria següent, a través dels inventaris de les botigues de Llorenç Sabater, Pere Riber i Ignasi Vidal —més de sis-cents medicaments i altres productes, contenidors, aparells, mobiliari i preus—, de les visites i llicències del protometge i del privilegi reial del Col·legi de doctors en medicina, apotecaris i cirurgians de Tarragona (1599), amb documentació complementària procedent de sis arxius. A més de la transcripció de nou documents, s'inclou una visió comparativa de l'activitat professional, tot ressaltant-ne el caràcter multidisciplinari, amb la producció i venda de cera, dolços i conserves o el lloguer d'objectes per als enterraments.

PARAULES CLAU

Apotecaris, inventaris, Catalunya, segle XVII.

ABSTRACT

Study of the apothecaries of Tarragona at the sixteenth century and the first decade of the seventeenth century, through the inventories of the shops of Llorenç Sabater, Pere Riber and Ignasi Vidal —more than 600 medicines and other products, containers, pieces of apparatus and furniture and prices—, the visits and licences of the protophysicus and the royal privilege of the doctors of medicine, apothecaries and surgeons (1599), with complementary documentation from six archives. Besides the transcription of nine documents, has been added a comparative view of the professional activities, highlighting their multidisciplinary character, with the production and sale of wax, confectionary and preserved food, or the rental of certain items for the burials.

KEYWORDS

Apothecaries, inventories, Catalonia, seventeenth century.

Introducció

Arran de la transcripció de dos llibres d'inventaris i encants del notari de Tarragona Bernat Gendre, datats entre 1577 i 1612, vàrem localitzar un cert nombre de dades esparses sobre apotecaris,¹ que hem volgut ampliar, tot partint d'altres documents redactats entre 1604-1625 per un altre notari tarragoní, Francesc Reverter.² Tot plegat ens ha empès a plantejar-nos múltiples qüestions sobre els representants de la professió al·ludida, com ara antecedents, vincles familiars, formació, funcions i activitats dins el món de la sanitat, mobilitat, relacions amb els metges, adroguers i mercaders, competència amb altres arts i oficis, relleu social, aprenents, proveïdors, clients o la confraria dels sants Cosme i Damià, després col·legi. I també sobre els seus obradors i botigues o oficines, com ara emplaçament, connexió amb la casa,³ descripció de mobles, recipients i estris, relació i procedència dels productes, preus, receptaris o operacions farmacèutiques, aspectes que hem intentat desenvolupar a partir de comparacions amb llibres coetanis i treballs publicats, per bé que en algunes ocasions només ens hem limitat a apuntar-los.

La documentació municipal i notarial de Tarragona dels segles XIV i XV ens dóna notícies d'uns quants apotecaris, indistintament designats com especiers o especiaires,⁴ amb obradors o taules als carrers de la Cuirateria,

1. Isabel COMPANYYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris i encants del notari de Tarragona Bernat Gendre (1577-1597) i El llibre segon d'inventaris i encants del notari de Tarragona Bernat Gendre (1579/1612)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2015.

2. Arxiu Històric de Tarragona (AHT), Fons notarial de Tarragona, 88, *Inventaris i encants (1582-1628)* de Francesc Reverter.

3. L'enllaç de la botiga amb l'habitatge era gairebé imprescindible, per poder atendre qualsevol emergència, sempre a requeriment dels metges, tant de dia com de nit, sense haver de desplaçar-se. Tanmateix, el 1414, els especiers, amb els pellers, barbers i molts altres menestrals, havien estat acusats d'obrir els obradors i vendre al públic fins i tot els diumenges i dies festius i a «hores no degudes» (Arxiu Municipal de Tarragona, Acords municipals de 1413 i 1414 (29), f. 16r, citat per Eduard JUNCOSA BONET, *Estructura y dinàmicas de poder en el señorío de Tarragona. Creación y evolución de un dominio compartido (ca. 1118-1462)*, Barcelona: CSIC, 2015, p. 190).

4. En llatí *apothecarius* o *specierus*, terme substituït més endavant per *pharmacopola*, de *phármakon*, droga, verí o medicament.

de la Merceria i Major i a les places dels Talls (carrer de la Draperia vella o plaça de la Pescateria) i de les Cols.⁵

Quant a la setzena centúria i inici de la següent, període corresponent als apotecaris que tractarem, localitzem, entre altres: Joan Agulló (1613); Joan Anguera (1587-1596), amb botiga al carrer Major i amb qui, el 1592, vivien i exercien Joan Cirera i Joan Sabater; Francesc Artús, d'Alcover (1605-1621), identificat com a professor d'apotecaria quan actuà de testimoni en un document de 1601 de l'Hospital de la Santa Creu;⁶ Antoni Bartomeu (1501-1521) i el seu fill Francesc (1538-1566), ambdós al carrer de Sant Pere; Jaume Bartomeu, administrador de l'hospital, mort el 1529; Serapi Pau Bartomeu (1567-1591);⁷ Joan Bofarull; Joan Bover (1617-1625); Francesc Carreres (1587-1608), espòs de Tecla, filla del mercader Pau Guia, amb botiga davant el mercat; Montserrat Carreres (1594); Ramon Carreres (1600); Sebastià Carreres (1634), amb obrador al carrer Major, davant la Casa del General;⁸ Andreu Cervera (1600-1606);⁹ l'abans esmen-

5. Si repassem els llibres d'Acords municipals d'època medieval, hi trobem que els apotecaris venien als cònsols paper, cera blanca i vermella, candeles de cera, ciris, brandons, espècies i, fins i tot, coets voladors de foc grec, de corda, o un massapà amb salnitre per a les bombardes, adquirit a Barcelona el 1396.

6. Xavier SORNÍ I ESTEVA, *Els apotecaris i l'apotecaria de l'hospital de Santa Creu entre 1525 i 1658*, Discurs llegit en l'acte de recepció de l'acadèmic numerari a la Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya, 19 de novembre de 2001, Barcelona, 2001, p. 28.

7. Fill de Francesc i espòs de Dionísia (filla del també apotecari de Vilafranca Rafael Llaurador, jurat de la vila el 1558), és l'autor d'un dels sonets que precedeixen el *Libro de las Grandezas y cosas memorables de la metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona* de Lluís Pons d'Icart (Lleida, 1572) (Joan SALVAT I BOVÉ, *Tarragona antiga y moderna a través de su nomenclatura urbana (siglos XIII al XIX)*, Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1961, p. 216, i *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1994, II, p. 167).

8. Curiosament, es conserva un procés de juny de 1634 d'aquest apotecari contra el doctor en drets Rafael Rocamora, per negar-se al pagament de 10 atxes de cera groga —43 lliures i 6 unces— i 21 lliures de candeles que li havia venut per al funeral de la seva muller, Maria Olesa, a més de 6 lliures i 9 unces per a la novena, en considerar-ne excessius el pes i el preu derivat de 4 a 5 lliures cada una, a 7 sous la lliura, 24 lliures, 19 sous, de les quals Carreres només cobrà 5 lliures, de la cera o de les medicines. Declaren com a testimonis els apotecaris Magí Vidal i Francesc Navés (de 63 i 64 anys d'edat, respectivament, el primer amb 40 anys de pràctica i fill d'apotecari i l'altre amb botiga des de feia 38 anys) (Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, Procés núm. 64).

9. Isabel COMPANYYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El llibre segon d'inventaris...*, p. 337.

tat Joan Cirera (1594-1630);¹⁰ Andreu Constantí (1525-1530); Miquel Constantí (1531); Josep Floris o Flores, de Tortosa (1601-1608); Damià Genís (1635), espòs d'Elisabet, amb casa a la plaça de les Cols; Pere de Labòria (1530-1533); Pere Llorenç (1594), espòs de Magdalena; Joan Jeroni Martra (1580-1591), cònsol en cap i cònsol segon;¹¹ Gaspar Mateu, àlies Granell (1580); Esteve Montserrat (1504); Francesc Navés (1613-1636); Magí Ordal (1570); Francesc Pelegrí (1605); Bernat Piles, de l'Arboç (1620-1621), amb botiga al carrer de la Merceria; Miquel Puyol, natural de Balaguer, el 1592 apotecari a Tarragona; Pere Riber (1596-1605), cunyat de Joan Anguera; Llorenç Sabater, espòs de Jerònia, filla del candeler barceloní Agustí Ametller (1569-1575), i el seu fill Jaume (1593-1603), espòs de Lluïsa; Bartomeu Tensa (1509-1527); Tomàs Torner (1569-1583), marit de Rafaela; Ignasi Vidal (1582-1610), convertit en mercader a la darrereria de la seva existència i amb qui, el 1592, exercien Bernat Cirera, Joan Anglès, que esdevindria cirurgià, i Marcel·lià Anton, els dos últims allotjats a casa seva;¹² Pere Magí o Magí Vidal (1570-1592), espòs de Joana; Magí Vidal (1592-1621), espòs de Magdalena Olives i pare d'Isabel, muller del metge Llorenç Nogués, amb botiga a la plaça de la Pescateria, i Serafí Vidal (1590-1620), establert al carrer Major.

Si al segle XIV comprovem que la denominació d'especier es confon sovint amb la d'apotecari —de manera similar els qui exercien la medicina eren designats físics, metges, barbers cirurgians, queixalers o sagnadors—, més endavant veurem que, diferenciat de l'adroguer,¹³ l'apotecari, a més de confeccionar i vendre medicaments,¹⁴ realitzava activitats pròpies dels cerers,¹⁵

10. AMT, Fons de l'Ajuntament de Tarragona, doc. solt 30/700.

11. Es casà amb Teòfila, muller en primeres núpcies del mercader d'Agramunt Joan Caminet (AMT, perg. 526).

12. Espòs de Tecla, filla de Joan Genís i en segones núpcies d'Anna, filla del notari reusenc Gabriel Mercer i de Magdalena Carnisser i pare de Bonaventura i d'Ignasi, frare de Sant Domènec, testà el 24 de desembre de 1609, davant del notari Francesc Reverter.

13. Alhora especier, entenia sobretot en les característiques dels diferents productes i en la manera més adient de conservar-los. Els adquiria en grans quantitats, amb els riscos que això implicava, sovint associat amb mercaders, i els venia a l'engròs als apotecaris per a la preparació dels fàrmacs.

14. És a dir, tenien cura de la manipulació, confecció i venda de medicaments, simples i compostos (Ramon JORDI I GONZÁLEZ, *Aportació a la història de la farmàcia catalana (1285-1997)*, Barcelona: Fundació Uriach, 1997, p. 19).

15. Cerers o candelers de cera: treball de la cera i elaboració de les candelles dels funerals i misses, ciris processionals i pasquals, torxes o atxes, presentalles o exvots.

dels confiters,¹⁶ dels perfumers¹⁷ i dels unguenters o unguentaris, deixant de banda, però, la funció de polvorer, pel perill evident que suposava dins el nucli urbà. També venia, a la menuda, fent la funció dels pigmentaris¹⁸ i dels mercaders, pigments, tints, condiments o espècies (pebre, safrà, gíngebre), a més d'altres aliments més habituals com arròs¹⁹ o avellanes, diversos preparats o salses (eruga) i conserves. Els seus coneixements cada vegada més amplis de botànica, zoologia, geologia, alquímia, medicina i apotecaria, gràcies a la pràctica prolongada i a la lectura i consulta dels molts llibres, li permetien des d'anar a recollir herbes i plantes o conrear-les en

16. Confiters o sucres: utilatge per a la fabricació de neules, corrents i de sucre, així com d'hòsties o oblees de cloure lletres, torrons, confits, confitures i clarea. S'ha documentat un pagament de 754 sous a l'especiera de Tarragona Simona Travera, per diferents confitures venudes a la cort (Carmel FERRAGUD DOMINGO, *Medicina i promoció social a la Baixa Edat mitjana, Corona d'Aragó, 1350-1410*, Madrid: CSIC, 2005, p. 76). El 1403 el clavari es retingué diverses quantitats per la compra de vi blanc, matafaluga i pinyonada per al ball en celebració de la fugida del palau d'Avinyó de l'antipapa Pere de Luna l'any anterior. En relació amb la venda de mel, el 12 de maig de 1434 s'exposà que alguns particulars que tenien abelles dins la ciutat i en farraginals dels seus voltants perjudicaven els especiers i altres (AMT, *Acords municipals de 1402 i 1403* (18), f. 54, i de 1434 i 1435 (50), f. 4v). Al llarg del segle XVII, seran, però, molts adroguers barcelonins els qui treballin el sucre i elaborin neules, confits, confitures, com el carabassat i torrons (Xavier LENCINA PÉREZ, «Els adroguers barcelonins al segle XVII. Aspectes productius i comercials», a *Organització del treball preindustrial: Confraries i oficis*, a cura de Lluís VIRÓS I PUJOLÀ, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 157-171).

17. Perfumers, aromaters o aromataris: *aromatarii*, preparadors de substàncies aromàtiques. En relació amb les aromes, podem assenyalar capsas, cassoles o calderetes d'aram per fer olor o d'olors, guants d'olor, de *polvillo* i d'ambre, un perfumador i candeleres per a peces d'olor i una almesquera d'argent (Isabel COMPANYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 371, 473, 475, 544 i 615 i *El llibre segon d'inventaris...*, p. 190, 220, 259, 260 i 314).

18. Fins i tot comprovem en altres casos la venda habitual de paper, a més del necessari per embolicar els medicaments, de tinta (elaborada amb gales, goma aràbiga, vidriol i aigua) i de sabó.

19. Trobem referències a aquest cereal, entre 1577 i 1607, als inventaris dels béns del blanquer Marc Toda, dels mercaders Jeroni Rostoll, Joan Amill, Mateu Segarra i Andreu Rovira, del sastre Bernardí Piles i del prevere beneficiat de la Seu Antoni Carrover (Isabel COMPANYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 113 i 400, i *El llibre segon d'inventaris...*, p. 498, i AHT, *Llibre d'inventaris i encants* de Francesc Reverter, f. 289r, 294v, 314v, 363v i 411v). Al Catllar, el 1682, a l'arrendament de la revenedoría encara s'estipulava que, a part del botiguer, només s'autoritzava l'apotecari de la vila a vendre a la menuda totes les espècies i arròs (Manuel Maria FUENTES i GASÓ, *El Castell, Vila i Terme del Catllar. Segles XII-XVIII*, 2 vol., el Catllar: Ajuntament del Catllar, 1999, 1, p. 633).

horts i vergers urbans,²⁰ a obtenir aigües amb alambins per fer-ne perfums o per a usos culinaris o preparats tan complexos, pel nombre d'ingredients i de processos a seguir, com l'electuari anomenat triaga.

Finalment, se'l devia sol·licitar per als convits o rebudes de personatges notables i, pel seu contacte diari amb els familiars de malalts terminals o moribunds i amb la mort, intervenia en els enterraments, facilitant cadafals, teles i brandoneres, a més dels ciris i brandons, pesats abans i després de servir, quan els eren retornats.²¹

Paral·lelament, a la ciutat hi havia els herbolaris, que collien, preparaven i venien herbes i plantes medicinals, com Jaume Capella (1596),²² i algunes persones amb coneixements pràctics sobre herbes i compostos, a més dels pagesos i venedors ambulants que fornien espècies i altres d'aigua de roses, de flor de taronger, de nenúfar, d'eufràsia i aiguardent.²³

Per tal de proveir-se de les espècies i de la multitud de productes que necessitaven, alguns vinguts de terres ben llunyanes, els apotecaris acudien a mercaders, adroguers, candelers, a més dels pagesos o particulars dels quals acabem de fer menció. Els indrets principals per obtenir els productes eren Marsella (encens marsellès), Lisboa (port comercial amb Àsia, Àfrica i Brasil), Alexandria (mòmia, roses alexandrines),²⁴ Trípoli de Síria, Venècia (trementina) i un llarg etcètera.

20. Un paperet solt intercalat en un *Manual d'aprisies* de Bernat Gendre ens forneix la llista d'arbres fruiters escollits de l'hort de Francesc Freixa, menor, situat per Lluís Pons d'Icart vers el port, arrendat per Bonet: 12 tarongers, 36 magraners, 3 figueres, 12 albercoquers, 14 pruneres, 34 presseguers, 10 poncemers, 1 aranger, 1 nespler, 9 pomeres, 5 pereres i 10 codonyers (AHT, Fons notarial de Tarragona, 76 i Maria-Teresa MUNTANYA I MARTÍ, Francesc ESCATLLAR I TORRENT, *Tarragona: una passejada pel terme, una retrobada amb la gent. Onomàstica tarragonina, amb anotacions multidisciplinars*, 3 vols., Tarragona: Arola Editors, 2007, vol. 1, p. 291).

21. El 1606, la vídua d'Esteve Grimau pagà a Francesc Carrera 50 lliures per les medicines de la seva botiga i per la cera dels funerals (Isabel COMPANYYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El llibre segon...*, p. 394).

22. A Reus, s'hi esmenta els anys 1595-1598 l'*arbolarius* Joan Font (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 96).

23. Montserrat SANMARTÍ ROSET (dir.), *Actes municipals 1397-1399, 1399-1400*, Tarragona: Ajuntament de Tarragona, 1991, p. 47, Ramon JORDI I GONZÁLEZ, *Aportació a la història...*, p. 39 i 106, i Maria-Teresa MUNTANYA I MARTÍ, Francesc ESCATLLAR I TORRENT, *Tarragona: una passejada...*, 1, p. 140.

24. El 1595, des de Barcelona arribà a Tarragona una nau francesa procedent d'Alexandria —on hi havia pesta—, la qual també havia passat per Malta i Oristany (Sardenya) i que portava pebre i altres espècies (AMT, *Acords municipals de 1595-1596* (144), f. 23r-25r).

En aquest article aportem tres inventaris de botigues d'apotecaris tarra-gonins, dos dels quals foren seguits per la venda global del contingut a altres apotecaris, prèviament taxat per membres acreditats de la professió. El ter- cer, però, sense data, correspon a Ignasi Vidal, potser efectuat quan encara vivia, i és del tot excepcional. Dels nombrosos productes repertoriats, se n'especifica el pes, la quantitat, el preu per pes, el nombre d'unitats i l'im- port total.²⁵ Es completa amb fragments extrets de l'encant dels seus béns, una vegada mort, i de l'inventari realitzat després del traspàs de la seva vídua.

La Confraria dels sants Cosme i Damià dels Doctors en Medicina, Cirurgians i Apotecaris

Els especiers i els apotecaris de Tarragona, a l'igual que els membres d'altres arts i oficis —com els metges, els sastres, els sabaters o els fus- ters— s'uniren per protegir-se, defensar llurs drets com a col·lectiu, com- batent l'intrusisme i la competència il·legal, i evitar els fraus i sofisticacions en la pràctica de l'art de l'apotecaria, així com detectar i eliminar els medi- caments en males condicions —en particular, els productes com la triaga o el mitridat— que hi havia a les botigues o obradors, que anaven contra la salut pública i en detriment de la professió.

El 1585, Felip II ordenà a Montsó que, en benefici de la salut i de la qualitat dels medicaments, els representants de les ciutats, viles i altres universitats del Principat, Rosselló i Cerdanya podien nomenar anualment un metge i un apotecari a fi que, juntament amb el protometge o el seu substitut, anessin a les botigues de tots els apotecaris a examinar les dro- gues, aigües i altres gèneres medicinals, amb facultat de llençar els que trobessin dolents.²⁶

El 1434, el distingit metge de Tarragona Guillem Montserrat, reclamat l'any anterior per l'abat de Poblet, fins i tot amb la intervenció de la reina Maria de Castella, demanà que s'impedís l'exercici dels metges i especiers

25. Ramon Jordi documenta el 1471 i el 1591 la venda de dues apotecaries de Barce- lona —pots, prestatgeries, taulell, drogues simples i compostes i altres medicaments, a més d'estris d'apotecaria— a apotecaris de la ciutat, amb la intervenció d'experts o membres reconeguts de la professió (Ramon JORDI I GONZÁLEZ, *Aportació a la història...*, p. 18 i 24-26).

26. Ramon JORDI I GONZÁLEZ, *Aportació a la història...*, p. 51 i 52.

sense un examen previ, sol·licitud a la qual els còsols respongueren que prendrien mesures sobre l'abús i pràctica d'ambdues professions.²⁷

Respecte a l'aplicació dels coneixements de medicina pels apotecaris, recordem que, l'estiu de 1521, Antoni Bartomeu es veié forçat a fer de físic, acompanyat de Joan Solà, jove fadrí del cirurgià Damià Bes, ja que el cirurgià Lluís Liula, que havia vingut de Montblanc, havia emmalaltit de pesta —present al municipi des del maig fins a la fi del mes de juliol— i els altres metges havien fugit de Tarragona.²⁸ El 1525 la ciutat va prometre a l'esmentat Liula que, en temps de pesta, per tal que no marxés de Tarragona, procuraria que l'acompanyessin un o dos cirurgians i el mateix nombre d'apotecaris.

Entre les mesures adoptades per combatre el contagi, el juliol de 1589, a més de contractar un cirurgià, s'indicava que un apotecari sortiria a la muntanya a cercar herbes. En relació amb això, sabem que el 1585 el verguer Bartomeu Masferrer posseïa set llibres «arbolaris» i de comptes, en una cambra de la Casa de la Ciutat.²⁹ L'epidèmia que, del maig al desembre de 1592, provocà l'abandó massiu de Tarragona, fou combatuda pel govern reclòs al palau de l'arquebisbe amb accions, com el manteniment del metge Batista Toldrà, del cirurgià Joan Anglès i la compra de medicines.³⁰

Quant als orígens de la confraria que agrupava els apotecaris, podem afirmar que la Seu de Tarragona ja devia posseir un altar dedicat als sants metges a la segona meitat del segle XV, atès que Martí Arbuliz hi deixà 2 florins en el seu testament del 27 de gener de 1466. El 1562 trobem una referència al seu retaule i el 21 de març de 1569 la confraria de Sant Cosme i Sant Damià, que reunia els metges, apotecaris i barbers, sol·licità la col·locació d'un banc a la catedral, davant del dels veguers.

Els seus estatuts servirien de guia per a la redacció dels de la confraria homònima de Reus, el 1578.³¹ Davant la freqüent intromissió de molts «idiotes, ignorants y affrontados» que, «ab escut de algunes llicències ab

27. José SÁNCHEZ REAL, *Los médicos de Tarragona (siglos XIV-XVII)*, Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses «Ramon Berenguer IV», 1976, p. 22.

28. AMT, *Acords municipals de 1521 i 1522* (106), doc. solt 1 i 2.

29. Josep M. RECASENS I COMES, *El municipi i el govern municipal de la ciutat de Tarragona. Segles XVI i XVII*, Tarragona: Arola Editors, 1998, p. 83, i Isabel COMPANYYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 144.

30. José SÁNCHEZ REAL, *Los médicos...*, p. 30 i Josep M. RECASENS I COMES, *El municipi...*, p. 82-83.

31. Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 165.

poca consideració y examen donades», realitzaven cures de malalties internes i externes, en defensa dels drets dels confreres i «lo que redunda en gran detriment de la pública salut y per altres coses concernents lo bé y policia d'esta insigne ciutat», la confraria resolgué demanar a Felip II un privilegi per al seu millor govern. A fi d'aconseguir-lo més fàcilment, requeriren l'ajut dels cònsols i del consell, de manera que fossin ells que adrecessin la sol·licitud al monarca. Els cònsols decidiren prestar el seu suport el 10 de novembre de 1582.

El 4 de juny de 1583 la ciutat acordà que la confraria de Sant Cosme i Sant Damià formulés una denúncia a la cort dels veguers i al síndic «sobre les medecines y angüents falsos y també de pes trobats que havia venut mossèn Thomàs Torner, apotecari, a hun barber de la Companyia dels soldats se'n són anats estos dies de la present ciutat».³²

El 5 de març de 1587 el Capítol autoritzà la confraria a fundar un aniversari de manera similar a la confraria de Sant Lluç. La capella definitiva fou projectada per l'arquitecte barceloní Pere Blai i construïda entre 1589 i 1591, amb una visura de 5 de març de 1590. Situada al transsepte, a la banda de l'Evangelí, a l'esquerra de la porta de la capella del Santíssim, buidada dins el mur, sense sobresortir-ne, s'hi col·locà l'altar, en substitució del de la Santíssima Trinitat, desproveïda de benifet.³³

El metge de València Lluís Bertran, seguint el testament del seu pare, el doctor en medicina Marc Joan Bertran (1 de març de 1592), fundà a la catedral el benifet dels sants Cosme i Damià, el 7 d'abril de 1593, atorgat en primer lloc al seu germà Jeroni Bertran (1593-†1603). El 18 de juliol de 1598, el doctor en arts i medicina Pere Vidal, el cirurgià Joan Anglès i l'apotecari Pere Riber, procuradors anuals de la Confraria, juntament amb els doctors en arts i medicina Gabriel Ferrer i Cristòfol Ferran, els apotecaris Ignasi Vidal, Joan Cirera i Jaume Sabater, els cirurgians Bartomeu Fort, Agustí Febre, Jeroni Guia i Lluís Fort i el candeler Baltasar Gavaldà (identificat el 1608 com a adroguer),³⁴ es reuniren a la capella de Corpus Chris-

32. AMT, Fons Ajuntament de Tarragona, *Acords municipals de 1583-1584* (141), f. 23v i 24r i Ramon JORDI I GONZÁLEZ, *Aportació a la història...*, p. 91, 94 i 111.

33. Sanç CAPDEVILA, *La Seu de Tarragona*, Tarragona. 1935, p. 50 i 51; José SÁNCHEZ REAL, *Los médicos...*, p. 43-47; Marià CARBONELL I BUADES, *L'escola del Camp de Tarragona en l'arquitectura del segle XVI a Catalunya*, Tarragona: Diputació de Tarragona, 1986, p. 174-176, i Josep M. RECASENS I COMES, *El municipi...*, p. 57.

34. Maria-Teresa MUNTANYA I MARTÍ, Francesc ESCATLLAR I TORRENT, *Tarragona: una passejada...*, 1, p. 309.

ti, dins la Sala capitular, al claustre de la Seu, per lluir un censal mort de 120 lliures de preu i una pensió anual de 120 sous, que cada 9 de febrer es pagaven a Lluís Bertran, doctor en drets, i, amb l'autoritat d'Antoni Joan Astor, rector de Valls, oficial i vicari general,³⁵ van vendre un altre censal del mateix preu a Joana Comalada, vídua de Miquel Àngel Comalada, amb pensions a satisfer per Sant Jaume.³⁶

El Col·legi de Doctors en Medicina, Apotecaris i Cirurgians de Tarragona

L'enfrontament dels membres del futur Col·legi d'Apotecaris contra l'activitat dels protofísics o protometges, així com el desig d'executar el control de fraus i sofisticacions dels medicaments i la lluita contra l'intrusisme o la competència deslleial, a més de les relacions creixents amb els metges de la ciutat —l'Hospital Nou de Santa Tecla, inaugurat el 1588, degué atreure sens dubte metges i apotecaris— provocaren el pas de la confraria esmentada al Col·legi de Doctors en Medicina, Apotecaris i Cirurgians.³⁷

El 30 de juny de 1599, Felip III de Castella atorgava un privilegi a favor de la confraria dels sants Cosme i Damià —coincidint amb el dels notaris públics—, en resposta a la sol·licitud cursada per escrit en forma de capítols pel seu síndic, Ignasi Vidal.³⁸ En primer lloc, s'annotava que, per a benefici de tots els habitants i poblats a la ciutat i viles del Camp de Tarragona, els

35. Del 5 de juny de 1601, davant els notaris Miquel Eixameno i Gabriel Martorell.

36. AHT, Bernat Gendre, 67, f. 99r-106v.

37. Ramon JORDI I GONZÁLEZ, *Aportació a la història...*, p. 26. El 1602 les ordinacions per al regiment de l'hospital de pobres de Santa Tecla recollen que el majordom hauria de fer fer quan calgués aigües i unguents rosats, melrosat i xarop d'infusió i comprar sucre, carabassat i volateria (AMT, *Acords municipals* de 1602 i 1603 (150), f. 49v i doc. solt).

38. Seria confirmat el 1760 pel Consell de Castella, arran de la súplica de la confraria o Col·legi de Metges, Apotecaris i Cirurgians de Tarragona, segons comunicà a la ciutat el secretari de la Reial Audiència de Barcelona, Francesc de Prats i Matas, el 6 d'octubre d'aquell any, amb la tramesa d'un informe redactat pel canonge Pere-Ignasi Perelló, assistit pel regidor Josep Claver. El 1773 el Tribunal del Protomedicat obtingué de l'Audiència que es modifiqués quant al control en l'admissió dels metges (Josep ADSERÀ I MARTORELL, «Real privilegio concedido por Felipe II el 30 de junio de 1599 al Colegio de Médicos, Boticarios y Cirujanos de Tarragona», *Gimbernat* (Barcelona), 14 (1990), p. 13-19).

metges que havien de curar-los de qualsevol malaltia i els apotecaris i cirurgians que els havien d'ajudar havien de ser hàbils i idonis, com ho reconeixien des de feia molt de temps els cònsols i veguers de la ciutat, amb la concessió de poder tenir la confraria existent i reunir-se a la capella de Corpus Christi de la Seu. S'afirmava que algunes persones, sense haver gairebé practicat com a apotecaris i en l'art de la cirurgia, s'atrevien a voler tenir botigues i exercir d'apotecaris i cirurgians, en perjudici dels malalts, forçats a prendre les úniques medicines disponibles. Es demanava que els metges, apotecaris i cirurgians de la ciutat poguessin crear un col·legi, encapçalat per tres priors, un per cada professió, elegits anualment per la majoria dels confreres, el 28 de setembre —l'endemà de la festa dels seus patrons—, a fi de cobrar les rendes i convocar els col·legiats quan convingués i ordenar el que calgués per al col·legi i el manteniment de la bona medicina.

En segon lloc, es reclamava que els apotecaris i cirurgians que volguessin exercir i tenir botiga a la ciutat i a les viles del Camp havien de ser examinats pel col·legi i no podien ser admesos, encara que haguessin obtingut un privilegi del protofísic o protometge, sense haver-ne comprovat la capacitat i doctrina. Fou concedit sempre que es respectés el dret del protofísic en l'examen. D'altra banda, ningú no podria fer de metge ni receptar a Tarragona i el Camp sense ser doctor en medicina o batxiller d'Estudi General reconegut, amb l'obligació de mostrar el privilegi del grau obtingut als priors i haver estat agregat al col·legi abans de poder receptar. Fou acceptat sempre que es respectés el dret del protofísic³⁹ i que les botigues dels apotecaris estiguessin proveïdes de les drogues, aigües i altres medi-

39. Segons Ramon Jordi «el Protomedicat havia de realitzar unes funcions fora de la influència de Barcelona i altres ciutats ja que... cobria les zones que els col·legis desatenien, tal vegada, per considerar que no eren zones al seu abast. (...) el fet que el Protomedicat fos encara pobrament eficaç es pot comprovar quan el mes de juny de 1585 el rei Felip, a Monçó, concedia amplis i concrets privilegis al Col·legi d'Apotecaris de Girona, fundat l'any 1488, i el mes de juny de 1599 al de Girona i al de Tarragona, així com el juliol del mateix any al de Vic. (...). A Tarragona, el Protomedicat no era ben vist pels apotecaris ja que, entre altres qüestions, aquests sol·licitaven que els qui havien d'exercir fossin examinats pel col·legi que volien crear i que no fossin admesos per exercir en el Camp de Tarragona, zona d'influència del dit Col·legi, els titulats pel Protomedicat, essent a més el Col·legi el qui devia visitar les apotecaries, destruir els materials medicinals en males condicions, així com executar la cancel·lació dels deutes dels malalts. Quan el rei Felip donava el vist-i-plau i les peticions eren concedides, salvava en tots els terrenys la potestat del protometge o de l'oficial ordinari a qui corresponia l'últim extrem» (Ramon JORDI I GONZÁLEZ, *Aportació a la història...*, p. 110).

caments, simples i compostos, necessaris per a l'art de la medicina i la curació. Un cop l'any, en cas d'absència del protofísic o protometge, els priors elegirien un metge i un apotecari col·legiats, els quals, després d'haver prestat jurament als veguers, visitarien les botigues per comprovar el bon proveïment i l'estat de les medecines, simples i compostes. Si fossin sofisticades (adulterades) i dolentes, serien llençades o cremades, per tal que ningú no les utilitzés. Per bé que els comptes de les medecines estiguessin protegits pel dret romà, les que haguessin pres persones difuntes serien executades per l'oficial ordinari, malgrat l'oposició de les vídues, per raó de llurs drets en els béns d'aquells.⁴⁰

El 9 d'agost de 1599, l'apotecari Jaume Sabater i el cirurgià Agustí Febrer, priors anuals del Col·legi de Doctors en Medicina, Apotecaris i Cirurgians de la ciutat de Tarragona, amb privilegi reial novament concedit i els col·legials o confreres Cristòfol Ferran, doctor en arts i medicina, Serafí Vidal, Joan Cirera i Pere Riber, apotecaris, Bartomeu Fort, Joan Anglès, Jeroni Guia i Lluís Fort, cirurgians, i, fora del col·legi, Gabriel Ferrer i Pere Vidal, doctors en medicina, i l'apotecari Magí Vidal, aplegats a l'esmentada capella de Corpus Christi, van vendre un censal mort de 80 lliures de preu i 80 sous de pensió anual, a l'apotecari col·legiat Ignasi Vidal, amb l'autoritat i el decret de l'oficial i vicari general Antoni Joan Astor. Es tractava del manlleu efectuat per l'expedició del privilegi reial a favor del Col·legi («pro expeditione privilegii per sacram catholicam et regiam magistratem Philippi, Hispaniarum regis, nunc feliciter regnantis, confratribus dicte Confratrie concessi, cum honore quo decet recepti et acceptati de erigendo et faciendo Collegio et alias prerogativas et gratias continentis et sollicitatione eiusdem»).

En aquesta operació obligaren 10 quartans d'oli i 3 quarteres i mitja de blat que al col·legi prestava Vidiella, sobre una masia i les seves terres al terme de Cambrils. I cinc censals morts, prestats pel mateix Vidiella, pel mercader tarragoní Joan Guerau sobre un hort de l'horta de Tarragona, per l'hostaler Pere Traver sobre un alberg del Portal de Sant Antoni, pel sabater Lluc Toda sobre un alberg del carrer de la Merceria, comprat al negociant Mateu Segarra i la seva dona, i per Virgília de Reus, de 25, 21, 20, 20 i 40 lliures, respectivament, amb pensions equivalents en sous.⁴¹

40. Vegeu també Eduardo SERRES SENA, «Las Cofradías de los Santos Cosme y Damián de Médicos y Farmacéuticos de Tarragona», *Circular Farmacéutica* (1950), p. 44-50, i Ramon JORDI GONZÁLEZ, *Aportació a la història...*, p. 91, 110 i 111.

41. AHT, Fons notarial de Tarragona, 67, *Llibre de nòdules* de Bernat Gendre, f. 98r-105r.

Les visites del protometge a les botigues i l'atorgament de llicències

El 14 de febrer de 1592, Joan Rafael Moix, lloctinent del protometge del Principat, i Jeroni Mediona, doctor en arts i medicina, de Barcelona, realitzaren successivament la visita de les botigues de cinc apotecaris de Tarragona, qualificats com els notaris de discrets: Pere Magí Vidal, a la plaça de la Pescateria; Francesc Carreres, davant el mercat, «ante macellam dicte civitatis», amb seixanta-set productes citats; Serafí Vidal, al carrer Major; Joan Anguera, al mateix carrer, amb vuitanta-quatre medicaments,⁴² i presents com a testimonis els aprenents que vivien a casa seva Joan Ciera i Joan Sabater, «exercentes artem phormacopee», i Ignasi Vidal, al carrer de la Merceria.⁴³ Ens referirem després amb més detall a les visites dels tres representants de la família Vidal.⁴⁴

El 12 d'octubre de 1602, els apotecaris impediren que el lloctinent del protometge visités les seves botigues, tot al·legant el privilegi reial i la causa iniciada davant la Reial Audiència.⁴⁵ El 1605, per bé que el text del llibre de visites del protometge aparegui ratllat, s'anotà que Francesc Pelegrí, fill de Francesc, sabater de Tarragona, i d'Anna, havia comparegut a Barcelona davant Tomàs Bòria, doctor en medicina, substituït del protometge Gabriel Bosser, atès que exercia diligentment la professió des de feia un cert temps «in arte pharmacopea... diligenter insudavit». Tanmateix, el 10 de setembre de 1621, el trobaríem a l'Arboç, amb una botiga en unes condicions deplora-

42. El 1592 figurava, juntament amb l'apotecari de Valls Bartomeu Mascaró, entre els deutors del notari Pere Pocurull (Isabel COMPANYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 283).

43. L'endemà es desplaçaria al Catllar, a la botiga d'Andreu Lleonart, llavors absent per haver anat a Tarragona.

44. El mateix any foren visitats altres apotecaris. A *Montblanc*: Mateu (o Maties) Bellissén, al carrer Major, i Dionís Vidal, a la plaça Major. A *Valls*: Montserrat Montagut, amb la botiga regentada per l'apotecari de Barcelona Jaume Gomis; Jaume Nogués, al carrer dels Quatre Cantons; Jaume Casals, a la plaça de l'Oli; Jaume Cruilles, al carrer del Forn Nou, i Jeroni Picaire, al carrer de la Cort. A *Alcover*: Josep Banquer, al carrer Major. A *la Selva del Camp*: Salvador Basturs, Rafael Guasc i Jaume Cervera, tots tres al carrer Major. A *Reus*: Joan Barrat, davant l'església; Pere Compte, al carrer Major, i Pere Pau Prats, a la plaça Major. A *Riudoms*: Gabriel Forners, al carrer Major, i, al *Catllar*, Andreu Lleonart. El 1605 s'atorgà llicència a Rafael Pinyol i a Jaume Montlleó, de Valls, a Jeroni Vidal, de Cambrils, i a Joan Fuster, de la Selva del Camp (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), *Llibre de visites del Protometge de 1592*, núm. 26-45, s. f.).

45. AMT, *Acords municipals de 1602-1603* (150), f. 52v i 53r.

bles («Fuit reperta male provisa et fere destituta de omnibus medicamentis»), per la qual cosa no hagué de satisfer res («Nihil quia pauperrimus»).

El 9 d'octubre de 1621, obtingué la llicència d'apotecari el cambrilenc Jeroni Vidal, fill del notari Francesc i de Magdalena. El 7 de desembre de 1598, el doctor en medicina Melcior Serra, lloctinent del protometge Jeroni Mediona, l'havia visitat i examinat, juntament amb Joan Tries, apotecari d'Igualada, amb èxit («fuit examinatus in dicta arte pharmacopea, precedentibus super his pluribus interrogatoriis sive questionibus, tam in theorica quam in practica..., et quod proinde fuit repertus habilis, idoneus et sufficiens ad practicandum et exercendum dictam artem pharmacopeam»), tot pagant el salari acostumat, malgrat que mai no havia demanat la llicència al protometge anterior. Un dels testimonis presents era l'adroguer de Barcelona Pau Duran.

Quant a les funcions del protometge envers tots aquells que s'atrevien a donar llicències per obrir botigues a persones desproveïdes dels coneixements requerits i a la delimitació de les àrees de treball respectives de les diferents professions vinculades amb la sanitat, resulta força aclaridor el text d'un paperet solt intercalat al final del llibre de visites del protometge del notari de Barcelona Salvador Coll:

Ihesus

Que pogan castigar empírics, que, sens saber ni tenir llicència del prothomèdic, curan; que fassen desplegar botiges de drogués, chyrurgians o apotecaris que no tenen llicència o no són examinats; que castigan a chyrurgians examinats o apotecaris que ordenen medicines assumptes o exterius apposites (si ja que los chyrurgians no les ordenassen per a nafres o tumors y aquexes exterius appositas), que visiten y curan totes malalties, com no pogan los apotecaris sinó fer y vendre los medicaments composts y vendre los simples, y no pogan ordenar, ni los chyrurgians, si no és en nafres o tumors y medicaments exterius adhibitos, però no poden ordenar sagnies, ni axerops ni purgas ni altres medicaments que's prenen per dintre.

Que no pogan visitar les botiges de drogués, apotecaris o chyrurgians; que no pogan examinar ni donar llicència a algú, sinó que'l remetent al protomèdic o esperen la visita y els visitadors que de assí se enviaren o que primer no consulten.⁴⁶

46. AHPB, Salvador Coll, 475/66, s. f.

El 5 de setembre de 1621, Gaspar Joan Pasqual, doctor en arts i medicina, i Francesc Llacuna, apotecari, ambdós de Ripoll, nomenats pel tinent del protometge del Principat, visitaren la botiga de l'apotecari d'Alcover Francesc Artús,⁴⁷ al carrer de la Plaça. El dia 7 eren a Tarragona, on visitaren diverses botigues més. La de Francesc Carreres, davant el doctor en medicina Jaume Pontarró, el mercader Rafael Castell i l'escrivent Teixidor, amb el pagament de 4 lliures. La de Joan Bover, al carrer de la Merceria, en presència dels doctors en medicina Agustí Gatell i Mateu Gavaldà i l'escrivent esmentat. La de Joan Cirera, a la plaça de les Cols.⁴⁸ La de la vídua de Jaume Sabater, administrada pel «iuvnem apothecarium» Josep Martí, que només hagué de pagar 2 lliures i 8 sous per ser qualificada de pobra. La de Bernadí Piles, també al carrer de la Merceria, que rebé l'aprovació dels visitadors amb un pagament de 3 lliures i 12 sous.⁴⁹ La de Francesc Navés, al carrer Major, amb el doctor en medicina Jaume Pontarró i el notari Tomàs Balaguer com a testimonis, amb una quantitat a satisfer com l'anterior. I la de Magí Vidal, a la plaça de la Pescateria, davant els doctors en medicina Agustí Gatell i Jaume Pontarró i l'escrivent Teixidor, i que pagà només 2 lliures i 6 sous, «facta gratia quia pauper». En totes elles els visitadors indiquen el bon estat i provisió de medicaments amb frases com «Fuit inventa bene provisiva de omnibus medicamentis» o «Fuit inventa bene provisiva de omnibus medicamenti, tam simplisibus quam compositis».

En relació amb el citat cognom Artús, el dia 6 s'atorgà a Valls el privilegi de farmacopea a favor de Jeroni Artús, fill dels difunts Pere, pagès de Vilafranca del Penedès, i d'Elisabet, davant el doctor en medicina Agustí Pomés i del pareire de llana Joan Seguí, també de Vilafranca. Així mateix, el dia 11 el lloctinent de protometge visità a Vilafranca la botiga de Montserrat Artús, que es trobava absent i que pagà de drets 3 lliures, «facta gratia».

47. Fou examinat a Valls l'endemà pel metge Gaspar Joan Pasqual i l'apotecari Francesc Llacuna, ambdós de Ripoll (Ramon JORDI I GONZÁLEZ, *Aportació a la història...*, p. 182).

48. Una de les cambres de la casa del cirurgià Amorós, descrita el 1610, mirava vers la casa de Cirera (Isabel COMPANYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El llibre segon...*, p. 614 i 623).

49. Segons Ramon Jordi, Bernadí Piles, de l'Arboç, fou examinat a Tarragona per voluntat pròpia, ateses la seva gran preparació i pràctica, en presència del substitut del protometge, el doctor en medicina Pau Gavaldà (Ramon JORDI I GONZÁLEZ, *Aportació a la història...*, p. 165).

L'inventari de la botiga de l'apotecari Llorenç Sabater (1604)

El primer dels tres inventaris que comentem pertany a l'apotecari Llorenç Sabater. Com a dades biogràfiques, sabem que estava casat amb Jerònima, filla del candeler de cera de Barcelona Agustí Ametller i d'Elisabet Salvat⁵⁰ i germana de Margarida, muller del cirurgià Joan Anglès, i de Marianna, que ja havia enviduat el 1590 i era anomenada na Sabatera. Llorenç i Jerònia eren pares d'un fill, Jaume, també apotecari, i de dues filles, Marianna i Tecla Jerònia.⁵¹

L'inventari *post mortem* dels béns de Llorenç Sabater i de la seva vídua i usufructuària es féu el 2 de gener de 1604 davant el notari Francesc Reverter, a instància del seu fill i després de la mort de Jerònia. La casa on habitaven, i ara inventariada, estava situada a la plaça de la Pescateria, entre les cases de Pere Joan Canals i Josep Arboç i amb el castell de l'Arquebisbe per la part posterior. Per la casa es pagaven les pensions de tres censals: 5 lliures anuals als pubills Selma, 5 lliures més als pubills del mestre Ferrer i 10 lliures i 4 sous a les distribucions comunes de la Seu.⁵² Un document de 1592 ens dona a conèixer que el revenedor Josep Arboç posseïa una casa —comprada al blanquer Miquel Brunet— que estava emplaçada entre la dels hereus de Llorenç Sabater i la del també blanquer o assaonador Antoni Vidal, vers el carrer de la Merceria i el castell arquebisbal al darrere.⁵³ Gràcies a un altre inventari, datat el 2 d'abril de 1610,⁵⁴ corresponent als béns del mercader esmentat Pere Joan Canals, descobrim que la seva casa de la plaça de la Pescateria confrontava amb la casa de l'apotecari Sabater i, de l'altre costat, en direcció al carrer de Sant Llorenç, part amb la casa de la

50. Germana de Jaume, prevere beneficiat de Sant Ramon, de la Seu, 1550-†1581 (Salvador RAMON I VINYES, «Canonges de la Catedral de Tarragona», *Butlletí Arqueològic* (Tarragona), època V, 21-22 (2000), p. 506).

51. Amb Jerònia, filla de l'apotecari Serapi Bartomeu, com a padrina (AHAT, *Llibre de baptismes* i Isabel COMPANYYS FARRERONS, MONTSERRAT SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 206, 313, 314 i 324).

52. AHT, Fons notarial de Tarragona, 88, *Inventaris y encants* de Francesc Reverter, f. 448r-449r.

53. AHT, Fons notarial de Tarragona, 69, *Manuale aprisiarum* de Bernat Gendre, f. 114r-116v, i Joan SALVAT I BOVÉ, *Tarragona antiga...*, p. 322).

54. AHT, Fons notarial de Tarragona, 88, f. 543r.

vídua Diega i part amb la casa i l'hostal d'Esteve Macià⁵⁵ i, per darrere, amb l'hort anomenat dels Orfes.⁵⁶

El document ens proporciona la descripció ordenada de la botiga i del conegut com a rebost de les menuderies. En aquella s'assenyalen, en primer lloc, els diferents contenidors, amb la indicació del nombre, el material i alguna altra característica, tot fent referència al seu ús habitual o contingut. Es comptabilitzen cent noranta-nou pots de ceràmica, repartits entre cent trenta-quatre de terra, blaus (per a simples, és a dir, plantes o minerals que servien per si sols com a medicinals o que entraven en la composició dels medicaments) i seixanta-cinc de pisa blava i d'altre color; cinquanta-sis caixons, dels quals vint de grans per a flors i herbes seques, vint-i-un de petits per a menuderies i quinze de llargs per a emplastres o medicaments externs; el total de caps de fusta era de cent vint-i-dues: setze de grans, també per a flors i herbes seques, cinquanta-dues de mitjanes, verdes, daurades i vermelles, per a pólvores simples i taulettes (substància medicinal aplanada i reduïda a la forma de petits discs o prismes quadrangulars) i cinquanta-quatre de daurades (per a cordials o preparacions medicinals que activen l'acció del cor i augmenten la temperatura general del cos), amb alguns pots de vidre al seu interior.⁵⁷ Hi havia, a més, vint pots de confeccions solitives i conserves, trenta-sis potets de píndoles (esfèriques) i trociscos o troquiscos (amb forma de cilindre o con) i vint-i-tres pots d'ungüents. De recipients de vidre, s'hi trobaren quinze pots per a olis, un barral gran per a oli rosat i seixanta ampolles: trenta per a xarops simples i compostos i l'altra meitat per a aigües destil·lades.

55. AHT, Fons notarial de Tarragona, 88, f. 28v.

56. Diversos administradors d'aquest centre serien apotecaris (Andrés TOMÁS ÁVILA, «El Hospicio de niños huérfanos de Tarragona», *Butlletí Arqueològic* (Tarragona), 1963-1964, p. 49-67, i Josep M. RECASENS I COMES, *El municipi...*, p. 169 i 170). Quant a l'hostal, deu tractar-se del mateix del carrer de Sant Llorenç que, el 1633, portava Pau Besora, en conflicte pels límits amb l'hort dels Orfes (Salvador RAMON I VINYES, Manuel M. FUENTES I GASÓ, *Processos de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona*, vol. I, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1990, p. 16).

57. Altres contenidors són un estoig o caixeta per tenir els barbers les medecines, relacionable amb tres caps de fusta de tenir medecines (Isabel COMPANYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 188 i *El llibre segon d'inventaris...*, p. 200).

S'hi afegeixen un espatuler⁵⁸ de fusta, amb vuit espàtules petites de ferro i dues de llargues, també de ferro; esplanes de fusta, per esplanar o allisar ciris i candeles; cinc morters de bronze, amb les mans de ferro: un de gran, dos de mitjans i dos de petits (dos més de grans de pedra es trobaven al rebost);⁵⁹ balances:⁶⁰ unes mitjanes per a la botiga, unes petites de llautó amb el pesador, un dracmer per pesar els simples amb unes balances petites i diversos pesos (per a simples i coses medicinals) i altres pesos de pedra —un quintar, dels vells, dues roves, una rova i mitja rova i de ferro (grans i petits). Els recipients d'aram estaven representats per tres perols amb anses, grans i petits, per a la botiga, més un de gran i una cassa per obrar cera groga i quatre casses per fer tauletes, decocions i altres coses.

58. A l'apotecaria del metge reusenc Jaume Solsona (1541), s'hi registraren 1 espatulera, amb 7 espàtules de ferro, 1 espàtula gran per treure mel, 1 de petita i 1 de mitjana per als torrons. A la dels pubills Solanes (1578), 1 espatulera amb 1 cullera i 6 espàtules i 1 espàtula per treure la mel de la gerra. I a la de Miquel de Llescano (darrer quart del segle XVI), 1 espatulera amb 5 espàtules (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 109, 110, 122, 124, 125).

59. Sens dubte, el morter és l'estri que, juntament amb les balances, més simbolitzava la professió d'apotecari. A l'apotecaria de Jaume Solsona, s'esmentaven 2 morters de pedra petits amb 6 boixos, 1 morter de coure petit amb la mà, 1 banc per als morters, 3 morters de coure amb mans de ferro i 2 morters de pedra amb mans de fusta. A la botiga de Pere Solà (1563), 1 morter de coure amb la mà i 2 morters de pedra. A la dels pubills Solanes, 1 morter gran de coure, 1 de mitjà i 1 de pindoler, 6 mans i 2 de fusta i 1 altra mà de morter de fusta, per mesclar les confitures dins una basseta. I a la de Miquel de Llescano, 2 morters de pedra amb les mans (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 100, 101, 107-109, 121 i 125). En l'inventari de l'Hospital de Santa Tecla, el 1589 hi figuraven 4 morters de coure, 1 dels quals amb anses, 2 mans de ferro i 1 morter de pedra gran, i, el 1599, 2 morters de coure d'apotecari amb les mans de ferro (Isabel COMPANYYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 189 i *El llibre segon d'inventaris...*, p. 190).

60. A Reus, a la botiga de Pere Vilagut (1381), ja hi constaven un cofret amb unes balancetes, 1/2 quintar, 1 quintar, 1 rova i 2 mitges roves de pedra, unes balances grans amb cordes de cànem, 1 canastró, 2 quintars de ferro, 2 balances lliurals, 3 balances petites, 4 mitges lliures, 2 lliures i 2 quartons de lliura de ferro. Al segle XVI, es troben a l'apotecaria de Jaume Solsona 1 caixonet amb pesos de ferro —de 8 lliures, 1 lliura i 1/2 lliura—, 2 parells de balances petites dins un caixó de fusta, unes balances grans penjades del sostre i unes mitjanes, de llautó, així com 2 parells de balancetes de dispensar, amb els pesos medicinals —l'unça medicinal equivalia a 25 g, 3 escrúpols, 9 dracmes o 540 grans— i 1 romaneta de ferro, i, a la botiga dels pubills Solanes, unes balances grans i unes altres de mitjanes, penjades, 2 parells de balancetes i pesos de ferro (7 lliures) i de coure (5 i 2 unces) (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 101, 102, 106, 109, 113, 117, 123 i 124).

De llautó es comptabilitzaven dues bacines per torrar avellanes, velles i cremades per l'ús. Com a únic moble es registra un taulell gran de fusta, amb dos caixons grans i un de petit.

Al rebost, s'hi veien: una bóta de fusta per a avellanes i altres coses; sis gerres de terra, per a torrons i per a trementina; vuit bacines de llautó: una per treure arròs a la porta i una altra per a pebre,⁶¹ una tercera, gran, amb les vores trencades per dispensar les composicions i les cinc restants per a servei de la botiga; dues «cassieres» també de llautó, de la botiga; una cassola d'aram; dos perols igualment d'aram, un per fer torrons i un per torrar; cinc tabaïres o plats de fusta, per posar a la part de fora de la porta; dos neulers de ferro, un de gran i un de petit, per fer neules de sucre; un canastó o calastó de ferro i dos morters de pedra grans, als quals ja hem al·ludit, un per picar herbes i un altre per fer unguents. Pel que fa als mobles, trobem un altre taulell, de noguer, amb petges de fusta, per estendre els torrons, dos torns amb bancs de fusta per tirar gansalles de cera i una taula de fusta de pi, amb una filera de ferro de trenta-sis a trenta-vuit forats i dos bancs de fusta, per parar la porta. No hi apareixen ni els medicaments ni els seus preus respectius, atès que tot fou rebut pel fill, que exercia la mateixa professió i continuaria l'activitat del pare.

L'inventari de l'apotecari Pere Riber (1605)

L'apotecari Pere Riber era fill de l'argenter Pere o Perot⁶² i de Tomasa. I els seus germans eren: Pere Pau, també argenter i establert a Barcelona; Joan Pau, ciutadà de Barcelona el 1609;⁶³ Joan Onofre, apadrinat per l'apotecari Serapi Bartomeu; Tomàs Pau, notari, apadrinat pel metge Joan Lluís Liula i espòs de Manuela Casadelles; Elena Paula; Maria Paula, i Josepa

61. Jaume Sabater adquiriria el 1615 1 quintar de pebre per 49 lliures i 8 sous (a 9 sous, 6 diners la lliura) al mercader Joan Garau (Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *Tarragona en crisi. Activitat econòmica dels mercaders, botiguers i negociants tarragonins de 1601 a 1640*, Tarragona: Silva editorial, 2015, p. 85).

62. El 19 de març de 1578 ja havia mort.

63. S'havia examinat a Barcelona el 1586 i ho tornà a fer el 27 de gener de 1592, per haver passat un temps a Tarragona (Núria de DALMASES, «La orfebreria barcelonesa del segle XVI a través de los "Llibres de Passanties"», *D'art* (Barcelona), 3-4 (1977), p. 5-30, sobretot p. 26). A l'encant dels béns del seu germà apotecari adquirí una guarnició de vel d'or i perles fines (18 lliures) i una cullera de plata (13 sous).

Paula. Estava casat en segones núpcies amb Tecla Robuster i d'Enveja, amb qui tenia dos fills, Paula i Francesc.

El 1596, després d'haver presentat una súplica, la prohomenia encarregà als cònsols, metges i apotecaris que fessin el càlcul del que se li devia per les medecines que el seu cunyat, l'apotecari Joan Anguera, havia donat als pobres de l'Hospital «en lo temps de la peste» i de pagar-li la quantitat estimada.⁶⁴

Féu el seu testament el 28 d'agost de 1602, on nomenà marmessors Jaume Mainer, prevere beneficiat de la Seu, el mercader Onofre Soler i la seva mare. Demanava ser enterrat al seu vas del monestir de Sant Francesc o de Jesús, amb la celebració d'un trentenari de Sant Amador a l'altar de Sant Francesc, de tres misses baixes a l'altar de Nostra Senyora del Roser, del monestir de Sant Domènec, i de tres més a l'altar del monestir de Nostra Senyora del Miracle. Deixà 4 sous als dos parroquials, 10 sous a l'Hospital dels pobres, 5 lliures a la seva mare, 5 sous i 1 diner a cada un dels seus germans Joan Pau i Tomàs Riber i 400 lliures a la seva filla Paula, quan es casés, tot declarant la seva muller usufructuària i hereu universal el fill que esperava. Els procuradors de la confraria del Cordó, instituïda al monestir de Sant Francesc, haurien de vendre els seus béns a l'encant i crear un censal per celebrar misses baixes a l'esmentat altar de Sant Francesc pels seus pares i les seves dues mullers. Com a tutors dels seus fills elegí el bisbe de Vic Francesc Sala,⁶⁵ el mercader de Reus Joan Robuster, la seva mare, el seu germà Tomàs i l'apotecari Francesc Carreres. Actuaren de testimonis l'esmentat Onofre Soler, Esteve Oller i Joan Andreu, pagesos de Vila-seca i de la Selva, respectivament.

El 17 de maig de 1605 redactà un codicil, davant el mercader Joan Vidal i el causídic Tomàs Balaguer, que fou publicat el 6 de juny a instància de la seva mare, la seva vídua i Joan Robuster. Llegava a la seva mare l'usudefruit d'una vinya de la partida de Sant Fructuós, un llit de camp, amb cortines de benes de ret sobreposat, una màrrega, dos llençols i una flassada i nomenava hereu universal el seu fill Francesc, encara infant.

64. AMT, Fons Ajuntament de Tarragona, *Acords municipals de 1595-1596* (144), f. 13r i 37v i *1596-1597* (145), f. 23v.

65. Francesc Robuster i Sala, amb els cognoms invertits, era fill d'Antoni Sala, apotecari igualadí, i de la reusenca Montserrat Robuster, pubilla del mas Robuster de la vila. Fou bisbe de Vic entre 1598 i 1607 i el 1602 assistí al Concili de Tarragona, en el qual es demanà la canonització de Teresa de Jesús i de Bernat Calbó.

L'inventari que tot seguit examinarem, datat el 17 de juny de 1605 i autoritzat pel notari Francesc Reverter, a més de detallar la botiga i l'habitatge, fa referència a un aprenent allotjat a la casa, al qual se li havien de donar una casaca i uns saragüells de contrai, pel que se li devia de soldada.

Pere Riber tenia la casa, amb la botiga, al carrer Major, entre les cases del doctor en medicina Rafael Rocamora (†1614)⁶⁶ i del caputxer Pere Navés. L'inventari de l'apotecaria ens dóna a conèixer tot el mobiliari: un taulell gran, amb els petges o peus i nou calaixos al voltant, tot de noguer; set armaris, per a la mel, els xarops, les aigües, els olis i les avellanes, la droga i el sucre cordellat,⁶⁷ dos encastats a les dues portes, un dels cordials⁶⁸ i l'altre de píndoles i trociscos, i set prestatges col·locats al damunt dels cinc primers, amb caixons, pots i capsas, i un banquet de fusta. S'hi anoten també dos morters de coure, amb les mans, un de gran, de cinc a sis roves de pes (5,2-6,24 kg), amb un peu de fusta i un de petit, i quatre mans de morter de fusta; un dracmer, amb dues balances petites, amb pesos de tres, dues i mitja lliura i unces; dues balances grans d'aram, amb les cordes; un

66. Es dedicà igualment a activitats comercials, com la importació de cuirs, venuts després a blanquers de Reus, Valls i Vilafranca (Josep M. RECASENS I COMES, *El municipi...*, p. 142).

67. Els mercaders Miquel Ferrer i Jaume Santromà proveïen de sucre Rafael Bosc i Pere Oriol, apotecaris de Linyola (Pla d'Urgell) i Valls, a 6 sous la lliura (Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *Tarragona en crisi...*, p. 89). El notari Jeroni Gebellí, sol o en companyia dels mercaders Joan Miret o Jaume Martí, en els anys 1615-1621, a més de cuirs, bótes i canem, traficaria també amb sucre (Josep M. RECASENS I COMES, *El municipi...*, p. 142). En relació amb el sucre cordellat, la denominació devia al·ludir a la forma aconseguida mitjançant l'ús d'algun estri, com una clau de tirar sucre cordellat citada a l'obrador de Guillem Metge o claus de fer sucre cordellat presents en inventaris del segle XVII (M. OLIVAR, «Noves precisions sobre la infantesca de Bernat Metge», a *Llibre en homenatge en el seu 90è aniversari*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 1991, p. 128, i Xavier LENCINA PÉREZ, «Els adroguers barcelonins al segle XVII. Aspectes productius i comercials», a Lluís VIRÓS I PUJOLÀ, *Organització del treball preindustrial: Confraries i oficis*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000, p. 161).

68. En l'inventari de l'apotecaria del metge reusenc Jaume Solsona, hi apareix igualment un armari de les pólvores cordials. També a Reus, a la botiga del batxiller en medicina Pere Solà, es fa referència a sengles armaris dels olis (29 pots), dels unguents (28 pots d'ungüents i sagins) i dels cordials (36 capsas amb pedres i pólvores cordials). I a la botiga dels pubills Solanes, es dóna compte de l'armari amb 36 capsas pintades, amb 13 potets de vidre al seu interior, per als cordials (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 109, 120 i 123, i M. OLIVAR, «Noves precisions...», p. 127 i 128).

lliurador d'aram;⁶⁹ una espatulera de fusta, amb onze espàtules de ferro; tres tamisos; tres sedassets;⁷⁰ tres coladores d'aram; una pastera de fusta; quatre menadors de fusta; dos ganivetes per fer taulettes; un tallant de ferro; un rall; una incorporadora de fusta;⁷¹ dues croeres de fusta per colar; un balanceret, amb les balancetes per pesar grans i escrúpols (el gra equivalia al pes d'un gra d'ordi o 0,046296 g i l'escrúpol a 20 grans) amb un calaix, un garbell d'espert i tres esplanes, segurament per a les candeles.

Pel que fa als contenidors, localitzem recipients de ceràmica: una gerra mitjana per a mel; setanta-cinc pots de terra blaus, mitjans, amb confeccions i unguents; dos-cents catorze pots llargs de terra amb sements o llavors, gomes, arrels i altres drogues; dos-cents cinc recipients de vidre: setanta-dues ampolles, de les quals trenta eren de xarops i quaranta-dues amb aigües; vint-i-nou poms, alguns amb olis; cinc pots; cinquanta-sis pots amb pólvores per a cordials, i quaranta-tres pots petits amb píndoles i trociscos. Els recipients de fusta corresponien a: seixanta-tres caixons, dels quals trenta-nou eren mitjans, amb cobertors, amb pebre, safrà, argentviu, matafaluga i altres coses, i vint-i-quatre grans, quadrats, amb flors i aromàtics; seixanta-cinc eren capsos petites, rodones, amb pólvores, taulettes i altres drogues; vint-i-cinc eren capsos rodones altes per a flors i regalèssia, més una capsa llarga blanca, quadrada i amb cobertor, amb unes quatre lliures de canyella;⁷² un tinter de fusta o capsa; sis bacines de fusta per parar la porta (amb alum, pega grega, resina i oruga o eruga), a més de cinc xaroperes, tres de grans i dues de petites; quatre bacines de llautó mitjanes; un bacinet de llautó dins el calaix d'un balanceret i dues casses d'aram. S'hi apunten igualment unes esponges d'una lliura de pes i alguns llibres: tres receptaris, un llibre major i una concòrdia titulada *La concòrdia dels apotecaris de Barcelona* «in

69. A la sala de Jaume Solsona hi trobem també un lliurador gran d'aram (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 114).

70. Trobem citat 1 sedàs o tamís d'especier en un inventari reusenc de 1458 i, a la botiga de Jaume Solsona, s'hi descobreix 1 tamís cordial, 2 de pindolers i 1 de cerres, i, a la dels pubills Solanes, 2 tamisos amb les teles velles (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 109, 123 i 126).

71. L'inventari de Jaume Solsona esmenta igualment un «incorporador de conserves de fusta», amb la mà també de fusta (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 109).

72. Les capsos de fusta normalment rodones destinades a espècies, productes de farmàcia i de confiteria eren designades massapans, blancs o pintats.

medicinis compositis», amb una primera edició de 1511,⁷³ amb una tarifa i un quadern.

A la rebotiga i entrada de la casa hi descobrim altres mobles: un taulell de fusta, amb petges i dos fogons per fer torrons i cera,⁷⁴ així com una premsa de fusta al damunt;⁷⁵ tres o quatre prestatges, amb ampolles de suc i olis i pots de vidre per parar la porta; un banquet de fusta o parador; dues escales de fusta;⁷⁶ un altre fogó gran de ferro; una coladora d'aram per fer cera; tres espàtules de fusta, una per fer torrons i una altra per a emplastres; dos morters de pedra, un de gran i un de petit; tres pedres planes per preparar i fer emplastres; un tallant per fer blens de candeles; una bacina gran d'aram de torrar avellanes; dos perols d'aram, un de gran per fer torrons i un de petit per a confitura; dotze barrals de vidre guarnits d'espert, amb aigües gelades per a ús medicinal o per a postres;⁷⁷ dotze ampolles de vidre,

73. Vegeu M. MONTSERRAT DUCH I TORNER, *La concòrdia dels apotecaris de Barcelona de 1511. Estudi, transcripció i traducció*, Barcelona: Fundació Uriach, 2000.

74. A la cuina de Jaume Solsona, hi havia un fogó de terra per fer torrons i, a la golfa, un fogó gran de ferro per fer cera (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 108 i 118).

75. Devia servir per treure suc, com la que figura esmentada a la golfa de Jaume Solsona, a la de Pere Solà o a l'apotecaria dels pubills Solanes, on s'afegeix que estava proveïda de cobertor (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 118 i 120).

76. Per arribar als prestatges més elevats, resultaven indispensables les escaletes, presents en els inventaris: una escaleta de l'obrador, una escala de fusta de vuit esglaons de la botiga i una escala (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 106, 113 i 125).

77. El 1591, dins un armari encastat de la casa del donzell Onofre de Mediona, s'hi guardaven tres cantirets per tenir amb neu, i el 1606 s'assenyalava la presència de dos sarri-ons per portar neu a l'estable del castell del Catllar (Isabel COMPANYYS FARRERONS, MONTSERRAT SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 231 i *El llibre segon...*, p. 523). El 6 d'agost de 1601 es reclamava a Jaume Ferrer de Sarral la provisió de neu necessària a la ciutat —despatxada del 15 de maig al 31 d'octubre—, segons el que s'havia pactat amb aquella, i que la tingués en dues cases. I el 5 de setembre es féu referència a la casa de la neu, on es prohibí donar a menjar viandes que s'haguessin de coure o que requerissin sal. El 20 de juliol següent l'esmentat Ferrer afirmava que els taverners donaven a beure amb neu. Tanmateix, el 1605 es mantenia l'incompliment del nevater. El 1610 seria arrendador de la neu o glaç de la ciutat per a 4 anys Jori, de Montblanc (AMT, *Acords municipals de 1601-1602* (149), f. 41r, 41v i 50v, 1602-1603 (150), f. 38v i 50r, 1605-1606 (152), f. 32v i 33r i 1610-1611 (157), f. 12r. Vegeu també Josep M. RECASENS I COMES, *El municipi...*, p. 275, 276, 279 i 290, i Ramon AMIGÓ, *El tràfic amb el fred al Camp de Tarragona (segles XVI-XIX)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 61-63, 106-108, 171 i 172).

una guarnida d'espart, amb alguns olis o buides; vuit barralets i quatre canadelles de vidre amb suc i xarops; un barral de vidre guarnit d'espart; una olla amb unguent rosat; dues olles de terra grans per obrar cera; cinc gerretes de terra per a confitura, cinc gerretes més, una capsa llarga de fusta i dues o tres roves de pega grega. A l'entrada hi havia, a més, dues bótes grans i dos carretells.

En resum, els productes i tipus de medicaments que apareixen consignats fins aquí són els següents: xarops, aigües, olis, suc, cordials (pólvores), píndoles, trociscos, confeccions, unguents, emplastres, pólvores, tauletes, droga o drogues, gomes, unguent rosat, aromàtics, flors, sements o llavors, arrels, regalèssia, pebre, safrà, canyella, matafaluga, eruga, mel, avellanes, sucre cordellat, confitura, torrons, cera, candeles, argentviu, alum, pega grega, resina, esponges, tinta i aigües gelades.

La relació continua en altres estances de la casa. Així, a la sala, dins una caixeta de pi, s'hi guardaven dos torns de fusta per obrar cera, una cassola d'aram, amb el banc de fusta i un ferro per tirar. A la cambra, a l'interior d'un cofre gran de la vídua Ribera, mare del difunt, s'hi guardava una casa-ca i saragüells de contrai, per a l'aprenent allotjat a casa, i, en una caixa o mig cofre d'àlber, igualment de la mare, alguns llibres d'autors diversos: Pedaci Dioscòrides (s. I o II), Matiolus (Pietro Andrea Mattioli, 1501-1577), Silvi (Jacques Dubois o Iacobus Sylvius, 1478-1555), Mesué (Joan Mesué, Damasc?, 777-Samarra, 857), Matthaeus Silvaticus (1285-1342) i Guido (Guy de Chauliac, c. 1300-1368).⁷⁸

S'hi estotjaven també diferents substàncies i altres objectes: unes dues lliures de mòmia (carn de cadàvers embalsamats, segurament portada d'Egipte), una lliura i mitja de goma sagapín, una mica d'*armenium tormentino bolearum* preparat dins un cabasset de palma, un saquet d'aluda amb coloquintes, un altre amb turbit i polipodi, una lliura de sarsaparrella o arítjol, un cabàs amb mitja rova de fenigrec, un altre amb unes set lliures d'alum, un tercer amb celiandre o coriandre, dues mànegues de drap per fer

78. A l'apotecaria de Jaume Solsona, hi retrobem el [*Liber*] *pandecta[rum]* [*medicine*], a més del *Pandecta d'especier*, un *Messué*, amb posts, un *Antidotarius*, una *Concòrdia* de mà de la botiga i una altra d'estampa (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 118 i 119).

clarea,⁷⁹ un saquet amb una mitja lliura de dictam (gitam), quatre ribelletes de terra amb codonyat —tres de mel i un de sucre—, un cabàs amb una mitja rova de resina de pi, sis olletes de vidre, un tornet de fer gansalles de cera, deu motlles de fer presentalles o exvots de cera i imatges,⁸⁰ un motlle de terra per a fer cera gomada,⁸¹ tres motlles petits per fer peres i taronges, una premsa petita de fusta, dues capses de suro amb els brocals per refrescar i un drap negre per posar sobre un túmul funerari o cadafal, amb el túmul de fusta i una antorxera.⁸² Finalment, a les golfes hi romanien dos neulers de ferro per fer neules, un sedàs de cerres, dos pans de sucre grans d'una rova (10,4 kg cada un)⁸³ i una gerreta de terra, amb dues unces de safrà.

79. En altres inventaris s'al·ludeix a l'elaboració de la clarea o beguda que es feia amb vi blanc, mel o sucre i espècies aromàtiques (com canyella, gíngebre, galanga, clavells, grana del Paradís o cardamom i pebre llarg), colat amb una mànega i clarificat amb clares d'ou, com, per exemple, un calderó de clarea (botiga de Pere Vilagut) (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 106) o maneguetes de fer clarea (Isabel COMPANYYS FARRE-RONS, MONTSERRAT SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 494 i *El llibre segon d'inventaris...*, p. 586).

80. En relació amb el costum de fer ofrenes de membres humans de cera a una imatge religiosa o al sepulcre d'un sant, en compliment d'un vot o en acció de gràcies, documentat a Catalunya des de la fi del segle XIII, a Reus, Vilaseca recull 8 motlles de terra per a representalles de cera, a la botiga del mercader Gabriel d'Enveja (1498). A l'apotecaria de Jaume Solsona, s'enumeraren diversos motlles de cera d'exvots: una cama, un braç, un cap i coll, una mamella, ulleres, un personatge sencer i una crossa i, a la botiga dels pubills Solanes, el 1578, s'anotaren també alguns motlles de cera, la major part dels quals, però, trencats (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 113, 124 i 127). Aquest darrer any, l'inventari del santuari de Sant Magí de la Brufaganya (Pontils, Conca de Barberà), a més d'una caixeta per a candeles i imatges, menciona uns motlles per fer imatges i uns altres de premsar candeles i, a l'altar, 36 ulls, 5 cames i 5 caps d'argent, 3 ventres, 2 cors, 1 mamella, uns pits, 4 personatges, 1 genoll i 2 braços (J. M.ª MADURELL MARIMON, «Inventari del Santuari de Sant Magí de 1578», *Butlletí Arqueològic* (Tarragona), 1963-1964, p. 72-74). Com a complement iconogràfic, veiem una esplèndida representació pictòrica de nou presentalles penjades en una barra darrere la tomba de sant Vicenç, al retaule d'aquesta advocació de Sarrià, obra del vallenc Jaume Huguet (MNAC, segona meitat del segle XV).

81. En localitzem un altre a l'apotecaria de Jaume Solsona (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 109).

82. Aquests darrers objectes devien ser llogats, mentre que els ciris, candeles i antorxes eren pesats quan eren presos i un altre cop en el moment de ser retornats.

83. Els pans de sucre de canya tenien forma de conglomerat cònic. En relació amb aquest producte, a l'apotecaria de Jaume Solsona (1541), en un cofre tancat amb pany i clau de la cambra que donava a la plaça de l'Església, s'hi guardaven 4 pans grans i ½ de sucre xaropat (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 115).

A l'acabament de l'encant que segueix l'inventari es diu que les posts, prestatges, drogues, eines i altres coses de la botiga de Pere Riber, avaluades prèviament per l'apotecari Francesc Carreres en 223 lliures i 6 sous, foren venudes, el 30 de juliol de 1605, a Francesc Artús, apotecari d'Alcover, i serviren per a la creació d'un censal mort de preu de 200 lliures.⁸⁴

L'inventari de l'apotecari Ignasi Vidal (ca. 1608)

Són abundants les referències als diferents membres de la família Vidal que es dedicaren a l'apotecaria. Comencem amb Pere Magí Vidal, espòs de Joana o Janota i pare de Joan, Pere Mateu i Magí, el qual també seria apotecari.⁸⁵

La primera notícia que es té de Pere Magí Vidal és de 14 de febrer de 1592. En aquesta data el lloctinent de protometge, presents com a testimonis el doctor en medicina Gabriel Ferrer i el canonge Joan Mallafre, realitzà la visita de la seva botiga, situada a la plaça de la Pescateria, on consignà cent vint-i-nou medicaments, de diferents grups: pòlvores i confeccions cordials, confeccions solutives, píndoles — amb l'afegit que les de cinoglossa o llengua de gos, turbit i màstic havien de ser llençades per velles i que les agregatives corresponien a una fórmula pròpia —, trociscos, xarops, ungüents, olis i simples, a més de molts altres xarops i olis.

84. Salvador Vilaseca registrà a Reus la venda de la botiga de l'apotecari Miquel de Lizcano o Lezcano, situada al carrer Major, al també apotecari Pere Compte, abans d'anar a Barcelona, d'on retornaria el 1581 o 1582. Més tard, la seva vídua vengué la seva nova botiga a l'apotecari Serafí Vidal (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 124 i 125). Un protocol d'Uldecona recull, el 12 de febrer de 1608, la venda, per 40 lliures, del fons de la botiga d'apotecari (bastiments, capsos, pots, ampolles de vidre, morter de coure gran, taulell, pesos i altres aparells de botiga, amb excepció del morter de coure) de Jaume Pujalt al col·lega de professió Josep Munyós, habitant de Sant Mateu (Castelló), gendre d'Andreu Pavia, sastre d'aquesta vila llavors a Uldecona (AHT, Fons notarial d'Uldecona, sig. ant. 1.761, Manual de Narcís Ballester de 1608-1611, f. 11r-12r). Al Catllar, el 1657, l'apotecari de la vila Francesc Safont vendria al també apotecari de l'Arboç, per bé que natural d'Olot, Esteve Nadal, la seva botiga per 108 lliures. A la mateixa vila, el 1691 l'apotecari Cosme Corbella es comprometria, després de tenir Jaume Joan Ubac, fadrí apotecari de Gramós, treballant durant 2 anys a la botiga, de vendre-li per 185 lliures, vasos, pots, vidres, fusta, aram i coure. I el 1736, Pau Albà, apotecari jubilat de Vilanova i la Geltrú, adquiriria per 111 lliures, 14 sous i 1 diner la botiga del vendrellenc Josep Fuster (Manuel Maria FUENTES i GASÓ, *El Castell, Vila i Terme del Catllar...*, p. 733-734, i 2, p. 584).

85. AHAT, *Llibre primer de baptismes* de Tarragona.

Un brevíssim inventari realitzat a Vilallonga del Camp, el 2 de gener de 1593, revela que l'apotecari Pere Magí Vidal havia mort abintestat en aquella vila el 8 de desembre anterior, a la casa del mercader Joan Ferriol, molt probablement víctima de la pesta — 1592 fou també l'any del traspàs del metge Marc Jaume Bertran.⁸⁶ Els objectes registrats reflectien exclusivament l'activitat de cerer: dues cadires de fusta, amb les respatlleres guarnides de cuir, que servien per als torns d'obrar la cera, dos torns de fusta i una cassola de d'aram i un torn, amb la seva verga, tot de ferro, per obrar els ciris.⁸⁷

El 30 de juny de 1592, el seu fill Magí Vidal, igualment apotecari, es casà amb Magdalena Olives, filla de l'apotecari de Reus Joan Olives. La seva filla Isabel es maridà el 1631 amb el metge Llorenç Nogués.⁸⁸ Tenia cases a la plaça de la Pescateria i Voltes de darrere les Carnisseries. La principal, situada entre la casa de Margarida Benages i les Carnisseries de la ciutat, emplaçades a sota, i les Voltes a la part posterior, on treia una porta falsa —la principal donava a la plaça—, per la qual pagava una pensió anual d'1 lliura, 17 sous i 6 diners. I una altra que afrontava amb una casa enderrocada que havia estat del notari Lluís Andreu i amb el carrer de les Carnisseries, amb una altra casa per darrere i les Voltes al davant, on treia la porta.⁸⁹

El 1600, juntament amb els apotecaris Joan Farrer i Joan Cirera, de Falset i Tarragona respectivament, i l'adroguer de Barcelona Pere Massó, apareixia com a deutor del mercader de Falset, encara que originari d'Alcover, Pere Morell —assassinat aquell mateix any, havia format companyia amb l'esmentat Massó per anar a Egipte, especialment a Alexandria.⁹⁰ Els

86. José SÁNCHEZ REAL, *Los médicos...*, p. 34.

87. Isabel COMPANYYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 312 i 313. El 26 d'octubre de 1598, localitzem com a testimoni Joan Ferriol, estudiant en arts de Vilallonga, domiciliat a Tarragona (AHT, Fons notarial de Tarragona, 67, *Decimus liber notularum* de Bernat Gendre, 1598, f. 168v, i Josep Maria RECASENS I COMES, *La taula de canvi i de dipòsits de Tarragona i la ciutat del seu temps [1584-1749]*, Tarragona: Cercle d'Estudis Històrics i Socials Guillem Oliver del Camp de Tarragona, 2001, p. 200).

88. AHAT, *Matrimonis* de Tarragona. Vegeu també José SÁNCHEZ REAL, *Los médicos...*, p. 39 i Josep Maria RECASENS I COMES, *La taula de canvi...*, p. 146.

89. El 5 de juliol de 1664, serien adquirides per subhasta pel corder o espartenyer Josep Benages, per 570 lliures (AMT, Fons de l'Ajuntament de Tarragona, documents solts 26/387, 27/580, 28/677 i 31/816).

90. Isabel COMPANYYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El llibre segon d'inventaris...*, p. 410-412, i Ramon JORDI GONZÁLEZ, «Notas sobre boticarios y drogueros a finales del siglo XVI. Testigos en un pleito 1587-1589», *Estudios Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), VIII (1980), p. 190-194.

anys 1607 i 1615 figuraria com a cònsol segon i el 1604 seria arrendatari de la imposició de la carn.⁹¹

Per la seva part, Serafí Vidal estava casat amb Caterina i fou pare de Joan Francesc i Jerònima Magdalena.⁹² Recordem que la vídua de l'apotecari reusenc Miquel de Llescano o Lizcano, poc després de la mort del seu marit, li havia venut la botiga que havia tingut al carrer Major de la vila.

Ja havíem avançat que, el 14 de febrer de 1592, Serafí Vidal rebé la visita d'inspecció del lloctinent de protometge, davant el doctor en medicina Bartomeu Busquets i l'apotecari Miquel Puyol, oriünd de Balaguer. Com amb els seus col·legues, repassà els diferents grups: pólvores cordials, confeccions cordials i solutives o laxants, píndoles, trociscos, xarops, ungüents, emplastres, olis i simples, i altres olis i simples més, amb un total de quaranta-set medicaments enumerats. El 1596, en què era esmentat com a especier, trobem una referència al criat de l'apotecari Vidal.⁹³

L'inventari dels béns del sastre Bernadí Piles, de 8 d'agost de 1600, ens forneix algunes precisions per ubicar la casa de Serafí Vidal, en delimitar la del difunt, al carrer Major, afrontant d'un costat i per darrere amb la casa del doctor en medicina Lluís Joan Liula, de l'altre amb la casa de l'apotecari Serafí Vidal i, a la banda posterior, amb el forn dit de l'Abat.⁹⁴

Quant a Ignasi Vidal, germà de Magí, es mullerà dues vegades, primer amb Tecla, filla de Joan Genís, i després amb Anna Mercer i Carnisser, filla de Magdalena, vídua, de Reus.⁹⁵ Els fills que tingué amb la seva primera muller eren Bonaventura, Dionísia, Ignasi Ambròs i Tecla, mentre que amb la seva segona muller només va tenir un fill, fra Ignasi, del convent de Sant Domènec. Fou arrendatari de diverses imposicions: de la carn (1582, 1595 i 1596), del peix (1595) i de la mercaderia (1596 i 1598). El 15 de maig de 1596 la prohomenia de ciutadans, davant les notícies arribades de Rocafort de Vallbona sobre el tancament de portes i la col·locació de guardes a Cer-

91. Josep M. RECASENS I COMES, *El municipi...*, p. 356 i 359.

92. Amb Bernat Andreu, notari, i Magdalena, muller de l'apotecari Pere Llorens, com a padrins (AHAT, *Llibre de baptismes*).

93. Isabel COMPANYYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 422 i 581.

94. AHT, Fons notarial de Tarragona, 88, f. 357r.

95. A més d'allò que hem indicat a la nota 11, sabem que era germana de Caterina, muller del mercader Rafael Llorenç i tia del cabiscol i canonge Gabriel Enveja.

vera, a causa del «morbo», decidiren enviar-lo a Montblanc i altres parts per esbrinar-ne l'abast i fer-ne relació a la ciutat.⁹⁶

El 1606 consta com a cònsol segon. El 13 de març de 1648 la ciutat lluí un censal de 1.000 lliures que els havia venut. El 22 de febrer i el 9 de juliol de 1612, la vídua d'Ignasi Vidal i el seu pubill eren esmentats com a censalers.⁹⁷ Féu testament el 24 de desembre de 1609, publicat un any després, el 28 de desembre, en què designà marmessors el comensal Pau Font, el prevere beneficiat de Montblanc Macià Grinyó, la seva segona muller i el mercader Joan Cabestany. Volia ser enterrat al vas que tenia a la capella de Nostra Senyora del Llorito, al monestir de Sant Francesc o de Jesús. Llegà als procuradors o administradors de la congregació de la Concepció de Nostra Senyora, fundada a l'església de la Companyia de Jesús, un censal mort de 80 lliures i pensió de 4 lliures, que cada any la confraria dels sants Cosme i Damià li prestava per a les festes dels tres dies de Carnestoltes. Deixà 1.500 lliures al seu primer fill Bonaventura i nomenà hereu universal el fill del segon matrimoni, Ignasi. Establí que s'inventariessin els seus béns i que es venguessin a l'encant públic. Demanà, en darrer terme, que es passés comptes amb Joan Cabestany, amb qui tenia en companyia una botiga de draps.⁹⁸ Quan ja havia traspasat, els dies 9 i 13 de maig de 1618, testà el seu fill fra Ignasi Vidal, novici del monestir de Predicadors, fillol i nebot de Magí Vidal, apotecari. En el seu testament de 28 de febrer de 1622, publicat el 29 de març de 1625, Anna Mercer manifestà la voluntat de ser enterrada al sepulcre del seu marit, Ignasi Vidal.⁹⁹

La visita de la botiga d'Ignasi Vidal, realitzada el 14 de febrer de 1592, tingué lloc quan es trobava absent de la ciutat. Intervingué en l'exercici de mostrar els medicaments l'aprenent Bernat Cirera. Ascendien, entre pólvores, confeccions cordials i solutives, píndoles, trociscos, xarops, unguents, emplastres i simples, a seixanta fàrmacs i molts altres del darrer grup. Actuaren com a testimonis els aprenents Joan Anglès i Marcel·lià Anton, «exercentes artem phormacopee», ambdós establerts a casa de l'apotecari.

96. AMT, Fons Ajuntament de Tarragona, *Acords Municipals* de 1596-1597 (145), f. 10v. Vegeu també Josep Maria RECASENS I COMES, *La taula de canvi...*, p. 117 i 145.

97. Josep M. RECASENS I COMES, *El municipi...*, p. 356, 358, 359, 375 i 379.

98. Josep M. RECASENS I COMES, *La taula de canvi...*, p. 62 i 120.

99. AHT, Fons notarial de Tarragona, 91, f. 21r-24v, 121r-123v i 199r-202v.

En l'inventari dels béns de la seva vídua, realitzat entre el 19 i el 21 de març de 1625, figuraven, en primer lloc, entre les propietats, dues cases. Una, situada a la plaça de la Pescateria, que afrontava amb la casa de l'esparter Joan Vives i amb la de Jeroni Fàbregues, i per darrere amb la casa dels hereus de l'hortolà Gabriel Tarifa i de la vídua Tarifa. L'altra casa, emplaçada al carrer de la Merceria, limitava amb la casa dels hereus del caputxer Bernat Noguera i part amb el castell de l'Arquebisbe, amb el qual també donava per darrere, i amb la casa dels hereus del caputxer Pere Palau, a l'altre costat.¹⁰⁰

Com a curiositat, podem aportar que Magdalena Picaire era cosina germana d'Ignasi Vidal, identificat, el 1609, com a mercader.¹⁰¹ Era filla de l'apotecari de Montblanc i Valls Onofre Picaire —fill del mercader Jeroni i d'Elionor— i de Montserrada, i germana dels apotecaris Onofre, de Verdú, i de Jeroni, de Montblanc.

El memorial o inventari no datat de la botiga d'Ignasi Vidal presenta un gran interès, tant pel volum com pel detall. En aquest cas, no sembla que es tracti d'un inventari *post mortem*, sinó d'una venda en vida de l'apotecaria —no hi apareix tampoc l'habitual quòndam. És datable en el 1608, any en què el comprador Josep Floris consignà 900 lliures a la Taula de canvi i dipòsits de Tarragona, segons recull una època de 1617.¹⁰² Això explicaria, a la vegada, que fins a la seva mort Ignasi Vidal s'identifiqués com a mercader, en haver cessat la seva professió original. El nombre de medicaments, simples i compostos, és realment notable, aproximadament unes sis-centes dotze entrades, inclosos els materials de cereria, i se n'indica de cada un el pes,¹⁰³

100. AHT, Fons notarial de Tarragona, 88, f. 134r.

101. AHT, Fons notarial de Tarragona, 41, *Testaments* (1550-1612) de Sebastià Llagostera, f. 75-75v i 387-390v.

102. AMT, doc. solt 27/582.

103. Algunes de les substàncies anotades en quantitats més notables són: l'almangra (10 roves, 13 lliures), el sofre de canó (5 roves, 13 lliures), el caparrós (5 roves, 7 lliures), el bol armeni (4 roves, 24 lliures), el pa de sucre (4 roves, 7 lliures), el fustet (4 roves, 6 lliures), el suc d'*hipocistidos* (4 ¼ roves), la resina de pi (3 roves, 4 lliures, 4 unces), la trementina comuna (3 roves, 8 lliures, 6 unces), la trementina d'avet (3 roves, 8 lliures), dues qualitats de mel (2 roves, 2 lliures, 6 unces i 3 roves, 2 lliures), el grum de cera blanca (2 roves, 6 lliures, 2 unces), la ceraolvejada (2 roves, 5 lliures, 5 unces), la pega grega (1 rova, 20 lliures, 6 unces), el Brasil (1 rova, 20 lliures), el sofre groc (1 rova, 14 lliures), l'aiguanaf (1 rova, 13 lliures), l'ametlló (1 rova, 8 lliures, 6 unces), l'avellana (1 rova, 7 lliures, 6 unces), el pa de sucre trossejat (1 rova, 8 lliures, 4 unces), l'aigua d'aranyó (1 rova, 4 lliures), el suc de codony (34 lliures, 2 unces), el vitriol (29 lliures), el sucre roig o *mascabado* (23 lliures, 6 unces), la goma d'opopònac (22 lliures, 3 unces), l'oli rosat complet (21 lliures, 9 unces), l'oli verd (21 lliures), l'oli de lliris blancs (20 lliures, 6 unces), l'oli de lliosa (19 lliures, 6 unces) o el fenugrec (19 lliures).

el preu¹⁰⁴ i l'import. La descripció els va anomenant, en català o llatí (resina de pi o *resina pini*, aixarop o *syrupus*, safrà o *crocus*, regalèssia o *liquiritia*), amb força abreviatures i repeticions, segurament per trobar-se en diferents recipients, com els següents: oli rosat complet, oli violat, suc de roses veres, suc de xicoires, infusió de roses veres, infusió de roses alexandrines, aigua d'aranyó, resina de pi, prunes d'escaldar, disposats seguint un cert ordre, per tipus. Destriem, per exemple, els olis, els suc i les infusions, les aigües, les gomes, les llavors, les arrels, les flors, les tauletes, els trociscos, les píndoles, els ungüents, les conserves, els xarops o les pólvores.

104. Els preus més elevats corresponien a l'ametlló i l'avellana (a 30 sous la rova), la mel (a 30 i 20 sous la rova i la bona a 4 lliures el càntir), el sofre groc (a 20 sous i 30 diners la rova), l'arròs (a 20 sous la rova), la goma d'opopònac (a 48 sous la lliura), el *diacatholicon*, el *diafenicon* i el carmí (a 30 sous la lliura), l'oxicrós (a 24 sous la lliura), l'indi de tenyir (a 20 sous la lliura), l'argentviu i el xarop de nou infusions (a 18 sous la lliura), el corall blanc i el *lithontribon* (a 16 sous la lliura), la goma sagapín i la canyella de canya (a 15 sous la lliura), el *lignum aloes* (a 14 sous i 6 diners la lliura), les nous moscades (a 14 sous la lliura), l'emplastre d'estómac (a 13 sous la lliura), l'emplastre de centaure, el sucre candi, la triaga de poncem, la pomada, el xarop d'àcid de llimona, els olis de llor, d'ametlles amargues i dolces i d'herba de Sant Joan (a 12 sous la lliura), la sal d'amoníac (a 11 sous la lliura), el làudanum, el verdet, el sàndal vermell, el Guillem Servent, la canyella mitjana, les perles, el Petri Albi, la *miva moscata* i els xarops d'escorça de llimona, d'aranyó compost i de llimones (a 10 sous la lliura), l'ungüent dels apòstols (a 8 sous i 8 diners la lliura), el pebre, les cubebes, els sàndals blancs, la càssia (inclosa la preparada amb mel), les roses seques, el màstic roig, l'emplastre de melilot, la trífera magna, la benedicta, la *confectio hieri composte* i la *logodionis*, les conserves de roses i de violes, els xarops d'artemísia, d'hisop, d'eupatori, d'almívar de codony i del rei Sapor i el grum de cera blanca (a 8 sous la lliura), l'antimoni, el dictam, el senet de lluna i de fulleta, els dos arsènic, el refús blanc en pa i el carabassat valencià (a 7 sous la lliura), el xarop d'acetosa simple (a 6 sous i 8 diners la lliura), la gansalla grossa groga i la d'encerar i les candeles (a 6 sous i 6 diners la lliura), la llavor de síndries, l'agàric, el ruibarbre, la mirra, el seu de vaca, la dragea, les candeles de sepultura, cobertes de blanc, la cera groga de pa, els ungüents popúleon, d'Agripa i dialtea, el xarop violat i el de falzia i molts altres, l'*oxisacaron* simple, el sucre roig (a 6 sous la lliura), la confecció cordial de Gentile [Gentili] (a 26 sous l'unça), el xarop de cascall (a 16 sous l'unça), les pólvores de *diarodon abbatis* i de diambre (a 14 sous l'unça), les pólvores d'*hierie simplicis Galeni ex lote aloe* (o àloes rentat), de l'aromàtic rosat de Galè i de *pliris archoticon* (a 12 sous l'unça), la triaga magna (a 8 sous l'unça), l'escamonea (a 7 sous l'unça), la *confectio limonata ex maragdis* (a 6 sous l'unça), el benjuí, el safrà, el filoni romà i el pèrsic (a 5 sous l'unça), l'almesc (a 20 sous la dracma), la confecció *nobilis* (a 1 sou i 8 diners la dracma), les píndoles de fumasterra (a 1 sou i 8 diners la dracma), les cantàrides, les pólvores de diagalanga i de diacàrtam (a 1 sou la dracma) o el lapislàtzuli rentat (a 12 diners l'escrúpol).

Els qualificatius ens evoquen la diversitat de procedències: roses alexandrines, goma aràbiga, unguent Agipsiae, bol armeni, xarop de Bizanci, [mirabolans] quebols, pega grega, píndoles índies, [mirabolans] índics, encens marsellès, filoni pèrsic, xarop del rei Sapor, carabassat valencià..., a les quals hem d'afegir Amèrica (brasil, palo santo o *lignum sanctum*, *Bursera graveolens*, tacamaca), i en algun s'adjunta el nom de l'autor o inventor: Petrus de Abano, Agrippa, Galè, Gentile Gentili, Mitridates [VI Eupator, rei del Pont], el metge jueu Messué, Guillem Servent o Gabriele Fallopio.

Parar botiga

Al final de la llarga enumeració de medicaments, simples i compostos o multifàrmacs (preparats oficials), la relació d'atuells, estris i mobles ens permet d'aproximar-nos a l'aspecte dels diferents espais, des del carrer, passant per la botiga, rebotiga o obrador, magatzem, cuina i altres dependències de la casa.

Com ja havíem apuntat, quan els tarragonins es desplaçaven davant l'apotecaria, podien veure i olorar mercaderies exposades fora de la botiga, a la via pública. En el moment d'obrir la botiga, l'apotecari havia de pararla, disposant recipients i productes de fàcil venda al carrer i a la porta o tocant a aquesta. Així ens ho recorden dotze bacines de parar (de llautó, amb un pes de quaranta-set lliures i sis unces, a més de la de l'arròs)¹⁰⁵ i vint pots de vidre de parar i les balances de sostre. Semblantment, a la botiga de Llorenç Sabater, hi trobàvem dues bacines de llautó velles, per treure arròs i posar pebre a la porta respectivament, cinc tabaires de fusta, a la banda de fora, i dos bancs de fusta per parar la porta. A la de Pere Riber, s'hi veien sis bacines de fusta per parar la porta, amb alum, pega grega, resina i oruga, dos armaris encastats a les portes: el dels cordials, amb cinquanta-sis pots de vidre, amb algunes pólvores, i l'altre amb quaranta-tres

105. Vilaseca reproduceix un inventari de 1458 amb: una bacina d'aram amb 2 lliures de pebre, una altra amb 3 lliures de gingebre i una olla amb 2 unces de safrà i 2 més de clavells. I el de la botiga de Gebellí (1491), amb una tabaira amb 15 ½ unces de gingebre, una altra amb 7 ½ lliures d'alum de roca, 2 lliures i 2 unces de pebre (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 126).

pots de vidre petits, amb píndoles i trociscos i catorze pots de vidre buits per parar la porta, al darrer prestatge de baix.¹⁰⁶

Dinades

A la botiga d'apotecari o apotecaria es dispensaven o despatxaven al taulell¹⁰⁷ els medicaments receptats pels metges, juntament amb els preparats oficials d'ús habitual, perfums, herbes, condiments, pigments, tints, torrons, confits, conserves, clarea, hipocràs, tinta, arròs... Es registren diferents balances: unes de grans, de la rova, amb el calastó; unes altres de grans, del taulell (de columna); un pesador, amb una grua de ferro (romana penjada); unes de mà, marcals —el marc equivalia a vuit unces—, amb el calastó; unes altres de mà, franceses; balances amb el calastó dins el dracmer; balances amb grans i dracmes (de precisió); una romaneta; pesos de ferro (un total de dotze lliures), pesos d'unces i mitges unces (una lliura) i pesos de pedra de mig quarter, dues roves i mitja rova i dos lliuradors de metall (segurament d'aram), que servien per extreure els diferents productes dels pots o caixes i passar-los a les balances esmentades. Eren posteriorment embolcallats amb paper d'estrassa o servits en petits recipients específics, com les aigües destil·lades, els olis o els xarops, abocats amb les xaroperes o amb l'ús d'embut des dels càntirs i barrals.

A més, descobrim que l'apotecari també tenia separades petites quantitats de productes que es venien per 1 diner (pebre, safrà) o dinades —en trobem anotades cent cinquanta, per 8 sous— i onze caixonets de dina-

106. El primer ítem de l'inventari de la botiga dels pubills Solanes corresponia a dos banquets per a la porta (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 122). Vegeu també Pierre BÉNEZET, «Les contenants chez les apothicaires, à la fin du Moyen Âge, en Occitanie et Catalogne», a Danièle JAMES-RAOUL i Claude THOMASSET (dir.), *De l'écrin au cerueil: essai sur les contenants au Moyen Âge*, Paris: Presses de l'Université Paris-Sorbonne (PUPS), 2007, p. 32.

107. A la botiga de Llorenç Sabater, s'hi esmenta una bacina gran de llautó, amb les vores trencades, per dispensar les composicions.

des.¹⁰⁸ Es fa igualment referència a la caixa del tarat, deteriorat o de qualitat inferior.¹⁰⁹

*Olis*¹¹⁰

L'inventari de la botiga comença amb la llarga llista dels olis, per als quals s'assenyalen dues gerres envernissades de dues anses, vint-i-set poms i el càntir de l'oli rosat comú: d'alcaravia, d'alegria (*sesamum orientale*), d'ametlles amargues, d'ametlles dolces (*amigdalorum dulcium*), de castor (amb testicle de castor, oli d'olives i vi blanc), de codony, de cost, de cucs, de donzell, d'escorpins, d'espicanard (*nardinum*), d'espígol, d'euforbi, de guineu, d'herba de Sant Joan (*hipericum*), d'iris, de llangardaix, de llinosa, de lliris blancs i blaus, de llor, de màstic, de mata o llentiscle, de murtons, de nard, «pro unguento Agripe», rosat o rosat comú (fet amb pètals de roses vermelles), rosat complet, rosat *omphacium* (d'olives verdes), de ruda i de tàperes, verd i violat.

108. A la botiga dels pubills Solanes, s'hi esmenta igualment un caixonet per vendre dinades (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 122).

109. Potser de manera semblant a dues dotzenes de massapans que contenien algunes medecines de poc valor, com s'assenyalava en un inventari de 1458 (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 126). Cal referir-se igualment als productes encamerats, és a dir, adulterats o amb una barreja de diferents qualitats, com els localitzats al segon estudi de la casa que el mercader de Falset Pere Morell tenia llogada al carrer dels Cavallers: canyella i clavells dins taleques de cotó blanc. No podem obviar que, entre els seus nombrosos deutors, hi apareixien tres apotecaris, Joan Farrer, de Falset, i Magí Vidal i [Joan] Cirera, de Tarragona, a més del seu soci de companyia, l'adroguer barceloní Pere Massó (Isabel COMPANYYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 401, 410 i 411).

110. A l'apotecaria de Jaume Solsona, els olis eren guardats dins vint-i-cinc ampolles; a la de Pere Solà, en nou ampolles hi havia vinagres i olis i, a l'armari dels olis, s'hi trobaven vint-i-nou pots amb olis; a la dels pubills Solanes, a banda de quatre setrills de terra per a l'oli, hi havia trenta-sis pots petits de greixos envernissats de Reus i vint-i-nou poms d'olis (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 112, 120). En la visita de 1592, s'hi indicaven els olis següents: *nardinum*, *serapionum*, *ypericon*, *rossatum olfansinum* i de *castore* (AHPB).

Sucs i infusions

En aquest apartat hem de referir-nos a nou ampolles grans, de tall de ceba, dels sucs, i a vuit de mitjanes, a una olla d'infusions i a dotze macetes per a decoccions (l'extret obtingut després d'haver fet bullir dins aigua una substància vegetal o animal) i als sucs d'absenta, d'acàcia, d'agràs (àcid de raïms sense madurar), d'agre de poncemer, d'aranyó, de borratges, de codony, d'endívia (*Cichorium*), d'*eupatorium*, de fumisterra (fumisterris o fumària), de [*Cytinus*] *hypocistis*, de móres veres (negres), de roses veres. Les infusions eren de roses alexandrines i de roses veres.

Aigües¹¹¹

Quant a les aigües destil·lades, s'esmenten vuitanta-vuit maces (capses amb forma de cap de maça) de xarops i aigües, entre les quals figuren les d'agrelles, d'alfàbrega, d'api, d'aranyó, de betònia, de borratges, de buglossa (llengua bovina) de capolls de roses, de codony, d'endívia, d'escabiosa, d'escorçonera, d'escordi, d'esticados, de falzilla o falzia, de fonoll, de fumisterra, de gram, d'iva artètica o herba felera, de lletugues, de llúpols, de matafaluga —sense esmentar que es tracti d'aigua—, de melissa o tarongina, de menta, de murtra o murta, d'orenga, de plantatge, de sàlvia, de serves, de timó, de verdolagues, aiguanaf o flor de taronja i aigua-ros (aigua de roses destil·lades).¹¹² Afegim els vinagres rosat i escil·lític (d'escil·la o ceba marina).

111. L'inventari de l'apotecari Jaume Solsona fa referència a trenta-sis ampolles de vidre per a aigües, entre grans i petites (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 110). A l'Hospital Nou de Santa Tecla, el 1594 i anys següents, sobre tretze prestatges de l'estança del mig del capellà s'arregleraven moltes ampolles, amb diverses aigües i algunes buides, i pots de vidre (Isabel COMPANYYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 371, 457 i 668, i *El llibre segon d'inventaris...*, p. 189).

112. A les cases no mancaven les al·lusions a l'aigua-ros, com les morratxes de vidre de tirar aigua-ros (Isabel COMPANYYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 418 i 665).

Gomes i resines

S'hi inclouen les gomes: aràbiga, amoníac (extret de *Dorema ammoniacum*), asafètida, de cirerer, dragant o de tragacant, d'heura, laca, de lli, manna, d'olivera, d'opopònac, de sagapín, sarcocola, ambre, ambre blanc, benjuí o bàlsam aromàtic,¹¹³ càrabe o ambre groc, escamonea, estorac roig, pols d'encens, encens marsellès, euforbi, màstic (del llentiscle) blanc, màstic roig, mirra, pega grega (reina o colofònia), resina de pi, resina de pi picada, sang de dragó, sang de dragó de gota, tacamaca (d'arbres americans), timiama o encens, trementina d'avet i trementina comuna, als quals podem agregar la càmfora (cristall extret per destil·lació de trossos d'arrels, tiges i escorces del camforer). Com a recipients consignem: una albúrnica per tenir estorac, una altra per a trementina, un pot i una boteta per tenir trementina, una gerra amb trementina, dues més d'envernissades amb trementina d'avet i dos càntrics untats de trementina d'avet.

Col·liris

Col·liri blanc rosis, tutia (òxid de zinc) i tutia preparada.

Confeccions¹¹⁴ i pólvores cordials¹¹⁵ i electuaris o lletovaris¹¹⁶

S'esmenten seixanta-vuit pots de confeccions i unguents, seixanta-una capsas de lletovaris, de lledoner, daurades, els armaris dels cordials i

113. En trobem dins una capseta rodona estotjada en un calaix d'un mig cofre del donzell Onofre de Mediona i una cassoleta de benjuí, entre els béns de Marianna de Montserrat (Isabel COMPANYYS FARRERONS, MONTSERRAT SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 246, 254).

114. Dins la botiga dels pubills Solanes, s'hi veien cinquanta-cinc pots confecturers i unguenters (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 123).

115. A la botiga de Jaume Solsona, hi trobem un tamís cordial, un armari de les pólvores cordials, un caixonet amb tres calaixos que contenia les píndoles; a la de Pere Solà, dins l'armari dels cordials, s'hi guardaven trenta-sis capsas amb pedres i pólvores cordials i un caixó amb vuit saquets; a la dels pubills Solanes, l'armari amb trenta-sis capsas pintades per als cordials, amb tretze potets de vidre a l'interior i, a la de Miquel de Llescano, cinquanta-set potets de vidre cordialers (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 109, 120, 123 i 125).

116. En relació amb els lletovaris o electuaris, assenyalem a l'apotecaria de Jaume Solsona un colador de càssia d'aram, amb la cassoleta també d'aram, una cassetta d'aram de

altres, trenta capsas de cordials i cent deu pots de cordials que contienien: *benedicta* (purgant), *confectio amech* (purgant, infusió de mirabolans, rui-barbre, agàric, coluquintida, roses i violetes), *confectio cordialis gentilis*, *confectio diamuscus dulcis* (electuari, l'ingredient principal del qual era el musc), *confectio* d'endívies, *confectio gryphoides*, *hiera composta*, *confectio hiera composte* (purgant), *confectio hiera logodionis* (purgant), *hiera logodion*, *confectio limonata ex maragdis*, *confectio micleta* (preparat amb mirabolans, per al flux de sang o morenes, astringent), *confectio nobilis*,¹¹⁷ *diacatholicon* (composició universal, purgant), *diacalibion* (de glans), *diacurcuma*, *diadraganti*, *diamargariton*, *diaphenicon* (purgant, de polpa de dàtils en infusió de vinagre), *diarodon*, diasén (purgant, de fulles de senet), cassia preparada amb mel, coriandre preparat, corall vermell preparat, electuari de suc de roses de Messué (purgant), espodi preparat, *lithontribon* (pólvores per dissoldre els càlculs de vesícula o de ronyó), pliris, pólvores d'absenta, d'aromàtic rosat de Galè, de *benedicta* d'espècies, de bistorta, de coluquintes, de comins, de diambre, de *diacameron*, de *diacarthamus*, de *diacyminum* (electuari amb fulles de comí —*Cuminum cyminum*—), de diagalanga, de *diamargariton* fred, de *diarrodon abbatis*, de *diatraganti* fred, de *diatrion santalorum* o de tres sàndals (blanc, vermell i groc), d'arrel de dictam, de duc, d'encens, de *gemmis cum speciebus*, de goma aràbiga, de goma de tragacant, d'*hiera ex aloe lota* (rentada), d'*hiera logodion*, d'*hiera* simple de Galè, *absque aloe* i *ex lote aloe*, d'alegria de Galè, *letificans rosis*, de menta, de mirra, de murtrons, de peònia, de *pliris archonticon*, de regalèssia (*liquiritia*), de restrènyer, de *romelh* (*romey*), de rosada novella, de sàndals vermells, de sàndals blancs picats, de senet, d'espècies de suc de roses i de tormentil·la.

lletovarís, amb el mànec de fusta, dos menadors de lletovarís i una post i ganiveta de lletovarís i, a la dels pubills Solanes, cinquanta-dues capsas rodones petites d'electuaris (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 109 i 123). A la visita de 1592, es diferenciaren: les pólvores i confeccions cordials, com ara *diamargariton* fred, aromàtic rosat de Gabriel (Gabriele Fallopio), *diarrodon abbatis*, *diacamuscus*, *diaciminum*, diambre sense ambre, *pliris archonticon* i de *gemmis cum speciebus*; les confeccions cordials, com ara *gentilis cordialis*, de jacints, noble, de *diamuscus* dolç, de tres sàndals, mitridat de Nicolau, i les confeccions solutives o laxants, com ara *diaphenicon*, *diacatholicon*, aigua preparada amb mel, *hamech*, *diaprunis* laxatiu, diasén, diacúrcuma, dialaca, *benedicta* i *hiera picra* (AHPB).

117. A l'Hospital de la Santa Creu se l'identifica amb la *confectio alquermes* (SORNÍ, p. 43).

Lohocs

Lohoc caulium i lohoc de pi.

Xarops o aixarops¹¹⁸

A més dels recipients (tres cassoles d'aram per fer xarops, una altra cassola de xarops, vuitanta-vuit maces de xarops i aigües i quatre aixaroperes mitjanes i dues de petites) es registraren els xarops següents: d'àcid de poncems, simple de vinagre, d'arrels d'agrella, de suc d'acetosa o agrella, d'artemísia, de Bizanci, de Bizanci amb vinagre, de borratges, d'escorces de poncem, de donzell, d'aranyó, simple i compost, d'endívies, d'epítim, d'escabiosa, d'esticados, d'eupatori, de falzilla, de fumisterra, simple i compost, d'hisop, de gínjols, de llimones, de menta, de miva o almívar de codony, de móres o *diamoron*, de neula de sucre, de nou infusions (xarop rosat purgant, com el xarop simple rosat, repetint nou vegades la infusió), de papàver o cascall, de regalèssia, del rei Sapor (de poma), de roses seques, violat, d'endívia amb ruibarbre, melrosat, melrosat alexandrí, melrosat de fulla, mel de centaura, *miva moscata*, oximel simple (preparació a base de mel, aigua i àcid acètic), oximel aixarop escil·lític (fet amb vinagre escil·lític — maceració d'escil·la seca en vinagre fort — i mel) i *oxysaccharum simplex* (de sucre, vinagre i suc de magrana).

Opiates

Entre les substàncies emprades com a narcòtics i analgèsics comprovem la presència dels electuaris anomenats filoni pèrsic (del metge jueu Messué) i filoni romà, del làudan (tintura o extret d'opi, compost de vi

118. Per designar-los s'empra aixarop o *syrupus*. A l'apotecaria de Jaume Solsona, hi consten tres aixaroperes de terra, ampolles per als xarops, un perol petit d'aram amb dues anses per a fer xarop, dues aixaroperes d'aram; a la botiga de Pere Solà, quaranta-una ampolles de vidre per a xarops i, a la dels pubills Solanes, un perolet per bullir xarops (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 109, 111, 113, 114, 120 i 123). A la visita de 1592, s'hi anoten: *capilli Veneris* (adiant), violat, de gínjols, de regalèssia, de nou infusions de roses alexandrines, compost d'endívia, d'àcid de poncems, d'escorces de poncem i minva de poncems simple i moscata (AHPB).

blanc, opi, safrà, clau, canyella i altres simples, introduït pel metge, alquimista i astròleg Paracels), opi (suc dessecat de les càpsules o cabeces de cascall), *confectio requies Galeni* i *trifera magna* (electuari).

Antídots o contraverins

Mitridat (del rei Mitridates VI Eupator), triaga, *triaga magna* i *triaga de poncem*.

Píndoles¹¹⁹

Tres morters pindolers i dos dessecadors de píndoles ens remetent a la fabricació de les píndoles: d'agàric (*Polyporus officinalis*), agregatives (purgants), alefangines, assaiaret (*alsagaret d'Avicenna*), aràbigues, artètiques, àuries, còxies (amb coloquintides, escamonea i *hiera picra*), de colòquinta o coloquintida (purgant), contra *fluxum ventris*, d'eupatori, fèrides (amb la resina d'olor molt forta anomenada asafètida), de fumisterra, d'hermodàctils, índies, de pedra armènia, de lapislàtzuli, de lucis, de màstic, d'opopònac, rosis, de ruibarbre, de sagapín, *sine quibus [esse nolo]* (purgants), *stomatice*, de turbit i de les cinc classes de mirabolans.

Tauletes

La post de les tauletes enllaça amb aquesta presentació o forma del medicament, destriable entre les de l'aromàtic rosat de Galè, de cominada, de *diadraganti*, de *diamargariton*, de *diarrodon*, de *pliris* i de suc de roses.

119. Dins l'apotecaria de Jaume Solsona, s'hi esmenten dos tamisos de pindolers i un teler per fer barretes de confort; a la dels pubills Solanes, s'hi veien un morter pindoler, una tauleta per fer tauletes, un teler per fer barretes de confort i dues casses per fer tauletes i unguent, i, a la de Miquel de Llescano, quaranta-vuit potets de terra pindolers (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 109, 122-125). El 1592 Ignasi Vidal tenia píndoles de fumasterra, de lucis, de ruibarbre, coquies i d'agàric (AHPB).

Sals

Sal d'amoníac (clorur amònic) i sal gemma.

Trociscos¹²⁰

Quant a una altra forma, els trociscos o troquiscos, localitzem els d'absenta, d'alquequengi o *alicacabi*, de bèrberis, de càmfora, de tàperes, de càrabe, de diarrodon, d'espodí, d'espodí *cum semine* (amb llavors d'agrella), d'eupatori (amb suc d'aquesta herba i altres i manna), *ex flux sanguinis*, de *galia moscata* (de Messué), de mirra, de ruibarbre i de *terra sigillata*.

Ungüents i emplastres¹²¹

Per a la seva fabricació i conservació s'esmenten: un morter per a unguents, quatre cassoles d'ungüents, quinze albúrnies grans d'ungüents i tres de petites, seixanta-vuit pots de confeccions i unguents, trenta-un caixonets d'emplastres i tres menadors d'emplastres. Apareixen representats els unguents: egipci, d'agripa, d'apostemes (abscessos), dels apòstols (compost de dotze simples o drogues), d'Aragó, *auri*, basilicó, blanc, *contra scabiam* (sarna o ronya), *dialthea*, fosc, de *litargiri* (contra els cops i les caigudes), marciatí (per guarir nafres), de plom, pomada, populeó (fet amb els borrons d'àlber), rosat, rosat sandalat i els emplastres de *centaura*, *ceroneum*, diaquilons (amb suc de diferents plantes), diaquilons comuns, diaquiló major, del fill de Zacaries, Guillem Servent,¹²² de melilot, oxicrós, Petri Albi (Petrus de Abano, metge, filòsof i astròleg italià, ca. 1257-1316), *quatuor gummi* i *stomaticon* (o d'estómac).

120. En la visita de 1592 de la botiga d'Ignasi Vidal, s'hi trobaren trociscos d'alendal, de *terra sigillata*, de tàperes, de bèrberis i de càmfora (AHPB).

121. L'inventari de l'apotecari de Jaume Solsona recull un malaxador de pegats, una casseta d'aram sense mànec per fer unguents; el de Pere Solà registra vint-i-vuit pots amb unguents i sagins (Salvador VILASECA ANGUERA. *Metges, cirurgians...*, p. 109). En la visita de 1592, com a medicaments externs, Ignasi Vidal tenia unguent dels apòstols, *basilicon*, *dialthea* i *popúleon* i els emplastres oxicrós i *capitale* (per al cap) (AHPB).

122. El 1541 trobem igualment vuit unces de Guillem Servent a la botiga d'apotecaria del metge de Reus Jaume Solsona, probable fill d'Andreu, apotecari (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 111 i 138).

Sèus

Lana succida (*sutzza*, no rentada), llard dolç, mantega de vaca, sèu de vaca i sèu ursí (o sagí d'ós).

*Arrels i rizomes*¹²³

A la botiga d'Ignasi Vidal hi havia cent seixanta-vuit pots llargs que contenien arrels i sements. Entre les primeres, n'hi havia d'acetosa o agrella, d'altea o malvins (pectoral) d'aristolòquia llarga, d'atzarí, de bistorta, de briònia, d'ancorca, de cúrcuma, de dictam, d'el·lèbor blanc i negre, d'espicanard, d'esquinant, de filipèndula, de fonoll, de galanga (rizoma), de genciana, de gingebre (rizoma), de junça (rizoma de *cyperus*, alexandrina o marina), de lliris blaus, d'opopònac, de peònia, de pi, de polipodi, de zedoaria, de regalèssia (rizoma), de ruibarbre (rizoma), de sarsaparrella o arítjol picat, de saxífraga, de tàpsia, de tormentil·la, de turbit, de valeriana (per a l'epilèpsia), de vesc i de xina, a més dels hermodàctils (purgant, procedents d'una liliàcia de Síria).

Escorces

D'entre les escorces sobresortia la canyella, amb diverses al·lusions com ara la caixa de la canyella, amb pany i clau, el caixó del taulell de la canyella, la caixa del gruell de canyella, la capsa de la canyella de l'armari de la cambra. I n'hi havia de diferents tipus: picada, mitjana, de canya, a més de les de poncem i de tàpera, i el macís (primera escorça de la nou moscada).

Farines

S'esmenten les farines de fenigrec, de guixes o guixó negre i de lli.

123. A l'apotecaria de Jaume Solsona, pots i capsos contenien diverses arrels, flors, herbes i llavors, d'escàs valor; a la dels pubills Solanes, s'hi comptaren cent setanta-set pots grans de llavors i arrels (Salvador VILASECA ÀNGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 111, 123).

Herbes i flors

Entre les moltes herbes que intervenien en la confecció dels medicaments, citem l'alquequengui, la coralina (alga), la dauradella, el gram, l'iva artètica, la menta seca, la nepta o herba gatera, l'eruga (en pa, amb mel), la sajolida seca, el senet de fulleta o diasén, la tormentil·la o el serpoll picat.

Quant a les flors, trobem: les de borratges, de buglossa, de camamilla, de carno, de càrtam (*Carthamus tinctorius*), d'epítim, d'esticados, d'esticados citrins, de nenúfars, a més dels clavells mitjans (el botó de la girofla emprat com a condiment i per als medicaments) i el safrà o *crocus* (els estigmes), l'arnica, les balàustries (del magraner silvestre), les roses poncelles, les roses seques i les violes.

Fong

Agàric (*confecció amech*).

Fruits

En relació amb els fruits, esmentem entre altres: l'alcaravia, les atzeroles, el cardamom, el comí, els mirabolans (bellerics, citrins, emblics, índics i quebols), les cubebes, els dàtils (*diaphenicon*), el gínjol, la matafaluga, la móra (*diamoron*), els murtrons o murtons, la nou moscada, la nou de xiprer, el pebre (picat i en pols), el pebre llong, la poma, el senet de lluna, el sumac (per a tenyir), els tamarindis i les tàperes.

Llavors o sements

Pel que fa a les llavors, s'enumeren les d'acetosa o agrelles (laxant), d'*agno casto* (aloc o ximbla), d'alegria, d'alexandrina, d'alfàbrega, d'alquequengui, d'abet, d'api, d'aranyó, de bardana, de bèrberis (*Berberis vulgaris*), de brusc, de canyafístula, de carabassa, de càrtam, de caruy, de cascalls negres, de ciselles, de codony, de cogombre, de coriandre o celian-dre, de cuscuta, de fenigrec, de fonoll, de fumastera, de julivert (*petroselin*o), de jusquiàm (herba queixalera, sedant o narcòtic), de lli, de meló, de

moritort, de mostassa, de nigella, d'eruga, de pastanaga, de peònia, de plantatge, de poncem, de rave, de ruda, de síndries, de *Stipa agrestis*, a més del gra alexandri (picat), del gra del Paradís (cardamom) i dels llobins.

Fustes

Descobrim algunes fustes: àloes o *lignum aloes*, brasil, fustet (per tenyir de groc), *lignum sanctum* o palo [santo], raspat o sense raspar, *lignum balsami*, sàndals blancs (picats) i vermells.

Aliments

A més de la referència a nou alburnietes blaves de tenir composta, a l'albúrnica del safrà, a vint pots blancs per tenir conserves, podem indicar: l'arròs, les panses, les prunes d'escaldar, les ametlles amargues, l'ametlló, les avellanes (torrades o no); espècies o condiments i salses com la canyella (de canya, gruell, picada, mitja de canyella), el cardamom, les cubebes, el gingebre, les nous moscades, el pebre, la pols de pebre, el safrà, l'eruga en pa (salsa de l'*Eruca sativa*, amb propietats semblants a la mostassa, barrejada amb sucre, mel, vinagre i pa torrat) i amb mel i les conserves d'agrelles, de flors de romaní, de borratges, de buglossa o llengua bovina, d'esticados, de falzilla, de roses i de violes.

Mel i sucre,¹²⁴ confits i torrons

L'apotecari esdevenia alhora sucrer, confiter i fins i tot torroner, com ho palesen les quantitats de sucre i mel consignades, els confits, dragees,

124. La mel era conservada en gerres grans, d'on era tret amb una espàtula gran. Dins un cofre d'álber, tancat amb clau, de la cambra que donava a la plaça de l'església de Reus, Jaume Solsona tenia 4 pans grans i ½ de sucre aixaropat (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 102, 109, 113, 115, 124). També localitzem un pa de sucre sencer a l'Hospital de Santa Tecla (Isabel COMPANYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 371).

neules i torrons.¹²⁵ S'anoten quatre botetes per tenir mel, l'armari del sucre, la caixa de la pols del sucre, dos carretells per tenir pols de sucre, l'armari de les neules de sucre, dos brocals de fer els presents, onze gerretes de terra per tenir composta, quatre gerretes de tenir carabassat i sucre clarificat, dues vergeres de fer carabassat, neulers de sucre, motlles de fer pinyonada, el motlle dels torrons d'Alacant, un menador de torrons, el perol dels torrons, un altre en poder de mestre Rubió, un tallant, la taula dels torrons i dues més de pedra d'estendre torrons d'ametlla. La llista d'aliments s'amplia amb mel, mel bona, sucre, sucre de pa,¹²⁶ sucre de pa trossejat, sucre candi, sucre roig, mascabados, sucre clarificat, sucre clarificat aixaropat, sucre d'escorsonera, albergínies confites, atzeroles, codonys confitats, cogombres confits, meló confitat, poncems o naronges, composta, confits, dragea [d'ametlles], neules de pasta, pinyonada, torrons d'ametlla, els esmentats d'Alacant, carabassat valencià, codonyat de sucre, composta i confits.¹²⁷

125. A l'apotecaria de Jaume Solsona, podem esmentar: un fogó de terra per fer torrons, una espàtula gran per traure mel i una altra de petita, un incorporador de conserves de fusta amb la mà del mateix material, una espàtula mitjana per als torrons, tres perols grans d'aram per fer torrons i un de petit per torrar avellanes, dos neulers de ferro grans per fer neules i un de petit per fer neules de sucre; a la dels pubills Solanes, una basseteta amb una mà de morter de fusta per mesclar les confitures, un perol per fer torrons, uns neulers per fer neules de sucre, una taula d'aplanar torrons, una espàtula per treure la mel de la gerra, un ratllador per ratllar els codonys i un tallant, i, a la de Miquel de Llescano, un perol d'aram de fer torrons, dos neulers de sucre i tres aplanadores (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 108-110, 113, 114, 122, 124 i 125).

126. En relació amb el sucre, obtingut de la canya dolça o canyamel, Lluís Ponç d'Icard comenta que a l'Horta de Tarragona hom cultivava canyamels «molt bons y ben plenas las canyas», però que no se sabia treure'n tot el sucre al molí (trapig) construït al port —reduït a un terç—, activitat que tanmateix dominaven els moriscos de Gandia. Davant el fracàs, es retornà al conreu dels cànems (Eulàlia DURAN, *Lluís Ponç d'Icard i el «Llibre de les Grandeses de Tarragona»*, Barcelona: Curial, 1984, p. 230).

127. El 9 de gener de 1596, el virrei, el duc de Maqueda, juntament amb la duquesa, família i casa, passà davant la costa de Tarragona, sense desembarcar, en quatre galeres. La ciutat l'obsequià, portant-li presents a Salou, entre els quals contribuïren Magí Vidal, amb 8 ½ lliures de pinyonada de sucre i Ignasi Vidal, amb 9 unces de pinyonada de sucre, 14 ½ lliures de torrons d'Alacant, 10 lliures i 7 unces de dragea fina, 10 lliures de confits de pinyó i 7 lliures i 6 unces de canyella, i Bonet amb 100 pomes (AMT, *Acords municipals de 1595-1596* (144), f. 27r-28v i doc. solt).

Vi blanc del celleret, clarea i hipocràs

Quant a contenidors, trobem quatre carretells i dues botilles per al vi blanc, al celleret, dos botillons per a clarea i vi hipocràs, l'armari del vi hipocràs (cordial, consistent en vi amb canyella, sucre i altres espècies). I, per a l'elaboració d'aquestes begudes dolces, tres maneguetes per fer clarea, les salses per a la clarea i la pólvora de duc (amb canyella, clau i sucre, i, a vegades, amb gíngebre i galanga, per condimentar la clarea de vi). En aquest apartat, hi podem afegir també el vinagre.

Aromàtics o perfums

El perfumador i la cassoleta de les aigües almescades ens traslladen a l'ús d'aigües i altres productes per al cos, per fer cremar i per a la roba: aigua almescada, aigua-ros, aiguanaf, almesc, àloes, benjuí, estorac, mirra, opopònac, sàndals blancs, timiama o ambre.

Cereria

El treball de la cera esdevé força visible als inventaris, tant pels estris emprats com pels materials i els productes resultants. L'espai havia de comptar amb una llar de foc i fogons per a les calderes d'aram i amb nombrosos objectes de fusta i de metall per fer les torxes, els ciris i les candeles. S'hi afegia la cera gomada per als segells dels documents i els exvots que representaven figures o alguna part del cos humà i eren exposats com a prova de devoció i agraïment a les capelles i santuaris pels malalts que havien recobrat la salut.

Així descobrim l'armari de la cera, amb l'aparador, la caixa de la cera, dos cofres de la gansalla —o madeixa per als blens—, els torns i banc de fer gansalla, amb dos cavallets i dos plegadors, dues cassoles per fer gansalla, un torn de tòrcer fil, amb l'agulla de ferro, dues destraletes per trencar cera, lloses —gresol gros de metall amb mànec de fusta, emprat pels cerers—, quatre olles de fondre cera, quatre perols de cera, la coladora de la cera, cinc paners de blanquejar cera, una coladora de llautó, dues croeres i dues olles de fer volva, el perol de la cera blanca, el calderó de fer grum —cera blanca i ben purificada amb què els cerers donen l'última capa a les atxes i candeles—, dos rascadors de ciris, dues talles de ciris, aixes i dos

tallants, la post de la cera gomera, una post de pesar els ciris,¹²⁸ tretze motlles de fer imatges dins una caixa, fil de pubils o blens, gansalla, gansalla d'encerar, gansalla grossa groga, grum de cera blanca, pa de refús groc, refús blanc en pa, refús de cera groga,¹²⁹ atxes,¹³⁰ candeles, candeles de

128. Aquesta precisió enllaça amb la pràctica de prestar ciris, brandons o atxes amb una finalitat concreta, com uns funerals, i a reprendre'ls, tot cobrant per la cera fosa. Així ho confirma l'anotació del clavari de la ciutat el 7 d'abril de 1417: «dats e pagats a l'honrat en Johan Ferrandiç, companyó nostre en lo consolat, quinze sous e dos diners, per dos ciris que cremaren tota una nit, com lo senyor rei [Alfons IV] hic era, e fonch aquella nit que'l senyor rey nos amprà e ns pregà que li haguéssem per a l'endemà CC hòmens e tants lahuts com poguéssem per entrar, si obs fos, al stany del pabordre, prop Salou, hon volia anar a caça de porch. E per ço com era gran nit com nos amprà, no poguem haver dels ciris de la Ciutat e convingué pendre los dits dos ciris de casa del dit Johan Ferrandiç, e foren pesats ans que servissen, e pesaren XIII lliures, VI onçes, e com hagueren cremat tota la nit anant al port e per ciutat ab gran vent que feya, no pesaren sinó VII lliures, axí que falgueren VI lliures e VI onçes, les quals, a rahó de II sous, III diners la liura, valen los dits XV sous, II diners» (AMT, *Acords municipals de 1416-1417* (32), f. 63r, i Emili MORERA I LLAURADÓ, *Tarragona cristiana*, Tarragona: Diputació de Tarragona, 1997, 2a ed., III, p. 53).

129. A Reus, a la botiga de Pere Vilagut, s'hi citen brandons, candeles de cera i candeles blanques, cera nova, cera fosca i fil de borres per a pubils o blens; a la d'en Gebellí, un taulell d'aplanar candeles; a la del mercader Gabriel d'Enveja, un perol estanyat per obrar cera blanca, una roda de ferro per obrar candeles, una esbromadora per obrar cera, tres casseroles i una cullera de terra per a cera; a la de Jaume Solsona, un motlle de fer cera gomada, dues aplanadores de candeles, de fusta, dos perols grans, amb dues anses i tres casses d'aram per fer cera, sis ferrets d'entretallar ciris blancs, amb punta i tres amb corrioles als caps, un fogó gran, una barra i un torn de ferro per fer cera, dos torns de fusta grans i un de petit per fer filera, una olla de terra per fer cera blanca, tres cassoles grans i una olla de terra per fondre cera groga; a la de Pere Solà, a la cambra de la cera, dos perols grans i un de petit, dos fogons de ferro, un colador, una cassa gran i cinc de xiques, una cassola gran i una olla gran d'aram, un taulell, dos torns grans i un de petit per filar cera, una filera de ferro i un taulell amb un calaix; a la dels pubills Solanes, dues aplanadores d'aplanar candeles, dos torns de ferro per fer ciris, una olla d'aram per fer ciris, tres perols d'obrar cera, un dels quals per donar cera verda, tres cassetes per obrar cera, un colador gran per colar cera, una barra de ferro per al torn per fer ciris, dos torns de filar la verga, una filera i un banc per obrar cera, i, a l'apotecaria de Miquel de Llescano, dues peroles d'aram i de terra d'obrar cera, un torn gran de ferro i dos torns de fusta d'obrar cera, un torn de fusta de plegar gansalles, dues fileres d'obrar cera i tres aplanadores (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 105, 106, 109, 114, 117, 118 i 123-127).

130. El 23 de juny de 1601, el consell li havia encarregat seixanta atxes de cera, amb tres camises o capes blanques o de cera blanca, proveïdes d'escudets de paper amb les armes de la ciutat, a 8 sous la lliura de la «diminutió» i a 1 sou per atxa «de les mans y treballs», destinades a la processó de primer de juliol per a la festa de canonització de Sant Ramon de Penyafort (amb la relíquia d'un dit del sant) (AMT, *Acords municipals de 1601-1602* (149), f. 31r-31v i 35v).

sepultura cobertes de blanc, cera blanca obrada, cera gomera o gomada, cera groga obrada, cera groga de pa, cera verda, cera volvejada, crosses, ciris, la capsa de l'or de ciris amb un plegador, or de daurar ciris i quaranta-set presentalles de cera.

Materials per escriure

A més de la cera utilitzada per als segells de documents, s'hi veien hòsties o oblees de cloure lletres i la gerra de la tinta, buida, atès que l'apotecari devia confeccionar quantitats de tinta —amb gales, pega grega, vi-driol i aigua—, d'acord amb el ritme de les demandes.

Pigments, tints i afaits

L'apotecari, com l'adroguer, també venia pigments, tints i cosmètics, destinats als pintors, tintorers i a les dones. En primer lloc, hem de referir-nos a la pedra sobre la qual es molien les pedres i pigments o colors —com ho feien els aprenents dins l'estudi dels pintors— i es preparava la tinta amb el moló.¹³¹ Citem, entre altres: almangra (peròxid de ferro aluminós), arrels d'ancorca, antimoni, blanquet (carbonat de plom, afait o cosmètic), bolarmeni (aprest per a daurar), carmí, sumac i fustet (estelles de sumac, tint groc de llanes i cuirs), grana tinctoria o tinta (cotxinilla, per tenyir la seda de vermell), indi de tenyir (de blau), litargiri, mini, ocre, orpiment (trisulfur d'arsènic, groc clar brillant), or de daurar ciris, panys de plata, terra segellada (o bol armeni), verdet, vermelló...

Plantes

Sens dubte el regne vegetal és el que aporta el major nombre d'elements, sovint vinguts de terres llunyanes: absenta o donzell, acetosa o agrella, *agno casto*, àlber, albergínia, alcaravia, alegria, alfàbrega, àloe (sèver), àloes, alquequengi, altea o malvins, ametller, ancorca, anet, api, aranyoner, aristolòquia, àrnica, arròs, artemísia, atzarí, atzeroler, avellaner, avet, bardana,

131. A la botiga dels pubills Solanes, s'hi anotà igualment una pedra marbre per molre les pedres amb el moló (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 123).

bèrberis, betònica, bistorta, borratja, briònia, bruc, buglossa o llengua bovina, camamilla, camforer, canya de sucre, canyella, carabassa, càrabe, cardamom o grana del paradís, carlina, càrtam (safrà bord, safranó o alasfor), cascall negre, càssia o canyafístula, celiandre o coriandre, centaurea, cirerer, citrins (mirabolans), codonyer (codony), cogombre, col, coloquinta o coloquintida (*Citrullus colocynthus*), comí, coral·lina, coriandre, cost, crinum, *crocus* o safrà, cubeba, cúrcuma, cuscuta, dauradella, dictam, drago, el·lèbor (blanc i negre), endívia o xicoira, epítim, escabiosa, escamonea, escilla o ceba marina, escorçonera, escordi, espígol, esquinant, esticados, estorac, *eupatorium*, falzia, fenigrec, filipèndula, fonoll, fumisterra, genciana, gingebre, ginjoler, girofle (clavells), gram, guixa, herba de Sant Joan, heura, *hypocistis* o frare d'estepa, hisop, *indigofera tinctoria* (indi de tenyir), iva artètica, julivert, jusquiam, *lignum sanctum* o palo santo, llentiscle, lletuga, lli, llimoner, lliri (blanc i blau), llobí, llor, llúpol, magraner silvestre, mata, matafaluga, melilot, melissa o tarongina, meló, menta, morera negra, moritort, mostassa, murta, nard, nenúfar, nepta, *nigella* (comí negre), olivera, opopònac, orenga, eruga, palmera datilera, pastanaga o *daucus*, peònia, pi, piretre, plantatge, polipodi, poncemer, raïm, rave, regalèssia, romaní, rosa (alexandrina i vera), ruda, ruibarbre, safrà, sajolida, sàlvia, sàndal (blanc i vermell), sarsaparrella o aritja, sassafràs, saxífraga, senet, serpoll, server, síndria, *stipa agrestis*, sumac, tamarindi, taperera, tàpsia, taronger, timó, tormentil·la, tragacant, turbit, valeriana, verdolaga, viscarsi o vesc, viola, xiprer i zedoaria.

Substàncies d'origen animal

Sobresurten les següents: almesc, banya de cérvol cremada, cantàrida (insecte *cantharis vesicatoria*, sec i polvoritzat), carmí o grana tintòria o tinta (matèria colorant extreta de la cotxinilla), cera, oli de cucs, corall (blanc i vermell), espodí (òxid de zinc obtingut per sublimació, vori calcinat), oli d'escorpins, oli de guineu, llana succida o llana sense rentar, femta de colom, *lapis lincis* (pedra formada de l'orina del linx), femta i oli de llangardaix,¹³² llard dolç, mantega de vaca, rasura de vori, sèu d'ós, sèu de vaca, a més de la repulsiva mòmia (de cadàvers humans).

132. A l'obrador de Guillem Metge, hi localitzem igualment la pedra de linx i la femta de llangardaix (M. OLIVAR, «Noves precisions...», p. 123).

Minerals

Entre els nombrosos minerals o considerats com a tals (ambre) citem: almangra, alum cremat (deshidratat), alum de plom (de ploma, sulfat d'alúmina i ferro), antinomi, argentviu, arsènic (groc o orpiment i vermell o realgar, tòxics), blanquet, bol armeni, bòrax, caparrós o sulfat ferrós hidratat (vidriol verd),¹³³ cristall, gemmes, granats, pedra hematites (pedres d'estancar sang, òxid fèrric),¹³⁴ jacints, lapislàtzuli (rentat), lapis sanguinària, litargiri (òxid de plom), maragda (*limonata ex maragdis*), mini, ocre, or (de daurar ciris), pedra armènia, perles o margarites preparades, plata, plom, plom cremat, sal gemma, salnitre, sardins o sardònixs, sofre de canó, sofre groc, sublimat o argentviu sublimat, *terra sigillata*, tutia (òxid de zinc), verdet, vermelló i vidriol.

Recipients, estris i mobiliari

La relació d'objectes ens ofereix una visió força completa de la botiga. S'inventarien recipients de terra: xaroperes, albúrnies, quinze de grans d'ungüents, una del safrà i nou alburnietes blaves de tenir composta; un càntir per a l'oli rosat comú i dos untats de trementina d'avet; quatre cassoles d'ungüents, una de xarops i una cassoleta de les aigües almescaades; gerres envernissades, tres amb trementina d'avet, dues de dues anses per a olis, la gerra de la tinta, tres gerres de boca ampla, tres de verdes i cinc barcelonines, quatre gerretes de tenir carabassat i sucre clarificat, la gerreta de les bromes i onze de terra per tenir composta; trenta olletes de terra; vint-i-set poms d'olis; pots: seixanta-vuit pots de confeccions i ungüents,¹³⁵

133. El 1602, els mercaders Giminells adquiriren 47.764 roves de caparrós per 11.941 lliures (a 5 sous la rova) d'Eleonor García d'Alcorisa (Terol) i l'any següent n'obtingueren novament de Pedro Ballesteros, mercader del mateix lloc, i de Francisco Español, d'Andorra de Terol (Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *Tarragona en crisi...*, p. 76 i 77).

134. En l'inventari de la casa del notari de Tarragona Pere Pocurull (1592), dins un caixonet un estronca-sang, guarnit al cap de plata, acompanyava cinc rodets de deixuplines també de plata (Isabel COMPANYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 268).

135. A la casa del donzell Aparici d'Homedes, s'anotà la presència d'un pot blau d'apotecari i entre els béns de Paula Saporta, un pot d'especier, pintat de blau (Isabel COMPANYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 494 i 665).

vint de blancs per a conserves, cent seixanta-vuit de llargs d'arrels i sements o llavors, un pot amb trementina, cent deu de cordials i seixanta-sis potets de terra blancs.

També recipients de vidre: vint-i-tres ampolles grans (nou dels suc, amb forma de ceba i sis sense guarnir), trenta-quatre de mitjanes (vuit, també dels suc) i dotze de petites (dos de guarnides); seixanta-quatre barrals (tretze de grans, cinc dels quals guarnits, sis de mitjans guarnits, tres de petits guarnits) i trenta-vuit barralets; dues-centes noranta-tres canadelles o setrills; dos brocals de fer els presents; vuit castanyes guarnides, xiques i grans; una albúrnica per tenir estorac i una altra per a trementina; vint pots de vidre de parar i seixanta-quatre potets de vidre i de fusta; dos carretells per a la pols de sucre; quatre botetes per tenir mel; cent setanta taps de fusta als pots grans; una boteta per tenir trementina; dos botillons per a clarea i vi hipocràs;¹³⁶ quatre carretells i dues botilles per tenir vi blanc, al celleret.

La llista continua amb vuitanta-vuit macs d'aixarops i aigües; vint-i-tres macetes (dotze per a decoccions); dos dessecadors de píndoles o pindolers; maneguetes (embuts o sacs de forma cònica invertida, de tela o altra matèria flexible, per colar o trasbalsar líquids); un torn de tòrcer fil, amb l'agulla de ferro; la caixa de la pols del sucre, una caixa del tarat i una altra del gruell de canyella; un fogó d'aram, amb peus alts de ferro; quatre tamisos i sis sedasets; la post de pesar els ciris; un menador de torrons; un tallant; quatre perols de cera; dos torns de ferro, amb barres; el calderó de la cisterna; un perfumador; neulers de sucre i cinc paners de blanquejar cera (al sol).

Pel que fa al mobiliari, localitzem: dos cofres de la gansalla o madeixa de fils de cotó per fer els blens; vint-i-nou caixons grans pintats; vint caixons de brocats i daurats; trenta-un caixonets d'emplastres i onze més de dinades; el taulell de la botiga; l'armari del sucre; els armaris dels cordials i del vi hipocràs;¹³⁷ l'armari de la cera, amb l'aparador; l'armari de les

136. Ramon Jordi recull que, el 1619, Francesc Pelegrí, apotecari d'Arbúcies, podia vendre aiguardent «et alia vina composita», dolços, confitures, neules, hipocràs i clarea (Ramon JORDI, 1997, p. 165).

137. El 1591, entre els béns del cavaller Onofre de Mediona, s'inventarià a la sala una caixa quadrada, a manera d'armari, amb pany i clau, dins la qual hi havia dos pots de conserva, un potet de triaga (antídot, la preparació del qual requeria un gran nombre de substàncies —fins a setanta-cinc—, encara que variable) i una capsa amb una mica de midó (Isabel COMPANYYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 222 i 238).

ampolles; prestatges; tres caixes (de la canyella, de les espècies i de la cera); el caixó del taulell de la canyella; l'armari de les neules de sucre i el cofre de la cuina; vint-i-cinc capsos llargues de lledoner, daurades; una capsa obrada i una de quadrada; la capsa de l'or dels ciris, amb un plegador; seixanta-una capsos d'electuaris de lledoner, daurades; trenta capsos de cordials; la capsa de la canyella de l'armari de la cambra i un espatuler, amb vuit espàtules i dues culleres. Hi hem d'afegir dos ratlladors, una pinteta, cinc picadors, dues talles de ciris i atxes i dos tallants.

Entre les operacions realitzades a l'obrador destacava la destil·lació, per obtenir diferents tipus d'aigües medicinals (emprades també com a perfums i per a usos culinàries) i aiguardent. Assenyalem igualment els alambins d'aram, amb les seves graelles de ferro i els caps de plom.¹³⁸ S'hi relacionen també dos lliuradors; tretze bacines de llautó, dotze bacines de parar — a la botiga —, la de l'arròs, la bacineta del caixó; el perol dels torrons; quatre olles grans i dues paelles d'aram; tres perols mitjans, tres de petits; casses; el perol de la cera blanca; tres cassoles d'aram per fer aixarops i dues per fer gansalla; el calderó de fer grum; lloses; la coladora de la cera i una de llautó; dos rascadors de ciris; un rall de ferro; quatre olles de fondre cera; dues olles de fer bolva i l'olla de les infusions; vint taps de llauna; una xeringa d'estany, amb el seu estoig; un perol de fer torrons; quatre mans de morter de fusta; quatre crueres; la post de les tauletes; onze menadors; la post d'aplanar; quatre esplanes; les taules dels torrons; dues taules de pedra d'estendre torrons d'ametlla; motlles de fer pinyonada; una espàtula gran de ferro; una copa gran d'aram; vergeres de fer carabassat; la post de la cera gomara; torns i banc de fer gansalla, amb dos cavallets i dos plegadors; dues fileres de ferro; dues destraletes per trencar cera; la pedra de moldre, amb el moló; tretze motlles de fer imatges dins una caixa; dos fogons grans de costelles; el motlle dels torrons d'Alacant; un morter gran; dos morters mitjans; tres morters pindolers; mans de morter de ferro; un morter gran de pedra i un per a ungüents; el llumener

138. A l'obrador de Pere Vilagut, s'hi trobà un alambí d'estany; a la botiga de Jaume Solsona, una olla d'aram petita per fer aiguardent, amb els seus canons i dos alambins més, amb olles d'aram i cofes de plom, i, a l'apotecaria de Miquel de Llescano, dos alambins d'aram (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 105, 108 i 125). A l'Hospital de Santa Tecla, s'esmenten tres alambins d'aram encastats a la xemeneia, amb els cobertors de plom (Isabel COMPANYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 371, 456 i 668).

gros de la botiga;¹³⁹ les balances grans de la rova, amb el canastó o calastó; les balances grans del taulell; un pesador, amb una grua de ferro; balances de mà marcal, amb el canastó, balances de mà franceses; dotze lliures (4,8 kg) de pesos de ferro; una lliura de pesos d'unces i mitges unces; unes balances amb canastó dins el dracmer, unes altres de pesar grans i algunes dracmes (el gra equivalia a un gra d'ordi o 0,046296 g i la dracma, a la novena part d'una unça o 2,777 g); pesos de pedra (mig quarter, dues roves senzilles i una de mitja rova), i una romaneta.

L'import dels medicaments, simples i compostos, ascendí a 723 lliures, 17 sous i 5 diners. Quant als mobles i eines de la botiga sumaren 451 lliures, 3 sous i 6 diners, que, juntament amb la quantitat anterior, donà un total de 1.165 lliures i 11 diners, els quals serien satisfets per Josep Flores o Floris, de Tortosa.¹⁴⁰

L'apotecari Ignasi Vidal, que després de la venda del contingut de la botiga acabà convertint-se en mercader, vivia en una casa de la plaça de la Pescateria. Aquesta limitava amb la casa que abans era del notari Jaume Sentís i que després passaria al també notari Joan Feliu Andreu i la seva muller i posteriorment al cantor Jeroni Fàbregues. I limitava també amb la casa de la vídua de Miquel Vila, la qual abans havia estat un hostel, i per darrere amb la casa de Gabriel i Andreu Tarifa, pagesos.

Segons l'inventari de 1610, a l'entrada d'aquesta casa hi havia un morter de pedra, gran. A la botiga vers el carrer, sota els estudis, unes balances grans d'aram, amb canastó i unes altres de comunes i tres carretells de tenir mel. Al primer estudi de mitja escala, una romana, amb el piló de ferro. A la quadra oberta a la plaça, dins una arquimesa, set anells d'or i pedres, inclòs un segell. A l'oratori, una cassoleta d'olor, guarnida d'aram. Al rebost, sobre la cuina, dos alambins de terra, una xeringa d'estany amb la caixa de cuir i dos barrals de vidre amb els taps d'estany.

139. A la botiga dels pubills Solanes, s'hi veia un candeler de coure de sis branques (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 123).

140. Una època del 6 d'octubre de 1617, relativa al pagament per part de l'apotecari Joan Bover de 97 lliures i 10 sous, com a complement de 900 lliures, a favor de la vídua d'Ignasi Vidal i dels tutors dels pubills, ens revela que corresponia a una consignació efectuada a la Taula de Canvi i Dipòsits de Tarragona pel també apotecari Josep Flores, el 20 d'octubre de 1608 (AMT, doc. solt 27/582).

Quant als productes i aliments, localitzem: una atxa de cera blanca; un sac d'arròs, una caixa de fusta mitjana amb quinze roves; quatre lliures de pols de sucre, que valien 76 lliures, 9 sous i 8 diners; una caixa de pi, per tenir fruita, amb unes poques panses; un gerro, amb tres roves; vint-i-tres lliures i sis unces de canyella i una atxa de cera blanca. En darrer lloc, citem els documents següents: un censal de 80 lliures i pensió de 80 sous, a pagar anualment el 9 d'agost, de la confraria dels sants Cosme i Damià; un llibre gran titulat *Llibre major quart* dels deutors, amb cobertes de cuir, el *Manual quart, ab lo qual estan continuats los deutes de la botiga de apotecari de medicines, cera y confitures*, el *Manual quint, en lo qual estan continuats deutes de negoci de mercaderies y altres coses*, un *Manual segon y tercer*, el *Manual tercer*, quatre *Libres majors*, dos esborranys, el *Llibre major de la botiga de mossèn Dionís Vidal*, apotecari de Montblanc,¹⁴¹ amb cobertes de pergami, i vuit llibres de medicina.

Ignasi Vidal posseïa una altra casa, amb la botiga d'apotecari, al carrer de la Merceria, situada entre les cases del caputxer Pere Palau i el castell de l'Arquebisbe, a la part posterior. I una tercera casa al carrer de Sant Pere, entre les cases de na Moiana i d'Antoni Serra i la de la vídua Oller, al darrere. Era igualment propietari d'una botiga del port, entre els mercaders Pere Altarriba i Miquel Ferrer i, per darrere, amb l'hort del degà, que havia estat de Montserrat, on eren guardats cent sis cafissos de sal, una romana amb el piló que servia per pesar fins a sis roves i mitja, un garbell de pesar bacallà, una quartera de mesurar sal, cinc pales, dues-centes setanta pannes de suro, vuit carretells de mitja càrrega, dues mesures velles per mesurar sal, dues botetes, una de les quals amb sal mòlta, i nou estores. Compartia, a més, una botiga de draps amb el mercader Joan Cabestany. A casa seva es trobaren 225 lliures i 11 sous i un llibre, on constava que tenia a la Taula de Canvi de Tarragona 549 lliures, 14 sous i 7 diners.

El 2 de març de 1619, a l'encant dels seus béns hi trobem dos càntirs d'aram venuts als Pobres infants orfes, quatre bacines de llautó i una almor-

141. El montblanquí Dionís Vidal satisfecia anualment 3 lliures a l'Hospital de Tarragona, per la marmessoria del pagès Bernat Duxell o Dusell (Isabel COMPANYYS FARRERONS, Montserrat SANMARTÍ ROSET, *El primer llibre d'inventaris...*, p. 419). El 10 de febrer de 1592, un dia després d'haver passat per la botiga de l'apotecari Mateu Bellissén, al carrer Major de Montblanc, el lloctinent de protometge efectuà la visita de la botiga de l'apotecari Dionís Vidal, situat a la plaça Major, en la qual trobà pólvores cordials, confeccions cordials i solutives, xarops, ungüents, píndoles, olis i emplastres (AHPB, *Llibre de visites del Protometge*, 1591-1592, s. f.).

ratxa d'aram. En l'inventari dels béns de la seva vídua, Anna Mercer, de 19 de març de 1625, s'hi sumen una caixa de fusta vella amb un cuir de portar canyella, dos morters de pedra grans, set llibres de comptes més un de deutes i altres de la botiga que ja figuraven en l'inventari del seu marit, dos pams d'atxes de cera groga, dues ànimes de ferro de ciris de la Seu, uns alambins, un ferro per fer i polir bunyols i unes balancetes de pesar almesc.

El maig de 1625, a l'encant, s'hi esmenten: un morter de pedra (de 8 sous i 6 diners), uns neulers vells i dues ànimes de ferro (per 1 lliura, 10 sous i 6 diners), una manegueta de fer clara, dues ànimes de ferro de fer ciris a la Seu, uns neulers, dos banquetes per a atxes (14 sous i 4 diners), una caixa amb calaixons (1 lliura, 18 sous i 6 diners), un cofre bombat per tenir neules (venut al droguer Josep Traver per 1 lliura i 16 sous), una caixa tombada per a canyella, una gerra de tenir oli (10 sous), dues bacines de llautó (1 lliura i 11 sous), unes balances i balancetes petites, amb el trabuquet i pesos, un canastó, unes balances grans d'aram, dues balancetes, amb molts pesos dins una capsa, un morter de coure, amb la mà, i una romana de ferro, amb el piló de bronze.

Operacions i feines diverses

A través dels objectes i de petites referències s'indiquen algunes de les múltiples operacions dutes a terme per l'apotecari o els seus aprenents: assecar (flors i herbes), passar pel sedàs, garbellar (amb garbell d'espert), colar (clarea amb mànegues), tamisar, picar dins el morter de pedra gran (herbes), polvoritzar, raspar (palo santo), fer unguents dins el morter, moldre amb el moló sobre una pedra marbre, escaldar, bullir (xarops), fer decoccions, esbromar (gerreta de les bromes), fer infusions, clarificar (sucre, fer clara), fer olis, destil·lar (fer aiguarent i aigües destil·lades i medicinals o cordials), treure mel de la gerra amb una espàtula gran, trasbalsar pólvores o llavors a la balança amb el lliurador, pesar (simples, medicaments, amb balancetes, els ciris), premsar (per obtenir sucs), trossejar (sucre), dessecar (píndoles), fer píndoles (amb el pindoler), fer tauletes (dins una pastera, amb menadors de fusta i tallant-les amb ganivetes), fer trociscos, fer emplastres o pegats (damunt pedres planes, emplastrar amb l'espàtula),¹⁴² fer lletovaris (amb mel), fer xarops (dins perols), aixaropar,

142. Trobem dos malaxadors de pegats a l'apotecaria de Jaume Solsona (Salvador VILASECA ANGUERA, *Metges, cirurgians...*, p. 109).

torrar (avellanes dins bacines i perols), coure (mel), remenar (la mel i la pasta de torró amb els menadors, amb l'espàtula), fer torrons (dins perols grans d'aram), estendre o aplanar (torrons, amb una espàtula sobre una taula de pedra o un taulell de noguer), fer neules (abocant la pasta dins els neulers), emmotllar (pinyonada, cera), fer carabassat, fer conserves, incorporar (conserves dins un incorporador de fusta, amb la mà), fer confitura (dins un perol d'aram), confitar (fruites, coent-les amb mel o sucre clarificat), fer tinta, ratllar (codonys o poncems), trencar cera (amb destraletes), fondre cera dins olles sobre fogons de ferro, obrar cera (amb un torn o roda per a obrar candeles), colar cera, blanquejar cera dins paners, cobrir de cera blanca, rascar ciris, aplanar ciris i candeles amb aplanadores sobre el taulell, tòrcer fil, fer gansalles, tirar gansalles (de la cera), tallar (els blens de candeles amb tallant, tauletes amb ganivetes, regalèssia), fer volva, fer grum, refredar (amb neu, aigües gelades), plegar les làmines o panys d'or, dispensar (composicions) i un llarg etcètera.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1599, juny, 30. Barcelona

Privilegi de Felip III, en què aprova la constitució del Col·legi de doctors en medicina, apotecaris i cirurgians de Tarragona, sol·licitada per l'apotecari Ignasi Vidal, síndic de la confraria dels sants Cosme i Damià, formada pels membres d'aquelles professions de la ciutat.

ACA, Cancelleria, registre núm. 4.879, f. 7r-10v.

Civitatis Tarrachone seu verius Confratrie sanctorum Cosme et Damiani.

Nos, Philippus, Dei gratia rex Castelle, Aragonum, Legionis, utriusque Scicilie, Hierusalem, Portugalie, Ungarie, Dalmatie, Croatie, Navarre, Granate, Toleti, Valentie, Galletie, Maioricarum, Hispalis, Sardinie, Cordube, Corsice, Murcie, Giennis, Algarbii, Algesire, Gibraltaris, insularum Canarie nechnon Indiarum Orientalium et Occidentalium insularum ac terre ferme, maris Oceani, archidux Austrie, dux Burgundie, Brabantie, Mediolani, Attenarum et Neopatrie, comes Habsburgii, Flandrie, Tirolis, Barchinone, Rossilionis et Ceritanie, marchio Oris-tani et comes Goceani, quia realis favor tunc debet esse propentior et amplior cum iustis populorum et subditorum suorum supplicationibus imploratur eis precipue que ipsorum populorum et subditorum suorum supplicationibus imploratur com-modum et utilitatem respiciunt, hinc est quod per fidelem nostrum Ignatium Vidal, pharmacopolam, civem civitatis nostre Tarrachone, syndicumque Confratrie sanc-torum Cosme et Damiani medicine doctorum, chirurgorum et pharmacopolarum eiusdem civitatis Tarrachone, de cuius syndicatu et potestate plene nobis constitit et constat, fuerunt nobis oblata et inscriptis humiliter presentata quedam capitula in forma supplicationis quorum tenoris, unus post alium, sub his sequuntur verbis:

Senior, per lo molt que convé al benefici universal y particular dels habitants y poblats en la ciutat y vilas del Camp de Tarragona que los metges que han de

curar de llurs persones les malalties que Déu és servit donar-los y los apothecaris y chirurgians qui han de ajudar a dites curacions sien hàbils, idòneos y quals se deu a bé que per los cònsols y veguers de la dita ciutat de Tarragona sie estada concedida molt temps als dits metges, apothecaris y chirurgians facultat de tenir una Confraria sots invocació dels gloriosos metges sanct Cosme y sanct Damià y de aiuntar-se en la capella de Corpus Christi, en les claustres de la Seu de Tarragona constituïda y fundada, ahon tractan, ordenan y disposen les coses que, per bona administració de la medicina, convé, tota via perquè algunes persones, les quals a penes no han practicat de apothecaris¹⁴³ ni de la art de cirurgia, se atrevexen en lo dit Camp de Tarragona voler tenir botigas y fer de apothecaris y chirurgians, en notable dany dels malalts qui de llurs botigues són forçats haver de pendre medicines per no haver-n'í altres, per ço y altrament Ignasi Vidal, apothecari, syndic de la alt mencionada Confraria, a Vostra Reial Magestat supplica sie de son servey concedir y atorgar als dits metges, apothecaris y chirurgians¹⁴⁴ qui vuy són en la ciutat de Tarragona y per temps seran facultat de erigir un Col·legi, del qual sien priors un metge, un apothecari y un cirurgia, eligidors per la maior part de dits confreres y lo endemà de la festa dels dits gloriosos sanct Cosma y sanct Damià, que és a vint-y-set de setembre, los quals tinguen càrrech de mirar per lo que convindrà a dit Col·legi, tant en fer exhigir y cobrar les rendes y altres emoluments de dit Col·legi com en junctar, sempre que aparegue convenir los col·legiats qui vuy són y per temps seran, y ordenar lo que serà necessari y convenient per dit Col·legi y conservació de la bona medicina. Plau a sa Magestat. Ítem, plàcia a Vostra Magestat concedir y atorgar que los apothecaris y chirurgians que voldran exercir la art de apothecari y cirurgia, axí en la ciutat de Tarragona com en les viles del Camp, ans de ésser admesos de tenir botiga y excercir dita art, haien de ser exhaminats per lo Col·legi predict y, fins a tant haien subit dit exhamen, no sien admesos a fer dites arts, encara que los tals haguessen obtingut privilegi del prothofísich ni de altri, per lo abús que's fa per dit prothofísic en donar privilegis a tothom qui'n demana, sens fer deguda experiència de llur suficiència y doctrina. Plau a sa Magestat, sens preiudici del dret degut al prothofísic en lo examen.

Ítem, plàcia a Vostra Magestat statuhir y ordenar que ningú pugue fer de metge ni receptor en lo dit Camp y vegueria y ciutat de Tarragona que no sie doctor en medicina o bachiller de universitat aprovada, y haien de fer ostentió dels privilegis que tindran del grau que obtindran per a que los priors de dit Col·legi fassen examen, si són ben despedits o no, y ans de ésser admesos a receptor haien de ser agregats a dit Col·legi. Plau a sa magestat ab que no's fase preiudici al dret degut al prothofísic en lo examen y per donar bona forma en què les botigues dels apothecaris, tant de dita ciutat com del Camp y Vegueria de Tarragona, estiguen provehi-

143. *Ratllat* y chirurgians facultat de tenir una Confraria sots invocació dels gloriosos metges sanct Cosme y sanct Damià.

144. *Ratllat* en notable dany dels malalts.

des de les drogues y aygües y altres medicaments, axí simples com composts que són necessàries per a la art de la medicina y curatió dels cossos humans.

Plàcia a Vostra Magestat concedir y atorgar que, una vegada cada any, puguem y haien los priors del dit Col·legi elegit un metge y un apothecari de dit Col·legi, prestat per ells primer jurament en mà y poder dels veguers de la dita ciutat y a costes y despeses del dit Col·legi visitar les dites botigues y, no trobant aquelles com se deu provehides o trobant ser les dites medicines, axí simples com compostes, sofisticades y no bones, puguem ser llancades o cremades, de manera que no puga ninguna persona aprofitar-se de ellas. Plau a sa Magestat, absent lo prothoffsic y no altrament. Ítem, encara que los comptes de les medicines sien de dret romà molt privilegiats, ab tot supplica lo dit syndic a Vostra Magestat sie servit concedir y atorgar al dit Col·legi que les medicines que seran preses per algunes persones defunctes, taxades que seran, ab la forma acostumada, sien exequitades, no obstant qualsevol oppositions fetes per llurs mullers, per rahó de llurs drets y de altres pretenents ser privilegiats y tenir hipotecas en los béns de dits defuncts, tant tàcitas com expressas. Plau a sa Magestat, pus la exequitió se faca per lo official ordinari qui toca, supplicando nobis humiliter ut capitula preinserta et unumquodque eorum sibi dicto nomine et seu dicte Confratrie sanctorum Cosme et Damiani medicine doctorum, chirurgicorum et pharmacopolarum et eius singularibus, presentibus et futuris, concedere dignemur nostraque animadvertentes preinserta capitula, que, visa et recognita, de nostri mandato, fuerunt per magnificum et dilectum consiliarium nostrum Antonium Oliba, utriusque iuris doctorem, ex cuius relatione nobis constitit et constat pro bono regimine dicte Confratrie et eius singularum expedire eius supplicationibus inclinati capitula predicta et unumquodque eorum, iuxta decretaiones et respotiones in calce eorum et cuiuslibet eorum factas dicte Confratrie et eius singularibus, presentibus et futuris, concedere decrevimus, prout per presentem de nostra certa scientia deliberate et consilio concedimus, laudamus et approbamus ac nostre regie concessionis munimine et providimus roboramus auctoritatemque nostram regiam interponimus et decretum, quo circa illustribus spectabilibus venerabilibus nobilibus et magnificis dilectis consiliariis nostris quibuscumque locumtenentibus et capitaneis generabilibus nostris in dictis nostris regnis Aragonum et Valentie et Principatu Cathalonie et comitatibus Rossilonis et Ceritanie cancellario vice cancellario regenti cancellariam doctoribus nostre Regie Audientie regenti offitium nostri generalis gubernatoris et gerentibus vices eiusdem baiulis generalibus et procuratoribus regiis nechnon prothonotario nostro et eius locumtenenti, viccariis, baiulis, subviccariis, subbaiulis, algutziriis, vicariis et portariis acceris quibuscumque offitialibus nostris constitutis et constituendis et eorum locatentibus seu offitia ipsa regentibus, presentibus et futuris precipimus, iubemus ad incursum regie nostre indignationis et ire peneque florennorum auri Aragonum mille nostris inferendorum erariis quod preinserta capitula et eorumquolibet ac omnia et singula in eis et eorum quolibet contenta dicte Confratrie et eius singularibus presentibus et futuris teneant firmiter et observent tenerique et observari inviolabiliter

faciant, per quos decet cauti sevis agere fieri ve permittere aliqua ratione seu causa se dicti officiales et subditi preter ire et indignationis nostre incursum penam prepositam cupiunt evitare, in cuius rei testimonium presentem fieri iussimus nostro regio communi sigillo pro nostri locumtenentes et capitanei generales presentis Principatus Cathalonie comitatumque Rossilionis et Ceritanie utuntur inpendenti munitam, quia in promptu non est sigillum regium comune nostrum. Datum in nostra civitate Barchinone, die ultima mensis iunii, anno a Nativitate Domini millesimo quingentesimo nonagesimo nono regnorumque nostrorum anno secundo.

Yo, el rey.

Dominus rex mandavit mihi, don Petro Franquesa, visum per Covarrubias, vicecancellarium Sabater, regium cancellarium Fontanet pro generali thesaurario et me, conservatorem generalem.

Vuestra Magestad concede por privilegio a la Cofradía de los médicos, cirujanos y boticarios de Tarragona los capítulos aquí contenidos.

2

1599, octubre, 22. Tarragona

Nomenament de Cristòfor Ferran, doctor en medicina, Ignasi Vidal, apotecari, i Bernat Tomàs, cirurgià, priors anuals del Col·legi de Doctors en Medicina, Apotecaris i Cirurgians de Tarragona recentment creat, com a síndics, ecònoms i procuradors d'aquest.

AHT, Fons notarial de Tarragona, 79. Bernat Gendre, *Llibre d'aprisies*, 1599 (f. 311r-313v)

Die veneris, XXII octobris et anni predictorum MDLXXXVIII, Tarracone. Convocato collegio doctorum in medecina, phormocopolarum (sic) et chirurgorum civitatis Tarracone, noviter erecto ex regio privilegio eisdem concessio per Sacram Catholicam et Regiam Magestatem Philippi, Hispaniarum regis nunc regnantis, in pergameneo scripto, dato in civitate Barchinone die trigesima mensis iunii proxime preteriti, quodam regio sigillo, cera vermilia impressso, cum filis cericeis rubei croceique colorum impendenti munito, cum signo de registrata, more Regie Cancellarie expedito, quod Collegium antea Confratria sanctorum Cosme et Damiani appellabatur et congregato in capella sacratissimi Corporis Domini Nostri Iesu Christi, in claustris Sedis Tarracone constructa, ad vocem infrascriptorum priorum anno presenti dicti Collegii, more et loco solitis, in quo intervenerunt et presentes fuerunt magnifici et honorabiles Christoforus Farran, medicine doctor, Ignasius Vidal, phormocopola, et Bernardus Thomàs, chirurgicus, priores anno presenti dicti Collegii, Petrus Vidal, Franciscus Picayre, medicine doctores, Franciscus Carrera, Seraphinus Vidal, Ioannes Sirera, Maginus Vidal et Iacobus Sabater, phormocopole, Bartholomeus Fort, Ioannes Anglès et Ludovicus Fort, chirurgici, et Balthasar Gaval-dà, candelerius, cives Tarracone, omnes collegiales dicti Collegii, collegium predic-

tum doctorum in medicina, phomocopolarum et chirurgorum dicte civitatis Tarracone, pro infrascriptis et aliis dicti Collegii negotiis tenentes, facientes, celebrantes et representantes, tanquam maior et sanior pars et plusquam due partes collegialium presentium dicti collegii, gratis, et cetera, citra revocationem, et cetera, fecerunt, constituerunt, crearunt et solemniter ordinarunt eorum et dicti Collegii syndicos, economos et procuratores certos, et cetera, ita tamen, et cetera, dictos Christoforum Farran, Ignasium Vidal et Bernardum Thomàs, priores anno presenti dicti Collegii presentes, et cetera, ad videlicet, pro dicto Collegio et ipsis constituentibus collegialibus eiusdem et illorum nomine, agendum, ducendum, tractandum, prosequendum, procurandum et fine debito terminandum usque ad sententiam diffinitivam inclusive et illius totalem executionem omnes et singulas ac quascunque causas sive lites, questiones et controversias, motas et movendas, principales et appellatorias, que sunt seu fore sperantur inter dictos constituentes collegiales et dictum Collegium et Collegiales eiusdem agentes vel deffendentes, ex una, et alias quasvis universitates, comunitates, corpora, collegia et singulares personas agentes vel deffendentes partibus, ex altera, quibusvis nominibus, rationibus, iuribus, titulis sive causis quocunque nomine censeantur, et pro his et eorum occasione ac alias coram excelentissimo domino regio locum tenente presentis Principatus Cathalonie et in eius Regia Audientia et magnificis dominis doctoribus dicte Regie Audientie et coram quibusvis aliis dominis officialibus, iudicibus et personis, tam ecclesiasticis quam secularibus et tam regiis quam aliis quacunque, auctoritate et officio fungentibus et functuris et in eorum et cuiuslibet eorum curiis et consistoriis ac alibi ubi expediat comparendum et interessendum emparas, sequestrationes, et cetera, fieri faciendum, et eas cancellari et annullari ac tolli faciendum et consentiendum de iure dictorum collegialium constituentium et dicti collegii et collegialium eiusdem ponendum, docendum et probandum iusque et iure super bonis et iuribus dicti Collegii firmandum ipsaque bona pro inde obligandum, et cetera. Fiat cursus litis large, iuxta cursum causarum et ordinem iudicarium, cum protestatis expressis iurandi de calumnia cautiones quascunque prestandi et substituendi et demum, et cetera, promisserunt habere ratum, et cetera, non revocare sub bonorum et iurium dicti Collegii omnium obligatione, et cetera, firmaverunt.

Testes, honorabiles Ioannes Navarro, piscator, et Ioannes Cases, habitatores Tarracone.

3

1604, gener, 2. Tarragona

Inventari de la botiga de l'apotecari Llorenç Sabater, a la seva casa de la plaça de la Pescateria, entre les cases de Pere Joan Canals i Josep Arboç i per darrere, el castell de l'Arquebisbe.

AHT, Fons notarial de Tarragona, 88. Francesc Reverter, *Inventaris y encants*, f. 448r-449r.

Die secunda mensis ianuarii, anno a Nativitate Domini millesimo sexcentesimo quarto.

Inventarium factum de bonis que fuerunt honorabilis Laurentii Sabater, apothecarii, civis Tarracone, et Hieronime, eius uxoris, deffunctorum, receptum ad instansiam honorabilis Iacobi Sabater, etiam apothecarii, filii sui, post mortem dicte Hieronime, eius matris, que de vita sua habebat usumfructum in dictis bonis. Et, morte eius secuta et finito dicto usufructu, fuit receptum dictum inventarium de bonis que inveniri potuerunt in eius domo, quod cepit exordium die secunda mensis ianuarii, anno Domini millesimo sexcentesimo quarto, et cetera.

Et primo, una casa a la plassa de la Pescateria, affronte de hun costat ab casa de Pere Joan Canals, de altre costat ab casa de Joseph Arbós y detràs ab lo castell del Senyor Archebisbe, per la qual ne fa densals (sic) vint lliures y quatre sous, ço és, als pobills Selmas sinch lliures, als pubills Ferrés, del mestre Ferrer, sinch lliures, a las distribucions comunes de la Seu deu lliures, quatre sous.

En la botiga

- Primo, en la botiga cent y trenta-quatre pots de terra blaus, per tenir simples.
 Ítem, sexanta-sinch pots de pissa blava y de altra color.
 Ítem, vint caixons grans per tenir flos y erbes seques.
 Ítem, setze capsas grans de fusta per lo matteix.
 Ítem, cinquanta-dues capsas de fusta mijanes, per tenir pólvores simples y taulettes, verdas, daurades y vermelles.
 Ítem, vint-y-hun caixons petits, per tenir menuderies.
 Ítem, quinse caxons llarchs, per tenir empastres.
 Ítem, hun spatuler de fusta, ab vuyt spàtules de ferro petitas.
 Ítem, vint pots de confeccions solitives y conserves.
 Ítem, cinquanta-quatre capsas de fusta daurades, per a tenir cordials, ab alguns pots de vidre dintre de elles.
 Ítem, trenta-sis potets de píndoles y trasiscas.
 Ítem, vint-y-tres pots de hungüents.
 Ítem, quinse poms de vidre, per tenir olis.
 Ítem, hun barral gran de vidre, per tenir oli rossat.
 Ítem, trenta ampolles de vidre, per tenir exarops simples y compostos.
 Ítem, trenta ampolles de vidre, per tenir aygües destillades.
 Ítem, sinch mortés de bronso, hu de gran, dos mitjansés y dos de petits, ab ses mans de ferro.
 Ítem, hun taulell gran de fusta en la botiga, ab tres caxons, dos grans y hu petit.
 Ítem, unes balanses mijanes per la botiga.
 Ítem, unes balanses petitas de llautó, ab lo pesador.
 Ítem, hun dralmer per pesar los simples, ab unes balanses petitas, ab diversos pesos, per pesar simples y coses medicinals.
 Ítem, hun quintar de pedra, dels vells.

Ítem, dues robes de pedra.
Ítem, una roba y mitja roba de pes de pedra.
Ítem, pesos de ferro, grans y petits, per pesar.
Ítem, hun perol de aram gran, ab una cassa del mateix, per a obrar sera groga.
Ítem, hun parell de splanas de fusta de splanar ciris y candeles.
Ítem, tres parols de aram, ab ses anses, grans y petits, per servey de la botiga.
Ítem, quatre cassas de aram per fer tauletas, decoccions y altres coses.
Ítem, dos spàtules de ferro llargues.
Ítem, dues bassines de llautó, per torrar avellanes, ja velles y cremades de molt servir.

En lo rebost de tenir las menuderies

Primo, una bóta de fusta per tenir avellanes y altres coses.
Ítem, sis gerres de tela (sic), quatre grans y dues petites, per tenir torrons.
Ítem, hun taulell de noguer per estendre los torrons, ab sos petges de fusta.
Ítem, una bassina de llautó vella, per trauer arròs a la porta.
Ítem, dues cassieres (sic) de llautó de la botiga.
Ítem, una bassina gran de llautó, ab les vores trencades, per a dispensar las compositions.
Ítem, dos torns, ab sos banchs de fusta, per tirar gansalles de cera.
Ítem, una taula de fusta de pi, ab una casola de aram y sa filera de ferro, de tenguda de trenta-sis fins en trenta-vuyt forats.
Ítem, dos neulés de ferro, hu de gran, altre petit, per fer neules de sucre.
Ítem, sinch tabayres de fusta, per a parar la porta de fora.
Ítem, dos banchs de fusta, per parar la porta.
Ítem, una gerra de terra mitjana, per tenir tramentina.
Ítem, una bassina de llautó, ja vella y usada, per posà pebre a la porta.
Ítem, hun canestó de ferro.
Ítem, sinch bassines de llautó, ja usades, per servey de la botiga.
Ítem, hun perol de aram, per fer torrons.
Ítem, altre perol de aram per torrar.
Ítem, dos mortés de pedra grans, la hu per picar erbes y lo altre per fer angüents.

4

1605, juny, 17. Tarragona

Inventari de la botiga de l'apotecari Pere Riber, germà de Pere Pau, argenter de Barcelona i espòs de Tecla, al carrer Major, entre les cases del doctor en medicina Rafael Rocamora i del caputxer Pere Navés.

AHT, Fons notarial de Tarragona, 88. Francesc Reverter, *Inventaris y encants*, f. 479r-480v.

Noverint universi quod, cum propter doli maculam evitandam et omnem fraudis suspicionem tollendam beneficium inventarii est a lege indultum, hinc est quod ego, Tecla Ribera, vidua relicta honorabilis Petri Riber, quondam, apothecarii, civis Tarracone, tutrixque et curatrix una cum aliis et in solidum bonorum et iurium que fuerunt dicti quondam Petri Riber, per eum date et assignate ultimo testamento eiusdem quod fecit, condidit et firmavit Tarracone die XXVIII mensis augusti, anni millesimi sexcentissimi secundi, apud penesque nottarium infrascriptum, volens gaudere privilegiis conficientibus inventarium concessis penas contra non conficientes continuatas et pro conservacione iurium suorum, et ne bona dicti quondam Petri Riber occultari valeant quomodolibet sue perire premissis hoch venerando sancte cru+cis de bonis hereditatis eiusdem inventarium facere procuravi, vocatis dicto Francisco Reverter, notario, dicta Tecla Ribera et testibus infrascriptis, inventarium fecit in modum sequentem, quod cepit exordium die XVII mensis iunii, anno a Nativitate Domini M D CV.¹⁴⁵

Primo, una casa en lo carrer Major, affronte ab la casa del doctor Rocamora y ab la casa és de mestre Pere Navés, capuxer, ans de mossèn Moriscot, dins la qual se trobà lo present:

Primo, en la botiga que tenia dit defunct, en dita casa, de apothecari, fonch trobat lo següent:

Primo, hun taulell gran de noguer, ab sos petges del mateix, ab nou calaixos a l'entorn.

Ítem, hun morter gran de courer, de sinch ha sis robes de pes, ab hun peu de fusta per la botiga, ab sa mà del mateix.

Ítem, altre morter petit de coure, ab sa mà, del matteix.

Ítem, hun dracmer, ab dues balanses petites, ab pessos de tres lliures y dues y una mitja y honses, per pesar.

Ítem, dos balanses grans per la botiga, de aram, ab ses cordes.

Ítem, hun lliurador de aram.

Ítem, en hun armari, una gerra mijancera, per tenir mel.

Ítem, en hun armari dels exarops, trenta ampolles de vidre; ab algunes de elles hi ha alguns exarops.

Ítem, en altre armari de les aygües, 42 ampolles ab aygües.

Ítem, en lo armari dels olis, vint-y-nou poms de vidre; ab alguns de ells alguns olis.

Ítem, en altre armari, sinch pots de vidre; la hu és ple de avellanes y en altre algunes dos lliures de drogra y ab altre hun poch de sucre corellat (sic).

145. *Ratllat*, Die XVII dicti mensis Iunii, anno M D CV. *Al marge esquerre*, Inventarium factum de bonis que fuerunt honorabilis Petri Riber, quondam apothecarii, civis Tarracone, receptum ad instanciam honeste Teclae Ribera, vidue relicte dicti Petri Riber, quondam, quod cepit exordium die XVII mensis Iunii, anno a Nativitate Domini M D CV.

Ítem, en lo primer parastatge sobre los armaris, hi ha 39 caxons de fusta, ab sos cubertós mitjans; ab alguns de ells ha pebre, saffrà, argentviu, matafaluga y altres coses.

En lo segon parastatge, 75 pots de terra blaus mijans, ab los quals hi ha confections y onguïens.

Ítem, al tercer parastatge, hi ha 65 capsas petites rodones, ab les quals hi ha pólvoras, tauletas y altres drogues.

Ítem, al quart parastatge, hi ha vint-y-sinch capsas rodones altes per tenir flos y regalíssia y vint-y-quatre caxons grans quadrats, ab los quals ha flos y alguns aromàtics.

Ítem, al quint, sisè y setè parastatges hi ha 214 pots llarchs de terra, ab los quals hi ha sements, gomes, rahels y altres drogues.

Ítem, huna spatulera de fusta, ab honse spàtules de ferro.

Ítem, sis bassines de fusta per parar la porta, ab les quals ha alum, pega grega, rasina y uruga.

Ítem, tres tamissos y tres sedassets.

Ítem, sinch exaroperas, tres grans y dos xiques.

Ítem, quatre bassines de llautó mijanes.

Ítem, dos casses y tres coladores de aram.

Ítem, huna pastera de fusta, per fer tauletas.

Ítem, quatre mans de morter de fusta.

Ítem, quatre manadós de fusta, per fer tauletas.

Ítem, dos ganivetes, per fer tauletes.

Ítem, hun tallant de ferro y hun rall.

Ítem, huna incorporadora de fusta.

Ítem, dos crueres de fusta, per colar.

Ítem, hun banquet de fusta petit.

Ítem, en lo armari dels cordials encastat en la porta, sinquanta-sis pots de vidre, ab algunes pólvores per cordials.

Ítem, en altre armari a la altra porta, hi ha 43 pots de vidre petits, ab píndoles y trosiscos.

Ítem, hunes quantes asponges, alguna lliura.

Ítem, una capsa llarga quadrada blanca de fusta, ab son cubertor, ab quatre lliures, poch més ho manco, de canyella.

Ítem, hun tinter de fusta ho capsa.

Ítem, tres llibres de paper, dits receptaris.

Ítem, un llibre major y una concòrdia, ab una tariffa y hun quern, dit borrador.

Ítem, hun balanseret petit, ab ses balansetes petites, per pesar grans y escrípols.

Ítem, dins del calax, hun bassinet de llautó.

Ítem, hun garbell de spart y tres esplanes.

En la rebotiga y entrada de dita casa

Primo, hun taulell de fusta, ab sos petges, que són dos fogons, per fer torrons y cera, ja vells.

Ítem, sobre dit taulell, una prempsa de fusta.

Ítem, hun fogó gran de ferro, molt dolent.

Ítem, dues ho tres robes de pega grega.

Ítem, una bassina gran de aram de torrar avellanes.

Ítem, dos perols de aram, hu gran per a fer torrons, altre petit per a confitura.

Ítem, una coladora de aram per fer cera.

Ítem, dotze barrals de vidre, guarnits de espart, ab algunes aygües guelades.

Ítem, al segon parastatges, XII ampolles, ab algunes de elles suchs y altres buydes.

Ítem, a l'altre parastatge, quinse ampolles de vidre, entre les quals n'i ha una guarnida d'espart ab alguns olis y altres buydes.

Ítem, al darrer parastatge, més avall, 14 pots de vidre per parar la porta, buyts.

Ítem, vuyt barralets y quatre canadelles de vidre, ab alguns suchs y exarops.

Ítem, huna olla, ab onguent rosat.

Ítem, huna capsa llarga de fusta, buyda.

Ítem, dues olles de terra grans per obrar cera.

Ítem, sinch gerretes de terra per tenir confitura, buydes.

Ítem, sinch gerretes petites de terra V

Ítem, hun barral de vidre, guarnit d'espart.

Ítem, tres spàtules de fusta, una per fer torros (sic), altra per empastres.

Ítem, hun banquet de fusta ho parador.

Ítem, dues escales de fusta.

Ítem, dos mortés de pedra, hu gran altre petit.

Ítem, tres pedres planes per preparar y fer emplastes.

Ítem, hun tallant per fer pobills de candeles.

Ítem, dins de la entrada, dos bótes grans, de quatre càrregues cada huna de ells.

Ítem, dos carratells comuns, tot buyt.

(...)

Ítem, en la sala...

Ítem, huna caxeta de pi, sens pany ni clau, dins la qual ha...

(...)

Ítem, dos torns de fusta per obrar cera.

Ítem, una casola de aram, ab son banch de fusta y hun ferro per tirar.

(...)

En la cambra

Ítem, en hun coffre gran que és de la senyora Ribera, viuda, mare de dit deffunt.

(...)

Ítem, una casaca y saragüels de contray, nou, lo qual se és donat a l'aprenent que stava en casa, per lo que se li devia de soldada.

(...)

Ítem, en una caxa ho mig coffre de àlber és de la senyora viuda Ribera, mare de dit deffunct, era lo següent:

(...)

Ítem, hun llibre gran intitulat Discòrides, stampat.

Ítem, altre intitulat Matiolo.

Ítem, altre intitulat Silvi.

Ítem, hun altre de full intitulat Mesués.

Ítem, altre intitulat Pandecte medicine.

(...)

Ítem, altre de Guido, cirurgia.

Ítem, hun antidatori.

(...)

Ítem, algunes dos lliures de mòmia.

Ítem, goma serapina, alguna 1 ll. ½.

Ítem, en hun cabasset petit de palma ab hun poch armenium tormentino bolearum preparat.

Ítem, ab hun saquet de aluda mig de coloquines y ab altre turbit y polipodi.

Ítem, alguna lliura salsaparrilla.

Ítem, ab hun cabàs mitja rova de cenigrech.

Ítem, altre cabàs ab alum, que y haurà 7 ll. poch més.

Ítem, ab altre cabàs hun poch de salindre, algunes 2 ll.

Ítem, dues mànegues de drap per fer clarea.

Ítem, ab hun saquet hun poch de dictamo, alguna mitja lliura.

Ítem, quatre ribelletes de terra plenes de codonyat, tres de mel y una de sucre.

(...)

Ítem, hun tornet de fer gansalles de cera.

Ítem, sis olletes petites de vidre, buydes.

Ítem, hun cabàs de resina de pi, ab la qual se judica hi haurà mija roba poch més ho manco.

(...)

Ítem, deu mollos de fer presentalles de cera y imatges.

(...)

Ítem, una premsa petita de fusta.

Ítem, dos capsos de çuro, ab sos brocals, per a reffrescar.

Ítem, un drap negre per posar sobre hun túmul de morts, ab son túmul de fusta y una antorxera.

Ítem, hun mollo de terra per fer cera gomada.

Ítem, tres altres mollos petits per fer peres y taronges.

(...)

Ítem, en la cambra de la algorfa

(...)

Ítem, dos neulés de ferro per fer neules.

(...)

Ítem, hun sedàs de serras.

Ítem, dos pans de sucre grans, que y haurà alguna roba.

Ítem, una gerreta de terra, ab dos onses de saffrà.

(...)

Ítem, lo que ha valgut la botiga ere de dit quòndam mossèn Pere Riber, com són posts, parastatges, drogues, ahines y altres coses de dita botiga venudes a mossèn Francesch Artús, apothecari de Alcover, avaluada per mossèn Carrerres dos-centes vint-y-tres lliures y sis sous, de les quals ne ha creat hun censal a dits pobills per preu de dos-centes lliures, dos-cents sous censals, pagadós a dos de setembre, y per les restants 23 ll., 6 s. ne ha fermada obligació a pagar dins hun any, appar ab actes en poder del notari del present encant a dos de setembre 1605, CC XXIII ll., VI s.

5

Vers 1608. Tarragona

Inventari dels béns de la botiga de l'apotecari Ignasi Vidal —medicaments, mobles i eines—, de la seva casa del carrer de la Merceria, entre les cases de Palau i Noguer i, al darrere, el castell de l'Arquebisbe, venuts al també apotecari Josep Flores, de Tortosa.

AHT, Fons notarial de Tarragona, 88. Francesc Reverter, *Inventaris y encants*, f. 1r-16v.

Memorial de la botiga

17 ll. 6 unces	oli rosat complet, a raó 4 s.	3 ll. 10 s.
12 ll.	oley carvo 4 s.	2 ll. 8 s.
11 ll. 6 unces	oli rosat omphani 6 s.	3 ll. 9 s.
20 ll. 6 unces	oli de lliris blanch 4 s.	4 ll. 2 s.
9 ll.	oli de mata 2 s. 6 d.	1 ll. 2 s. 6 d.
19 ll. 5 unces	oli de linosa 3 s.	2 ll. 18 s.
21 ll.	oli vert 2 s.	2 ll. 2 s.
4 ll. 5 unces	oli pro unguento Agripe 4 s.	17 s.
4 ll. 3 unces	oli rosat complet 4 s.	17 s.
1 ll. 3 unces	oli de ruda 4 s.	1 ll. 1 s.
1 ll.	oli nardi 8 s.	8 s.
1 ll.	oli de liris blaus 4 s.	4 s.
6 ll. 8 unces	venagre scilítich	0 s.
11 ll. 10 unces	venagre rosat	3 s.

2 ll. 6 unces	oli violat 8 s.	1 ll.
4 ll. 6 unces	oli violat 8 s.	1 ll. 16 s.
10 ll. 6 unces	such de rosas veras 4 s.	2 ll.
10 ll. 10 unces	infusió de rosas alexandrinas 2 s.	1 ll. 2 s.
8 ll. 6 unces	infusió de rosas veras 1 s.	8 s.
2 ll.	such de rosas veras 4 s.	8 s.
1 ll.	infusió rosas alexandrinas 3 s.	3 s.
3 ll. 2 unces	such de agre de poncemer 2 s	2 s.
18 ll.	such de endrine 8 d.	10 s. 5 d.
7 ll. 6 unces	such de fumasterra	8 d.
34 ll. 2 unces	such de codony 1 s. 6 d.	2 ll. 11 s.
2 ll.	infusió rosas veras 1 s.	2 s.
9 ll.	such de agràs 6 d.	4 s. 6 d.
2 ll.	such de móras veras 1 s. 6 d.	2 s.
11l. 6 unces	such de cichores 6 d.	9 d.
8 ll.	such de cichoyres 6 d.	9 s.
2 ll. 6 unces	such de borages 8 d.	1 s. 8 d.
3 ll. 4 unces	oli de gineu 6 s.	1 ll.
9 ll. 9 unces	mellrosat 4 s. 0 d.	1 ll. 14 s.
10 ll. 1 unça	axerop de 9 infusions 18 s.	9 ll. 1 s. 6 d.
3 ll. 1 unça	axerop de móras 2 s.	6 s. 2 d.
		47 ll. 1 s. 4 d.
		<i>19 1</i>
5 unces	axerop de endrine simple 6 s.	1 ll. 18 s. 6 d.
2 ll. 6 unces	rodo sacharo 6 s.	15 s.
3 roves, 8 ll.	trebentina de vet 6 s.	25 ll. 16 s.
1 rova, 15 ll. 6 unces	trebentina comuna 1 s.	4 ll. 6 d.
3 ll.	aygua ros 1 s. 6 d.	4 s. 6 d.
1 rova, 4 ll.	aque endrine 6 d.	15 s.
16 ll.	aque de verdolages	8 s.
17 ll.	aque borages	8 s. 6 d.
10 ll. 6 unces	aque de fonoll	5 s. 3 d.
16 ll.	aque de fomasterris	8 s.
13 ll.	aque de buglose	6 s. 6 d.
10 ll.	aque de agrelles	5 s.
8 ll.	aque de codony	4 s.
3 ll.	aque de tarongina	1 s. 6 d.
6 ll.	aque de endrine	3 s.
1 ll. 6 unces	aque de elfàbaga	2 s. 9 d.
4 ll.	aque de llatugas	2 s. 3 d.

4 ll. 6 unces	aque de orenga	2 s. 3 d.
6 ll.	aque de plantage	3 s.
1 ll. 6 unces	aque de cechoris	3 s. 9 d.
1 ll.	aque scorsonera 2 s.	16 s.
1 rova, 13 ll.	aque nafe 1 s.	1 ll. 19 s.
4 ll.	aque sticados	2 s.
11 ll.	sarsa parilla 12 s.	6 ll. 12 s.
3 ll.	flor de camamilla 1 s.	3 s.
11 ll. 6 unces	ragalèsia	3 s.
3 roves, 3 ll.	rasina de pi	1 ll. 15 s.
1 rova, 20 ll.	brasill 2 s. 6 d.	5 ll. 15 s.
1 ll. 6 unces	pols de ensens 1 s. 6 d.	14 s.
6 ll.	amelles amargas 1 s.	6 s.
19 ll.	fenugrech 6 d.	8 s. 6 d.
1 rova, 16 ll.	pega grega 12 s. 30 d.	19 s.
5 rovas, 7 ll.	caparrós 9 s. 30	1 ll. 6 s.
1 rova, 14 ll.	sofre groch 20 s. 30 d.	1 ll. 10 s. 10 d.
4 roves, 6 ll.	fustet 10 s. 30 d.	2 ll. 4 s.

62 ll. 7 s. 4 d.

5 roves, 13 ll. 0 unça	sofre de canó 15 s. rova	4 ll. 2 s.
10 roves, 13 ll.	almàngara 6 s. 6 rova	3 ll. 8 s.
4 roves, 24 ll.	bolo armeno 6 s. 6 rova	1 ll. 12 s.
29 ll.	vidriol 8 s. rova	9 s.
7 ll. 6 unces	coralina	14 s.
8 ll. 10 unces	suchre roix 2 s. 6 d.	1 ll. 2 s.
23 ll. 6 unces	mans cabados 2 s. 6 d.	2 ll. 18 s. 9 d.
1 rova, 8 ll. 4 unces	suchre de pa trosegat 5 s.	8 ll. 11 s.
11 ll. 10 unces	prunas de scaldar 1 s.	11 s.
7 ll., 0 unça	ocra 1 s.	7 s.
1 rova, 21 ll.	pansas 8 s. rova	15 s.
2 rovas, 2 ll. 6 unces	mell 30 s. rova	3 ll. 3 s.
3 rovas, 2 ll.	mell 20 s. 1 rova	3 ll. 4 s. 4 d.
1 rova, 8 ll. 6 unces	amelló 30 s.	2 ll.
1 rova, 7 ll. 6 unces	avellana 30 s. rova	2 ll.
4 ll.	nous noscadas 14 s.	2 ll. 10 s.
4 ll. 6 unces	gingebra 4 s.	18 s.
1 rova, 10 ll.	matafaluga 2 s. 6 d.	4 ll. 10 s.
1 rova, 19 ll. 2 unces	pebre 8 s.	18 ll. 5 s.
20 ll. 6 unces	sàndals blancs 8 s.	8 ll. 4 s.
3 ll. 1 unça	antimoni 7 s.	1 ll. 1 s. 7 d.

7 ll. 2 unces	làbdano 10 s.	3 ll. 11 s. 8 d.
10 ll. 10 unces	palo sens respar 1 s. 6 d.	16 s. 6 d.
4 ll. 2 unces	verdet 10 s.	2 ll. 1 s. 8 d.
4 ll. 6 unces	sàndals vermells 10 s.	2 ll. 5 s.
4 ll.	gummi serapi 15 s.	3 ll.
4 ll. 6 unces	gummi aroníach 7 s. 6 d.	1 ll. 13 s. 9 d. ¹⁴⁶
1 ll. 4 unces	resina pini 1 s.	1 s.
2 unces $\frac{1}{4}$	verdet 10 d.	1 s. 10 d.
4 unces	such de acassie	3 d.
2		
		89 ll. 5 s. 1 d.
		4 ll
4 roves $\frac{1}{4}$	such de ipocistidos 6 d.	2 s.
22 ll. 3 unces	gummi opopanaci 48 s.	5 ll. 8 s.
9 unces	gummi olivere 1 s.	9 s.
2 unces $\frac{1}{4}$	lapis sanginarie 6 d.	1 s.
7 unces	goma de serrar 1 d.	7 d.
5 ll. 8 roves	goma dragant 6 s.	1 ll. 14 s.
2 ll. 8 unces	goma aràbica 4 s.	10 s. 8 d.
3 unces	goma d'euca 1 s. 6 d.	4 s. 6 d.
6 unces	lubins	4 d.
4 unces $\frac{1}{4}$	lavor de cascals negres	6 d.
II unces	lavor de alfàbaga 6 d.	6 d.
III $\frac{1}{4}$	lavor de fumasterres	
9 unces $\frac{1}{2}$	lavor de carthamo 1 d.	9 d.
1 ll. 2 unces	lavor de iosciamo	2 s.
9 unces	lavor de peònia 6 d.	4 s. 6 d.
	lavor de rava 4 d.	4 d.
1 ll. 2 unces	lavor de nigella	1 s.
3 unces	lavor de petro salino mase	1 s. 6 d.
2 ll. 8 unces	lavor de oruga 1 s.	2 s. 8 d.
3 unces	lavor de stapis agrestis 1 s.	3 s.
1 ll.	lavor de agno casto	
1 unça	lavor de cuscota 6 d.	2 s. 6 d.
2 ll. 11 unces	lavor de moritort 1 s.	2 s. 11 d.
5 unces	lavor de moritort 1 d.	5 d.
9 unces	lavor de bèrberis 6 d.	4 s. 6 d.
2 unces	lavor de bardana 6 d.	1 s.
4 unces	lavor de ruda 6 d.	2 s.

146. *Ratllat*, 1 unça $\frac{1}{2}$ stercoris colombi. 1 unça $\frac{1}{2}$ hånbar blanch.

1 unça	lavor de sisellas 6 d.	4 d.
1 unça	lavor de brush 6 d.	6 d.
1 ll. 8 unces	lavor de plantage	2 s. 6 d.
1 ll. 6 unces	lavor de ponsem 2 s. 6 d.	3 s. 9 d.
4 unces	levor de cadony 6 d.	3 d.
3 unces	levor de endrine 6 d.	1 s. 6 d.
1 ll. 4 unces	lavor de acetosse 6 d.	6 s. 3 d.

10 ll. 19 s. 8 d.

		4	8
2 unces	lavor alexsandrina 0 s. 6 d.	1 s.	3 d.
2 unces	lavor de melló 6 d.	2 s.	
11 unces	lavor de cogombra 10 d.	4 s.	
1 ll. 3 unces	lavor de síndrias 6 d.	7 s.	
5 unces	lavor de carabasa 1 d.		
9 unces	lavor de anet 2 d.	1 s.	
4 unces	lavor de caruy 6 d.	2 s.	
4 unces	lavor de dauco 6 d.		
1 ll. 2 unces	lavor de àpit 4 s.	9 s.	
1 ll.	raells de bistorta 6 d.	6 s.	
2 unces	raells de fu 6 d.	1 s.	
7 unces	tormantilla 6 d.	3 s.	
4 unces	cortium taparorum 6 d.	2 s.	
4 unces	galange 6 d.	2 s.	
1 unça ½	gensiana 6 d.	2 s.	
5 unces	saxefrage 6 d.	2 s.	9 d.
4 unces	viscarsí 6 d.	2 s.	
2 unces	filipèndula 6 d.	1 s.	
3 unces	sipero 6 d.	1 s.	6 d.
3 unces	arostoloque longe 6 d.	1 s.	6 d.
9 unces	carlina 6 d.	4 s.	6 d.
2 unces	piretro 6 d.	1 s.	¹⁴⁷
2 unces	peusidoni 6 d.	1 s.	
11 unces	araells de diptano 6 d.	5 s.	6 d.
1 ll. 9 unces	araells de peònia 6 d.	10 s.	6 d.
4 unces	araells d'encorca 6 d.	2 s.	
3 unces	el·lèbor negra 6 d.	1 s.	6 d.
9 unces	elèbor blanca 6 d.	4 s.	6 d.

4 ll. 2 s.

147. *Ratllat*, 11 unces peusedoni. 1 ll., 9 unces ½ arrells de diptano.

		8	6
7 unces	tàpsia 3 d.		1 s. 9 d.
2 ll. 11 unces	lavor de síndrias 6 s.		17 s. 6 d.
4 ll. 7 unces	lavor de lli 6 d.		2 s. 3 d.
1 unça $\frac{1}{4}$	raells de liris blaus		
2 unces	raells de malsvins		
4 unces	araells de sedoria 6 d.		2 s.
7 unces $\frac{1}{4}$	mirabolans belerich 10 d.		6 s. 2 d.
1 ll. 1 unça	emblichs 10 d.		10 s. 10 d.
6 unces	chebols 10 d.		5 s.
1 ll. 5 unces	indos 8 d.		11 s. 4 d.
1 ll. 6 unces	citrius 10 d.		15 s.
3 unces $\frac{1}{2}$	arrells de briònia		
3 unces	farina de lli		
1 ll. 2 unces	farina de orobo		1 s.
1 ll.	farina de fenugrech		1 s.
4 unces	tamarindos 6 d.		2 s.
1 ll. 4 unces	sal armoníac 11 s.		14 s. 4 d.
2 ll.	sal gemma		1 s.
2 ll.	crastall		14 s.
1 ll. 7 unces	coral blanch 16 s.	1 ll.	6 s.
2 unces $\frac{3}{4}$	sublimat 2 s.		7 s.
3 ll. 6 unces	orpiment 3 s.		10 s. 6 d.
4 unces	vermelló 1 s. 4 d.		5 s. 4 d.
7 ll. 5 unces $\frac{1}{2}$	mini 2 s.		3 s. 6 d.
6 unces	plom cramat 1 d.		8 d.
6 unces	bolo armeno		
6 unces	todia 6 d.		3 s.
9 ll. 8 unces	litarge 2 s.		14 s. 4 d.
4 unces	banya de servo		8 d.
1 ll. 1 unça	nous de xiprer		
4 unces	alum de plom 6 d.		2 s.
		<hr/>	
		9 ll.	3 s. 2 d.

1 ll. 6 unces	cassia fistula 8 s.	12 s.
8 unces	salmitra 2 d.	1 s.
19 ll.	diaquilons comuns 4 s.	3 ll. 16 s.
16 ll.	diaquilon magno 4 s.	3 ll. 4 s.
1 ll.	emplaste de santa aura 12 s.	12 s.
6 ll. 6 unces	comí 2 s.	13 s.
2 ll. 1 unça	oxicroci 24 s.	2 ll. 18 s.
3 ll. 10 unces	Gillem Servent 10 s.	1 ll. 18 s.
3 ll. 6 unces	raells de peònia 6 d.	1 ll. 1 s.
11 unces	lavor de carabasa 1 d.	
2 ll. 3 unces	lavor de mostalla 1 s. 6 d.	3 s.
4 ll.	polipodi 6 s.	1 ll. 4 s.
8 ll. 6 unces	turubit 3 s.	1 ll. 5 s.
4 ll.	lavor de anet 2 s.	8 s.
4 ll. 3 unces	ligno santo raspat 1 s. 6 d.	6 s. 4 d.
3 ll. 6 unces	murtrons 6 d.	7 s.
2 ll.	menta seccha 1 s. 6 d.	3 s.
4 ll. 10 unces	goma arabica 3 s.	14 s.
1 ll. 1 unça	rosas secchas 8 s.	11 s.
6 unces	rosas ponsellas 8 d.	4 s.
4 ll.	fonoll 1 s. 4 d.	5 s.
4 ll. 6 unces	ceterach 6 d.	2 s. 6 d.
5 unces $\frac{1}{4}$	lignum aloes 14 s. 6 d.	4 ll.
3 ll. 5 unces $\frac{1}{4}$	storach rubeos 3 s.	6 ll. 4 s. 6 d.
1 ll. 6 unces	miga de clavels 10 s.	13 s.
1 ll. 9 unces	succre candi 12 s.	1 ll. 1 s.
1 unça $\frac{3}{4}$	spich nart 2 s. 6 d.	4 s. 3 d.
1 ll. 3 unces $\frac{3}{4}$	agàrich 6 s.	4 ll. 14 s.
1 ll. 3 unces	cubebas 8 s.	10 s.
6 unces	tacamaca 5 s.	1 ll. 10 s.
6 unces	goma d'aura 1 s. 6 d.	9 s.
		<hr/>
		39 ll. 15 s.
		6 6
1 unça	xina 4 s.	1 ll.
unça $\frac{1}{4}$	grana paradisi 1 s.	7 s.
3 unces $\frac{1}{2}$	rexocar 1 s.	3 s. 6 d.
5 unces $\frac{1}{4}$	ruibarbar 6 s.	1 ll. 11 s. 6 d.
1 ll. 2 unces $\frac{1}{2}$	cubebas 8 d.	9 s. 8 d.
5 unces $\frac{1}{4}$	goma lache 1 s.	5 s. 6 d.
7 unces	diptamo 6 d.	3 s. 6 d.

1 unça ¼	manna 3 s.	3 s.
2 unces	perlas 10 s.	1 ll.
150	panyes de plata 4 s. 100	6 s.
4 unces	flos buglossi 8 d.	2 s. 8 d.
7 unces	flor de nanúphars 1 s. 4 d.	10 s.
1 unça	sagorida seccha	
6 unces	flor de borages 8 d.	4 s.
1 unça ¼	flor de violas 1 s.	1 s. 6 d.
4 unces ¼	hermodàtills 1 s.	2 s. 3 d.
7 unces	ligno balsamo 4 d.	2 s. 4 d.
9 unces	epítim 6 d.	6 d.
3 ll. 4 unces	senet de luna 7 s.	9 s. 4 d.
6 unces	senet de fulleta 7 s.	3 s. 6 d.
3 ll.	flor de carno 1 s.	3 s.
1 unça ¼	scinant 1s. 8 d.	2 s. 6 d.
7 unces	nepta	
3 ll. 10 unces	levor de agrellas 4 s.	15 s.
3 unces	sticados citrins	
4 unces	coriandrie preparate	1 s.
3 ll.	turubit 3 s.	9 s.
7 unces	balaustrias 1 s.	7 s.
8 unces	flor de carthamo 6 d.	4 s.
2 ll. 3 unces	flor de sticados 4 d.	1 s.

9 ll. 8 s. 3 d.

7

9 unces	sevi yrsini 2 d.	1 s.
3 unces	emplastrum ceroneum 1 s.	3 s.
4 ll. 6 unces	dels dos arsènits 7 s.	1 ll. 11 s. 6 d.
II dracmes	confectio nobilis 1 s. 8 d.	3 s. 4 d.
2 unces	scamoni 7 s.	14 s.
4 unces ½	àloes 1 s.	4 s. 6 d.

1 ll. 1 unça ½	màstech blanc 2 s.	1 ll. 7 s.
6 unces	cardamoni net 1 s. 3 d.	7 s. 6 d.
4 unces	pólvora de murtrons 1 d.	4 d.
1 ll. 6 unces	pólvora de restrenya 6 d.	8 s. 6 d.
4 unces ½	gingebre 4 d.	1 s. 6 d.
4 unces	canyella picada 1 s. 2 d.	4 s. 8 d.
5 unces ¾	opi 2 s.	11 s. 6 d.
II dracmes	càmphora 6 d.	1 s.

4 unces	sarsa parilla picada 1 s.	4 s.
9 unces $\frac{1}{4}$	sarcocolla 10 d.	8 s.
1 ll.	alum cramat 1 s. 4 d.	1 s. 4 d.
1 unça	spodi preparat 1 s.	1 s.
3 unces	boraix 3 s.	9 s.
4 unces	pólvora de comins	6 d.
6 unces	sanc de dragó de gota 4 s.	1 ll. 4 s.
1 ll. 4 unces	sanch de dragó 5 s.	6 s. 8 d.
8 unces	gumi de lli 6 d.	4 s.
6 unces	mumia	4 s.
3 unces	scorses de ponsem 4 d.	1 s.
3 ll. 1 unça	sera gomara 5 s.	15 s. 5 d.
2 unces	tauletes de pliris 9 d.	1 s. 6 d.
3 unces	tauletes diamargariton 1 s. 3 d.	3 s. 9 d.
4 s. $7\frac{1}{4}$	tauletes de cominada 8 d.	2 s. 8 d.
6 unces $\frac{1}{2}$	tauletes diarodonis 1 s. 6 d.	9 s. 9 d.
4 unces $\frac{1}{4}$	tauletes de diadragant 8 d.	2 s. 8 d.
		10 ll. 19 s. 1 d.

8 10

3 unces	tauletes de aromatici rosati Galeni 1 s. 6 d.	4 s. 6 d.
3 unces	tauletes de succh de rosas 1 s. 6 d.	4 s. 6 d.
5 unces	benjuy 5 s.	1 ll. 5 s.
10 unces	fonoll	10 d.
1 lliura	màstech roix 8 s.	8 s.
4 unces $\frac{1}{2}$	asero 1 s.	4 s. 6 r.
2 unces $\frac{1}{4}$	florum massis 3 s.	6 s. 6 r.
10 unces	timiana 10 d. 8 s.	4 d.
1 unces $\frac{3}{4}$	terra sigillata	1 s. 6 r.
4 unces	carabe 1 s.	4 s.
1 ll. 6 unces	mirra 6 s.	9 s.
5 unces	rasura eboris 6 d.	2 s. 6 r.
4 unces $\frac{1}{2}$	euforbi 8 d.	3 s.
1 unça	sumach	6 r.
8 unces	turubit 3 d.	2 s.
2 ll. 2 unces	resina de pi picada 1 s.	2 s.
9 ll. 2 unces $\frac{1}{2}$	spodi 1 s.	14 s. 6 d.
1 ll. 2 unces $\frac{1}{2}$	pebre llonch 8 d.	9 s. 8 d.

$\frac{3}{4}$	grana tinta 1 s. 2 d.	3 s. 6 r.
3 unces $\frac{1}{2}$	pebra picat 8 d.	2 s. 4 d.
4 unces $\frac{1}{4}$	salsa picada 1 s.	4 s.
4 unces $\frac{3}{4}$	safrà 5 s.	1 ll. 3 s. 3 d.
1 ll. 3 unces $\frac{1}{2}$	nous noscadas 14 s.	18 s.
2 unces $\frac{1}{4}$	ensens maselès 6 d.	1 s.
7 unces	salses per la clarea 1 s.	7 s.
1 unça $\frac{3}{4}$	pólvora de duch 1 s.	1 s. 9 d.
10 unces	ocra	10 d.
4 ll. 46	blancet 2 s.	8 s. 10 d.
1 ll. 5 unces	diaquilons 4 s.	5 s. 8 d.
1 ll. 7 unces	argentviu 18 s.	1 ll. 8 s. 6 r.
3 ll. 11 unces	enplastre stomaticon 13 s.	2 ll. 11 s.
		13 ll. 6 s. 6 d.

II

3 unces $\frac{1}{2}$	enplastre 4tuor gummi 2 s.	7 s.
3 ll. 8 unces	Petri Albi 10 s.	1 ll. 16 s.
1 ll. 6 unces	enplastre de mellilot 8 s.	12 s.
4 unces	murtrons	
1 unça	crocos	2 s.
7 unces	prunas de scaldar	
7 unces	ragalísia	
3 ll. 4 unces	indi de tanyr 20 s.	3 ll. 3 s. 4 d.
10 unces	confectio limonata ex maragdis 6 s.	3 ll.
8 unces $\frac{1}{2}$	mitridatum 10 d.	7 s.
1 ll. 1 unça $\frac{1}{2}$	trifera magna 8 s.	11 s. 8 d.
11 unces $\frac{1}{2}$	confectio micleta 8 d.	7 s. 8 d.
3 ll. 3 unces $\frac{1}{2}$	triaga de ponsem 12 s.	1 ll. 19 s. 6 d.
1 ll. 8 unces	diacúrcuma 2 s. 6 r.	5 ll. 14 s.
1 ll. 11 unces	confectio amech	
5 ll.	diacatholicon 30 s.	7 ll. 10 s.
3 ll. 2 unces	diaphenicon 30 s.	4 ll. 1 s.
1 ll. 2 unces	diasene 2 s. 6 d.	1 ll. 15 s.
1 ll. 7 unces	confectio hierie conposte 8 s.	12 s. 8 d.
1 ll. 10 unces	benedicta 8 s.	14 s. 4 d.
1 ll. 3 unces $\frac{1}{2}$	confectio hierie logodionis 8 s.	0 s. 4 d.
2 ll. 3 unces	cassia preparata cum melle 8 s.	18 s.
1 ll. 3 unces	pomada 1 s.	15 s.
3 unces	confectio requias Galeni 1 s. 6 d.	4 s. 6 d.
1 ll. 1 unça	liton tribon 16 s.	1 ll. 2 s. 8 d.

1 unça ½	loch de pino 6 d.	2 s.	3 d.
I ½ dracma	troscorum de mirra 8 d.	1 s.	
2 unces, III dracmes	troscorum de eupatorio 8 d. 3 d.	1 ll.	6 s.
1 unça	troscorum de spodio cum semine 8 d.		8 s.
II dracmes	troscorum de caparibus 8 d.		1 s.
		<hr/>	
		40 ll.	12 s. 10 d.
		<hr/>	
		9	8
9 dracmes	troscorum de terra sigilata 8 d.		6 s.
4 dracmes	troscorum de charabe 8 d.		2 s. 8 d.
7 unces	troscorum de spodio 8 d.		8 s.
4 dracmes	troscorum de absenthio 8 d.		2 s. 8 d.
2 dracmes	troscorum Galia moscata Nicolay 8 d.		1 s. 4 d.
4 dracmes	troscorum diarodon 8 d.		2 s. 8 d.
III dracmes	troscorum de bërberis 8 d.		2 s.
2 unces, 9 dracmes	troscorum de alchacengi 8 d.	1 ll.	2 s.
2 unces	troscorum de rhabbarbo 8 d.		16 s. 6 d.
11 dracmes	troscorum de canphora 8 d.		7 s. 4 d.
1 unça, 7 dracmes	troscorum ex flux sanguinis		4 s.
1 unça, 4 dracmes	pilule de fumoterre 1 s. ·3·		16 s.
8 dracmes	pilule de turubit 8 d.		5 s. 4 d.
3 dracmes	pilule de rhabbarbo 1 s.		3 s.
2 unces, 1 dracma	pilule cochie 8 d.		16 s. 8 d.
4 unces, 1 dracma	pilule lucis 8 d.	1 ll.	4 s. 6 d.
6 dracmes	pilule de armodàtills 8 d.		4 s.
7 dracmes	pilule sine quibus 8 d.		4 s. 8 d.
7 unces, 4 dracmes	pilule rosis 6 d.		8 s.
1 unça, 4 dracmes	pilule alefangine 1 s.		16 s.
8 dracmes	pilule agregative 8 d.		5 s. 4 d.
8 dracmes	pilule inde 8 d.		5 s. 4 d.
1 unça, III dracmes	pilule stomatice 8 d.		10 s.
6 dracmes	pilule mastichine 8 d.		4 s.
I dracma	pilule de eupatorio 8 d.		8 d.
7 dracmes	pilule de agarico 8 d.		4 s. 8 d.
6 unces	pilule artitice 8 d.		8 s.
1 unça ½	pulveris hierie simplicis Galeni 8 d.		12 s.
2 unces, III dracmes	laps ematitis preparati 2 s.		4 s. 6 d.
7 dracmes	pilule de colocinte 8 d.		4 s. 8 d.
		<hr/>	
		11 ll.	12 s.

II dracmes	pilule de lapide lasuli 8 d.	1 s.	4 d.
I dracma	pilule de lapide armeno 8 d.		8 d.
1 unça 9 dracmes	pilule contra fluxum ventris 8 d.	14 s.	
2 dracmes	pilule arabice 8 d.	1 s.	4 d.
2 dracmes	pilule alsagaret 8 d.	1 s.	4 d.
I unça, 7 dracmes	pilule auree 8 d.	12 s.	
III dracmes	pilule fetide 8 d.	2 s.	
3 unces	pulis (sic) hierie simplicis Galeni ex lote aloe 12 s.	1 ll.	16 s.
8 dracmes	pilule de serapio 8 d.	5 s.	4 d.
1 unça ½	pulveris mirre 4 s.	6 s.	
5 dracmes	pulveris tormentille		6 d.
6 dracmes	pilule de V generibus mirabolanorum 8 d.	4 s.	
1 dracma	coliri albi rosis 6 d.		6 d.
III dracmes	loch caulium		
III dracmes	pilule opopanacis 8 d.	2 s.	
6 dracmes	pulveris radis diptami 1 d.		6 d.
4 unces	coral preparat	10 s.	
1 unça	pulveris mente	1 s.	
5 dracmes	pulveris bistorte		5 d.
5 dracmes	pulveris absenthi	4 s.	
I unça, I dracma	pulveris hierie logadionis 8 d.	8 s.	8 d.
4 dracmes	cantàridas 1 s.	4 s.	
1 unça, III dracmes	pulveris colocintidis 8 d.	10 s.	
6 ll.	ungüent popúleon 6 s.	1 ll.	16 s.
150	dinadas		8 s.
2 ll. 8 unces	pebre 8 s.	1 ll.	2 s.
11 unces	ungüent bsalicon 6 d.	5 s.	6 d.
1 ll. 3 unces	ungüent blanch 6 d.	7 s.	6 d.
1 ll. 3 unces	ungüent de plom 6 d.	7 s.	6 d.
2 ll. 1 unça	ungüent apostolorum 8 s. 8 d.	16 s.	8 d.
		11 ll.	5 s. 2 d.
		8	8
3 ll.	ungüent de litarge 2 s. 6 d.	7 s.	6 d.
II ll. I unça	ungüent de Agripa 6 s.	12 s.	6 d.
X ll. 10 unces	ungüent dialthea 6 s.	3 ll.	5 s.
7 unces ½	ungüent fosch 8 d.		1 s.
1 ll. 5 unces	ungüent Agipsiae 4 d.		5 s. 8 d.
9 unces	ungüent de apostemas 6 d.		4 s. 6 d.
8 unces	enplastre fili Zacharia 2 s.		16 s.

1 ll. 2 unces	ungüent aureum 6 d.	7 s.
3 unces	lana suxia 4 d.	1 s.
1 ll. 2 unces	ungüent rosat	
6 unces	sevi ursini 2 s.	1 ll. 4 s.
3 ll. 8 unces	lart dols 3 s.	11 s.
2 unces	ungüent aragon 1 s.	2 s.
4 unces ½	ungüent marsiaton 1 s.	4 s. 6 d.
8 ll. 4 unces	conserve rosarum 8 s.	3 ll. 6 s.
2 ll. 6 unces	conserve violarum 8 s.	1 ll.
4 ll. 9 unces	sevi ¹⁴⁸ de vaca 6 s.	1 ll. 8 s. 6 d.
3 ll. 9 unces	pomada 12 s.	2 ll. 5 s.
3 ll. 3 unces	oli de llor 12 s.	1 ll. 19 s.
10 unces ½	conserve de buglose 8 d.	7 s.
4 unces	conserve de borages 8 d.	2 s. 8 d.
3 unces	conserve antos 8 d.	2 s. 4 d.
6 unces ½	conserve de falsilla 8 d.	4 s. 4 d.
II unces ½	conserve de agrelles 8 d.	1 s. 8 d.
4 unces	conserve violarum 8 d.	2 s. 8 d.
6 unces	mell santaura 1 s.	6 s.
10 unces	mell rosat de fulla 4 d.	3 s. 4 d.
15 ll. 2 unces	galas 3 s.	2 ll. 5 s. 6 d.
8 ll. 8 unces	caparós 4 d.	2 s. 8 d.
8 ll.	pega grega 4 d.	2 s. 8 d.
4 ll. 6 unces	almàngara 3 d.	1 s.

27 ll. 16 s.

12

11 ll. 10 unces	vidriol 4 d.	3 s. 10 d.
8 ll.	sofre groch 1 s.	8 s.
1 ll. 4 unces	brasill 2 s. 6 d.	4 s.
3 ll. 8 unces	confits 3 s.	11 s.
50 ll.	dragea 6 s.	15 ll.
I rova	codonys confitats 1 s.	1 ll. 6 s. 6 d.
16 ll. 6 unces	ponsems confits 1 s.	16 s. 6 d.
10 ll. 6 unces	naranges confitas 1 s.	10 s. 6 d.
11 ll.	maló confitat 1 s.	11 s.
19 ll.	composta 1 s.	19 s.
18 ll.	albargínias confitas 1 s.	8 s.

148. *Ratllat*, medulla.

6 ll. 6 unces	adserolas 1 s.	6 s. 6 d.
I ll.	sucra de scorsonera 4 s.	7 s.
3 ll. 10 unces	cogombres confits 1 s.	3 s. 10 d.
3 unces	lengua bovina 6 d.	1 s. 6 d.
1 ll. 10 unces	gansalla grosa groga 6 s. 6 d.	1 ll. 18 s.
7 ll. 4 unces	gansalla de ensarà 6 s. 6 d.	2 ll. 7 s. 8 d.
5 ll. 10 unces	candellas 6 s. 6 d.	1 ll. 15 s.
6 ll. 8 unces	candellas de sepultura, cubertas de blanch 6 s.	2 ll.
4 unces	candellas 6 d.	2 s.
4 roves, 2 unces	cera groga de pa 6 s.	31 ll. 5 s.
48 ll.	crossas 1 s. 6 d.	3 ll. 12 s.
31 ll. 1 unça	pa de refús groch 4 s.	6 ll. 4 s. 4 d.
28 ll. 7 unces	refús blanch ab pa 7 s.	10 ll. 1 d.
3 ll. 6 unces	cera verda 4 s.	14 s.
2 ll. 2 unces ½	axerop violat 6 s.	13 s. 3 d.
3 ll. 6 unces	axerop de falsilla 6 s.	1 ll. 1 s.
2 ll. 8 unces ½	oxisachare simplicis 6 s.	16 s. 3 d.
4 ll. 9 unces ½	oximell simplicis 4 s.	19 s.

85 ll. 2 s. 1 d.

		12 5
4 ll. 4 unces	axerop acetosi simplicis 6 s. 8 d.	1 ll. 6 s.
4 ll. 6 unces	axerop de 9 infusions 18 s.	4 ll. 1 s.
4 ll. 5 unces ½	axerop ex succo acetose 6 s.	1 ll. 6 s. 9 d.
6 ll.	axerop de arthimisia 8 s.	2 ll. 8 s.
I ll. 46 ½	axerop de hisop 8 s.	11 s.
3 ll. 6 unces	axerop de acido citri 12 s.	2 ll. 2 s.
3 ll.	rodo sacharo 6 s.	18 s.
1 ll.	avellanes torades 1s. 6 d.	1 s. 6 d.
2 ll. I unça ½	axerop de corticibus citri 10 s.	1 ll. 16 d.
5 ll. 6 unces	diamoron 2 s.	11 s.
I ll. 9 unces	mell rosat alexandri 4 s.	7 s.
I ll.	mell rosat 4 s.	4 s.
I ll. I unça	axerop de yuyubas 6 s.	6 s. 6 d.
2 ll. I unça	axerop de rygilisia 6 s.	12 s. 6 d.
I ll. 11 unces	axerop de radisibus actose 6 s.	11 s. 6 d.
2 ll. 6 unces ½	axerop de cichores 6 s.	15 s.
3 ll. 5 unces	axerop de borages 6 s.	1 ll. 6 d.
4 ll. 7 unces	axerop de fumasterres 6 s.	1 ll. 8 s.
4 ll. 6 unces	axerop de endrine simple 6 s.	1 ll. 1 s.

4 ll. 1 unça ½	axerop endrine compost 10 s.	2 ll. 1 s. 6 d.
4 ll. 6 unces	axerop de rosas secchas 6 s.	1 ll. 7 s.
5 ll. 5 unces	axerop de eupatorio 8 s.	2 ll. 3 s. 4 d.
4 ll.	axerop de donsill 4 s.	16 s.
I ll.	axerop de menta 4 s.	4 s.
3 ll. 7 unces	axerop de minva de codony 8 s.	1 ll. 8 s. 8 d.
I ll. 10 unces	minva moscata 10 s.	18 s. 4 d.
I ll. 1 unça ½	sirupi regis Sapor 8 s.	9 s.
9 ll. 10 unces	axerop de Bisansis cum ¹⁴⁹ aceto 6 s.	11 s.
2 ll.	axerop de sticados 8 s.	16 s.
3 unces	axerop de neula de sucra 8 s.	2 s.
I ll. 6 unces	axerop de limonibus 10 s.	15 s.
		32 ll. 3 s. 11 d.
		9 5
3 unces	serucpi de cichori cum rabarbaro 8 s.	2 s.
I ll.	axerop de Bisansis 6 s.	6 s.
5 unces	axerop de papàver 16 s.	4 s. 2 d.
3 ll. 8 unces	axerop de scabiosa 6 s.	1 ll. 2 s.
8 unces	rodo sacharo 6 d.	4 s.
2 ll. 2 unces	axerop de epithimo 8 s.	17 s. 4 d.
I ll. 9 unces	oximell axerop scilítich 6 s.	10 s.
I ll. 11 unces	fumarrie compost 8 s.	15 s. 4 d.
I ll. 2 unces	axerop de fumasterres simplicis 6 s.	7 s.
5 unces ½	confectio cordialis Gentilis 26 s.	5 ll. 10 s.
3 unces ½	pulveris diarodon abbatis 14 s.	2 ll. 9 s.
4 dracmes	pulveris diamargaritonis frigidi 1 s.	4 s.
3 dracmes	pulveris rosate novelle 8 d.	2 s.
I unça 11 dracmes	pulveris aromatici rosati Galeni 12 s.	1 ll. 3 s.
3 unces 7 dracmes	pulveris pliris arcoticonis 12 s.	2 ll. 3 s.
2 dracmes	pulveris diatrum santalorum 1 s.	4 s.
9 dracmes	pulveris letificans rosis 1 s.	9 s.
2 unces, 1 dracma	pulveris diaambre 14 s.	1 ll. 9 s.
5 dracmes	pulveris de gemmis cum spesiebus 3 s.	17 s. 7 d.
1 unça, 4 dracmes	pulveris letisie Galeni	17 s.
2 dracmes	pulveris diacamaronis	2 s. 4 d.
X dracmes ½	pulveris spesierum benedicta 1 s. 6 d.	15 s.
3 unces ¾	tudia preparate 1 s. 6 d.	6 s.
7 dracmes	pulveris dia galange 1 s.	7 s.

149. *Ratllat*, rubarbaro.

9 dracmes	pulveris diatraganti frigidi 6 d.	4 s.	6 d.
1 dracma ½	pulveris diacarthami 1 s.	1 s.	6 d.
		<hr/>	
		21 ll.	12 s. 8 d.
		7	4
6 dracmes	pulveris diacimini 6 d.	3 s.	
5 unces, 2 dracmes	corali rubri preparati 1 s.	5 s.	2 d.
2 dracmes	pulveris sàndals vermells 2 d.	1 s.	2 d.
11 dracmes	sàndals blanchs picats 2 d.	1 s.	10 d.
3 unces, 1 dracma	pulveris gumi arabici 2 s.	6 s.	10 d.
3 dracmes	pulveris gumi tragacanti 5 d.	1 s.	3 d.
7 unces, 9 dracmes	femta de largandax 2 s.	15 s.	6 d.
11 dracmes	gra alexandri picat	2 s.	
2 unces, 4 dracmes	pulveris peonie	1 s.	8 d.
10 dracmes	pulveris senet	1 s.	
1 unça, ¼	pulveris liquiritie		
2 unces, 2 dracmes	vermelló 2 s. 6 d.	5 s.	
1 unça, 2 dracmes	pulveris romelh	2 s.	
3 unces, 4 dracmes	confectio sifoydes 4 s.	13 s.	
6 unces, 10 dracmes	filoni romani 5 s.	1 ll.	14 s.
4 unces, 1 dracma	triaga magna 8 s.	1 ll.	12 s. 8 d.
1 unça, 7 dracma ½	filoni persi 5 s.	8 s.	
I unça	confectio diamusco dulcis 6 s.	6 s.	
I unça ½	pulveris trium santalorum 1 s.	18 s.	
8 dracmes	pulveris spesierum ex succo rosarum 1 s. 3 d.	10 s.	
2 ll. 6 unces	aque de falsilla 6 d.	1 s.	3 d.
3 ll. 4 unces	aque de latugas 6 d.	1 s.	8 d.
4 ll. 6 unces	matafaluga 6 d.	2 s.	3 d.
I ll.	aque de codony 6 d.		6 d.
I ll. 8 unces	aque de fonoll 6 d.		10 d.
I ll. 6 unces	aque naf		9 d.
3 ll. 6 unces	aque de verdolages	1 s.	9 d.
3 ll. 2 unces	aque de plantage	1 s.	6 d.
3 ll.	aque de cerves	1 s.	6 d.
		<hr/>	
		9 ll.	1 d.
4 unces	aque de borages	2 s.	
6 unces	aque de cichoyres		3 d.
3 ll.	aque de buglose	1 s.	6 d.

I ll	vinagre rosat	6 d.
I ll. 10 unces	aque de agrellas	11 d.
I ll. 8 unces	aque de fumasterres	10 d.
I ll.	aque de murtra	6 d.
3 ll.	aque de gram	6 d.
I ll. 4	aque de scabiosa	1 s. 6 d.
2 ll. 10 unces	aque de alfàbaga	8 d.
3 ll. 2 unces	aque de servas	1 s. 5 d.
	1 s. 7 d.	
	1 s. 7 d.	
4 roves, 7 ll.	sucra de pa 5 s. 6 d.	30 ll. 10 s. 6 d.
4 ll. 6 unces	pega grega 6 d.	2 s.
15 roves, 13 ll.	arròs 20 s.	15 ll. 10 s.
5 ll. 7 unces	tres trosos de axes 4 s.	1 ll.
17 ll.	tres axes grogas 6 s.	5 ll. 2 s.
58 ll. 2 unces	grum de cera blanca 8 s.	23 ll. 5 s. 4 d.
2 roves, 5 ll. 5 unces	cera volvegada 7 s.	20 ll. 2 s.
45 ll.	trebentina comuna 1 s.	2 ll. 5 s.
2 ll. 2 unces	aque de yva artitia (sic)	
6 unces	aque de orenga	
I ll. 65 unces	aque siordi	
6 unces	aque salvie	
10 unces	aque de àpit	
1 ll. 8 [unces]	aque de menta ayguí 11 ll. 6 d. ¹⁵⁰	5 s. 6 d.
4 unces	aque de timó	
1 ll. 10 unces	aque de capolls de rosas	98 ll. 16 s. 1 d.
2 ll. 2 unces	aque de scorsonera	
4 unces	aque de betonia	
9		
		8 9
2 ll. 6 unces	aque de sticados	
2 ll. 4 unces	aque de lúpols 5 ll. ¹⁵¹	2 s. 6 d.
6 unces	aque de mellise	
11 unces ½	oli violat 8 d.	7 s. 4 d.
10 unces	oli de donsell 4 d.	3 s. 4 d.
I ll. 4 unces	oli carva 4 d.	5 s. 4 d.
I ll. 7 unces	oli rosat 4 d.	6 s. 4 d.

150. Tant la quantitat com el preu corresponen al conjunt d'aigües anotades després de la trebentina comuna, fins a l'aigua de betònia.

151. Com en el cas anterior, s'agrupen les tres aigües.

10 unces	oli de codony 4 d.	3 s.	4 d.
I ll. 4 unces	oli de spich 8 d.	10 s.	8 d.
8 unces	oli de ruda 4 d.	2 s.	8 d.
11 unces	oli de murtrons 4 d.	3 s.	8 d.
4 unces $\frac{1}{2}$	oli de caparibus 4 d.	1 s.	6 d.
I ll. 4 unces $\frac{1}{2}$	oli de màstech 8 s.	11 s.	
6 unces	oli de lliris blauls (sic) 4 d.	2 s.	
3 unces	oli rosat omphocium 8 d.	2 s.	
I ll.	oli de amellas amargues 12 s.	12 s.	
I ll. 2 unces	oli de cuchs 4 d.	4 s.	8 d.
4 unces	oli de gineu 4 d.	1 s.	4 d.
6 unces	oli de castó 6 d.	3 s.	
2 unces	oli de euforbi 6 d.	1 s.	
2 unces $\frac{1}{2}$	oli de alegria 1 s.	2 s.	6 d.
I ll. I unça	oli amigdalarum dulcium 12 s.	13 s.	
2 ll. 3 unces	oli ypericon 12 s.	1 ll.	7 s.
2 ll. 1 unça	oli de largandax 6 d.	14 s.	6 d.
I ll. 1 unça	oli irini 4 d.	5 s.	8 d.
10 unces	oli de scorpins 1 s.	10 s.	
16 pans $\frac{1}{2}$	or de daurar siris 14 s.	3 ll.	4 s. 8 d.
1 unça $\frac{1}{2}$	ungüent contra scabiem 6 d.	2 s.	9 d.
8 ll.	amelló 1 s. 2 d.	9 s.	4 d.
		<hr/>	
		12 ll.	3 s. 1 d.
		7	3
18 unces	òstias de cloura letras	1 s.	
4 ll.	carmini 30 s.	6 ll.	
7 ll. 10 unces	carabatat valencià 7 s.	2 ll.	14 s.
2 unces	pols de ensens		4 d.
II dracmes, I escrúpol,			
II grans	almesch 20 s.	2 ll.	6 s. 6 d.
28 grans	àmbar	1 ll.	8 s.
6 unces $\frac{3}{4}$	sucre 0 s. 5 d.	2 s.	3 d.
6 unces $\frac{1}{4}$	tudia preparate 1 s. 6 d.	9 s.	
$\frac{1}{2}$ unça	pulveris here simplicis Galeni,		
	absque aloe 0 s. 3 d.	2 s.	
3 unces, 7 dracmes	heacsins preparats 1 s.	2 ll.	3 s.
2 unces, 5 dracmes $\frac{1}{2}$	granats preparats 3 s.	7 s.	6 d.
7 dracmes, 2 escrú- pols	cornu cervi usti	1 s.	6 d.

8 dracmes, 2 escrúpols	margaritas preparats 3 s.	1 ll. 6 s.
1 dracma, 1 escrúpol	sardins preparats	1 s.
2 escrúpols	lapislasuli loti	1 s. 4 d.
2 dracmes ½	lapis linsis	2 s.
11 dracmes	smaragdas, sen preparar	10 s.
15 ll. 6 unces	cera blanca obrada 8 s.	6 ll. 4 s.
1 ll. 1 unça	cera groga obrada 6 s.	1 ll. 10 s. 6 d.
dos mil y dos sentas	neulas de pasta 2 s. 6 d.	2 ll. 14 s.
I rova, I ll.	mixa de cannella 7 s.	9 ll. 9 s.
6 ll. ½	cannella de cana 15 s.	4 ll. 17 s. 6 d.
38 ll.	fil de pobils 2 s.	2 ll. 16 s.
5 ll. 3 unces	oruga ab pa 1 s.	5 s. 3 d.
		45 ll. 11 s. 8 d.
		16 6
10 unces	axerop de 9 infusions 1 s. 6 d.	15 s.
3 ll. 10 unces, 1	oruja ab mell 1 s.	3 s. 10 d.
5 ll. 7 unces	axerop de borages 6 s.	1 ll. 13 s. 6 d.
145	parells de canadellas	
32	parells de potets de vidre 32 dotzenes, a rahó 24 s. quiscun ¹⁵²	
18	parells de barralets	3 ll. 4 s.
33	parells potets de terra blanchs	5 s. 6 d.
15	parells ollets (sic) de terra	2 s. 6 d.
2.000	neulas de pasta	2 ll.
47	presentallas de cere	16 s.
9 ll. ½	fustet	5 s.
1 unça	ungüent rosat sandalat 1 s. 6 d.	7 s. 6 d.
4 ll. 4 unces	mantega de vaca 3 s.	13 s.
4 unces, 11 dracmes	lapislasuli, absque preparatione	7 s.
4 unces, 7 dracmes ½	granats, sen preparar	13 s. 6 d.
3 ll. 3 unces	avellanes	3 s. 9 d.
1 ll.	confectio de sicoisens 20 s.	12 ll.
3 ll. I unça	suchre 6 s.	18 s. 6 d.
9 ll. 4 unces ½	sucra clarificat axerapat 4 s.	1 ll. 17 s. 4 d.
4 ll. II unces	pols de pebre 2 s.	8 s. 4 d.
1 ll.	verdet 10 s.	10 s.
7 unces ½	oleum costinum 6	3 s. 9 d.

152. La quantitat i el preu fan referència a les canadelles, potets de vidre i barralets.

1 ll.	verdet 10 s.	10 s. ¹⁵³
8 ll. ½	lavor de alagria 3 s.	1 ll. 4 s.
3 ll. 10 unces	refús de cera groga 4 s.	15 s. 8 d.
12 ll.	aque naf 1 s.	12 s.
2 quàntirs	mel bona, a rahó 4 ll.	8 ll.
		<hr/>
		38 ll. 9 s. 8 d.
5 ll. 10 unces	codonyat de sucre, a rahó 6 s.	1 ll. 17 s.
1 unça ½	ellectuari de suc de roses de Mesué, a rahó 2 s.	3 s.
4 unces ½	diacolibion 1 s. 6 d.	4 s. 6 d.
1 unça, 4 dracmes	triaga magna 8 s.	10 s. 3 d.
2 unces, 3 dracmes	succi eupatori 1 s. unça	2 s. 6 d.
5 unces	conserve esticados 8 d.	3 s. 4 d.
3 unces	succi abcinthii 1 s.	3 s.
4 dracmes	gummi lacce	6 d.
5 dracmes	pulveris gere ex aloe lota	6 d.
½ unça	trifera magna 8 d.	4 s.
		9 s. 4 d.
		<hr/>
		3 ll. 6 s. 6 d.
		62 ll. 7 s.
		84 ll. 7 s.
		10 ll. 19 s.
		4 ll. 2 s.
		9 ll. 3 s. 2 d.
		39 ll. 15 s. 1 d.
		9 ll. 8 s. 3 d.
		10 ll. 19 s. 1 d.
		13 ll. 6 s. 6 d.
		40 ll. 12 s. 10 d.
		11 ll. 12 s.
		11 ll. 5 s. 2 d.
		85 ll. 2 s. 5 d.
		32 ll. 5 s. 11 d.
		21 ll. 12 s. 8 d.
		9 ll. 1 d.

153. *Ratllat* 4 ll., 2 unces pols de pebre 2 s.

98 ll.	16 s.	1 d.
12 ll.	3 s.	1 d.
45 ll.	11 s.	8 d.
38 ll.	9 s.	8 d.
<hr/>		
773 ll.	17s.	5 d.

Les aines y coses de fusta

		10
Lo cànter de l'oli rosat comú		1 s.
9 ampolles grans, de tall de seba, dels suchs, a rahó 3 s.	1 ll.	7 s.
8 ampolles mitjanes, per suschs, a rahó 2 s.		16 s.
3 masetes petites, 2 baralet y 3 canadelles		2 s.
1 baral guarnit, mitjà		4 s.
8 ampolles grans	1 ll.	4 s.
12 ampolles mitjanes	1 ll.	4 s.
6 ampolles petites		6 s.
5 mases petites		2 s. 6 d.
4 barals		16 s.
1 baral gran, guarnit		7 s.
2 barals mitjans, guarnits		8 s.
3 barals guarnits, petis (sic)		12 s.
2 brocals de fer los presents		4 s.
2 geres envernissades, ab trementina de vet		8 s.
2 geres de dos anses envernissades, per a olis		4 s.
2 cantes untats de trementina de vet		4 s.
3 maneguetes per a fer clarea		6 s.
4 barals guarnits, grans	1 ll.	8 s.
8 barals sense guarnir, grans	2 ll.	16 s.
3 barals mitjans, guarnits		12 s.
6 ampolles grans, sens guarnir		18 s.
8 castanyes guarnides, xiques y grans		16 s.
14 ampolles mitjanes	1 ll.	8 s.
4 ampolles petites y tres masetes		5 s.
I albúrnia per a tenir estorachs y altra per trementina		3 s.
I torn de torse fil, ab sa agulla de ferro	1 ll.	14 s.
La caixa de la pols del sucre	1 ll.	
2 caratels per a tenir pols de sucre, ab pany y clau	1 ll.	
<hr/>		
	20 ll.	15 s. 6 d.

5 panés de blanquejar sera	15 s.
la caixa del tarat	
la caixa del gruel de canyella	1 ll.
2 còfrens de la gansalla	1 ll.
2 desecadós de píndoles	4 ll.
20 pots blancs per tenir conserves	2 s.
la capsa de l'or de siris, ab un plegador	2 ll.
2 rallador, una pinteta y 5 picadós	8 s.
8 basines de llautó pesen 37 ll.	5 ll. 11 s.
12 basines de parar pesen 47 ll. 6 unces	7 ll. 2 s. 6 d.
la basina de l'arròs	1 ll.
la basineta del caixó	3 s.
los alambins de aram pesen 54 ll. 6 unces, a rahó 4 s. lliura, valen	10 ll. 18 s.
los caps de plom pesen 78 ll. 6 unces	3 ll. 5 s.
les graselles de ferro dels mateixos alambins	1 ll. s.
lo morter gran pese 8 roves, 4 ll. a rahó 4 s. ll.	42 ll. 8 s.
2 mortés migans y tres pindolés pesen 4 roves, 24 ll. a rahó 4 s. ll.	25 ll. 12 s.
les mans de morté de ferro pesen 14 ll.	14 s.
les balanses grans de la rova, pesen 19 ll.	3 ll. 16 s.
lo canastó de dites balanses	8 s.
les balanses grans del taulell	16 s.
un pesador, ab una grua de ferro	1 ll.
unes balanses de mà marcats, ab un canastó	12 s.
altres balanses de mà, franceses	6 s.
12 ll. de pesos de ferro	12 s.
1 ll. de pesos, de honses y mitjes onses	6 s.
unes balanses ab canastó dins lo draumé	12 s.
altres balances de pesar grans y algunes dracmes	10 s.
pesos de pedra: mig quarter, 2 roves sensilles y una mitja rova	10 s.

 116 ll. 7 s. 6 d.

2 lliuradors pesen 3 ll. 3 unces, a rahó 4 s. ll.	13 s.
una basina gran de llautó, pese 18 ll.	2 ll. 14 s.
3 basines de llautó, pesen 10 ll.	1 ll. 10 s.
lo perol dels torons, pese 49 ll.	9 ll. 12 s.
4 oles grans de aram, pesen 74 ll.	14 ll. 16 s.
2 pailles de aram 52 ll.	10 ll. 8 s.
2 perols mitjans y 3 petits, pesen 67 ll. 6 unces	13 ll. 10 s.

1 perol mitjà y les cases, llevats los mànechs, pese 64 ll.	12 ll.	16 s.	
lo perol de la sera blanca, pese 23 ll. 6 unces	4 ll.	14 s.	
3 casoles de aram per fer exarops, pese 12 ll.	2 ll.	8 s.	
lo calderó de fer grum		18 s.	
2 casoles per a fer gansalla, pese 17 ll.	3 ll.	8 s.	
lloses, entre bones y dolentes, netes de tares, a rahó 3 s.	1 ll.	10 s.	
la coladora de la sera		16 s.	
una coladora de llautó	1 ll.	2 s.	
2 rascadors de siris		8 s.	
lo rall de ferro		3 s.	
lo inter bastador		2 s.	
3 mans de morter de fusta grans y una petita		5 s.	
4 crueres y 2 olles de fer bolva		8 s.	
la post de les tauletes		4 s.	
vuit menadós		2 s.	
la post de esplanà y 4 esplanes	1 ll.		
2 menadós de emplastes		1 s.	
la taula dels torons y mollos de fer pinyonada	4 ll.	4 s.	
la espàtula gran de fferro	1 ll.		
una copa gran de aram, pese 17 ll.	3 ll.	8 s.	
2 vergeres de fer carabatat		6 s.	
la post de la sera gomara		5 ll.	
los torns y banch de fer gansalla, ab dos caballets y dos plegadors	5 ll.	14 s.	
2 fileres de ferro	5 ll.		
	108 ll.	10 s.	
			8
4 botetes per tenir mel	2 ll.		
2 destraletes per trencar sera		4 s.	
la pedra de moldre lo moló		14 s.	
13 motlos de fer imatges	3 ll.	18 s.	
la caixa en què estan		2 s.	
2 fogons grans de costeles	5 ll.	10 s.	
2 ampoles petites, guarnides		4 s.	
4 olles de fondre sera y una de les infosions		10 s.	
4 geretes de tenir carabatat y sucre clarificat		12 s.	
un foguó de aram, ab peus alts de ferro, 4 tramisos y sis sedasets	1 ll.	4 s.	
la gereta de les bromes	1 ll.	2 s.	
una post de pesar los siris y un menador de torons y lo tallant, tot		6 s.	
4 perols de sera, pese 3 roves, 20 ll.	19 ll.	16 s.	
2 torns de ferro, ab bares, pese 46 ll.	2 ll.	6 s.	

lo calderó de la sisterna, pese 12	2 ll.	8 s.	
la ansa de dit calderó		6 s.	
lo perfumador, una lliura	1 ll.		
los neulés de sucre	7 ll.		
29 caixons grans pintats	8 ll.	14 s.	
2 capsas, una obrada y altra quadrada		4 s.	
168 pots larchs de reals y semets y la albúrnia del safrà, a rahó 1 s.	8 ll.	10 s.	
20 caixons brocats y daurats	4 ll.		
25 capsas llargues, de lledoner, daurades	5 ll.		
61 capsas de letovaris, de lledoner, daurades	3 ll.	2 s.	
31 caixonet de emplastes	2 ll.	6 s.	6 d.
68 pots de comfacions y engüents	1 ll.		
20 taps de llauna	1 ll.		
170 taps de fusta als pots grans	2 ll.	6 s.	
88 mases de eixarops y aigües	3 ll.	14 s.	
	<hr/>		
	88 ll.	19 s.	6 d.
27 poms de olis	1 ll.	3 s.	
12 masetes per tenir decocions		6 s.	
un pot ab trementina		3 s.	
30 capsas de cordials	1 ll.	4 s.	
110 pots de cordials	1 ll.	16 s.	
11 caixonets de dinades		11 s.	
12 pots de vidre de parar		14 s.	
11 geretes de terra per tenir composta	1 ll.	13 s.	
lo morter gran de pedra y un altre per a engüents	2 ll.		
la casoleta de les aigües almescades		6 s.	
la gerra de la tinta, sens tinta		8 s.	
3 gerres de la boca ampla, tres geres verdes, sinch geres barsalonines, totes sanseres	8 ll.		
4 eixaroperes mitjanes y dos petites		4 s.	
4 casoles de engüents y una de eixarops		2 s.	
15 albúrnies grans de engüents y 3 petites		7 s.	
Lo espatuler, ab vuit espàtules y dos culleres		16 s.	
2 talles de siris y axes y dos tallants		4 s.	
2 taules de pedra de estendre torons de ametlla		16 s.	
Lo llumaner gros de la botiga		6 s.	
Una gerra ab una poca trementina		4 s.	
Una boteta per tenir trementina		4 s.	
La romaneta		10 s.	
Lo taulell de la botiga	29 ll.	10 s.	

Lo armari del sucre	10 ll.	12 s.
Los armaris dels cordials y altres fins lo del vi procàs	8 ll.	10 s.
Lo armari de la sera, ab lo aparador	2 ll.	14 s.
Lo armari de les ampolles	5 ll.	
Los parastatjes	10 ll.	
	<hr/>	
	89 ll.	11 s.
	<hr/>	
	4	
3 caixes, so és la de la canyella, la de les espísies y la de la sera, ab sos panys y claus	3 ll.	6 s.
Lo caixó del taulell de la canyella		8 s.
Una exaringua d'estany, ab son estoig		18 s.
Lo armari de les neules de sucre	8 ll.	8 s.
La capsa de la canyella de l'armari de la cambra		8 s.
9 alburnietes blaves de tenir composta	1	2 s.
8 pots de vidre de parar		12 s.
Dos botillons per clarea y vi procàs, ab sèrcols de ferro	1 ll.	12 s.
Lo cofre de la cuyna	1 ll.	8 s.
Lo mollo dels torrons de Alicante	1 ll.	4 s.
Un perol de fer torrons, és en poder de mestre Robió, pese 30 ll. ½, 4 s.	6 ll.	2 s.
Quatre carratells y dos botilles, al salleret, per a tenir vi blanch, a rahó 10 s.	3 ll.	
	<hr/>	
	27 ll.	10 s.
	<hr/>	
	20 ll.	15 s. 6 d.
	116 ll.	7 s. 6 d.
	108 ll.	
	88 ll.	19 s. 6 d.
	89 ll.	11 s.
	<hr/>	
	451 ll.	3 s.
Sumen tots los medicaments, axí simples com compots, set- centes vint-i-tres lliures, deset sous y sinc dinés, dic,	723 ll.	12 s. 5 d.
Los mobles y aines de la botiga sumen quatre-centes sinquanta-una lliura, tres sous y mig,	451 ll.	3 s. 6 d.
	<hr/>	
Suma tot	1.175 ll.	11 d.

En vertical, «Memorial del que ha hagut en la botiga de mossèn Ignasi Vidal, venuda a mossèn Joseph Flores.»

6

1610, gener, 14. Tarragona

Inventari dels béns del mercader —abans apotecari— Ignasi Vidal, fet a instància de la seva vídua Anna i de Pau Font, prevere i comensal de la Seu, Magí Vidal i Macià Grinyó, prevere de Montblanc, curadors dels fills i béns del difunt.

AHT, Fons notarial de Tarragona, 88. Francesc Reverter, *Inventaris y encants*, f. 147r-157v.

Die iovis, XIII mensis ianuarii, anno a Nativitate Domini M DC X.

Al marge esquerre. Inventarium factum de bonis que fuerunt honorabilis Ignasii Vidal, quondam, mercatoris, olim vero apothecarii, civis Tarracone, receptum ad instansiam domine Anne Vidala, vidue relicte dicti honorabilis Ignasii Vidal et reverendi Pauli Font, presbiteri et comensalis sedis, honorabilis Ioannis Cabestany et Magini Vidal, una cum venerabile Mathia Grinyó, presbiteri, ville Montis Albi, absente, curatorum pupillorum, filiorum et bonorum que fuerunt dicti quondam Ignasii Vidal, quod cepit exordium die iovis, XIII mensis ianuarii M D CX.

Primo, una casa que dit diffunct tenia y possehia quant vivia, sua pròpria, situada dins la present ciutat, a la plassa de la Pescateria. Affronte, de hun costat, ab la casa ere de mossèn Jaume Sentís, quòndam, notari, ara de mossèn Feliu Andreu, notari, y sa muller; de altra ab casa ere hostel, ere de Miquel Vila, quòndam, ara de sa muller; detràs ab casa de Gabriel y Andreu Tariffas; davant ab dita plassa, dins la qual foren trobades las cosas següents:

En la entrada

(...)

Ítem, un morter de pedra gran.

En la botiga, devés lo carrer, davall los estudis:

(...)

Ítem, hun sach de arròs.

(...)

Ítem, tres carretels de tenir mel, buyts.

Ítem, unes balanses grans de aram, ab canastó.

(...)

Ítem, una caixa de fusta miya de pols de sucre, que y ha 15 roves, 4 ll., que val 76 ll., 9 s., 8 d.

Ítem, unes balanses comunes.

En lo primer estudi de mitja escala

(...)

Ítem, una romana, ab son piló de ferro.

En lo altre estudi, junt al selubert, del caragol puja dalt

(...)

Ítem, un jarro de canyella, en què y ha canyella que pesa III roves, XXIII ll., VI onses, diem tres robes, vint-y-tres lliures y sis onses.

En la quadra devés la plassa

(...)

Ítem, una arquimesa de noguer, ab sos calaxos, ab panys y claus, dins la qual ha lo següent:

Primo, set anells de or, un topassio, lo altre un amatiste y dos ab dos esmaraldes y hu ab un crestallet y hu és un sagell.

Ítem, en lo oratori ho capelleta

(...)

Ítem, una casoleta de olor, guarnida de aram.

(...)

Ítem, una atxa de cera blanca.

En una instància sobre la cunya, que és lo rebost

(...)

Ítem, dos alambins de terra.

(...)

Ítem, una xiringa de stany, ab sa caixa de cuyro.

Ítem, dos barrals de vidre, ab sos taps de stany.

(...)

Ítem, altre de preu vuytanta lliures y ànnua pensió de vuytanta sous que la confraria de sant Cosme y sant Damià, a 9 de agost fa LXXX ll.

Ítem, un llibre gran intitulat *Llibre major quart*, ab cubertes de cuyro, en lo qual portava sos comptes de dech y deix, dins lo qual se trobaren continuats los deutes deuen a dit diffunct, ab lo qual va cotant los llibres passats y los deutes que a ell li deuen particulàs.

Ítem, un llibre intitulat *Manual quart*, ab lo qual estan continuats los deutes de la botiga de apotecari, de medicines, cera y confitures.

Ítem, un altre llibre intitulat *Manual quint*, en lo qual estan continuats deutes de negocis de mercaderies y altres coses.

Ítem, *Manual segon y tercer*.

Ítem, un *Manual tercer*.

Ítem, altres llibres major primer, segon y tercer y quart.

Ítem, dos llibres intitulats *borradós*.

Ítem, un llibre de full, ab cubertes de pergamí, intitulat *Llibre major de la botiga de mossèn Dionís Vidal, de Montblanch*.

(...)

Ítem, vuyt llibres de octau d'estampa de medicina.

(...)

Ítem, una casa y botiga de apothecari al carrer de la Merceria. Affronte de hun costat ab casa d'en Palau, de altre costat ab casa d'en Noguera y detrás ab lo castell de l'Archebisbe.

Ítem, una altra casa al carrer de Sant Pere. Affronte, de hun costat, ab na Moyana y, a l'altre, ab casa de mossèn Antoni Serra, detrás ab la casa de la senyora viuda Ollera.

Ítem, una botiga al port. Affronte de hun costat ab mossèn Pere Altarriba, de altre ab mestre Miquel Ferrer, detrás ab lo ort del senyor degà, ere de Montserrat, de bax fins al sell, dins la qual hi ha:

Primo, cent y sis caffissos de sal conforme appar ab lo llibre intitulat *Manual quint*, foli 47.

(...)

Ítem, una romana, ab son piló, en què s'i pesa sis robes y mija en lo pes gros.

Ítem, un garbell de pesar bacallar.

Ítem, un cortera de mesurar sal.

Ítem, tres pales de fusta noves y dues usades.

Ítem, vint-y-quatre dotzenes y dos pannes de suro.

Ítem, vuyt carretells de mitja càrrega, buyts.

Ítem, dos mesures velles per mesurà sal.

Ítem, tres cadires de fusta.

Ítem, dos botetas, una mitja de sal mòlta, altra buyda.

Ítem, sis stores noves y tres de dolentes.

Ítem, la botiga de draps que tenia ab companyia de mossèn Cabestany per yguals, conforme la capitulació entre ells feta consta en poder de mossèn Bernat Aleu, la qual se ha de veurer los deutes y ganàncies que y haurà y cabals.

(...)

Ítem, se trobaren en casa, al temps de la mort del dit mossèn Ignasi Vidal, ab dinés comuns 225 ll., 11 s.

Ítem, més se trobà ab hun llibre que es portava que en la Taula de la present ciutat tenia, al temps de sa mort, sinch-centes quoranta-nou lliures, quatorse sous y set dinés, diem 549 ll., 14 s., 7 d.

7

1619, març, 2. Tarragona

Encant dels béns del mercader Ignasi Vidal.

AHT, Fons notarial de Tarragona, 88. Francesc Reverter, *Inventaris y encants*, f. 534r-538v.

Die sabbati, II mensis marcii, anno a Nativitate Domini M DC XVIII°.

Al marge esquerre, Encantus factus de bonis que fuerunt honorabilis Ignasii Vidal, quondam, mercatoris, civis Tarracone, ad instansiam domine Agne Vidal, vidue relicte dicti honorabilis Ignasii Vidal et admodum reverendi domini Pauli Font, canonici Sedis, et honorabilis Ioannis Cabestany, dominorum curatorum pupillorum et bonorum dicti Vidal, mediantibus curritoribus publicis dicte civitatis, quod cepit exordium die.

(...)

E més dos cantes de aram als Pobres infans òrfens, per quatre lliures, set sou 4 ll., 7 s.

(...)

Ítem, una bassina de llautó a Joan Mestre, per devuyt sous y vuyt dinés XVIII s., VIII d.

Ítem, una bassina de llautó a Joseph Alamany, de Reus, per vint sous I ll.

Ítem, altra bassina de llautó al dit, per vint sous I ll.

Ítem, una morraxa de aram a mossèn Anthich Pebernat, prevere, per tres sous y mig III s., VI d.

(...)

Ítem, una bassina gran de llautó a mestre Botet, revenedor, per vint-y-vuyt sous I ll., VIII s.

8

1625, maig, 5-7. Tarragona

Encant dels béns del mercader, abans apotecari, Ignasi Vidal, a la mort de la seva vídua, Anna, fet a instància del prevere beneficiat de la Seu Joan Ortoneda i del comensal Pere Monparler, procuradors de la Confraria de Santa Maria dels preveres de la Seu, amb la intervenció dels corredors públics Joan i Andreu Botet i Miquel Ribera.

AHT, Fons notarial de Tarragona, 88. Francesc Reverter, *Inventaris y encants*, f. 78v-88v.

(...)

Ítem, dos bassinas de llautó a mossèn Cugul, notari, per trenta-y-un sous 1 ll., 11 s.

Ítem, un morté de pedra a mossèn Baltasar Carbonell, baixo, per vuit sous y sis 8 s., 6 d.

Ítem, una romana de ferro, ab un piló de bronço, al senyor parrochial Sentolí, per trenta-sis sous 1 ll., 16 s.

Ítem, uns naulés vells y dos ànimas de ferro al senyor Juan Pau Oller, notari, per trenta sous y sis dinés 1 ll., 10 s., 6 d.

(...)

Primo, uns banquetes per a tenir atxes, son dós, a mossèn Antich Pibernat, prevere, per catorce sous y quatra 14 s., 4 d.

Ítem, una copeta dolenta de llautó, sens peus, a mossèn Navés, apotecari, per dos sous y set 2 s., 7 d.

(...)

Ítem, un rall de ferro a mossèn Navès, apotecari, per un real 2 s.

(...)

Ítem, una llumanera per dotsa sous y mig a mossèn Bover, apotecari 12 s., 6 d.

(...)

Ítem, un cofra bombat per a tenir neulas a mossèn Joseph Traver, droguer, per trenta-sis sous 1 ll., 16 s.

Ítem, dos balancetas,¹⁵⁴ ab molts pesos,¹⁵⁵ ab sa capsa, al senyor Domingo Possino, prevere, per setse sous y sis diners 16 s., 6 d.

Ítem, un canastó de ferro molt dolent y ferro vell a mossèn Pere Plaça, per set sous 7 s.

Ítem, unas balanças grans de aram, vellas, a mestre Pagès, calderer, per trenta sous 1 ll., 10 s.

Més, una managueta de fer clarea.

Més, dos ànimas de ferro de fer ciris a la Seu.

Més, una caixa tombada, ab pany y clau, per caninela.

(...)

Més, unas balanças grans.

(...)

Més, uns naulers.

(...)

Més, un canastó.

(...)

Més, unas balanses y balansetas xicas, ab son trabuquet y pesos.

Més, un morté de pedra.

(...)

Més, una romana, ab son piló de bronço.

154. *Raillat*, dits trabuquets.

155. *Raillat*, que tots junts pesos fan pes de onsa lliuras de pes.

9

1625, març, 19. Tarragona

Inventari dels béns d'Anna, vídua d'Ignasi Vidal i filla de Magdalena Mercera, fet a instància de la seva germana Caterina, vídua del mercader Rafael Llorenç, i de Gabriel d'Enveja, precentor i canonge, marmessors.

AHT, Fons notarial de Tarragona, 88. Francesc Reverter, *Inventaris y encants*, f. 124r-134r.

En una botiga o celler dins

(...)

Més, una caixa de fusta vella, ab un cuyro, de portar canyella.

En lo estudi de mitja scala

(...)

Més, un morter de pedra, gran.

En lo estudi llarch que trau finestra a l'entrada

Més, set llibres de comptes de la botiga de apothecari.

En la quadra ahont trau finestres a la Pescataria

(...)

Més, una caixa de àlber plana, ab son pany y clau, dins la qual hi ha lo següent:

(...)

Més, uns llibres que són de la botiga de apotecari, de deutes y altres que ya stan en lo inventari prengué la senyora Vidal del quòndam son marit, Ignacy Vidal.

Dins de la capella

Més, un spill trencat per mig, gran.

(...)

Més, dos palms de atxes de cera groga.

(...)

Dins de la cuina

(...)

Més, un morter de coura, ab sa mà.

Més, uns alambins.

(...)

Més, dins del pastedor

(...)

Més, un morter de pedra, gran.

En lo rabost

(...)

Més, una xeringa.

En la argorfa

(...)

Més, dos ànimas de ferro de siris de la Seu.

Més, un ferro per a fer y polir bunyols.

Més, unas balensetes petites de pesar almesch.

Las propietats se són trobadas en la heretat:

Primo, una casa situada dins de la present ciutat, en la plaça de la Pescataria. Afronta de un costat ab casa de mestre Vives, sparter, que abans era de mossèn Onofre Oliver; de altra costat ab casa de mossèn Hieroni Fàbregues, que abans era de mossèn Jaume Sentís, notari; detràs ab casa dels hereus de Gabriel Tariffa y de la viuda Tariffa.

Ítem, una casa al carrer de la Merceria. Afronta de un costat ab casa dels hereus de mestre Noguera, caputxer, part y part ab lo castell de l'arquebisbe, detràs ab dit castell y de altra costat ab la casa dels hereus de t. Palau, caputxer.

ELS ROTXOTXO, UNA NISSAGA DE NAIPERS DE BARCELONA AMB DOS-CENTS ANYS D'HISTÒRIA (1637-1821)

PALOMA SÁNCHEZ I ESTHER SARRÀ

BARCELONA

RESUM

Aquest article s'ocupa d'una de les més importants famílies de naipers de Barcelona, els Rotxotxo, des dels seus orígens fins a la seva desaparició. Gràcies a l'abundant documentació que generaren, conservada a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), hem pogut establir una genealogia completa, tot i que en aquest treball només farem un seguiment de la línia de primogenitura. També destacarem aspectes importants del seu patrimoni i de la casa que ocuparen durant dos-cents anys —un referent ciutadà— i acabarem amb el resum de la història de la seva activitat industrial. A més, tot això ens confirma la importància que tingué la ciutat de Barcelona com a gran centre productor de naips a la península Ibèrica.

PARAULES CLAU

Rotxotxo, naipers, protoindústria, Barcelona.

ABSTRACT

This article is about one of the most important families of card makers from Barcelona, the Rotxotxo, from their origins until their end. Thanks to the abundant documentation they generated, kept in Barcelona's Historic Protocol Archive (AHPB), we could establish a complete genealogy, but we are going to track only based on primogeniture. We will also highlight important aspects of their heritage and the house they occupied for two hundred years —a city referent— and we will end it summarizing their industrial activity history. Data let us confirm the importance of Barcelona city as a prominent card maker in the iberian peninsula.

KEYWORDS

Rotxotxo, card makers, proto-industry, Barcelona.

Ens ha semblat útil reprendre el seguiment de la família de fabricants de naips Rotxotxo, iniciat amb motiu de la publicació de *Jocs, triquets i jugadors. Barcelona 1700* (2009), i arribar així fins a la desaparició de la seva indústria, al primer terç del segle XIX.¹ Una indústria que mantingué ininterrompudament de 1637 a 1821 l'activitat a Barcelona, on la marca —un sol radiant, figurat, envoltat per rocalla— fou indicativa de naips de gran qualitat. La fama assolida fou tal que, a les ordres de constitució de la fàbrica reial de naips per a les Índies, a Macharaviaya (Màlaga, 1766-1814), els seus seran posats com a exemple del que s'havia d'aconseguir. De fet, competiren amb la resta de focus de producció del Principat, exportant a la resta de la Península.

Barcelona fou la seu, des del segle XVII, d'un gran nombre de naipers,² però només uns quants —pocs— foren realment fabricants a una certa escala i continuïtat: els Grosset, els Bertran —també llibreters— o Anna Maria Rey, vídua d'un negociant que, com el seu marit, seguí fabricant naips, com a soci capitalista, associada amb els darrers Grosset o amb el mestre Josep Solà; o igualment els Macià i els Comas, abans establerts a Mataró, al segle XVIII. Però no fou fins a la segona dècada del segle XIX, amb la desaparició del gremi, que es multiplicaren els fabricants potents. Aquesta protoindústria comportà l'existència d'un nombre de treballadors qualificats que facilità i afavorí el posterior desenvolupament de la fabricació d'indianes, ofici amb el qual comparteix part del procés de producció.

El fenomen de la industrialització, i la complexitat progressiva del procés de fabricació de les cartes de joc, coincidirà amb problemes familiars a la casa Rotxotxo, fet que els complicarà molt la subsistència. Amb el desenvolupament de la gran Barcelona, la seva fama quedarà relegada al més absolut anonim. Ni tan sols és conegut que un descendent seu, l'escultor Enric Bassas Rotxotxo (Tiana, 1890-Barcelona, 1975), fou l'autor del popular mamut del parc de la Ciutadella de Barcelona.³

1. DD.AA., *Jocs, triquets i jugadors. Barcelona 1700*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2009.

2. Josep M. MADURELL MARIMON, «Notas documentales de naiperos barceloneses», *Documentos y Estudios* (Barcelona), IV (1961), p. 53-116. No oblidem la llarga llista de Madurell, augmentada per nosaltres.

3. Participà en el concurs per a la realització del monument a Jacint Verdaguer, convocat per la Diputació de Barcelona el 1911, amb dos projectes: «Rimes» i «Memòries catalanes»; també a «L'exposició de primavera», al saló de Barcelona de 1936, amb «Pep, nu d'infant». Fou professor d'art i morí sense descendència.

Ateses les característiques de la major part de la nova documentació trobada,⁴ hi donarem un altre enfocament. Ens centrarem sobretot en la família, contemplada com a prototipus, com una de les cèl·lules bàsiques de l'estructura social i econòmica que conformaren la ciutat de Barcelona, afegint-nos als estudis genealògics de les classes menestrals i, no cal dir-ho, resseguirem els passos de la fàbrica fins a la seva desaparició.

Dividirem l'article en tres parts. A la primera, presentarem la família seguint la línia de primogenitura i ens fixarem en la política matrimonial que practicaren, dirigida no només a inserir-se dins la societat com a ascensor social, sinó també com una manera de millorar la situació de la indústria familiar, fet del tot habitual en el context històric. Tractarem també el patrimoni acumulat, centrat en la casa pairal, situada al carrer dels Escudellers, que durant dos segles fou un enclavament important, un veritable referent urbanístic de la ciutat. I per acabar resseguirem les vicissituds de la fabricació, de la indústria pròpiament dita, tot seguint, com al primer punt, un ordre cronològic.

Els protagonistes

Els primers Rotxotxo barcelonins, els que van viure als segles XVI i XVII, ja els vam tractar a la publicació citada i per tant només farem referència a algunes novetats. Recordarem que eren de procedència francesa —ara sabem que venien de Saint Genés, al mig de la Gironda, prop de Bordeus— i que ja estaven instal·lats a Sant Andreu del Palomar abans de 1584. Per tant, van formar part d'una de les primeres immigracions de francesos a Catalunya. No hem pogut trobar informació sobre quina seria la grafia francesa del cognom. És als documents més antics on es veu una major diversitat de variants: *Recotxo*, *Rosotjo*, *Rossotllo*, *Rosollo*, *Ressotja*, *Rasotja*, *Retxotxo*, *Ratxoxo* i *Rotxotxo*. Aquesta última forma serà la que utilitzarem, descartant la grafia castellana (Rochocho) pròpia de la documentació del segle XIX, no només perquè és la que trobem fixada a la documentació ja des del segle XVII, sinó sobretot perquè és la que ells imprimien als naips que fabricaven.

4. Volem agrair la col·laboració desinteressada d'Emili Ascaso, Xevi Camprubí, Josep Antoni Cerdà, Maria Heras i Rosa Nacente, investigadors de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona; del col·leccionista i estudiós del tema Víctor Ferro i de l'historiador Albert Garcia Espuche.

Els fundadors

El primer Rotxotxo naiper, Pere Pau, era un cabaler, fill d'un sastre, Joan. Pere Pau entrà en possessió de l'herència paterna per raó de la mort prematura de l'hereu de la família sense descendència, el seu germà Jaume —també sastre com el pare— el 1605, i del nou matrimoni de la seva jove cunyada Margarita, el 1611, amb Gaspar Sangenís, obligada per aquest motiu a renunciar als béns del seu difunt marit. Aquesta petita herència i un matrimoni —el 14 de febrer de 1624, recordem aquesta data— amb Maria Garrigues, que encara que només era filla d'uns pagesos de Sant Martí de Provençals —Manel i Margarida—, li aportà un dot prou decent, 40 lliures, feren possible el naixement de la indústria naipera.⁵

Sis dels seus fills arribaren a l'edat adulta i, gràcies a la bona marxa de la fàbrica, els casà molt adequadament. Dionísia, la primera, amb Sebastià Maynou, un negociant (el 1648), i, a la mort d'aquest, amb Isidre Salvador, un metge (el 1675); Lucrècia amb Francesc Ginestar, sastre (el 1652); Maria amb Jaume Escarabatxeras, fuster (el 1656), i Jeroni, el fill que acabà heretant, amb Maria Mir (el 1660). Pau Casildo, el que suposem que devia ser l'hereu, morí núbil, abans que els seus pares, el 1657, i Sebastià, probablement el petit, fou religiós i rebé la seva part de l'herència en prendre els hàbits.⁶

5. AHPB, Pere MALLOL (major), *Concòrdias, capítols matrimonials, requestes, inventaris, encants y altres actes [1615] juny-1644 març, 20-IX-1624*, s. f., capítols matrimonials entre Pau Rotxotxo i Maria Garrigues.

6. AHPB, Joan Baptista VIDAL, *Octavum prothocollum sive manuale instrumentorum 1647 des-1648 des, 4-III-1648*, f. 135, capítols matrimonials entre Sebastià Maynou, negociant, fill de Jaume Maynou, boter, de Vilassar, i de Margarida, tots dos difunts, amb Dionísia. AHPB, Pere Màrtir LLUNELL, *Llibre de capítols matrimonials 1675 des-1680 des, 30-VI-1676*, s. f., capítols matrimonials entre Isidre Salvador, doctor en medicina, fill de Joan Salvador, pagès de Cervera, i de Caterina, amb Dionísia, vídua de Sebastià Maynou. AHPB, Joan Baptista VIDAL, *Liber secundus capitolorum et concordiarum 1651 gen-1659 oct, 15-XII-1652*, s. f., capítols matrimonials entre Francesc Ginestar, sastre, fill de Pau Ginestar, peller, i de Jerònima, difunts, amb Lucrècia. AHPB, Joan Baptista VIDAL, *Liber secundus capitolorum et concordiarum 1651 gen-1659 oct, 19-III-1656*, s. f., capítols matrimonials entre Jaume Escarabatxeras, mestre fuster, fill d'Esteve Escarabatxeras, marxant, habitant en la vila de Sallent, i d'Orosi, amb Maria Rotxotxo. AHPB, Joan Baptista VIDAL, *Vigesimum prothocollum sive manuale instrumentorum 1659 des-1660 des, 17-X-1660*, f. 351, capítols matrimonials entre Jeroni Rotxotxo, cartaire, amb Maria Mir, filla de Jeroni Mir, sabater, i de Caterina, vius.

A totes les filles les dotà amb 300 lliures, quantitat no gens menyspreable que, a més, féu efectiva en el moment de signar els capítols matrimonials. I Jeroni, el que esdevingué l'hereu, pogué aportar un bon escreix de 400 lliures. Per tant, hagué de fer, en un període relativament curt, un desemborsament d'unes 1.500 lliures després de tan sols deu anys de funcionament de la fàbrica.

Detinguem-nos en les parelles aprovades pel *pater familias*. Del primer marit, Sebastià Maynou, sabem que era un negociant que, amb Pere Bollo també negociant, portava una casa de joc al carrer Tres Llits, a prop d'on vivia la núvia, o almenys així ho feia des de 1642.⁷ La casa de joc tenia un hort i era propietat d'Eulàlia, vídua de Ramon Huguet, gerrer, i tant la casa com l'hort es feien servir per al joc. La vídua entrà en conflicte amb Pere Bollo per la construcció d'unes tàpies a l'hort, i el portà als tribunals. Per resoldre el desacord entre els llogaters i la mestressa signaren una concòrdia: Pere Bollo quedà definitivament apartat del negoci, però en canvi Eulàlia arribà a un pacte amb Maynou, propietari de «la mesa de los trucos» (el billar), negoci que gestionava i del qual es lucrava de manera personal i exclusiva.⁸

Aquesta Eulàlia Huguet és la mateixa que Albert Garcia Espuche trobà conduint la refinada casa de joc de la Lleona, concertant un nou contracte, juntament amb Francesc Llorell, el seu gendre i la seva filla, amb el candeler de cera Gabriel Cavaller.⁹ Contracte que —ara ho sabem— se signà justament l'any després de la mort de Sebastià Maynou, el 1666. Aquest fet ens relaciona, encara que sigui de retruc, els Rotxotxo amb capes més altes de la societat. Maynou també gestionava amb el sogre els drets de la bolla de les cartes de jocs.¹⁰ Dionísia, ja vídua, continuà tenint tractes amb els nous portadors de la casa de joc, suposem que fins que es casà amb el doctor Isidre Salvador,¹¹ com també ho continuà fent la seva família.¹² Al doctor Salvador

7. Amb Pere Bollo havien tingut relació des de 1637, AHPB, Lluís COLL, *Manual 1635 gen-1637 des, 28-XI-1637*, s. f. La notícia de la casa de joc la tenim a AHPB, Josep GALCEM, [*Decimum sextum*] *manuale contractuum et [instrumentorum] 1641 des-1642 des, 26-IX-1642*, s. f., concòrdia signada entre Sebastià Maynou i Eulàlia Huguet.

8. Aquesta concòrdia ens aporta molta informació sobre el funcionament de les cases de joc.

9. DD.AA, *Jocs...*, p. 45-46.

10. AHPB, Joan Baptista VIDAL, *Decimum sextum prothocollum sive manuale instrumentorum 1655 des-1656 des, 26-X-1657*, f. 460.

11. AHPB, Pere Màrtir LLUNELL, *Manuale 1666 des-1667 des, 6-VII-667*, f. 267, àpoca signada per Dionísia Maynou a Eulàlia Huguet i Agustina Llorell, la seva filla.

12. AHPB, Pere Màrtir LLUNELL, *Manual 1667 des-1668 des, 4-XII-1668*, f. 749v, Francesc Llorell, negociant, firma un debitori a Jeroni Rotxotxo per valor de 26 lliures i 4 sous per la compra de cartes de joc.

i al seu fill els trobem després ajudant financerament, en diverses ocasions, Pere Pau Rotxotxo Mir, el seu nebot.

Lucrècia es casà amb Francesc Ginestar, un sastre relacionat amb el sogre a través del gremi dels Julians Mercers, al qual ambdós pertanyien. Els Ginestar tampoc no devien ser uns morts de gana, ja que un d'ells, Tomàs Ginestar, intervingué com a capitalista en els arrendaments de la bolla dels naips.¹³

Maria s'uní als Escarabatxeras, important família de fusters i escultors, autors de les figures de la portalada de l'església de Betlem i també de la decoració de moltes de les naus construïdes a les drassanes i que gaudien d'una bona situació econòmica. Una prova n'és que l'hereu d'aquest matrimoni, Jeroni Escarabatxeras Rotxotxo, es casà amb Maria Arnaudias, filla de Jaume Arnaudias, mestre de cases, i fou dotada amb 750 lliures.¹⁴

I la núvia de l'hereu Jeroni, Maria Mir, era filla de Jeroni Mir, sabater i «mestre de minyons», però també conseller de la ciutat.¹⁵ Tampoc no hagué de buscar la núvia molt lluny, ja que vivia a prop, al carrer d'en Rauric o del Vidre. Per tant, totes les parelles dels fills es movien en un cercle proper tant socialment com físicament, que els permetia assabentar-se de la situació econòmica personal i de l'honorabilitat de la família. Així, l'èxit social del primer naiper fou notable, perquè aconseguí ascendir un esglaó en una sola generació.

Pere Pau Rotxotxo morí al 1662 deixant com a hereva universal la seva dona, Maria Garrigues. Al fill petit Sebastià li deixà 300 lliures, com a llegítima, les quals li donaren quan prengué els hàbits.¹⁶ Jeroni obtingué la mestria de naiper el mateix any de la mort del pare, fet absolutament habitual, i portà la fàbrica, però fou la mare qui actuà com a cap de família.

13. AHPB, Josep SIMON, *Quintum manuale diversorum instrumentorum 1698 des-1699 des, 10-I-1699*, f. 42, Pere Pau Rotxotxo, procurador de Tomàs Ginestar, sastre, que tenia arrendat el dret de bolla dels jocs de cartes, nomena un procurador substituït.

14. AHPB, Joan RIBAS, *Liber capitulorum matrimonialium 1678 feb-1692 agost, 8-I-1692*, f. 273. Però, a més, Jaume Escarabatxeras donà al seu fill unes altres possessions que s'enumeren en forma de llista, on destaquen curiosament la presència de molts quadres, més gerros, fruïteres, «ormatge» de cuina, roba per a la casa; tot de coses valorades en unes 972 lliures, més parament de plata valorat en 63 lliures i joies per valor de 67 lliures. El fill, Jeroni, també esdevindrà un important escultor.

15. A casa seva conservaven un retrat portant la vestimenta corresponent al càrrec, com consta al seu testament, a AHPB, Lluís FONTANA, *Llibre primer de inventaris y encants 1670 oct-1688 des, 3-XII-1680*, núm. 47.

16. AHPB, Joan Baptista VIDAL, *Secundus testamentorum liber 1642 agost-1670 juliol, 29-XI-1662*, publicat un mes després, el 12-XII-662, f. 75v.

Maria Garrigues no sobrevisqué gaires anys al seu marit i morí el 1670, deixant l'herència a Jeroni i un petit llegat personal de només 10 lliures als altres quatre fills, que ja havien rebut la llegítima en contraure matrimoni.¹⁷

Passem a la segona generació, la formada per Jeroni Rotxotxo Garrigues i Maria Mir. Tingueren també una descendència nombrosa, sis fills, només tres dels quals arribaren a l'edat adulta: l'hereu, Pere Pau, nascut el 1661; Maria, nascuda el 1663, i Dionísia, nascuda el 1670. Els altres moriren de petits. Jeroni morí el 1666 força jove, amb trenta-sis anys, quatre anys després que el seu pare, deixant l'herència al seu fill Pere Pau, de vuit anys, i l'usdefruit a la seva dona, més 300 lliures, com a llegítima, a cadascun de la resta dels fills.¹⁸ Per tant, fou la seva vídua, Maria Mir, qui s'ocupà de gestionar el negoci i la família, cosa que féu amb mà ferma. Tot i que fou una vídua jove i havia d'ocupar-se dels fills, que encara eren molt petits —la més gran, Maria, tenia onze anys—, no es tornà a casar mai. Tanmateix, no deixà perdre la pujada en l'escala social assolida pel seu sogre i aconseguí emparellar els fills prou bé, amb uns dots millors en quantia que els atorgats pel sogre.

El primer matrimoni que pactà fou el de la filla gran, Maria, amb l'argenter Llorenç Soler, fill del llibreter Josep Soler, el 1681.¹⁹ La dotà amb les 300 lliures que el seu marit Jeroni li deixà en el testament, més un augment que li féu de 150 lliures i un altre de 100 lliures per part de Sebastià Rotxotxo, el seu cunyat i oncle de la núvia, ara prevere i rector de Santa Eulàlia del Papiol, a més de dues caixes nuvials. En total, 550 lliures, sobre les quals Soler féu un escreix de la meitat, 270 lliures.

El segon matrimoni fou el del futur hereu, Pere Pau, amb Eulàlia Castanys, al 1687. Eulàlia era filla del pedrenyaler Josep Castanys, però fou l'avi, Ramon Castanys, també pedrenyaler, que encara era viu, qui assignà el dot a la núvia: 150 dobles d'or (unes 840 lliures).²⁰ Maria féu un escreix de 75 dobles d'or (unes 420 lliures). Aquest prometedor matrimoni es convertí en un dels malsons de la família durant generacions per culpa de l'herència de l'avi pedrenyaler.

17. AHPB, Pere Màrtir LLUNELL, *Llibre de testaments 1652 nov-1672 nov, 10-III-1670*, f. 189.

18. AHPB, Pere Màrtir LLUNELL, *Llibre de testaments 1643 feb-1675 des, 7-IX-1674*, f. 179.

19. AHPB, Pere Màrtir LLUNELL, *Llibre de capítols matrimonials 1680 des-1685 des, 1-VI-1681*, s. f.

20. AHPB, Pere Màrtir LLUNELL, *Llibre de capítols matrimonials 1685 des-1691 des, 15-VI-1687*, s. f.

A partir de la tercera generació ha estat difícil trobar la manera com la família establia relacions amb les dels contraents. De fet, sembla que eixamplin, i molt, la xarxa de relació social. Dels pedrenyalers només sabem que vivien al carrer de l'Hospital, i que semblen procedir de Sant Martí de Torrelles (Torrelles de Llobregat). Eulàlia morí jove, al 1692, deixant només un fill, l'hereu de la indústria, Pere Pau Rotxotxo Castanys.²¹ Pere Pau Rotxotxo Mir es tornà a casar deu anys més tard, al 1702, amb Teresa Vadrines (o Badrines), filla de Josep Vadrines, cotoner, i d'Elisabet Serra. Teresa aportà 300 lliures, que el seu pare pagà el dia següent de signar els capítols.²² També sobrevisqué a la segona esposa, morta el 1723, però no tenim notícia que el nou matrimoni tingués descendència.

El tercer matrimoni que concertà Maria Mir, el 1689, fou el de Dionísia Rotxotxo Mir amb Francesc Pol, argenter, fill de Joan Pau Pol, «gorrater», i d'Eulàlia. Maria dotà la seva filla amb 130 dobles d'or (unes 728 lliures).²³ Tampoc no hem pogut trobar informació de com establiren relació els Rotxotxo amb els Pol. Només sabem que el dot de Dionísia és força elevat, ja que duplica la llegítima deixada pel seu pare al testament. I, malgrat que Maria Mir fou l'hereva universal del seu pare, Jeroni Mir, uns anys abans, en 1686, no creiem que l'herència anés més enllà d'unes terres a Sant Boi de Llobregat.²⁴ En una època en què no era fàcil ni posseir ni desprendre's dels diners en metàl·lic, per als Rotxotxo fer-ho no semblava un problema; de la qual cosa podem deduir que l'encaix social els preocupava, i molt. Maria morí, creiem que de manera sobtada, el 1699.

El primer dalta baix

Tot seguint la línia de primogenitura, passem a la tercera generació: la de Pere Pau Rotxotxo Mir i d'Eulàlia Castanys. A la documentació notarial que hem trobat sobre els Rotxotxo Mir es constata que la mare, que s'ocu-

21. 21 de novembre de 1692. Totes les dades sobre les morts provenen de l'Arxiu Parroquial de Santa Maria del Pi (APSMP), Funerària, *Llibres d'Òbits*.

22. AHPB, Josep SIMON, *Octavum manuale diversorum instrumentorum 1701 des-1702 des, 14-VIII-1702*, f. 324v, i *15-VIII-1702*, f. 325.

23. AHPB, Pere Màrtir LLUNELL, *Llibre de capítols matrimonials 1685 des- 1691 des, 21-II-1689*, s. f.

24. AHPB, Pau Pi, *Vigessimum octavum manuale 1687 des-1688 des, 3-XII-1688*, f. 376v, presa de possessió de les terres de Sant Boi de Llobregat per Pere Pau Rotxotxo Mir com a procurador de la seva mare.

pava dels negocis familiars, no comptava mai amb la seva presència a l'hora d'anar al notari. Traspua la sensació que Pere Pau Rotxotxo Mir no fou un gran empresari i que sota la seva direcció la fabricació de naips sobreviagué com per una certa inèrcia, amb molts problemes de finançament. A més, s'hagué d'ocupar de l'envitricollada herència del seu fill i d'un plet no resolt de la seva mare, Maria Mir, amb Maria Tàpies, dona en segones núpcies de Francesc Jonch, i en primeres de Jeroni Mir, el pare de Maria.

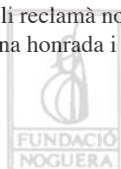
L'herència deixada pel pedrenyaler Ramon Castanys — recordem-ho: l'avi de la seva primera dona, Eulàlia, mort l'agost de 1697 — al seu besnét, el petit Pere Pau, de cinc anys, i a la seva cunyada, Maria Àngela Castanys, vídua de Ribes, fou disputada per Francesca Castanys, vídua de Pau Fuster, doctor en medicina, l'única filla viva del pedrenyaler, després de l'anul·lació d'un primer testament que la beneficiava.²⁵ Fou valorada en unes 3.500 lliures, que probablement corresponien al valor d'unes finques urbanes: una al carrer de l'Hospital, on vivia el pedrenyaler; i dues més — amb horts — situades al carrer de Jerusalem, davant de la plaça de Sant Agustí. El conflicte arribà als tribunals i es resolgué prou ràpidament — potser massa — el 1698 amb una concòrdia que no fou tan favorable com semblava. Totes les finques estaven molt carregades de censos i el problema fou alliberar-les de les càrregues per fer els pagaments pactats.

A partir de 1704 els deutes se li acumularen de manera descontrolada: deu diners a Jaume Oliva per les pensions d'un violari creat al 1703, deute que portà a la presó el seu fidejussor Pere Bonells, teixidor de lli. A la segona esposa del seu avi Jeroni Mir — ara esposa del magnífic Francesc Jonch — 400 lliures, conseqüència d'una altra herència mal portada. Als seus nebots, els fills de la seva germana Dionísia i de l'argenter Llorenç Soler, dels quals era el tutor, 500 lliures. Per la compra de paper per a la fàbrica: a Josep Abadal, 50 lliures; a Josep Aparici, 25 lliures, i a Joan Biale, el cònsol de Gènova molt integrat al comerç de Barcelona, 231 lliures i 12 sous.²⁶ Als advocats que li portaven els plets, els honoraris impagats;²⁷ i

25. La qüestió de l'herència Castanys es pot seguir a través dels protocols del notari Pau Mitjans. Es perllonga des de 1697, amb la signatura de concòrdia, fins a 1708.

26. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Veguer, Processos, XXXVII 481, 1705-1707. Biale, el 24 d'octubre de 1707, el dugué per aquesta causa per primer cop a la presó del Convent Episcopal de la Ciutat.

27. AHCB, Veguer, Processos, XXXVII 552, 1710-1711. Procés interposat per Francesc Sentís, ciutadà honrat de Barcelona, per reclamar els impagaments dels honoraris per portar-li les causes civils i eclesiàstiques que Rotxotxo Mir intentava pagar amb tres dotzenes de cartes. El creditor, en desacord, li reclamà nou o deu dotzenes. Un testimoni per part de Rotxotxo declarà que era una persona honrada i fiable.

44 lliures més al pacient Isidre Salvador, el seu oncle, per unes pensions degudes d'un censal creat per la seva mare Maria Mir.

Per tal d'afrontar l'allau de deutes es despreguà de part del patrimoni immobiliari; en concret d'unes cases que tenien al carrer d'Escudellers Blancs, les primeres que adquirí la família, les quals donaven també als carrers del Vidre i de Calderers, venent-les al seu oncle Isidre Salvador.²⁸ La quantitat obtinguda era del tot insuficient, i l'implacable Biale el portà a la Reial Audiència. Del tot incapaç d'afrontar els problemes econòmics, acabà empresonat, i aquesta situació de penúria i de deutes s'allargà pràcticament fins a la seva mort.

La Guerra de Successió no féu sinó agreujar encara més la situació, incrementant els problemes econòmics. A més, al tarannà personal de Pere Pau, poc hàbil per als negocis, s'afegia una salut precària, ja que primerament el trobem agremiat a la confraria del Sant Esperit,²⁹ la confraria dels invàlids, i després com a «impedit» en el Cadastre personal.³⁰

El 1716, acabada la guerra, fou dut de nou als tribunals de la Reial Audiència i entre els creditors es presentà el seu hereu per tal de preservar la seva fortuna personal. Als deutes s'afegí la destrucció, durant la guerra, de la casa del carrer de l'Hospital, cedida en emfiteusi a Isidre Gassol, el qual, com que encara no estava acabada de pagar, desfèu el contracte.³¹ També el 1716 és l'últim any en què apareix a les llistes del Cadastre personal, on no tornarà a reaparèixer fins al 1726, ara de nou com a mestre amb casa i botiga, però pobre de solemnitat. Que el declaraessin pobre de solemnitat fou una altra de les maneres d'afrontar la desfeta i d'estalviar-se part de les noves taxes.³² La categoria de pobresa la mantingué fins al 1734, quan fou declarat «impedit». Morí dos anys després, el 1736.

Més endavant, al segle XVIII, quan els documents són més personals i proporcionen informació més íntima, notarem que les morts prematures causades per ictus sovintegen en aquesta família de naipers. Així, segures són les de Pere Pau Rotxotxo Armenteras, la seva germana Maria Paula i el

28. Per només 244 lliures, a AHPB, Josep SIMON, *Manual 1706 des-1707des*, 10-V-1707, f. 211.

29. AHCB, Confraria del Sant Esperit.

30. AHCB, Gremis, Cadastre Personal 1736, llista de l'estament de «cartaires», classe 3ª, «Mestres que no tenen botiga i són impedits: Pere Pau Rotxotxo major».

31. AHPB, Pau MITJANS, *Trigesimum quartum manuale omnium instrumentorum 1721 des-1722 des*, 20-VIII-1722, f. 510.

32. Ser pobre de solemnitat era un reconeixement administratiu que no implicava necessàriament una absoluta falta de béns o ingressos.

seu germanastre Josep Anton. I probables, les prematures de Pau Casildo, Jeroni, Pere Pau Rotxotxo Molera i Caietà Rotxotxo Orjussà. Per això, no seria estrany que Pere Pau Rotxotxo Mir també hagués patit del mateix mal. Per sort, la seva poca descendència no li comportà daltabaixos econòmics afegits, ja que només s'hagué d'ocupar del matrimoni del seu únic fill, Pere Pau Rotxotxo Castanys, que concertà en ple setge, el 14 de febrer de 1713.³³ Tenia l'edat idònia per fer-ho: vint o vint-i-un anys. I així com per Albert Garcia Espuche sabem que els Macià —llavors paraires i que esdevindran els seus principals competidors a partir de 1740— s'implicaren personalment i activa en la defensa de la ciutat (Joan Macià fou sergent), no tenim notícia que el jove Rotxotxo també ho fes, però el que sí sabem amb certesa és que la família no abandonà la ciutat en cap moment.³⁴

Com hem dit, pocs mesos abans del setge Pere Pau Rotxotxo Castanys va contraure matrimoni amb Josepa Puigdoura. Josepa era filla de Pau Puigdoura, gerrer, i de Teresa Jaumar. Els Puigdoura eren una important família de gerrers que habitaven al carrer d'Escudellers Blancs, a tocar dels Rotxotxo, a la cantonada amb la placeta de Sant Francesc. Per la quantia del dot —només de 200 lliures— podríem pensar que havien fet un pas enrere en l'escalada social i econòmica, però no hem d'oblidar que som en plena guerra i, a més, hi havia un plet per una herència pel mig. I les herències, tot i que duïen pels camins abruptes i inacabables dels tribunals en litigis que de vegades s'arrossegaven durant generacions, eren molt llamineres. Malgrat la seva invalidesa, Pere Pau Rotxotxo fou dels més longeus de la família, ja que arribà als setanta-cinc anys (no hem trobat el seu testament).

L'època d'esplendor

Pere Pau Rotxotxo Castanys i Josepa Puigdoura, la quarta generació, tingueren set fills, només dos dels quals arribaren a l'edat adulta: Eulàlia i l'hereu Pere Pau, nascut el 1718.³⁵ La gestió de Pere Pau fou afavorida per

33. AHPB, Pau MITJANS, *Vigesimum quintum manuale omnium instrumentorum 1712 des-1713 des, 14-II-1713*, f. 141v.

34. Albert GARCIA ESPUCHE, *Una societat assetjada. Barcelona 1713-1714*, Barcelona: Ed. Empúries, 2014, p. 218 i 799.

35. Joan (mort el 1726), Ramon (el 1727), Sebastià (el 1728), Josep (el 1730) i Teresa (el 1731).

una concatenació de circumstàncies de diversa índole, com ara l'abandonament de la fabricació de naips per part dels Grosset, la mort per causes naturals d'Anna Maria Rey, el daltabaix de la postguerra, que eliminà la competència, més una major destresa a l'hora de portar els negocis que el seu pare. Tots aquests elements deixaren la indústria suficientment sanejada per poder concertar un bon matrimoni per al seu primogènit, Pere Pau Rotxotxo Puigdoura; i això malgrat arrossegar els problemes derivats de la mala gestió del seu pare, que, no ho oblidem, arribà a estar empresonat en més d'una ocasió pels deutes.³⁶

Els ajuts econòmics que el doctor Isidre Salvador prestà en vida tant a Maria Mir, la seva cunyada, com al seu fill, Pere Pau Rotxotxo Mir, mitjançant la venda de censals sobre les cases dels Escudellers Blancs, se'ls van girar en contra a la mort de Salvador, ja que els marmessors els perseguiren sense clemència, tot reclamant les pensions degudes de 180 lliures.³⁷ Fou per això que Pere Pau Rotxotxo Castanys s'afegí al concurs de creditors instruït contra el seu pare a la Reial Audiència del Principat el 8 de setembre de 1716, intentant d'aquesta manera blindar els seus béns.³⁸

Com gairebé sempre, arribaren a una concòrdia tres anys després. Els marmessors d'Isidre Salvador, el reverend Josep Tolrà, el prevere de la Seu Jacinto Calsina i Jaume Escarabatxeras, veieren que hi havia molts crèdits anteriors al seu «y que los béns que té vuy dit Pere Pau Rotxotxo sols consisteixen en alguns mobles de poch valor y en las ditas casas en dit censal especialment obligadas, lo valor de las quals no arriba de molt a la restitució del dot y solució del creix de dita Eulària». I que, per tant, com que els seria molt difícil cobrar íntegrament el deute, s'avingueren a condonar les 100 lliures del valor total del censal, que era de 400 lliures i 20 de pensió, i condonaren també totes les pensions degudes fins al 13 de setembre de 1718, que a partir d'aleshores quedaven reduïdes a 15 lliures. Pensions que els cònjuges Castanys i Puigdoura es comprometeren a satisfer anualment.

36. AHPB, Marià RUFASTA I PRATS, *Manual 1707 gen-des, 5-XI-1707*, f. 96, Pere Pau Rotxotxo Mir i Pere Pau Rotxotxo Castany, pare i fill, cartaires, fan la promesa de fer una sèrie de pagaments a Bonells, teixidor de lli, per les quantitats degudes d'un violari; deute pel qual Pere Pau Rotxotxo havia estat pres.

37. AHPB, Josep SIMON, *Manual 1697 des-1698 des, 19-VII-1698*, f. 414, i *13-IX-1698*, f. 552v.

38. AHPB, Salvador Pi, *Liber secundus capitulorum matrimonialium, transaccionum-que et concondiarum ac aliorum contractuum 1718 març-1727 nov, 15-II-1719*, f. 25, concòrdia entre Pere Pau Rotxotxo amb els marmessors d'Isidre Salvador, doctor en medicina (casat amb Dionísia, filla de Pere Pau Rotxotxo i de Maria Garriga).

Per pagar la pensió derivaren aquella altra pensió, també de 15 lliures, que rebia Josepa Puigdoura de l'escudeller Miquel Rocamador per un obrador que posseïa a la casa del carrer dels Escudellers Blancs amb la placeta de Sant Francesc.

Pere Pau Rotxotxo Castanys fou molt millor gestor que el seu pare, i amb el tàndem de pare i fill —Pere Pau Rotxotxo Castanys i Pere Pau Rotxotxo Puigdoura— la indústria assolí la seva major esplendor i fama.

De la generació dels Rotxotxo Castanys i Josep Puigdoura ens ha semblat interessant remarcar un document curiós, testimoni de la cura per l'educació dels seus fills. És una declaració jurada feta per Josep Balmes, mestre de minyons, que diu que «en lo estudi públich» que té al carrer dels Escudellers Blancs hi anaven, entre d'altres minyons, dos fills de Pere Pau Rotxotxo, cartaire, i de Josepa Puigdoura, anomenats «lo major», Pere Pau Rotxotxo i Puigdoura, d'uns deu anys, i el menor, Josep Rotxotxo Puigdoura, d'uns sis anys, «a saber és, lo major proseguint y continuant los principis de gramàtica y lo menor en los principis de llegir».³⁹ No s'ocuparen de la mateixa manera de la noia, Eulàlia, de la qual sabem que no era capaç ni d'escriure el seu nom.⁴⁰

Pere Pau Rotxotxo Puigdoura contragué matrimoni el 1740 amb Teresa Armenteras, de vint-i-dos anys, filla de Pau Armenteras, en aquell moment retorcedor de seda, i d'Isabel Anna. Pau Armenteras després ascendí a ciutadà honrat.⁴¹ Armenteras dotà la seva filla amb 1.000 lliures, a les quals afegí 200 lliures més pel valor de robes i vestits per a «decència y altres apèndices dotals».

Per la seva banda, Pere Pau Rotxotxo Castanys deixà al seu fill l'heretat en vida, com era habitual, amb certes condicions. Així, es reservà l'usdefruit durant la seva pròpia vida i la de la seva dona; es comprometé a alimentar el seu fill i la seva família i a tenir-los a casa seva, amb soldades i criades, dides, metges i medecines, com també es reservà 200 lliures per dotar la seva filla Eulàlia i d'altres fills que poguessin venir. L'aportació dotal dels Armenteras es féu mitjançant la creació d'un censal a favor de Teresa, a carta de gràcia, redimible en dues lluçions d'igual preu de 500

39. AHPB, Salvador Pi, *XXVIII manuale instrumentorum sive contractuum inter vivos 1727 des-1728 des, 8-X-1728*, f. 278.

40. AHPB, Baltasar OLIVERAS I DE PLANA, *Protocollum... contractuum 1776 des-1777 des, 2-II-1777*, f. 25v, al final del document es diu que no sap signar.

41. AHPB, Josep VILAMALA I NAVÉS, *Primus liber capitulorum matrimonialium et [estimacionum] 1740 des, 24-XII-1740*, s. f.

lliures. Aquest censal quedava assegurat amb les cases que Armenteras posseïa al carrer de Sant Pere Més Baix.

Però l'any següent, el 1741, el sogre Armenteras hagué d'acudir en auxili dels Rotxotxo, incapaços encara d'afrontar ells sols un dels seus interminables plets arrossegats des de l'etapa de Pere Pau Rotxotxo Mir. En aquest cas, una sentència arbitral desfavorable per un litigi amb el convent de Santa Mònica. Per tal de pagar el deute, Armenteras féu efectiu el dot de la filla i redimí el censal creat en els capítols matrimonials.⁴²

Del matrimoni Rotxotxo Puigdoura-Armenteras nasqueren vuit fills, quatre de dues bessones, dels quals, com en l'anterior generació, només en sobrevisqueren dos: l'hereu, Pere Pau Rotxotxo Armenteras, i una filla, Maria Paula.⁴³ Teresa Armenteras morí jove, amb només trenta-vuit anys, el 1756. El seu sogre fou qui pagà les costoses exèquies, que en total sumaren unes 190 lliures.⁴⁴ Despeses que no foren un impediment per emprendre unes obres de millora a la casa del carrer dels Escudellers Blancs, només cinc mesos després dels funerals: refer els fogons i l'aigüera de la cuina i els enrajolats de la cuina, entrada i botiga, amb un cost de 71 lliures, 8 sous i 10 diners.⁴⁵

El primer esdeveniment familiar fou el casament de Maria Paula Rotxotxo Puigdoura amb Pau Molins Querol, candeler de cera, fill de Ramon Molins, adroguer de Reus, i de Teresa Querol. A Pau, amb motiu del seu matrimoni, li feren heretament universal. El donador, a més de l'usdefruit habitual, es reservà 1.400 lliures per pagar el dot de dues filles que ja eren casades, i 400 lliures més per a Hipòlit Querol, un altre fill. Pere Pau Rotxotxo Castany i Pere Pau Rotxotxo Puigdoura, l'avi i el pare de Paula, li donaren com a dot 1.120 lliures — 720 lliures per la llegítima paterna i 400 per la materna —, més dues calaixeres de fullola de noguera. Pau li féu un escreix de 840 lliures.⁴⁶

42. AHPB, Josep VILA I TORRENTS, *Manuale contractuum 1740 des-1741 des*, 10-V-1741, f. 38.

43. Les primeres bessones, Maria i Josepa, moriren el 1740; Maria Teresa, el 1741; una altra Paula, el 1743, i les altres dues bessones, que també es deien Maria i Josepa, el 1750. Pere Pau neix entre 1748 i 1749.

44. AHPB, Francesc MAS I GÜELL, *Manual de diferents contractes 1755 des-1756 des*, 5-III-1756, f. 110, 4-III-1756, f. 111; 8-III-1756, f. 115; 19-V-1756, f. 177.

45. AHPB, Francesc MAS I GÜELL, *Manual de diferents contractes 1755 des-1756 des*, 22-VIII-1756, f. 320.

46. AHPB, Francesc MAS I GÜELL, *Manuale... contractuum et pactorum 1760 des-1761 des*, 24-VIII-1761, f. 205.

Pere Pau Rotxotxo Castanys fou un altre dels pocs caps de la família que arribà a una edat avançada: morí el 1766, a setanta-quatre anys.⁴⁷ Com que en vida havia fet heretament al seu fill, aprofità el testament per protegir la seva filla Eulàlia, a la qual deixà 1.000 lliures de dot i dues calaixeres «ab sas robas y vestits segons son estat y condició». Disposà ser enterrat als Trinitaris Calçats, amb l'hàbit de la congregació, al vas que tenien davant de l'altar de Sant Josep, que porta «lo nom de Joan Carmini». Als Carmini no tan sols els van comprar els estris i les eines per crear la fàbrica de cartes de joc, sinó que també es quedaren amb la seva sepultura.

L'any següent de la mort del seu pare, el 1766, tingué lloc una estratègia matrimonial habitual, el doble casament del vidu, Pere Pau Rotxotxo Puigdoura, i del seu fill, Pere Pau Rotxotxo Armenteras, amb una vídua, Isabel Orjussà, vídua de Jeroni Molera, passamaner, i la seva filla, Isabel Molera Orjussà.⁴⁸ La fàbrica li devia anar prou bé perquè en aquesta ocasió no sembla que fos un matrimoni concertat per interessos purament econòmics o socials, ja que Isabel Orjussà era la filla d'un pagès de Caldes de Montbui, Andreu Orjussà, i aportà com a dot només l'herència dels béns que li deixà en el testament el seu primer marit, amb l'usdefruit de la mateixa heretat, fonamentalment unes terres de conreu a Esparreguera; usdefruit que «no és suficient per a dits aliments per lo poch que redituan».

Cal afegir que els fills nuvis eren molt joves: vint anys Pere Pau i catorze Isabel. I la filla no aportà cap mena de dot, ja que només podia prendre possessió de l'herència paterna a la mort de la mare. Rotxotxo Puigdoura, amb motiu del doble matrimoni, féu donació entre vius del patrimoni familiar al seu fill, amb les condicions acostumades. Així, el fill només prendria possessió de l'herència després de la mort del donador o de la seva dona, sempre que aquesta no es tornés a casar. L'hereu quedava obligat a mantenir Eulàlia, germana del donador, però «treballant també aquella en quant pugua a utilitat de la casa». Es reservava 1.000 lliures per testar lliurement i «la facultat de poder dotar y donar als fills y fillas, que per ventura tindrà del present matrimoni [...] ab lo modo y forma que bé li apareixerà: y no menos també la facultat de poder deixar y llegar entre vius, o en sa última

47. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Prima pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1764 des-1765 juny, 8-II-1765*, f. 131v, publicació del testament de Pere Pau Rotxotxo i Castany, redactat el 28-XII-1752, a instància de Pere Pau Rotxotxo Puigdoura.

48. AHPB, Ramon SERRA, *Vigessimum secundum manuale instrumentorum 1766 gendes, 21-XII-1766*, f. 348.

voluntat a la dita Ysabel Molera, sa esdevenidora muller, la quantitat que ben vist li sia».

Deu anys després del feliç doble matrimoni, a la dècada dels setanta, començà l'etapa ominosa per a Pere Pau Rotxotxo Puigdoura. La indústria assolí la seva millor època, però a la família tot eren problemes. Els primers vingueren per part de la seva germana Eulàlia. Les dissensions entre els germans els havien portat als tribunals del Reial Jutjat de Províncies. Rotxotxo Puigdoura al·legava que la seva germana s'havia casat amb Anton Armenteras sense el seu consentiment, portant-se «clandestinament» una «porció de vestits y robas», per la qual cosa demanà «que fossen despatxats cartells citatoris» contra els cònjuges Armenteras a fi que retornessin tot allò que s'havien endut. Els acusats comparegueren en la causa el 27 d'octubre de 1772, adduint en la seva defensa que el seu pare, Pere Pau Rotxotxo Castanys, en el testament havia deixat a Eulàlia 1.000 lliures de dot, que no havia rebut.

Les relacions devien ser molt tibants i pel que sembla les compareixences al tribunal foren mogudes, ja que en el document s'especifica que «es promogueren vèrrios altercats», tant per part de Pere Pau Rotxotxo Puigdoura com per part dels Armenteras, «reclamant aquell [Pere Pau] la roba y vestits [...] entre los quals suposaba haver-ni alguns dels que havien estat de sa difunta mare, de qui se deia hereu, per igual part per haver mort sens testament»; i demanant, els cònjuges Armenteras, el lliurament d'una calaixera i caixa que els pertanyia per herència i eren «existents en la casa» de Pere Pau.

El 25 d'octubre es demanà als cònjuges Armenteras el lliurament de totes les robes que es trobaven a la calaixera manllevada, per fer-ne una descripció que s'adjuntaria al paperam del procés. Robes que quedaven, a partir d'aleshores, sota la custòdia del notari i només les podien recuperar si en justificaven la pertinença. El 22 de novembre de 1774 Pere Pau Rotxotxo oferí a la seva germana, en paga de les 700 lliures i part dels vestits reclamats, un censal de pensió 42 lliures que percebia per herència del pedrenyaler sobre unes cases al carrer de l'Hospital. Aquesta proposta, evidentment, no fou admesa pels cònjuges Armenteras. El 7 de març de 1775 Pere Pau es veié obligat a dipositar a favor dels Armenteras 700 lliures, i, finalment, el 9 de març de 1776 els Armenteras acabaren obtenint una sentència favorable que condemnà Pere Pau a donar-los 600 lliures més els interessos des del dia de la introducció de la causa, i pagar tots els costos del procés.

La sentència fou apel·lada per Pere Pau a la Reial Audiència, i l'apel·lació fou acceptada el 18 de maig de 1776. Novament tingueren lloc desavinences entre les parts litigants, les quals, esgotades del camí judicial i gràcies a la intervenció d'algunes «personas desinteressadas», arribaren, el 2 de febrer de 1777, a una concòrdia. En general, aquesta no fou gaire favorable als interessos dels naipers, ja que acabaren cedint i pagant a Eulàlia els drets d'herència que reclamava, més els interessos: un total de 1.450 lliures. L'única cosa favorable que aconseguiren fou pagar a mitges les despeses notarials.⁴⁹

Mentre litigava contra la seva germana morí, el 1775, el seu gendre Pau Molins, el candeler de cera i marit de la seva filla Maria Paula, que habitava en una casa amb hort al carrer de l'Hospital, deixant com a hereva universal la seva dona i també una elevada quantitat de deutes, 3.068 lliures. Els creditors es llençaren implacablement sobre la vídua, sobre els fills i, de retruc, sobre el seu sogre, Pere Pau.⁵⁰ L'herència de Molins tenia com a única condició que la vídua en la seva darrera voluntat, o si feia algun pacte entre vius, havia de disposar de l'heretat a favor dels fills comuns. Maria Paula féu inventari dels béns mobles per després vendre'ls en encant públic, mitjançant el corredor de coll Pere Blancafort. De la venda obtingué només 602 lliures, 5 sous i 8 diners; no gaire cosa per eixugar el gran nombre de deutes que deixà el seu marit.

Per un document posterior sabem que Maria Paula feia ja vida separada del seu marit, suposem que cansada de la vida dissipada que aquest portava («per haver mort est en contra de Maria Paula Molins»).⁵¹ La vídua, assistida pel seu pare, arribà a una concòrdia amb els creditors quirografaris, una vegada satisfets els creditors censalistes. Els Rotxotxo argumentaren que la casa que tenia Molins al carrer de l'Hospital «havia poch temps que la havia adquirida baix un crescut cens a què se encontraba obligada de cent cinquanta lliuras, havent donat de entrada sols quatre-centas setse lliuras; que la casa y hort del carrer de Sant Pau se trobaba obligada a diferents

49. AHPB, Baltasar OLIVERAS I DE PLANA, *Protocollum... contractuum 1776 des-1777 des, 2-II-1777*, f. 25v.

50. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Secunda pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1775 juny-des, 19-VII-1775*, f. 70, publicació del testament; 6 i 7-VIII-1775, f. 105, inventari dels béns; i 12-VIII-1775, f. 136, encant.

51. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Prima pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1775 des-1776 juny, 29-V-1776*, f.504, concòrdia signada entre els Rotxotxo, pare i filla, i els creditors de Pau Molins, i el mateix dia, signatures d'apoques.

censals, los quals y las pencions que de ells se devian importaban quasi tant com lo valor de dita casa y hort». I que «en tant que satisfets los funerals y missas quedaba poca cosa, y que de altre part dita Paula Molins pretenia dos mil dos-centas quaranta-sis lliuras, un sou y onse per lo recobro de son dot y creix, y que per consegüent no hi quedaban béns alguns de dit Pau Molins per satisfer quantitat alguna als expressats acrehedors chirografaris». Pere Pau Rotxotxo es comprometia a pagar el 12,5 % del total del deute del gendre, obligant els seus béns, no solament per pura generositat i amor a la seva filla i néts, sinó també per escapar-se ell mateix dels creditors de la filla. Maria Paula prometia acabar de pagar la resta dels deutes. I els creditors signaren les respectives èpoques a Pere Pau per haver rebut el 12,5 % pactat de les quantitats degudes.

Un mes després de la concòrdia signada amb els creditors de la filla, el juny de 1777, Pere Pau Rotxotxo Puigdoura anà al notari per afrontar un altre daltabaix familiar. Es tracta d'una altra concòrdia, aquesta vegada pactada amb el seu hereu, Pere Pau Rotxotxo Armenteras.⁵² El pare, cansat de la «prodigalitat» del seu fill, que es comportava com el seu cunyat Molins, carregant-se de deutes, volia privar-lo d'administrar i contraure obligacions. Com que a parer del seu fill això semblava un mitjà «molt odiós», aquest proposà una altra solució «més proporcionada», que detallà en un escrit fet amb el permís del comte d'Asalto, el governador, ja que estava pres «en una torre de las Canaletas» de Barcelona.

Reconegué que en els capítols matrimonials signats el 1766, el seu pare el declarà hereu universal i que, per raó de la seva prodigalitat, devia unes 3.000 lliures, a més d'altres quantitats que el seu pare ja havia pagat. I per privar-lo a partir d'aleshores de la llibertat de gastar i incórrer en més deutes, se li acudí «que no tinga jo la llibertat sobre explicada de poder disposar de dits béns, per lo cas de morir ab algun fill que arribàs a edat de fer testament, ni de altres qualssevols béns», per la qual cosa donà, per pacte entre vius, l'herència als seus fills. Però es reservà, a la mort del pare, l'usdefruit de tots els béns, amb l'obligació de mantenir la seva esposa i la seva madrastra i sogra.

També es reservà deixar l'usdefruit a la seva dona, sempre que mantingués l'estat de viduïtat, a més de 500 lliures per poder testar a la seva voluntat. I, cas que morís sense fills, els seus béns retornarien al donador. A continuació, féu una llarga relació dels seus creditors, on trobem gent de

52. AHPB, Jaume SANJOAN I NOVELLES, *Quintum manuale concordiarum 1777 maig-agost, 20-VI-1777*, f. 37.

tota mena, fet que evidencia el seu tarannà de *bon vivant*: un receptor de la duana, l'hostalera del Racó, Tomàs Parallada per botons, un sombrero del carrer de l'Hospital per un «sombrero», per sivelles, per una capsa de plata penyorada per 8 duros, una espasa xica per 4 duros, un sabre per 6 duros...

El seu pare al·legà que no estava obligat a pagar els deutes actuals, com no ho estava quan en pagà d'altres anteriors, però considerà que el seu fill ja hauria reflexionat prou i afegí que, per conservar el patrimoni i col·laborar al benestar del jove i de la seva descendència, sense perjudicar el que s'estipulà en els capítols matrimonials, i per tornar a viure junts «ab aquella harmonia que correspon», prometia pagar els deutes actuals «ab los plassos, modo y forma que voldré, y ab las composicions y rebaixas que segons consciència podré fer ab los acreedors». És a dir, fer-ho de manera que els creditors no el poguessin perseguir ni obligar en el que pertoca a les quantitats o terminis.

I continua la concòrdia. El pare, sempre generós, per acomplir amb el pacte dels capítols matrimonials d'alimentar, vestir i calçar l'hereu i la seva família, que ara la formaven la dona i tres fills, i «per la butxaca», li donaria 12 lliures i 10 sous cada mes. El fill, per demostrar la seva bona disposició, proposà que la mesada la passessin directament a Francesc Orjussà, sastre de Barcelona i oncle de la seva dona, perquè l'administrés. Però sensatament puntualitzava que, si amb tot la convivència a casa amb el seu fill esdevenia impossible, prometia repartir «los productos líquids de mon patrimoni, y del de nostras mullers, [sens comprendre-hi los productos de ma indústria de las cartas, per ser meus propis]». ⁵³ Elegirien dos experts, un per cada part, els quals havien de valorar la quantitat adequada que se li havia d'assignar. Si entressin en discòrdia, es triaria un tercer, que discerniria la renda a rebre, tant de la casa on habitava com de la torre d'Esparreguera, i d'altres «béns immobles de ma casa com y dels béns de ma muller y nora». De tot plegat es farien dues parts, «ço és, una part per cada un de las deu personas que componem nostra família; y les cinch parts pertocants a mon fill, sa muller y tres fills seus». També permetia que es portessin mobles i l'ormeig per dur una vida digna. Armenteras acceptà aquest capítol, com també acceptaren les dues dones respectives, mare i filla.

El cert és que el patriarca hagué de fer front simultàniament a dos casos d'hereus dilapidadors: el seu fill i el seu gendre. L'hereu escampa es tracta d'un prototipus que en el segle posterior la literatura tractarà a bastament. Els deutes del gendre el continuaran seguint una dècada després de la

53. Els claudàtors figuren al text.

seva mort: el 1785 el pare pagà en nom de la seva filla 150 lliures a Anton Martorell d'una pensió anual d'un censal que gravava les cases del carrer de l'Hospital, heretades per Maria Paula.⁵⁴

Maria Paula tampoc no sortí indemne d'aquesta situació i l'octubre d'aquest mateix any féu testament, ja que havia tingut un «accident appoplèctich, que vàrias vegadas me ha repetit». Deia que podia parlar, «encara que amb algun rosec de la llengua». Ens ha semblat interessant fer el seguiment d'aquest testament, perquè dóna molta informació de quina manera el patriarca actuava com a coixí per a tota la família. Escollí com a marmessors el seu pare i el seu germà; Anton Molins, jove botiguer, i Teresa Molins, donzella, els seus fills menors. Demanà que es paguessin els deutes, especialment els que tenia contrets amb el seu pare, unes 83 lliures, que eren part de les 775 que aquest deixà al seu marit el 3 d'abril de 1775, amb la intervenció del religiós Andreu Fontrodona. Aquests diners eren per a una urgència i s'havia donat com a aval unes joies — «alages de or y plata y pedras preciosas». Per eixugar deutes, el marit ja s'havia venut tot el que tenia, per un total de 692 lliures.⁵⁵

Maria Paula especificà que el seu pare l'havia mantingut i la mantindria fins a la seva mort, ja que els lloguers i altres rèdits de les cases que tenia al carrer de l'Hospital no li arribaven per a la manutenció. I, com que no sabia el que li acabaria devent, deixà dit i encomanat que tothom es refiés de la paraula del seu pare i que si aquest li reclamés diners ningú no tingués dret de qüestionar-li la reclamació. Volia ser enterrada al convent dels Trinitaris, al vas de la família, i que els marmessors disposessin la quantitat de misses per la seva ànima. Feia hereus els seus fills: Pau, el gran, que era a Amèrica, Anton i Maria Teresa Molins, donzella, la qual rebé dues quartes parts. Si es necessités vendre, per «lo acomodo» de Teresa o per qualsevol altra raó, les cases del carrer Hospital, els concedia la facultat de firmar la venda i, en tot cas, el seu pare actuaria en nom de Pau, el fill gran absent.

El testament també ens informa d'un altre fet. El fill gran de Maria Paula, Pau Molins, havia anat a buscar fortuna a Amèrica, com també ho faria després Josep Anton Rotxotxo Orjussà, el primer dels fills del segon matrimoni del pare de Maria Paula. Suposem que es tractava més aviat d'escapar de la família o d'un desig d'aventura, que no pas perquè no tinguessin un

54. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Secunda pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1785 juny -des, 31-VII-1785*, f. 95v.

55. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Secunda pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1785 juny-des, 7-X-1785*, f. 313v.

lloc en la indústria familiar.⁵⁶ L'agost de 1785 Pere Pau Rotxotxo donà a Josep Anton Rotxotxo Orjussà, de divuit anys d'edat, permís per anar a Amèrica, a les illes de Barlovento, Puerto Rico, Campeche i l'Havana «para su comercio, y demás fines que al efecto le convengan, [...] sin que por falta de su permiso no dexé de executar todo lo que le sea útil y necesario, pues se le da y concede en toda forma sin la menor restricción, ni limitación».

Però el bon pare Puigdoura no el deixà marxar sense ajuda i li anticipà els seus drets de l'herència.⁵⁷ En el document es deia que, desitjant que pogués aconseguir la seva fortuna «y dar principio a su patrimonio y poner en comercio alguna cantidad», li donava en pagament de la seva llegítima paterna i materna 1.000 lliures, que li faria efectives en el termini d'un mes, amb la limitació que, si moria sense fills, només podria disposar de 500 lliures per testar. Josep Anton confessà donar-se per satisfet i el mateix dia, per si moria en el viatge, atorgà escriptura de donació a favor dels seus pares, reservant-se 250 lliures que lliuraria a Francesc Romagosa, en companyia del qual feia el viatge, perquè pogués realitzar el seu enterrament. Però aquest cop les butxaques paternes estaven ja molt tocades de tant socórrer la família i, per fer efectiva la donació, hom creà un censal de 750 lliures, venut a Daniel Sumalla, rector de Santa Maria de Mataró, i les altres 150 lliures restants s'aconseguien creant altres censals que afectaven les cases del carrer de Jerusalem. Daniel Sumalla faria arribar a Josep Anton les 900 lliures en nom del seu pare.⁵⁸

Tot i les disputes que havia tingut amb la seva única germana Eulàlia, aquesta, a la seva mort, encara tingué el detall de deixar-li 50 lliures, que li féu arribar el seu cunyat Anton Armenteras.⁵⁹

El 1789, quan el *pater familias* ja tenia setanta-un anys, el fill petit, Esteve Rotxotxo i Orjussà, de dinou anys, religiós novici del convent de Sant Agustí, orde dels Eremites, havia de prendre els vots i abans volia disposar dels seus béns. Deixà els que li poguessin competir per herència a la lliure disposició del seu pare, però aquest quedava obligat a pagar 30 lliures anuals als religiosos de l'orde, durant la seva vida natural. També el

56. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Secunda pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1785 juny-des, 5-VIII-1785*, f. 111v.

57. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Prima pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1785 des-1786 juny*, 9-V-1786, f. 559.

58. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Secunda pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1786 juny-des, 30-VI-1786*, f. 23v.

59. AHPB, Baltasar OLIVERAS I DE PLANA, *Protocollum... contractuum 1786 des-1787 des, 17-XII-1787*, f. 285.

seu pare hauria de pagar els viatges que hagués de fer per obediència al seu superior. El pare així ho acceptà i, a més, afegí la donació de dotze missals cada any i la quantitat de 10 sous anuals, dels quals el fill podia disposar lliurement. I, a la mort d'Esteve, el pare o els hereus aportarien 200 lliures per al repòs de la seva ànima, per la qual cosa es creà un censal per aquesta quantitat a favor del prior del convent.⁶⁰

El mateix any, com que continuava ocupant-se del patrimoni de la dissortada Maria Paula, féu una definició de comptes. El motiu: Maria Teresa, la filla de Maria Paula, era a punt de contraure matrimoni i, per això, volien fer la venda de les cases i acabar de passada amb l'administració dels béns per part de l'avi Rotxotxo.⁶¹ Sota la seva cura s'havien recaptat 1.000 lliures, però les despeses pujaven fins a unes 1.400 lliures. Per tant, devien al seu avi prop de 400 lliures. Els comptes ocupen diversos folis on figuren els diferents càrrecs de despeses de la vida quotidiana.

Pere Pau Rotxotxo avi lliurà papers i factures, i els néts — Anton, Maria Teresa i Pau — digueren que estaven conformes i que no reclamarien res. Dos dies després, feren la venda de les cases per fer efectiva l'herència i repartir-la. La part de Pau eren 900 lliures, a Anton li corresponien 1.066 lliures, i a Teresa 2.032 lliures. Es venien la casa amb dos portals, eixida i hort del carrer de l'Hospital, abans de Colom, gravades amb diversos censos. El preu de venda era de 4.640 lliures, que el comprador, Josep Comella, pagà a terminis: 1.500 lliures a Maria Teresa; la part d'Anton la retindria fins que aquest arribés a la majoria d'edat; Rotxotxo avi cobrà 525 lliures, i les 900 de Pau les hi retindria fins al seu retorn i, si morís, passarien als seus hereus, els germans. Als que no pagava, els donava un interès del 3 % des d'aleshores fins a l'entrega dels diners.

El mateix dia de la venda de la casa se signaren els capítols matrimonials de Maria Teresa Molins i Rotxotxo amb Isidre Orrit Rotxolí, adroguer, fill d'Isidre Orrit, cirurgià de Moià. Maria Teresa aportà com a dot 1.800 lliures, més les dues quartes parts dels mobles de l'herència familiar. Isidre féu un escreix de 1.000 lliures. Notem que la situació econòmica dels néts havia millorat notablement.

I un últim disgust per al *pater familias* Rotxotxo. Caietà, l'altre fill del segon matrimoni, «mancebo mediero de tela», volia contraure matrimoni

60. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Prima pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1789 gen-juny, 27-I-1789*, f. 87.

61. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Prima pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1789 gen-juny, 22-III-1789/24-III-1789*, f. 272.

amb Francesca Riera, donzella, filla de Jaume Riera i Casilda, pagesos de Sant Vicenç de Llavaneres, sense el seu permís, per la qual cosa havia fet una instància a Raimundo Cortés, escrivà major de la Cúria Reial Ordinària. Però finalment, per «ciertos motivos aunque no denigratorios del honor de la misma», havia resolt «apartarme del referido matrimonio», deixant lliure Francesca perquè fes el que volgués.⁶²

En un document posterior s'especifiquen més clarament les raons: «Y respeto de haver yo de después reflexionado sobre dicha demanda y haver visto que sin consideración ni reflexión alguna había yo solicitado la dicha licencia, mayormente sin atender que por la celebración de qualquiera matrimonio me apartaba del favor y gracia del referido mi padre, y de no tener medios para suportar los cargos de aquel de manera que por precisión había de parar yo y mi consorte en una suma indigencia. Por tanto, de mi espontánea voluntad renuncio, cedo y me aparto de dicha instancia». Caietà s'havia adonat que no era bo apartar-se de l'ombra protectora del seu pare.

La davallada

Els problemes familiars que li comportaren tantes despeses en relativament poc temps acabaren, finalment, per afectar la marxa de l'empresa. I Pere Pau Rotxotxo Puigdoura es veié obligat a demanar un préstec de 2.400 lliures sense interès a Josep Suñol, veler i comerciant de Barcelona, «per lo augment de la sua fàbrica», fet que durant el seu mandat no havia estat habitual.⁶³

Poc abans de morir atorgà el testament, on es continua fent palesa la seva autoritat com a cap de família.⁶⁴ Elegí els marmessors de la manera habitual, però prescindint del seu fill Pere Pau Rotxotxo Armenteras, definitivament desheretat. Tingué cura del dòcil Caietà, al qual deixà 1.200 lliures com a llegítima paterna i materna, pagadores en el moment de passar a mestre o d'arribar a la majoria d'edat. S'especificà també que rebria aquests diners si fos eclesiàstic secular i només les despeses d'entrada i

62. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Secunda pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1794 juny-des, 18-XII-1794*, f. 468v, i *19-XII-1794*, f. 478.

63. AHPB, Francesc MADRIGUERA I GALÍ, *Manuale... omnes contractus et ultimas voluntates 1795 juny-des, 7-IX-1795*, f. 234.

64. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Manuale contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1796 des-1797 des, 13-VII-1797*, f. 270.

profecia si volgués ser religiós, a més de 15 lliures anuals. Si Caietà volgués parar botiga de la seva professió, podria triar entre les dues que tenien al carrer dels Escudellers Blancs, pagant com a molt 45 lliures per la gran i 36 per la del «cantó».

Al fill gran del segon matrimoni, Josep Anton, que ja havia rebut la llegítima quan partí cap a Amèrica, també el compensà amb 200 lliures, a més de poder fer ús per establir-se de la botiga que no hagués estat triada pel seu germà Caietà. Delegà de nou l'autoritat familiar en la seva dona, «senyora, majora, poderosa y usufructuària», sobre la donació i herència que havia fet al seu fill, Pere Pau Rotxotxo Armenteras, en els capítols, mentre es mantingués vídua. A més, li llegà 1.000 lliures, de les quals podia disposar lliurement de 500, i les restants eren per distribuir-les entre els fills comuns. En la resta de béns que havia donat al seu fill i hereu Pere Pau, per «aportar est de molts anys a esta part una vida desarreglada, desperdiciant y malbaratant en quant ha pogut mon patrimoni, de manera que si hagués estat aquell a sa libera disposició molt temps ha que no existiria, en tant que moltes vegades per llibertar-lo de una infàmia, he tingut a bé pagar molts deutes per ell contrets de quantitats crescudes per ell empleadas en cosas que no me és (ni a ell) decorós expressar-las y a fi de asegurar mon patrimoni al infrascrit», nomenà hereu el seu nét Pere Pau Rotxotxo i Molera. Tanmateix, ordenà a la vídua fer inventari dels seus béns.

Pere Pau Rotxotxo Puigdoura deixà a la seva mort una indústria amb molt de prestigi i una certa solvència, però amb alguns problemes a l'hora de trobar, dins de la família, un cap per dirigir-la. La família comptava com a possibles successors amb l'exhereu, malbaratador irredempt; amb Josep Anton, a Amèrica i sense cap lligam amb la indústria des que partí als divuit anys, i amb el benjamí, Caietà —curiosament llavors «mediero», encara menor d'edat. Per això el nét i nou hereu, Pere Pau Rotxotxo Molera, de trenta-set anys, l'únic format a la indústria, fou triat per Rotxotxo Puigdoura, però tingué una mort prematura, tres anys després que l'avi.

De Pere Pau Rotxotxo Molera pràcticament no hem localitzat informació, només l'hem trobat signant dos documents, i sempre acompanyat de la mare o de l'àvia.⁶⁵ I per acabar caldria remarcar que és estrany que mantingués la solteria a trenta anys, fins a la seva mort. Potser la fama, la mala fama, del seu pare dificultà la concertació d'un matrimoni convenient.

65. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Manuale contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1796 des-1797 des, 9-VIII-1797, f. 297v i 11-XII-1797, f. 481.*

La direcció, suposem, acabà en mans del desheretat Pere Pau Rotxotxo Armenteras, que tot i haver «reflectit sobre si» encara mantenia la mateixa actitud vital: posar-se en negocis tots ells desastrosos —per a ell infal·libles—, com ara el cas de la compra, per 1.500 lliures, d'una partida de pisa fina d'Alcora als valencians Joaquim Pastro, Cristòfol Vilar i Joaquim Masquita, que el duqué novament als tribunals de la Reial Audiència. El negoci el concertà el 1794, i el perseguia encara anys després. Podem veure com continuava jugant amb la carta del suport infal·lible de la fortuna paterna: «prometo al expressat Thomàs Comelles pagar-li ditas mil y sinch-centas lliuras immediatament que se verifiquia la mort de Pau Rotxotxo, mon pare, en sas pròpies mans o de son hereu o sucesor fora banch y taula o altre qualsevol depòsit moneda de or o plata corrent».⁶⁶

En aquesta ocasió fou el mateix Rotxotxo qui va dur el cas als tribunals, desesperat i confiant en la proverbial lentitud de la justícia, per tal d'ajornar, una vegada més, el pagament del deute.⁶⁷ La jugada no li sortí bé i es dictaminà «que la evocación de este pleito ideada por Rochocho no tuvo otro fin que la de diferir el pago de una cantidad líquida, y que él mismo no pudo menos de reconocer solamente que la estaba debiendo a mis principales, tan indulgentes que después de vencido el plazo aún lo otorgaron otro respiro a efecto de evitar y sepultar los enredos que ya entonces les amenazaba, sin avergonzarse de sus caviloras [*sic*] excepciones que seguramente había discurrido por obtener de la bondad de mis principales el nuevo respiro. A esta su torcida intención añadió después los reparos poco menos vergonzosos que expuso, y destruyeron mis principales en escritos de cinco y catorce nove próximo vencidos». Rotxotxo ho reconegué obertament i argumentà, una vegada i una altra, que ell només demanava als creditors un nou ajornament per pagar; que sempre havia tingut la intenció de pagar les 1.223 lliures, 12 sous i 4 diners de la partida de pisa, partida que —deia— no tenia la qualitat pactada i resultà lesiva per als seus interessos; que hi hagué dany en el preu i que fou enganyat perquè necessitava de manera urgent el «gènere» per escapar, novament, d'una situació difícil.

Notícies de l'hereu escampa i de la seva vida alegre en trobem, fins i tot, en els llibres del gremi dels Julians Mercers, per la qual cosa deduïm que no devia ser un fet gaire habitual. El gravador Domingo Pauner, també gravador de naips, comentà a Segimon Casanova, l'andador, que citarien a

66. AHPB, Francesc PORTELL, *Septimum protocollum contractuum et aliorum 1796 gen-des*, 24-VII-1796, f. 335v.

67. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Reial Audiència, Plets civils, n. 9.915.

Llotja Pere Pau Rotxotxo, menor cartaire, perquè tenia uns deutes que devien passar de 2.000 lliures, i que, a més, tenia «una senyora que manté a un duro cada dia».⁶⁸

No obstant portar aquesta vida dissoluta, Rotxotxo Armenteras no deixava la religiositat de banda, com es fa patent en el seu testament, on trobem un altre fet curiós.⁶⁹ Essent a Montserrat, el 14 de setembre de 1800 «per visitar a Maria Santíssima», es veié afectat per «un accident de feridura que me tingué més de dos dies perturbat de potències y sens poder parlar, y trobant-me ara ab ple conexament y clar de potències (que més deu atribuir-se a obra miraculosa de la Verge de Montserrat, a qui de cor invoquí, que a la virtut de la medicina per ser la cura tant repentina y perfeta), per los temors que tinch de una repitició, segons me diuhen los metjes, determino vuy, dia 18 de dit mes y any [setembre de mil vuit-cents], declarar la mia última voluntat», que signà al mateix monestir de Montserrat.

Tan malament es devia veure que deixà dit que «en cas que jo morís a cosa de una jornada distant de Barcelona, vull que mon cos sia traslladat y portat en dita sepultura [vas dels trinitaris], però si és més distant de una jornada, me dexo que me entèrrian dins la yglésia parroquial de a hont mòria». I optimista fins al final, tot i morir ple de deutes, al testament deixà 50 lliures per repartir entre dos fillols seus. Finalment, malgrat la intercessió de la Verge de Montserrat, morí dos anys després, amb cinquanta-quatre anys, el 2 de gener de 1802.

Isabel Orjussà, ja mort el seu marit, davant la situació d'un previsible daltabaix econòmic, tractà d'assegurar la seva pròpia subsistència; de seguida acudí al notari per ocupar-se directament del que era estrictament seu per drets dotals, i nomenà procurador Àngel Rius, llaurador d'Esparreguera, perquè la representés en els drets del primer difunt marit. Després, es dedicà a prendre possessió de les cases que li pertanyien per drets usufructuaris, tot seguint els rituals públics acostumats. Primer, a la gran casa del carrer dels Escudellers Blancs, on notificà als llogaters que la casa havia canviat d'amos.⁷⁰ Acabada la possessió de les cases del carrer dels Escude-

68. AHCB, Gremis, Llibre de Segimon Casanova 4-41, 1796-1798, f. 950, 15-VI-1797.

69. AHPB, Félix VEGUER I AVELLÀ, *Manuale contractuum, instrumentorum et ultimorum voluntatum 1802 gen-des, 23-I-1802*, f. 19v.

70. Així ho féu saber al magnífic Josep Milà, ciutadà honrat de Barcelona i doctor en drets; a Paula Molins, muller d'Anton Molins, sergent de la Reial Maestranza, néts del seu difunt marit; a Maria Illa, muller de Bonaventura Illa, sastre de Barcelona; a Valentí Singla, fuster conductor d'una de les botigues, i a Jaume Illa, sabater, conductor de l'altra botiga.

llers, es féu acompanyar pel notari fins al carrer de Jerusalem per la qüestió dels censos: rebia de Manuel Serrallach, mestre de cases, la meitat d'un cens de 85 lliures i l'altra meitat de Petllari Lavall, cirurgià. A continuació, es desplaçaren al carrer de l'Hospital, on realitzaren el mateix cerimonial davant Josep Anton Savall, apotecari, sobre les cases del qual percebia un altre cens. Dies després, féu el mateix amb els censos que gravaven les cases de la plaça de l'Oli.⁷¹

A fi de no tenir problemes amb la resta dels hereus i seguint les directrius testamentàries del marit, realitzà un inventari, on trobem tot de coses curioses. En primer lloc, la descripció de com era el cartell que anunciava la fàbrica: «una mampara que dóna y se veu des del carrer, part de fusta y part de tela, amb un reixat de fil y ferro sobre la qual mampara si troban pintadas quatre cartas ab un sol, que era la divisa de la fàbrica de cartas que tenia lo difunt y un lema que diu Fàbrica de Rotoxotxo». Una descripció que difereix del petit dibuix que es conserva a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, catalogat com a cartell de la indústria. Sembla que part de la fàbrica ocupava aquest portal principal custodiat per la mampara. També ens ha semblat curiós que es conservés encara, a la sala principal, el retrat de Jeroni Mir, pare de Maria Mir, que fou conseller i al qual ara no sabien posar-li nom. I que uns fabricants tan lligats al joc pernicios de les cartes tinguessin molts quadres i escultures de tema religiós. Trobem també la confirmació que el nét i nou hereu visqué amb els avis, al segon pis, i que, a més, era ell qui duia la «bossa» del difunt, on es trobaren: quatre monedes de plata de Portugal de la grandària d'un duro de plata, dues més de plata de la grandària d'una pesseta, i set més igualment de plata de la grandària de mitja pesseta.⁷²

A aquesta situació complicada, conseqüència d'un cúmul de circumstàncies de caire personal —les morts prematures de l'hereu, Pere Pau Rotoxotxo Molera, i dos anys després la del seu pare, Pere Pau Rotoxotxo Armenteras, que deixà la dona sepultada en deutes—, s'afegí el 1803 la tornada a Barcelona de Josep Anton Rotoxotxo Orjussà, que després de la seva desastrosa experiència americana reaparegué reclamant més drets de l'herència paterna. Davant d'això, Isabel Orjussà es veié obligada a mobilitzar-se i a ocupar-se personalment de la fàbrica, agafant les regnes del clan familiar.

71. AHPB, Fèlix VEGUER I AVELLÀ, *Manuale contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1796 des-1797 des*, 27-XI-1797, f. 465, i 11-XII-1797, f. 481.

72. AHPB, Fèlix VEGUER I AVELLÀ, *Manuale contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1796 des-1797 des*, 11-XII-1797, f. 481.

Per trobar una solució als problemes —familiars i fabrils— derivats de la incòmoda situació, promogué una concòrdia força interessant.⁷³ De bell antuvi, s'erigí com a *pater familias*: «Que durant la vida natural de la expresada Ysabel Rotxotxo y Orjussà, major, quede esta usufructuària de tots los béns que foren de Pere Pau Rotxotxo y Puigdoura, son marit, de Pere Pau Rotxotxo y Armentera, son gendre y fillastre, y de Pere Pau Rotxotxo y Molera, son nét, de manera que puga usufructuar-los durant sa vida natural a arbitre de bon varó, ab las obligacions emperò de pagar los mals y càrrechs intrínsechs y extrínsechs a què dits béns estíguian obligats y de mantenir en sa casa y companyia tota la família de Rotxotxo, treballant emperò esta a utilitat de dita Ysabel Rotxotxo y Orjussà, major.»

I, per resoldre la complicada situació econòmica de la seva filla vídua Isabel Molera, la dotà amb certs recursos econòmics propis que li permetessin portar una vida digna, al mateix temps que intentà blindar-los per fer-los inaccessibles a la voracitat dels creditors del seu marit. Per això, Isabel Molera Orjussà hagué de renunciar a tots els seus drets a favor de la mare i del seu germà Josep Anton. Si aquest, Josep Anton, morís sense fills, els drets passarien al seu germà Caietà. A canvi, tots dos germans es comprometien, mentre visqués amb ells, a mantenir-la amb «decència», donant-li 75 lliures anuals per vestir i calçar. En cas de marxar de la casa familiar, cosa que podria fer sense justificar, li cedien l'ús i habitació del segon pis de la casa Rotxotxo, a més de 238 lliures per a la manutenció, els mobles de la casa on habitava, el parament de la llar i l'aixovar. Es comprometien també a alliberar-la de qualsevol deute contret per la «casa Rotxotxo», encara que fos signat per ella, assegurant la quantia de la manutenció amb els diners dels llogaters de la casa familiar.

A continuació, hom tractà de la ja precària situació de la fàbrica i es féu una relació dels principals càrrecs econòmics que afectaven la casa: 1.200 lliures a Caietà, llegades en el testament del seu pare; 1.031 lliures i 16 sous a Vicenç Almirall, fabricant de paper de la torre de Claramunt —833 lliures i 16 sous per paper destinat a la fàbrica, i les restants 198 lliures per un censal de pensió de 62 lliures i un sou. I, finalment, per «remuntar dita fàbrica en termes que done majors productos o lucros necesitan de algunas quantitats, se ha convingut entre dits Ysabel y Joseph Anton [...] pogan pendrer y manllevar tant solament als indicats objectes fins a la quantitat de vuit a deu mil lliuras moneda barsalonesa y obligant per dit efecte y fins

73. AHPB, Fèlix VEGUER I AVELLÀ, *Manuale contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1803 des-1804 des, 17-X-1804*, f. 635.

a dita quantitat lo patrimoni de Rotxotxo [...] Y, present dit Caetano Rotxotxo, lloa y aprova la obligació de ditas quantitats per lo cas de recaurer a ella la poció del dit patrimoni». Josep Anton decidí donar un nou tomb a la seva vida, implicar-se per primera vegada en els negocis familiars i, per poder exercir, obtingué el títol de mestre naiper dos anys després.⁷⁴

Però Isabel Orjussà es trobava vella i cansada. I, commoguda per l'actitud del seu fill gran, Josep Anton, decidí relegar i traspassar-li el càrrec de cap de família, tot signant davant notari un conveni entre tots dos, on Isabel deixava, com sempre, les coses ben lligades: «Essent ja de una edat sumament avansada per lo govern dels béns patrimonials, com per la manutenció y giro de la fàbrica, y atenent que lo referit Joseph Anton Rotxotxo li ha manifestat que se encarregaria gustós de una y altre cosa si renunciaba a son favor lo referit usdefruit, y li donaria annualment lo que se considerés necessari per sos aliments y decent manutenció, havent-li aparegut conforme esta proposició, pasaren a tractar sobre ella per medi de personas interesadas en la quietut y benestar de sa família, y convingueren unànimament lo que contenen los capítols avall escrits y següents.» Isabel cedí de bon grat a favor de Josep Anton Rotxotxo «lo ple e íntegro usdefruit», i renuncià deixant «salva e il·lesa la facultat [...] de poder disposar sobre sos béns de la quantitat de mil lliuras, a saber, sinch-centas a sas voluntats y las restants entre los fills als dos comuns, conforme li aparega».

D'altra banda, Josep Anton prometé a la seva mare que, durant la seva vida, li donaria anualment, per terces anticipades, 500 lliures, començant a fer la primera paga el dia que marxés de casa seva. També li entregà el parament de la casa, «trastes y alajas que ella mateixa elegirà, las quals cosas deuran retornar a dit Joseph Anton Rotxotxo o a son hereu seguida la mort de dita Ysabel». Igualment li prometé treure-la indemne de tota i qualsevol obligació que hagués contret relativa a assumptes concernents a la «Casa de Rotxotxo», de la naturalesa que fossin, «a qual fi se'ls encarrega sobre si y sos béns». I, per poder fer efectiva la pensió pactada, li assignà els lloguers de les cases dels Escudellers Blancs.⁷⁵ Aquest mateix any, Josep Anton Rotxotxo Orjussà contragué matrimoni amb Mariana Parull, que no aportà cap dot.⁷⁶

74. AHPB, Vicenç SIMON I LLOBET, *Manual tercero 1805 des-1806 des, I-VII-1806*, f. 283v.

75. AHPB, Marià LLOBET I VAIXERAS, *Secundum... manuale contractuum et ultimarum voluntatum 1806 des-1807 des, 30-X-1807*, f. 295, i *17-XI-1807*, f. 304v.

76. *Ídem*, 28-XI-1807, f. 315v.

Coneguem ara el perfil del que fou el nou director, Josep Anton Rotxotxo Orjussà. Com que era un cabaler amb poques perspectives de poder dirigir i fer carrera en la indústria familiar, marxà a Amèrica als divuit anys en cerca de fortuna el 1785, encara que en alguns documents posteriors es digui que fou el 1783, comptant amb l'ajut econòmic de la llegítima paterna. Obtingué la corresponent llicència i embarcà, amb títol de sobrecàrrec com a segon pilot, a nòlit, a la *saetia Nuestra Señora del Carmen*. La seva aventura americana començà relativament bé, negociant amb mercaderies molt diverses, amb algunes transaccions ja concertades des de la seva sortida de Barcelona, com era acostumat. El 1795 emprengué viatge en el bergantí *San Andrés*, comandat pel capità Manuel Carrera, amb el qual havia pactat l'embarcament de cinquanta pipes, com a negoci propi, més un salari d'oficial. El capità, per recobrar ràpidament les males vendes —amb pèrdues de fins a un 45 %— que es van veure obligats a fer a conseqüència de la seva arribada als ports projectats justament després del correu que avisava de la pau amb França, es volia dedicar a la molt rendible compravenda de sucre i tabac, introduint aquest últim a Jamaica, de contraban. I a partir d'aquest fet començaren les desventures encadenades de Josep Anton.

Precisament, per no veure's involucrat en el contraban, fet que comportava el risc de confiscació de càrrega i buc, optà per abandonar el vaixell on estava enrolat i comprar-ne un de propi, negociar pel seu compte i retornar a Barcelona. Però fou delatat com a desertor pel capità i, en conseqüència, empresonat. Aconseguí sortir lliure de càrrecs i, tal com havia pensat, demanà la llicència per comprar el vaixell —*La Minerva*, de 500 tones i dues cobertes, per 3.000 duros— i tornà a Puerto Rico. Perseguit per la mala fortuna, hi quedà atrapat durant sis anys a causa de la guerra contra Anglaterra. Per aquesta raó, el 1799, quan encara tenia la fragata varada a dues àncores del port, una ràfega de vent del nord-est molt forta colpejà el navili, desplaçant la càrrega i fent rodar uns bocois de tabac. El vaixell escorà i començà a fer aigües. Com que era varat a prop del port, només hi havia un mariner de guàrdia que tot sol no aconseguí emproar el vaixell i, encara menys, contenir el moviment de la càrrega. A més, com que era de nit, les portes de la ciutat eren tancades i el mariner no pogué demanar auxili fins a les cinc de la matinada. I, quan ho aconseguí, el contramestre del port l'informà que no el podia ajudar per falta de gent i que les llanxes de salvament eren fora. I, efectivament, acudiren a ajudar *La Minerva* a les set del matí. El guardià, desesperat, demanà ajut a una goleta francesa que

s'apropava procedent d'Europa, la qual, arrossegant el vaixell, el varà a la platja més propera.

Però l'aventura no acabà aquí. Aconseguiren salvar el vaixell i la càrrega, però quan s'adreçaren al capità del port perquè els desembarranqués de la platja, aquest demanà una suma tan desmesurada que no la podia afrontar. Així ho perdé tot: càrrega i vaixell. Arruïnat i desencantat de l'aventura americana, tornà a Barcelona, a la casa del pare.⁷⁷ És curiós que la literatura catalana no hagi tractat gaire la figura de l'aventurer americà, ni la del ric indià, ni la del desventurat, que suposem que fou la més habitual. Potser perquè la vida era molt dura, perquè es veien obligats, per pura supervivència, a fer coses de les quals no se sentien prou orgullosos com per explicar-les a la tornada.

La Guerra del Francès acabà amb els bons propòsits d'harmonia familiars. El testament d'Isabel Orjussà informa que «en atenció a que lo dit mon fill Joseph Anton Rotxotxo y Orjusà se separà de la mia casa y família en lo dia tres de juny del any mil vuit-cents y vuit, abandonant lo usdefruit que jo li havia cedit ab la concòrdia firmada entre los dos, y també la fàbrica de cartas, sens lo giro y continuació de la qual era imposible mantenir-nos jo y la mia família, motiu per lo qual fou necessari que jo me reintegràs en lo dit usdefruit, y en la administració dels béns, y encarregàs novament de la dita fàbrica, per lo que tinguí de valer-me del altre fill meu Caetano Rotxotxo y Orjusà, lo qual fins al dia de la sua mort ha aplicat tota la sua indústria, y ha treballat y fet treballar en la dita fàbrica de cartas, y aixís treballant e industriant me ha mantingut ab la mia família, y també ab la mia filla Ysabel, ab la decència y conveniència corresponents a la mia persona y edat, y de la demás família; per tant y per los dits motius, deixo y llege als fills y fillas del referit Caietano Rotxotxo y Orjusà, néts y nétas mias, tots los crèdits y milloras que des del dit dia tres de juny de mil vuit-cents y vuit he fet y me corresponen en los béns y heretat del dit mon segon marit, Pere Pau Rotxotxo y Puigdoure, fins al dia present y que faré y adquiriré fins al dia de la mia mort.»⁷⁸ I nomenà hereu universal Francesc Rotxotxo Call, el seu nét, fill de Caietà Rotxotxo Orjussà.

Desconeixem per quina raó Josep Anton deixà la família i marxà de la ciutat. Ell sempre argumentà que fou a causa de la guerra, que com tants d'altres s'hagué d'exiliar, però no sembla creïble, ja que la mare restà molt

77. ACA, Reial Audiència, Tribunal de Comerç, C. 7451, J. A. Rotxotxo.

78. AHPB, Josep MARTÍ I FONTANA, *Manuale de contractibus, ultimis voluntatibus et aliis 1811, 1-VI-1811*, f. 87.

molesta i tampoc no seguí el camí dels exiliats —Mataró, Tarragona, Palma de Mallorca—, sinó que passà la guerra a Torrelles de Foix, on naixé el seu fill Marià. Suposem que el fet que el seu principal competidor, Joan Josep Macià, sí que hagué de fugir —fou detingut i jutjat pels fets de maig de 1809— li donà la idea. Tampoc no hi ha indicis que la indústria dels Rotxotxo fos precisament represaliada pels francesos; de fet, fou pràcticament l'única que funcionà durant tota la dominació sota el guiatge del germà petit Caietà i, a la seva mort, sota la infal·lible Isabel Orjussà.⁷⁹ El dòcil fadrí mitger Caietà, que es plegà als desitjos del seu pare, abandonant una promesa poc adient, Francesca Riera, filla de pagesos, i que obtingué la mestria de naiper el 3 d'abril de 1805, per tal d'ajudar la família, abans que el seu germà Josep Anton,⁸⁰ finalment contragué matrimoni amb Josepa Call, filla d'Esteve Call i de Maria Casares, provinent d'una família més convenient.⁸¹ I, com molts dels Rotxotxo, morí prematurament, als trenta-cinc anys, en plena dominació, el 4 d'abril de 1811, deixant soles tres viudes: Isabel Orjussà, l'àvia; Isabel Molera, la cunyada i germanastra, i Josepa Call, la dona, embarassada i amb dos fills petits. De les tres dones qui agafà de nou les regnes de l'empresa i família durant la dominació francesa fou la més gran, Isabel Orjussà, la vídua de Pere Pau Rotxotxo Puigdoura, ja que així figura en els pagaments del Cadastre personal.⁸²

La fàbrica passà a ser propietat de Josepa Call, la vídua de Caietà, per herència de la línia directa —recordem que Josep Anton fou desheretat en el testament de la seva mare per haver-la abandonat durant la guerra— i fou ella qui sortí consignada en el Repartiment i pagament per indústria i comerç a la segona dècada del segle. No obstant això, amb uns pactes que desconeixem, acabada la guerra Josep Anton tornà i es reincorporà novament al negoci familiar. Suposem que Josepa Call mai no va voler, o no va saber, fer-se càrrec personalment de la indústria familiar. Per aquesta raó consta que la fàbrica de naips tenia una oficina al carrer de l'Hospital, pos-

79. ACA, Diversos, Dominació Napoleònica, caixa 59, lligall XXXII, 1a part.

80. AHC B, Gremis, Llibre de Segimon Casanova 4-11, 2-B f. 1.119 a 1.121, i AHPB, Vicenç SIMON I LLOBET, *Manual segundo 1804 des-1805 des, 7-XII-1805*, f. 313v.

81. Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB), Esposalles, vol. 16, 30 de maig de 1807. APSMP, 7 de juny de 1807. Almenys dos germans de la núvia gaudien d'una situació força acomodada: els comerciants Joan i Josep. Per exemple, trobem Josep comprant una casa a la Rambla pel valor de 22.500 lliures, a AHPB, Josep Maria ÒDENA I MONTELLS, *Vigessimum nonum manuale instrumentorum 1828 des-1829 des, 13-VIII-1829*, f. 251v.

82. AHC B, Gremis, Cadastre personal 1808, a la llista de naipers: «vídua amb un fill que es diu Caietà, viu a plazuela de San Francisco de Asís».

siblement a la casa herència dels Castanys, on devia habitar Josepa, la propietària.⁸³ El seu fill pòstum, Francesc Rotxotxo Call, nascut el 1812, l'únic dels tres germans que la sobrevisqué, fou el primer hereu deslligat de l'empresa familiar, en gran part perquè només tenia nou anys quan l'empresa patí el gran daltabaix. I amb ell i amb l'hereu de l'altra branca, el seu cosí germà Marià —el fill de Josep Anton—, acabem el relat sobre la nissaga de naipers.

De Francesc en sabem molt poca cosa, només que també provà sort a Amèrica, a l'Havana, com a negociant —en els document no es diu mai amb què—⁸⁴ però amb més fortuna que el seu oncle, i que retornà a instal·lar-se a Barcelona a la mort de la mare, el 1860.⁸⁵ Es casà dos cops, primer amb Rosa Constans, amb qui no tingué fills, i després amb Josepa Bastard —el 13 de març de 1872— a la mort del seu marit, Marià Martí, amb qui vivia des de la seva estada a l'Havana, quinze anys enrere. També sabem que deixà una filla mulata adoptada, probablement filla natural, Rosa Rotxotxo Alfonso, que fou declarada hereva universal i, a la mort d'aquesta, ho foren les filles del seu cosí Marià.⁸⁶ Rosa Rotxotxo Alfonso fou la darrera representant d'aquesta branca de la família Rotxotxo. A Francesc, en el darrer matrimoni el trobem vivint a l'Eixample, lluny del carrer Escudellers, al carrer Girona, 86. Potser acabaren repartint-se, de manera privada, les cases del carrer dels Escudellers, tot quedant-se els uns, la branca dels Call, les que donaven a la placeta de Sant Francesc i els altres, la branca dels Parull, les que feien cantonada amb el carrer de la Lleona. Francesc ja no devia tenir casa pròpia quan marxà a Amèrica. Ho deduïm perquè deixà la dona, Rosa Constans, vivint al carrer Ample, a casa d'uns cosins.⁸⁷

83. AHCBC, Cadastre, IX-7, Repartiment i pagament per indústria i comerç (1820-21), Lletra N-Z: pagament per terços. En el núm. 358, 24 de març de 1821, hi figura Josefa Rotxotxo, com a fabricant de naips, vivint al carrer de l'Hospital, pagant trimestralment 4 lliures.

84. Al *Diario de la Marina* de l'Havana surt formant part de la junta directiva que explotava la pedrera de marbre anomenada O'Donnell, a l'illa de Pinos (avui de la Juventud), el 1845.

85. AHPB, Joaquim ÒDENA I MOZES, *Segunda parte de este mi protocolo de las escrituras 1860 maig-agost, 2-VII-1860*, f. 370v, protocol·lització del testament de Josepa Call.

86. AHPB, Francesc JORDANA I MIRAPEIX, *Protocolo de los instrumentos públicos 1875 gen-juny, 20-III-1875*, f. 224.

87. AHPB, Ferran FERRAN I SOBREGUÉS, *Protocolo... segundo... de todas las escrituras, testamentos y demás contratos 1845 des-1846 des, 4-IX-1846*, f. 150 v, testament de Rosa Constans, i 12-X-1846, f. 151v, inventari.

No sabem quan ni com retornà Josep Anton de Torrelles de Foix, però ja hem dit que el trobem de nou a la ciutat acabada la guerra, el 1815.⁸⁸ I l'any següent començà a visitar els tribunals per assumptes derivats de la seva lamentable etapa americana. Sembla que la guerra havia aturat els plets, que en tornar a Barcelona li varen caure a sobre, en un curt període, l'un darrere l'altre, i que acabaren afectant la pervivència de la fàbrica. El primer, la reclamació d'un deute, per un canvi marítim, contret el 1795 amb Diego Terry, veí de Gibraltar. El valor del canvi marítim era de 54.290 rals de billó, que amb els interessos pujava fins als 60.000 rals de billó, unes 5.579 lliures.⁸⁹ Negocià un ajornament de dos anys, pagant uns interessos del 10 %. I confià, per saldar el deute, «que debe de heredar de un tío suyo, y los cuales están en Caldes, pues entrando dicho Rotxotxo en posesión de los citados bienes antes de los plazos concedidos se le quedan estos nullos, y deberá inmediatamente proceder al pago, pues así lo exige lo sagrado y antiguo de su deuda». Pensem que l'oncle del qual esperava una bona herència podria ser Francesc Orjussà, sastre. No heretà i el fill es veié afectat per aquest afer.

El plet següent, el mateix any, el juliol, fou cridat a declarar a la Reial Audiència, al Tribunal de Comerç, per una reclamació dels guanys obtinguts per la venda d'una partida de cintes de seda, valorades en 253 lliures i 9 sous, lliurades per Ramon Socias, perxer, a Barcelona, el 19 de maig de 1795, i embarcades al paquebot *Sant Andreu*, patronejat per Manuel de Carerras; cintes que, recordem-ho, foren malvenudes.⁹⁰ La reclamació la féu la vídua del perxer, Francesca Socias Bosch, i la causa es resolgué també en contra seva, però quan ja era mort, l'abril de 1829.

Josep Anton morí d'apoplexia als cinquanta-quatre anys, el 1824, i amb ell la fàbrica de naips. En el testament i codicil, publicat el 20 de juliol del mateix any, disposà l'enterrament en el cementiri comú i no en el vas familiar; llegà 30 lliures a Manuela Parull, neboda i fillola seva, i nomenà hereu universal el seu únic fill Marià Rotxotxo Parull, menor d'edat.⁹¹ El codicil es redactà per protegir Ignàsia Ventura, una vídua que habitava en una

88. AHPB, Josep Maria ÒDNA I MONTELLS, *Vigessimum septimum manuale instrumentorum 1826 des-1827 des, 14-III-1827*, f. 107.

89. AHPB, Ignasi MARTÍ I VIDAL, *Protocolo en el que se continuaran la escrituras públicas 1815 des-1816 des, 11-IX-1816*, f. 242v.

90. ACA, Reial Audiència, Tribunal de Comerç, C. 7451, J. A. Rotxotxo.

91. AHPB, Josep Maria ÒDNA I MONTELLS, *Secunda pars manuale vigessimi quarti instrumentorum 1824 jul-des, 22-V-1824*, f. 96v.

habitació del tercer pis de la casa pairal dels Escudellers Blancs amb «los trastes, robes y mobles [...] a la part que donava al carrer de la Lleona». Els tutors del menor Marià Roxelto Parull, els reverends Josep Cladellas, ecònom de la parròquia del Pi, Josep Serrados, beneficiat de Sant Miquel Arcàngel, i Magí Rovira feren un inventari dels béns trobats a la casa de quatre portals —dos són de botigues, un altre l'entrada principal i l'altre l'escaleta—, on encara quedaven restes de la fàbrica de naips: una premsa petita amb dos cargols, vella, un plec d'unes curioses «cartes hidràuliques» i «una porció de fustas vellas y altras frioleras de ningun valor». Més un censal de pensió de 21 lliures que prestava Josep Anton Savall, un altre de 42 lliures de Francesc Serrallach i, finalment, un altre censal de 150 lliures que prestava Anna Maria Prin, compartit amb els cosins Francesc, Caietà i Josepa Oriola Roxelto Call, herència de la seva tia Isabel Molera, morta sense descendència uns anys abans, el 13 d'agost de 1821.⁹²

Isabel Molera, la vídua de Roxelto Armenteras, havia nomenat com a hereus els seus nebots Roxelto: Francesc i Josepa Oriola, fills de Caietà, i Marià, el fill de Josep Anton. I com que la majoria eren menors d'edat, es féu un inventari dels béns trobats a la casa d'Escudellers Blancs on habitava, amb —per primera i única vegada en el cas dels Roxelto— una relació dels papers i de les escriptures que guardava i de les terres que els quedaven: «Una heretat dit lo Mas Febrer, situat en lo terme de Esparaguera del present bisbat», «unas pessas de terra concedida a rabassa morta a favor, so és, dos pesas a favor de Francisco Costa y de Jaume Francolí» i, finalment, «un cens de pensió anual cent y cinquanta lliuras barcelonesas, radicat sobre unas casas situadas en la plasa del Oli de esta ciutat» que tenia per herència del seu pare.

Marià Roxelto Parull només tenia quinze anys a la mort del pare, i pertanyia a aquella primera generació dels Roxelto que no eren naipers. Els plets del pare, que foren resolts adequadament pels marmessors, el perseguiren durant la minoria d'edat. El 1826, hom pagà el deute amb Diego Terry, gràcies al retorn de les baralles confiscades per Hisenda deu anys abans: «seis mil setecientas cuarenta y seis barajas de naipes útiles, a saber, seis mil quinientas treinta a la española, y doscientas cincuenta y seis a la francesa de que con otras de chicas regulares y averiadas fue hecha aprehensión por el Tribunal de Rentas a dicho Roxelto y han sido mandadas devolver por el Exmo. Sr. Superintendente General a consecuencia del fallo dado en la instancia de apelación ante aquel Supremo tribunal seguida;

92. AHPB, Josep Maria SAYROLS I MENÓS, *Manuale instrumentorum et testamentorum 1820 des-1821 des*, 13-I-1821, f. 244v, testament, i 3-IX-1821, f. 349, inventari.

mediante lo cual se da a nombre de su principal [Diego Terry] por enteramente pagado y satisfecho de su crédito de los sesenta mil reales reconocido y confesado por dicho Rotxotxo». ⁹³

L'any següent hagueren de pagar altres deutes contrets pel pare pel funcionament de la fàbrica. Un amb Francesc Busoy, escriptent, al qual «li han donat y pagat sexanta lliuras moneda barcelonesa, las quals són y servexen al otorgant en total pago de aquellas noranta lliuras que lo quòndam Joseph Anton Rotxotxo, pare de dit menor, confesa haver rebut graciosament de Mariano Vila, de Molins de Rey, quals li prestà per la conservació de la sua fàbrica de cartas y confessà deurer ab lo vale particular que li-n firma als dos de desembre de mil vuit-cents vint». I el 14 de març pagaren 200 lliures de les 300 que el 1815 prestà Maria Miguel, vídua de Joan Ferrer, a Josep Anton Rotxotxo per remuntar la fàbrica.

També li negociaren el primer matrimoni amb Antònia Ponsa Boet, filla d'Oleguer Ponsa, flequer, i d'Antònia Boet. El pare de la núvia la dotà amb 1.000 lliures, que no féu efectives i que «promet pagar, en cas de separació [...] la mitat en lo dia de dita separació y la altre mitat de est dia a un any, y així mateix promet mantenir en sa casa y companyia al igual seu de tots los aliments a la vida humana necessaris, tant en sanitat com en malalties, als dits esdevenidors cònjuges y sos fills y família treballant en lo que pугan a utilitat de la casa, y donar annualment al predit Mariano Rotxotxo durant dit temps la quantitat de setanta-cinch lliuras per a fer de ella a sas voluntats». Els curadors de Marià aconseguiren donar un escreix de 500 lliures a la núvia. ⁹⁴

El 1834 arribà a la majoria d'edat i prengué possessió de l'herència paterna. ⁹⁵ Però mesos més tard, el 1834, seguia perseguit pels deutes del pare, ja que es dictà la sentència condemnatòria per l'assumpte de les cintes de seda que s'arrossegava des de 1795! ⁹⁶ Reconeugué que devia 120 duros de plata: «jo, Mariano Rotxotxo, [...] confesso i regonech deurer y voler pagar al senyor Pau Rovira, texidor de cotó, ciutadà de la mateixa, present, la quantitat de cent y vint duros de plata [unes 225 lliures] procedents, los

93. AHPB, Josep Maria ÒDENA I MONTELLS, *Vigessimum sextum manuale instrumentorum 1825 des-1826 des, 20-II-1826*, f. 95v, i AHPB, Josep Maria ÒDENA I MONTELLS, *Vigessimum septimum manuale instrumentorum 1826 des-27 des, 14-III-1827*, f. 107.

94. AHPB, Josep Maria ÒDENA I MONTELLS, *Vigessimum octavum manuale instrumentorum 1827 des-1828 des, 24-XII-1828*, f. 585v.

95. AHPB, Josep Maria ÒDENA I MONTELLS, *Protocolo que es el treinta y quatro de las escrituras 1833 des-1834 des, 21-VIII-1834*, f. 274.

96. AHPB, Baldiri XAMMAR, *Decimum sextum manuale omnium instrumentorum 1833 des-1834 des, 15-VII-1834*, f. 172v.

cent y quinse de aquells tres-cents duros [562 lliures] que Geroni Martí prestà a Joseph Anton Rotxotxo, mon difunt pare, en Puerto Rico a divuyt de maig del any mil vuyt-cents dos, de què dit quòndam, mon pare, li firmà lo corresponent resguart, lo qual ha estat endossat per Antònia Martí y Rovira y Teresa Martí y Rovira, mare y filla, a favor del referit senyor Pau Rovira a vint-y-dos de juny propassat de est any, com a successoras». Ja havia pagat 185 duros i negociava un ajornament de dos anys pels 120 restants. El 30 de desembre de 1834 es tornà a casar amb Teresa Vilaró, amb qui tingué quatre fills: Josep, Maria Mercedes, Eulàlia i Josepa. Aquesta branca serà la que donarà continuïtat a la família.

Els quatre cantons Rotxotxo

Durant els dos-cents anys de funcionament ininterromput de la fàbrica de naips els Rotxotxo van viure i treballar a les finques que conformen l'encreuament dels carrers Rauric, Tres Llits, Lleona i Escudellers Blancs. Aquest encreuament esdevingué un punt de referència de la ciutat, una fita coneguda com «els quatre cantons dels Rotxotxo». D'aquests immobles hem trobat molt poca documentació que en certifiqui l'adquisició. Tanmateix, estem segures que en part els tenien en propietat, però d'altres probablement només els tenien per a lloguer, com per exemple les cases del carrer Rauric. La localització no fou triada a l'atzar, sinó de manera premeditada, ja que era molt a prop del taller dels Carmini, a la plaça de la Trinitat, i tot el recorregut al llarg dels Escudellers Blancs constituïa una important zona dedicada al joc.⁹⁷

La primera propietat dels Escudellers Blancs fou adquirida el 1628, en emfiteusi, a Eufrosina Folch, abans vídua de l'escudeller Antoni Mestre. Eren uns horts tancats, amb dues petites portes que s'obrien al carrer dels Tres Llits, tocant al d'Escudellers Blancs.⁹⁸ El 1632, en un dels horts, precisament el que tocava als Escudellers Blancs, ja hi havia unes cases construïdes per Pere Pau Rotxotxo.⁹⁹ Cases que de moment no semblaven habitar,

97. *Ibidem*, plànol de la p. 49.

98. AHPB, Francesc AQUILES (menor), *Decimum septimum protocolum sive manuale 1627 des-1628 des, 6-VIII-1628*, s. f.

99. AHPB, Epifani TERRÉS, *Tercium protocolum sive manuale, 1631 des-1632 des, 5-VI-1632*, f. 310, Antoni Mestre ven a Josep Vilasalo un violari que avala amb propietats diverses, entre elles un cens que cobra de Pere Pau Rotxotxo per uns horts amb cases construïdes al carrer dels Tres Llits.

i que llogaren el 1637, per tres anys, a Jaume Basses, un macip de ribera, a 20 lliures l'any.¹⁰⁰ El 1642 llogaren una altra casa amb hort, al mateix carrer dels Tres Llits, a Jaume Barba, un revenedor, per tres anys, ara amb la condició que quan «jo voldré [...] mudar-me en ella me hajau de dexar dita casa vàcua y expedida y hajau de dexar-la dins deu dies après que us ho hauré notificat de paraula o en escrits», a més de no tenir permís per tenir «joc de ningún gènere», ni taverna.¹⁰¹ I el 1651 tenim notícia que els Rotxotxo habitaven al carrer dels Tres Llits, a la casa abans llogada a Jaume Basses; encara que probablement s'hi havien instal·lat amb anterioritat, quan abandonaren la casa llogada al carrer de la Bòria.¹⁰² Aquestes propietats se les quedà Pere Pau Rotxotxo Castanys per evitar perdre-les del tot amb el daltabaix del pare, el 1719, com a part de l'herència de la mare, Eulàlia Castanys.¹⁰³

Sabem que la família anà augmentant les possessions en aquesta voreira del carrer dels Escudellers fins arribar a la placeta de Sant Francesc, per la venda feta el 1707 per fer front als deutes diversos contrets per Pere Pau Rotxotxo Mir. Les cases venudes, unes eren «grans», amb tres portals que tocaven al carrer dels Escudellers Blancs, davant del carrer que portava a la plaça de la Trinitat, i dues eren «petites», situades al costat de les grans. Totes estaven gravades amb censos diversos. D'aquestes cases no hem trobat ni quan ni com les varen adquirir. Confrontaven a orient amb honors dels successors de l'aromatari Pau Bartomeu i part amb el carrer que porta a la plaça de la Trinitat; al sud amb honors d'Epifani Fermat, que abans eren del notari Lluís Coll, i part amb honors del peller Josep Rius; a occident amb el carrer del Vidre, i al nord amb el carrer dels Calderers i part amb honors de Francesc Barthamon. El preu era de 244 lliures.¹⁰⁴

El patrimoni al carrer dels Escudellers Blancs, de la banda de ponent, augmentà amb l'herència de Josepa Puigdoura. Però, atès el daltabaix de la guerra i els deutes inacabables, es vengueren una part del patrimoni: unes

100. AHPB, Lluís COLL, *Manual 1635 gen-1637 des, 24-XII-1637*, s. f.

101. AHPB, Lluís COLL, *Manual 1642 feb-des, 15-II-1642*, s. f.

102. AHPB, Joan BAPTISTA VIDAL, *Undecimum prothocollum sive manuale instrumentorum, 1650 des-1651 des, 20-II-1651*, f. 61, concòrdia per una finestra que Jaume Basses havia fet quan tenia llogada la casa.

103. AHPB, Salvador PI, *Liber secundus capitulorum matrimonialium, transaccionumque et concondiarum ac aliorum contractuum 1718 març-1727 nov, 15-II-1719*, f. 25, per assegurar un censal obliga especialment les cases i l'hort que té als carrer d'Escudellers Blancs, cantonada dels Tres Llits, que són seves per «dot i creix de la quòndam Eulària Rotxotxo i Castany, sa mare».

104. AHPB, Josep SIMON, *Manual 1706 des-1707 des, 2-IV-1707*, f. 134.

cases al carrer d'en Roig Sacs o d'en Quintar, a prop del carrer dels Escudellers Blancs, per 500 lliures.¹⁰⁵ D'aquestes propietats de la banda de ponent, se'n perd la pista al segle XIX.

La casa que era la més coneguda, i l'única que es conserva, la trobem a l'altra banda del carrer dels Escudellers Blancs, a orient, fent cantonada amb el de la Lleona. És una casa de cinc portals i tres pisos. De fet, eren dues finques, l'una al carrer de la Lleona i l'altra, el casal, als Escudellers. Pel testament del primer Pere Pau Rotxotxo naiper sabem que ja hi habitaven el 1662, però probablement ja ho feien abans.¹⁰⁶ Entre 1749 i 1756 feren diverses obres de millora a la finca, a la part del carrer dels Escudellers, obres que no queden reflectides a l'única data que figura al portal principal, 1766.¹⁰⁷ Dels cinc portals d'Escudellers, a més de la porta de l'escala i les destinades a ús propi, tenien dues botigues que podien llogar o destinar a d'altres negocis de la família. La casa d'Escudellers passà a mans d'Isabel Orjussà a la mort del seu marit, Pere Pau Rotxotxo Puigdoura, document que també facilita els noms dels cinc inquilins que habitaven en aquell moment a la finca.¹⁰⁸ Els lloguers d'aquestes finques rendien, el 1807, més de 500 lliures.¹⁰⁹

Ja des del segle XVII trobem la família Rotxotxo repartida, ocupant indistintament els immobles que formen la cruïlla: els Castanys i després Caietà vivien a una casa del carrer de Rauric.¹¹⁰ Pere Pau Rotxotxo Puigdoura, en el moment de morir, habitava a la placeta de Sant Francesc, a la casa

105. AHPB, Josep Francesc FONTANA, *Decimum manuale instrumentorum 1714 des-1715 des*, 30-XII-1715, f. 4.

106. AHPB, Joan Baptista VIDAL, *Secundus testamentorum liber 1642 agost-1670 juliol*, 29-XI-1662, f. 75v.

107. AHPB, Francesc MAS I GÜELL, *Quartum manuale... diversorum contractuum 1748 des-1750 des*, 26-X-1749, f. 173; i AHPB, Francesc MAS I GÜELL, *Manual de differents contractes 1755 des-1756 des*, 22-VIII-1756, f. 320.

108. AHPB, Fèlix VEGUER I AVELLÀ, *Manuale contractuum, instrumentorum et ultimorum voluntatum 1796 des-1797 des*, 13-VII-1797, f. 270, testament de Pere Pau Rotxotxo i Puigdoura, on deixa les botigues, pagant lloguer, als seus fills Josep Anton i Caietà. I 27-XI-1797, f. 465v, pressa de possessió per part d'Isabel Orjussà.

109. AHPB, Marià LLOBET I VAIXERAS, *Secundum... manuale contractuum et ultimorum voluntatum 1806 des-1807 des*, 17-XI-1807, f. 304 v, Josep Anton destina les rendes dels lloguers a la manutenció de la seva mare.

110. Pel testament de Castanys, AHPB, Fèlix VEGUER AVELLÀ, *Prima pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimorum voluntatum 1764 des-1765 juny*, 8-II-1765, f. 131v. I Caietà hi morí, AHCB, Gremis, Llibre de Segimon Casanova, 4-38, f. 1.311.

probablement herència de la seva dona.¹¹¹ Isabel, la vídua d'Armenteras, també hi residia, segons el Cadastre personal, des de 1798 fins a 1808. D'altres vivien al costat de la fàbrica, al casalot emblemàtic dels Escudellers cantonada amb la Lleona, on s'ubicà sempre —sembla— la fàbrica de naips.

Aquest casalot esmentat fou l'última propietat que quedà en mans dels Rotxotxo, i no dels hereus. No sabem com la casa passà a mans del desheretat Josep Anton, i d'aquest al seu fill Marià, que la conservà, però on deixà d'habitar-hi a causa del seu ofici, que el portà, vers el 1850, a fer de majordom a una fàbrica de fideus a Vilanova i la Geltrú. Assolida la majoria d'edat i desapareguda la bicentenària fàbrica de naips, remodelà la propietat per treure més profit dels lloguers.¹¹² I al 1865 la inscriví al Registre de la Propietat, i és en aquesta escriptura notarial on apareix la descripció més clara de la finca, d'uns 273,425 metres quadrats i valorada en 100.000 pesetes.¹¹³ Com hem dit, l'únic vestigi actual d'aquells «quatre cantons Rotxotxo» és aquesta casa, coneguda actualment com «els cinc portals».

També posseïren, per diverses herències, altres immobles a la ciutat de Barcelona i alguna finca rural, per bé que poques. Recordem-les: les cases dels carrers de Jerusalem i de l'Hospital, herència dels Castanys, que potser fou la darrera raó social de la fàbrica de naips, a nom de Josepa Call, vídua de Rotxotxo. I les cases de la plaça de l'Oli, herència dels Molera. Del patrimoni rural només conservaren el Mas Febrer, al terme d'Esparreguera, herència dels Mir; aquest sí que en mans de la línia directa representada per Francesc Rotxotxo Call, que el vengué el 1872.¹¹⁴

111. AHCB, Gremis, Llibre de Segimon Casanova 4-39. f. 89; i AHCB, Gremis, Llibre de Segimon Casanova, 4-41, f. 1.283.

112. AHPB, Josep Maria ÒDENA I MONTELLS, *Protocolo que es el cuarenta y uno de las escrituras 1841 gen-des, 13-VII-1841*, f. 290v, paguen les obres fetes: a la Lleona ha construït de nou una casa de quatre pisos (on hi havia una botiga), més un augment de l'alçada també de fins a quatre pisos a l'edifici del carrer d'Escudellers, alçada màxima permesa per l'Ajuntament. Obres que de seguida donen rendiments, ja que el 1846 lloga les cases a Ignasi Turent i a Miquel Moretó per cinc anys, per un total de 5.445 lliures.

113. AHPB, Joaquim ÒDENA MOZES, *Tomo tercero del protocolo de instrumentos públicos 1865 set-des, 24-XI-1865*, f. 2.030.

114. AHPB, Francesc JORDANA I MIRAPEIX, *Segunda parte del protocolo de instrumentos públicos 1872 jul-des, 1-VII-1872*, f. 639.

La fàbrica

La família sostenia que la fàbrica arrencà el 1624, però el cert és que ho féu el 1637, amb el lloguer del taller de la plaça de la Trinitat i la compra dels estris a la vídua de l'últim dels Carmini naipers, Miquel. A més, ambdues famílies probablement deurien compartir el negoci fins que el primer Rotxotxo obtingué la mestria de naiper el 1639, mestria que demanà de poder pagar en dos terminis. Els Julians Mercers, gremi al qual estaven adscrits els naipers, no deixarien mai tenir negoci propi a algú que fos només un fadrí.

Aquesta compra d'estrís i el lloguer de l'obrador dels Carmini ens havia fet pensar que el primer Rotxotxo féu l'aprenentatge de l'ofici amb ells, però gràcies a la nova documentació consultada pensem que el més probable és que es formés amb els Grosset, els potents fabricants francesos procedents de Lió, per diverses raons.

Primerament, perquè sembla que l'iniciador de la saga Carmini, Joan, fou primer un estamper —no obtingué la mestria de naiper fins al 1611— que orbitava també a l'entorn dels Grosset, ja que apareix, el 1592, signant com a testimoni de Nicolau Grosset en un tracte que aquest tenia amb un fabricant de paper.¹¹⁵ Segon, perquè, com ells, era d'origen francès, i els Grosset tenien preferència a l'hora d'agafar els seus aprenents i fadrins. Tercer, perquè Pere Pau, com els Grosset, també farà els contractes d'aprenentatge davant notari i, com aquests, es farà acompanyar dels seus aprenents.¹¹⁶ Costum que el seu fill Jeroni, i després la nora, Maria Mir, continuen mantenint i que s'allarga

115. AHPB, Salvador MASCLANS, *Undecimum prothocollum sive manuale instrumentorum 1591 des-1592 des*, 9-VI-1592, s. f.

116. Trobem com a *testes*: Pere Larigiós (o Larigós) a AHPB, Lluís COLL, *Plec de documentació diversa 1620-166*, 4-IV-1638, s. f.; Josep Vilagut a AHPB, Joan Baptista VIDAL, *Liber primus capitolorum et concordiarum 1638 maig-1650 desembre*, 4-III-1648, f. 264; Josep Vilagut i Pere Vergonyant a AHPB, Lluís COLL, *[Manuale] instrumentorum 1648 gener-nov*, 18-V-1648, s. f.; els aprenentatges d'Amatori Martí a AHPB, Lluís COLL, *Quaternus aprisiarum diversorum instrumentorum 1643 agost-1644 juny*, 27-XI-1643, s. f.; pacte entre Marianna Bertran, vídua de Felip Bertran, naiper, el seu fill, i Rotxotxo per ensenyar conjuntament a Cristòfor Ferrer, de dotze anys, a AHPB, Lluís COLL, *Manual 1645 gen-nov*, 12-II-1645, s. f., i *testes* de Josep Vergonyant a AHPB, Lluís COLL, *Manual 1646 gen-des*, 11-IV-1646, s. f.

fins a la tercera generació.¹¹⁷ Quart, perquè hi tenien una bona relació, tot i que n'eren els principals competidors, com es manifesta en el contracte de debitori signat entre Pere Pau Rotxotxo i Marianna Grosset.¹¹⁸ I, finalment, perquè, com els Grosset, mantenien amb d'altres naipers, la majoria fadrins, transaccions diverses, sobretot préstecs i debitoris, i encara que no es pugui discernir si a més tenien relacions laborals, sí que demostren una forta relació social.¹¹⁹ Però sobretot perquè creiem que aquesta manera eficient d'organitzar el treball de producció a gran escala fou introduïda a Catalunya pels francesos, fent possible que, amb només deu anys de funcionament, el rendiment d'una fàbrica donés guanys suficients perquè el primer Rotxotxo concertés bons matrimonis per als seus sis fills.

S'iniciaren amb la producció d'un model ja existent, utilitzat pels naipers Carmini i fixat, probablement, per les preferències dels jugadors. Aquest model era conegut a l'època com a «Virida», nom de la nissaga de naipers francesos que des de Lió, gran centre de la indústria paperera en general, inundà amb la seva producció tota la península Ibèrica durant el segle XVI i el primer terç del XVII. Partint d'aquest «Virida», feren una versió pròpia que mantingueren gairebé durant els dos-cents anys i que, per raó del seu èxit, esdevingué un referent per a la resta dels fabricants de Catalunya, donant lloc a partir d'aleshores a un nou model característic conegut com a tipus «català» o «gòtic català», i que el col·leccionisme de naips actual, curiosament, anomena «nacional».

Per notícies obtingudes referents al segle XVIII, però que es poden extrapolar al segle XVII, ara no descartem que la fabricació a gran escala, en forma de protoindústria, convisqués amb petits tallers de producció resi-

117. Són *testes* de Maria: Francesc Nadal i Jaume Torres a AHPB, Benet GÜELL, *Vigesimum nonum manuale instrumentorum et contractuum inter vivos 1683 des-1684 des, 15-IV-1684*, s. f.; Jaume Torres i Jacint Nadal a AHPB, Lluís FONTANA, *Primus testamentorum et aliarum ultimarum voluntatum liber 1670 jul-1691 feb, 10-VIII-1786*, f. 148v; contracte d'aprenentatge d'un Antoni Muns relativament gran, de dinou anys, a AHPB, Pere Màrtir LLUNELL, *Manual 1667 des-1668 des, 20-VI-1668*, f. 319v; Joan Baquero, *testes* de Maria Teresa Rotxotxo Vadrines a AHPB, Josep SIMON, *Manual 1706 des-1707 des, 30-V-1707*, f. 233v, i Robert Lapedra a AHPB, Marià RUFESTA I PRATS, *Manual 1707 des-1708 des, 20-I-1708*, f. 10v.

118. AHPB, Lluís COLL, *Coternus instrumentorum 1652 des-1653 abril, 7-II-1753*, s. f.

119. Debitori de Domingo Mateu, jove naiper, per la compra de roba, a AHPB, Lluís COLL, *Plec de documentació diversa 1620-1661, 4-IV-1638*, s. f.; debitori signat per Pau Miró, jove naiper, a Pere Pau Rotxotxo, de 23 lliures, a AHPB, Lluís COLL, (*Manuale instrumentorum 1648-gen-nov, 18-V-1648*, s. f.

dual i ocasional, compartida amb d'altres oficis. No fou aquest darrer el cas dels Rotxotxo, ni des dels seus inicis.

La fabricació de naips a gran escala requeria unes inversions prèvies, tant per als impostos com per a la compra de material fungible, com ara tinta, colors i, sobretot, paper, que, a més del d'estrassa, havia de ser blanc —almenys per a les de major qualitat (les cartes fines o blanques)— i regular, sense taques ni defectes. Suposem que aquestes primeres inversions, les inaugurals, els Rotxotxo les devien compartir amb els Carmini, que, fins a la mort sobtada de pare i fill, creiem que mantenien un bon nivell de producció. Almenys ho fan pensar l'inventari i encants que ens han arribat de Joan i de Miquel, el seu fill.¹²⁰

Com que part de les operacions eren estacionals, com ara la fabricació de la cartolina mitjançant l'encolat de fulls de paper, que només es podia fer amb baixes temperatures perquè la calor feia malbé la cola, la fabricació no devia necessitar una gran quantitat de treballadors fixos. Per a les altres tasques —encerat, tallat, triatge, il·luminació, recompte i empaquetat—, les que es podien realitzar durant tot l'any, podien contractar operaris ambulants de formació diversa. Fins i tot, alguns dels processos —il·luminació, triatge i embolicat— podien deixar-los en mans de dones i nens, com queda reflectit en els estatuts de la Real Fàbrica de Madrid i en alguns dels testaments familiars, on es reclama a les dones que treballin «a utilitat de la casa».¹²¹

Les operacions que requerien una major qualificació del personal —l'elaboració de la cartolina, la impressió o l'aplicació del color amb trepes— eren precisament les realitzades a l'hivern. Això podia permetre que aquests mateixos treballadors compaginessin la fabricació de naips amb els tallers d'indianes, que funcionaven a ple rendiment sobretot a l'estiu, per la necessitat d'eixugar les teles estampades als prats, a l'aire lliure (els naipers feien anar uns escalfadors). Pensem que l'existència prèvia de les protoindústries de naips del segle XVII facilità la posterior implantació de les fàbriques d'indianes a la Barcelona del segle XVIII; una indústria amb la qual compartien en gran part el procediment de fabricació i la formació

120. AHPB, Pere MALLOL (major), *Bossa de vendes y altres contractes y testaments 1615 feb-1644 març, 15-IV-1637*, s. f., inventari de Miquel Carmini Laritjos: tenien sis premses, alguna per estampar altre tipus d'imatges, dos torradors de cartes i 1.488 baralles en procés de producció, a més de motllos diversos.

121. Juan Ignacio PÉREZ, Alberto PÉREZ, «Las barajas de Madrid. Clasicismo, refinamiento y oficio en la industria naipera madrileña entre los siglos XVII y XX», *La Sota* (Madrid), 44 (octubre 2015), p. 42, entre els anys 1685 i 1686 hom contractà sis dones com a oficiales per il·luminar els naips.

dels treballadors. De fet, en etapes posteriors, trobarem que molts naipers elaboraven tots dos productes.

Per treballar a gran escala també es necessitava un local de grans dimensions, i els Rotxotxo optaren per traslladar-se, quan es deslligaren del tot dels Carmini, de la placeta de la Trinitat al carrer d'Escudellers Blancs, on residiren de manera definitiva. La primera etapa de la indústria va, doncs, de 1637 a la mort de Pere Pau, el 9 de desembre de 1662.

Jeroni, l'hereu, obtingué la mestria mesos abans de la mort del seu pare, el 4 de febrer de 1662,¹²² i aconseguí de mantenir el mateix nivell de producció que li permeté exportar i competir amb d'altres centres productors.¹²³ Una característica pròpia dels Rotxotxo, que arrenca amb els primers de la família i es manté fins a les últimes generacions, i que no era gaire habitual a l'època, és que dedicaren pràcticament tots els seus recursos econòmics només a la fabricació de naips; mai no es van avergonyir del seu ofici. Evidentment, en gran part, perquè el rendiment de la fàbrica els proporcionà, com hem vist, una vida acomodada i una quota important de reconeixement social.¹²⁴ L'etapa de Jeroni fou molt curta, de només catorze anys, ja que morí de manera prematura el 1676. La seva vídua, Maria Mir, continuà mantenint la casa des de 1676 fins a la dècada de 1690.

Malgrat que durant tot el segle XVII Europa patí una situació de context bèl·lic gairebé permanent, els conflictes dels anys noranta afectaren especialment Barcelona, ja que la guerra arribà a les portes de la ciutat. I fou justament en aquesta dècada que començà una etapa de decadència de la producció familiar, la qual durà fins a mitjan segle XVIII. El fet que al final del segle XVII, encara sota la gestió de Maria, ja tenien problemes econòmics queda patent per la creació d'un censal venut al seu cunyat Isidre Salvador per valor de 54 dobles d'or (unes 303 lliures), probablement per obtenir el capital necessari per començar la producció. Censal que millora-

122. AHC B, Gremis, Llibre de Consells de la Confraria de Sant Julià 1650 (fins a 1682) 4-12, f. 153.

123. Els Rotxotxo feien naips francesos, toledans i, evidentment, catalans, els anomenats gòtics, com queda patent a l'inventari de Jeroni a AHPB, Pere Màrtir LLUNELL, *Quintus liber inventariorum et encantium 1672 març-1677 des, 18-III-1677*, s. f.

124. Hem notat que es desfeien de seguida del patrimoni rural (per venda o cessió en emfiteusi), adquirit per concertacions matrimonials i només conservaven els béns immobles situats a la ciutat de Barcelona, que llogaven o els feien servir com a avals per l'obtenció de capital en forma de creació de censals. Justament Jeroni és l'únic que s'apartarà d'aquest camí, amb el lloguer d'unes terres de conreu per un preu força elevat, a AHPB, Pau Pi, *Sextum protocollum sive manuale 1665 des-1666 des, 28-IV-1666*, f. 127v.

ren i ampliaren dos mesos més tard, però que esdevingué un veritable mal-decap per l'impagament continuat de les pensions, unes 15 lliures anuals.¹²⁵ Maria morí poc després, el 24 d'octubre de 1699, deixant la indústria ja tocada.

Heretà la fàbrica el seu fill Pere Pau Rotxotxo Mir, que havia obtingut la mestria en vida de la seva mare, el 1680, a dinou anys, però dubtem molt que li deixés dirigir l'empresa fins a la seva mort.¹²⁶ Durant el seu llarg mandat —trenta-sis anys— la casa patí de valent i, com hem dit, si no arribà a desaparèixer fou en gran part per la completa manca de competència: la línia hereditària dels Grosset es desfèu de la fàbrica el darrer terç del segle XVII; els Bertran ja havien desaparegut anys enrere, i Anna Maria Rey, la vídua que fabricava naips amb la col·laboració de la branca del cabaler Bonaventura Grosset, morí el 1711. A més, la guerra de 1714 acabà d'esborrar la producció naipera de Barcelona, de manera que a la postguerra només figuren pagant el Cadastre personal de naipers els Rotxotxo i Joan Solà. Aquest darrer, que s'havia guanyat la vida treballant per a Rey, no fou mai una competència real.

Creiem que ja durant la guerra es devia incorporar a la direcció el seu fill, Pere Pau Rotxotxo Castanys. Recordem que Rotxotxo Mir desapareix del Cadastre personal el 1716, en canvi sí que hi surt el seu fill, com a fadrí, treballant a casa del pare. L'any següent, al 1717, també és ell qui trobem pagant, amb baralles, un deute de paper —de 500 lliures— a Isidre Manca.¹²⁷ La direcció de Rotxotxo Castanys, trenta-cinc anys, fou una de les més llargues de la nissaga i fou precisament ell qui començà a redreçar l'empresa, ajudat sens dubte per la fama assolida pels seus predecessors i, com ja hem dit, pel daltabaix de la postguerra, que els deixà sense competència fins a la meitat del segle.

L'estat de la indústria naipera a la Barcelona de la primera meitat del segle XVIII es fa evident quan el 1741 el gremi decidí penyorar a Joan Macià, el paraire fundador de l'altra gran família de naipers barcelonins que esdevingueren els principals competidors dels Rotxotxo, per fabricar naips sense tenir la corresponent mestria. Aquest presentà un memorial de defen-

125. AHPB, Josep SIMON, *Manual 1697 des-1698 des, 19-VII-1698*, f. 414, i *13-IX-1698*, f. 552v.

126. AHCB, Gremis, Llibre de Segimon Casanova, 4-41, 1796-1798, f. 283, 13 d'agost de 1796, «En lo any 1680 fou examinat del ofici de cartaira Pera Pau Retxotxo».

127. AHPB, Joan PLANA I JUNQUER, *Manuale instrumentorum 1717 gen-1718 des, 22-I-1717*, f. 1v.

sa sol·licitant que se li concedís el títol, fins i tot pagant menys i al·legant que no feia mal a ningú, car només hi havia «dos [mestres] de dit ofici» a tot Barcelona.¹²⁸ No obstant això, és evident que algú hi havia d'haver a la ciutat amb la formació necessària per fabricar, a més dels naips per als Rotxotxo, els naips per a Macià.

A la dècada següent començà la remuntada de l'ofici a la ciutat, amb un notable augment de mestres naipers (Domingo Robert, el 1752; Francesc Boix, el 1758; Ramon Ginestà, el 1762...), alguns dels quals sí que sembla que tingueren taller amb una petita producció: Robert, segur, amb la marca de l'estrella, i Boix potser també. Reactivació que no impedirà a la següent generació, la de Pere Pau Rotxotxo Puigdoura —al capdavant de la fàbrica des de la mort del seu pare, al 1766, fins a la seva pròpia mort, al 1797— aconseguir la seva màxima esplendor.

Foren nomenats proveïdors de la Casa Reial (almenys ho foren des de 1787), per bé que competint amb l'existència de la Real Fàbrica de Madrid.¹²⁹ També arribaren a danyar la potent Real Fàbrica de Macharaviaya, que amb 208 operaris i una producció inicial d'1.800.000 baralles anuals, enfront de les 25.000 dels bons temps dels Rotxotxo, es veieren obligats a reduir-la a 600.000 i, finalment, a desaparèixer pel fracàs de les vendes per raó, en part, de la clara preferència del mercat per les catalanes (dites de «Pedro Rejojo o Rexoxo»), atesa la seva extraordinària qualitat.¹³⁰ Les de la Real Fàbrica tenien persistents defectes de fabricació: cartró feble, es desfullaven, sense brunyir o mal brunyides, mida desigual, tacades i més petites que les de Barcelona. Aquestes queixes eren manifestades reiteradament a la correspondència de l'encarregat de les expedicions a Amèrica.¹³¹ S'hauria d'afegir que, a més, les catalanes entraven de contraban —no sabem com o per quin canal— i, per tant, resultaven molt més barates.

128. AHC B, Gremis, Llibre de Segimon Casanova, 4-43, f. 276 i ss., l'altre era el vell Joan Grosset, que durant un temps hagué de marxar a València per falta de feina.

129. AHP B, Fèlix VEGUER I AVELLÀ, *Prima pars manualis contractuum, instrumentorum et ultimarum voluntatum 1786 des-1787 juny, 4-IV-1787*, f. 406: comanda feta per la Casa Reial de 281 dotzenes de baralles per valor de 15.752 rals de billó, que es desglossen així: 13.239 per 239 dotzenes i mitja de baralles 12 pessetes el mall, per a ús del rei i la seva família; i 2.148 rals per un calaix amb 500 baralles per al príncep d'Astúries, a raó de set sous i sis diners la baralla, transport inclòs.

130. María Antonia COLOMAR ALBÁJAR, «Las pruebas y muestras de naipes conservados en el Archivo General de Indias», *La Sota* (Madrid), 19 (1998), p. 66.

131. Aurora GÁMEZ AMIAN, «La Real Fàbrica de naipes de Macharaviaya (1776-1815) para el consumo de América», *La Sota* (Madrid), 19 (1998), p. 34.

Dissortadament no podem assegurar que ens hagi arribat cap baralla d'aquesta brillant etapa, perquè tenim dubtes que l'exposada al Museu Marés de Barcelona fos editada per Puigdoura, ja que creiem que sortí a la venda a partir de 1809. De fet, porta la mateixa signatura de l'administrador de la bolla —un clar López al 6 d'ors— que una altra baralla dels Macià que duu impresa aquesta data d'edició.

La complicada situació familiar de Puigdoura acabà per afectar la fàbrica i ja abans de la mort del pare començà la davallada. Les dificultats de successió generacional són una de les causes més comunes de les defuncions de les empreses familiars.¹³² I l'avi Puigdoura, que ho sabia prou, un mes després d'atorgar testament s'apressà per obtenir la mestria del seu nét perquè fos ell, i no el seu fill, qui portés la direcció. El 9 d'agost de 1797 s'adreçà a l'andador del gremi per fer la sol·licitud i l'11 del mateix mes féu l'examen i recollí el títol de mestre,¹³³ per bé que el seu fill continuà vinculat al negoci familiar.

Per comprendre aquest inici de la davallada de la casa serà molt útil comparar el dos inventaris familiars: el de Jeroni, de 1666, i el de Pere Pau Rotxotxo Puigdoura, de 1797, amb el ja esmentat de Joan i Miquel Carmini, de 1637, i sobretot amb el de Joan Francesc Macià de 1804, el principal competidor de Puigdoura, que els sobrevisqué. Tant el de Puigdoura com el de Joan Francesc Macià, els dos competidors, no tan sols són fets en dates relativament properes, sinó que, a més, són fets en una fase estacional de producció similar, la del fred, a la tardor o l'hivern.¹³⁴

Els Carmini tenien 6 premses en total, 3 Jeroni, i només 2 Puigdoura, enfront de les 5 de Macià, 2 de les quals eren «grans». De paper, els Carmini tenien emmagatzemades 70 raimes de blanc i 3 grosses del d'estrassa. Jeroni tenia 21 raimes de paper d'escriure, 10 més de protocol —el blanc— i una raima impresa. Puigdoura tenia 25 raimes de paper «obrat», 96 de paper «dolent» i 18 d'«usat». Macià tenia 38 raimes a la botiga, però a la fàbrica en tenia 158 de paper blanc i 18 de paper «sens cola». De baralles en procés de fabricació, els Carmini en tenien 1.488, Jeroni 1.440 i Puigdoura només 1.000. Al de Macià no s'especifica. Però de baralles acabades,

132. Són paraules de Josep Maria de Anzizu a «Les dificultats de la successió generacional», *La Vanguardia*, 24 de gener de 2016.

133. AHCB, Gremis, Llibre de Segimon Casanova, 4-41, f. 1.012 a 1.015, agost 1797.

134. AHPB, Francesc PORTELL, *Octavum protocollum testamentorum, inventariorum et encantium capitolorum matrimonialium, concordiarum, pactorum et aliorum 1804 genes, 19-III-1804*, f. 86v.

llestes per vendre, els Carmini en tenien 336, al de Jeroni no consten i al de Puigdoura 654. Macià en tenia 43.200, una diferència abismal.

Quant als motllos, és molt difícil establir comparacions, perquè en cap cas hi figura una descripció detallada. Al de Miquel Carmini se'ns diu que hi havia motllos de «galeres», 16 motllos de cartes, 16 de creus floreres, 2 de reixades i 2 de reixades de cartes «grans». Al de Jeroni trobem cartes franceses, toledanes, catalanes i «de galeres». Al de Macià no s'especifica. Però on rau la principal diferència entre Joan Francesc Macià i els Rotxotxo és en l'organització de la feina: Macià tenia la fabrica absolutament deslligada del nucli d'habitació i clarament estructurada, mentre que en el cas dels Rotxotxo la fabricació s'estenia per tota la casa, des de la cuina fins al terrat.

Els problemes de direcció es complicaren encara més amb les morts prematures, sobtades i seguides de pare i fill, només tres anys després de l'avi Rotxotxo Puigdoura: Rotxotxo Molera, el nét, el 1800, i el fill, Rotxotxo Armenteras, el 1802. Al problema de falta de direcció s'afegiren les pressions perquè el gremi de naipers es disgregués dels Julians Mercers de Vell, arran de la promulgació de la Reial ordre de 2 de setembre de 1801, i s'unís amb el dels llibreters i impressors, amb l'actuació de la Junta de Comerç com a mitjancera. Però impressors i llibreters només volien admetre els que tenien fabrica, és a dir, els Rotxotxo, Macià i Josep Murlanch,¹³⁵ mentre que la resta, uns setze, que exercien al mateix temps d'altres oficis, eren clarament rebutjats i menystinguts. Creiem que la fusió no es va dur a terme mai, sinó que el gremi de naipers simplement acabà desapareixent.

A la mort dels dos hereus, la vídua, Isabel Orjussà, tornà a agafar les regnes de la casa fins al retorn, el 1803, del seu fill gran, Joan Anton, que no obtingué la mestria de naiper fins al 1806,¹³⁶ i que fins aleshores havia estat absolutament allunyat del món dels naips. I també fins a la incorporació de Caietà, el fill petit, fins aleshores mitger, que ja havia obtingut també la mestria de naiper un any abans.¹³⁷

Suposàvem que havia estat l'etapa de dominació francesa la que havia donat el cop de gràcia a la indústria naipera, però no fou així, tot i que Joan Anton marxà deixant abandonada la família i que Caietà morí en plena ocupació, al 1811. Ho sabem del cert pels dietaris de la recaptació dels

135. AHCB, Gremis, Llibre Segimon Casanova, 4-58, f. 685, 4-IX-1801.

136. AHPB, Vicenç SIMON LLOBET, *Manual tercero 1805 des-1806 des, 1-VII-1806*, f. 283v.

137. AHPB, Vicenç SIMON LLOBET, *Manual segundo 1804 des-1805 des, 7-XII-1805*, f. 312.

impostos de la dominació corresponents als anys 1812 i 1813.¹³⁸ Trobem cotitzant els Rotxotxo, Murlanch, Carles Batlle i Joseph Benoît, un francès establert a Barcelona durant la guerra. La producció dels Rotxotxo quadruplica sempre la de Batlle, el següent en capacitat de producció; la de Murlanch i Benoît és residual. Per exemple, si a l'hivern la producció mensual dels Rotxotxo podia arribar a les 2.076 baralles, la de Batlle no arribava ni a les 200, i Murlanch i Benoît feien 48 i 24 baralles per mes. És a dir, que arribaren a produir unes 14.000 baralles anuals que, encara que no eren les 25.000 dels bons temps, no estava gens malament per ser temps de guerra. Per tant, l'ocupació francesa no en fou el motiu.

A l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona es conserva un document revelador on Josep Anton, el darrer naiper de la nissaga, esmentava la situació desesperada en què es trobava la indústria el 1820, enumerant les causes que suposaren la seva fi, ja que en aquest any la podem donar pràcticament com a liquidada, encara que cotitzés fins al 1821. És una instància dirigida a l'Ajuntament per obtenir l'exempció del pagament dels tres milions de rals a Hisenda.¹³⁹ Hi exposava una sèrie de raons per argumentar la concessió de la gràcia. La primera era la invasió francesa, que l'obligà a emigrar i li causà unes pèrdues valorades en unes 40.000 lliures. Un fet que, com ja hem dit, ens sembla que no era del tot cert. A més, ja hem vist que la fàbrica era l'única que continuava en funcionament. Joan Josep Macià, el seu principal competidor, sí que hagué de marxar per raons polítiques. De fet, fou obligat a tancar la fàbrica i a expatriar-se, i el trobem instal·lat a la ciutat de Palma fins al final de la guerra, el 1814.

La segona raó i, segons ell, la que més l'afectà fou la Reial ordre de 5 de febrer de 1815, promulgant la lliure fabricació de naips, amb l'abolició del gremi de naipers, causa de la desaparició d'una indústria que havia passat ininterrompudament de pares a fills des de 1624. Una disposició que, a més —segons afirmava—, havia afavorit l'aparició de falsificacions i l'establiment d'estrangers. I efectivament, la definitiva dissolució del gremi els obligà a enfrontar-se per primera vegada amb una competència més nombrosa i molt més agressiva. Així, aterraren a Barcelona el potent suís Samuel Bertschinger, provinent del món de les indies, que havia estat majordom d'una fàbrica a Vilanova i la Geltrú; els Comas, abans establerts a Mataró, una altra potent família de naipers centenària; Caietà Forns, Agustí Sanmartí i Torres i Lleó, entre altres. Efectivament, els fabricants de

138. ACA, Diversos, Dominació Napoleònica, Caixa 59, lligall XXXII, 1a part.

139. AHCB, Gremis, Cadastre Memorial, 1821, E-R.

naips es multiplicaren a la segona dècada del segle XIX, com es reflecteix al Cadastre per Indústria i Comerç.

I la tercera, probablement la que en realitat li causà més perjudici, l'aprensió de naips per part de l'administrador de Duanes, el 13 de desembre de 1817, per una causa que era al Suprem d'Hisenda i que tingué com a efecte la interceptació de la fabricació. Concloïa l'exposició descrivint la seva lamentable situació personal: es trobava a la misèria, el seu fill era estudiant als carmelites, havia perdut la casa —no era veritat— i, a més, tenia més familiars al seu càrrec. Acabava insistint, una vegada més, que allò que més havia perjudicat la casa era la lliure fabricació.

Els vents de canvi ja bufaven des del darrer terç del segle XVIII en forma d'un degoteig de petites innovacions. L'aparició dels índexs i les pintes (talls als requadres que emmarquen els dibuixos, lligats als símbols) havien afavorit la creació de nous models de baralles que tingueren una molt bona acceptació, competint durament amb el model gòtic dels Rotxotxo, que acabaren per abandonar. A Madrid, a final del segle XVIII, havien aparegut baralles destinades al col·leccionisme, anomenades de fantasia, de més qualitat i temàtica diversa i no només per jugar, que els Macià de seguida saberen incorporar al seu repertori, creant una bella baralla calcogràfica. En canvi, els Rotxotxo no saberen reaccionar, només foren capaços de fer una imitació de la baralla Macià i de baixa qualitat. Així, passaren de ser imitats a ser ells els imitadors. Es comencen a utilitzar noves formes d'impressió a més de la xilografia (calcografia, litografia, perfils metàl·lics...), nous materials (cartolines), etcètera. Fins que la total industrialització del procés de producció, al darrer terç del segle XIX, acabà per arraconar del tot el mètode artesanal, fent desaparèixer un gran nombre de fabricants i concentrant de nou la producció en unes poques fàbriques. A Barcelona pràcticament només sobrevisqueren al procés els Comas, que han mantingut la producció fins fa pocs anys.

Aquesta imbricació de causes, les de tipus personal en un moment crucial —falta de direcció—, juntament amb una etapa de grans canvis en el procés de producció i el gust dels compradors, foren les que acabaren amb la producció d'una de les més llargues nissagues de naipers de Barcelona, famoses per la qualitat de la seva producció, i probablement per l'atractiva singularitat i sonoritat del seu nom, que actuà com una precursora eina de màrqueting. Acabarem la història amb les paraules de l'últim representant de la família, que fou incapaç d'aturar la desfeta: «Mis mayores tuvieron tiempos tan funestos como los visibles, pero siempre fue Gremio de Naipeiros, por eso se conservaron y no perecieron.»

LA FAMÍLIA MARTORELL DE BARCELONA: ENTRE EL MÓN EMPRESARIAL, LA POLÍTICA MUNICIPAL I L'ASSOCIACIONISME (1789-1906)

MARGARIDA GÜELL I BARÓ

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

RESUM

Aquest treball és un primer estudi sobre la família Martorell de Barcelona, des de Bernardí Martorell i Cortada (segle XVIII) fins a quatre generacions de descendents (segles XIX i XX). S'hi presenten els pactes matrimonials entre els seus hereus, cabalers i cabaleres i els membres de diverses famílies catalanes acomodades (Montells, Tort, Roig, Falp), com també alguns dels mecanismes que els permeteren el pas de la família de la menestralia del tèxtil a la indústria moderna del cotó, l'augment del patrimoni familiar, la incorporació en la mitjana i alta burgesia barcelonina, la diversificació de les perspectives laborals i la participació en projectes rellevants de l'època (associacionisme, patronal, política municipal, exposicions nacionals i universals).

PARAULES CLAU

Martorell, família, burgesia, indústria tèxtil.

ABSTRACT

The present work is the first study on the Martorell family from Barcelona, from Bernardí Martorell-Cortada (18th century) and including the next three generations of descendants (19th and 20th centuries). We present the marital agreements between the elder sons of each generation (inheritors, hereus) and the younger brothers and sisters, with members of several wealthy Catalan families (Montells, Tort, Roig, Falp). We study as well how they evolved from their original condition of textile artisans to cotton industrial business owners; how they increased the familiar estate; how they reached the upper-middle bourgeoisie of Barcelona; the diversification of their professional scope; and their participation in relevant projects of their time (owners' associations, local politics, cultural initiatives...).

KEYWORDS

Martorell, family, bourgeoisie, textile industry.

Introducció

Arran de l'estudi del monestir femení cistercenc de Santa Maria de Valldonzella, vàrem treballar sobre l'arquitecte Bernardí Martorell i Puig (1877-1937), un personatge barceloní multifacètic, ben relacionat amb els cercles intel·lectuals, artístics, polítics i religiosos de la ciutat, i del qual no existia cap treball de conjunt d'envergadura.¹ Un dels aspectes que més ens interessà fou el seu cercle familiar i l'origen de l'ascens social i econòmic que conduí aquesta família al nivell de la mitjana i alta burgesia industrial catalana. Així, doncs, hom emprengué una recerca de caire genealògic, encara que no exclusivament, que ha permès establir les primeres bases per a un estudi en profunditat d'aquesta família notable de la Barcelona vuitcentista.

La recerca s'ha fet utilitzant principalment documentació notarial de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona,² enriquida amb documentació d'altres centres d'arxius civils i religiosos, i vol presentar tres facetes dels Martorell: els entroncaments i bifurcacions de la família durant quatre generacions, parant especial atenció als hereus, que esposaren filles de famílies acabalades de Barcelona (Montells, Falp), i a les cabaleres, que es casaren amb cognoms notables de la societat catalana (Roig, Tort); la identificació i singularització d'alguns dels membres de la família en el terreny polític, industrial, associatiu i cultural, i una primera valoració de l'evolució del patrimoni familiar en el si d'una família burgesa i industrial pertanyent a l'elit barcelonina.

1. La síntesi biogràfica més completa és de Joan BASSEGODA I NONELL, «L'arquitecte Bernardí Martorell i Puig (1877-1937)», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts Sant Jordi* (Barcelona), XVII (2003), p. 31-55. Més tard, s'hi afegiren noves aportacions: Antoni ALBACETE I GASCÓN, Margarida GÜELL I BARÓ, *El Reial Monestir de Santa Maria de Valldonzella (1147-1922). Història i art en un centre d'espiritualitat cistercenca*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2013, p. 308-363; Margarida GÜELL, Antoni ALBACETE, «El monestir cistercenc de Santa Maria de Valldonzella a Barcelona, un exemple poc conegut d'arquitectura modernista catalana tardana», a *Congrés Internacional de Modernisme, Barcelona, 26-29 juny 2013*, 14 p. (actes en línia).

2. S'han buidat íntegrament els protocols dels notaris Jaume Rigalt i Alberc (1825-1865) i Josep Antoni Falp i Bac (1820-1834); parcialment, Joaquim Nicolau i Bujons (1881-1901), Jaume Rigalt i Estrada (1795-1839) i Ramon de Miquelerena i Marlet (1835-1881); i puntualment, Francesc de Sales Maspons i Labrós (1878-1901) i Josep Marzola i Prats (1820-1848).

Bernardí Martorell i Cortada, en els orígens de la indústria cotonera familiar

Iniciar aquest estudi amb la figura del besavi de l'arquitecte Bernardí Martorell, Bernardí Martorell i Cortada (Barcelona, 1789-1860),³ descrit com a fabricant de teixits⁴ o «tejedor de velos»,⁵ permet copsar les arrels menestrals i preindustrials de la família, inserida tradicionalment al sector tèxtil. Bernardí era fill del matrimoni format per Francesc Martorell Caban, esparter i corder de viola, i Antònia Cortada Batlle,⁶ els quals el batejaren com a Pau Bernardí Elies, essent sant Bernardí el patró dels esparters i vidriers. Bernardí era el primogènit de tres germans anomenats Josep i Joan de la Creu.

L'emparentament amb els Montells, una família d'argenters

Bernardí Martorell es casà al gener de 1814 en primeres núpcies amb Maria Mercè Montells i Gelabert (1795-1854), filla dels barcelonins Joan Anton Montells, argenter, i Francisca Gelabert. En el moment de l'esposori, la fortuna de l'espòs era d'unes 1.000 lliures,⁷ a les quals se sumaren 2.000 més, en or i plata, el 1824, procedents de l'herència que Marià Gelabert i Camarasa, perxer i candeler de sèu, deixà a Maria Mercè, cosina seva. I a aquesta suma s'hi afegia igualment un escreix de 2.000 lliures del marit. Aquest moment de bonança es tradueix en la redacció d'uns capítols matrimonials i en la creació de la primera empresa propietat dels Martorell. Com també assenyala la documentació, en aquests deu anys la parella havia aug-

3. Batejat el 23/10/1789 a Santa Maria del Mar. Arxiu Diocesà de Barcelona (ADB), Dispensa apostòlica per a Bernardí Martorell i Cortada sol·licitada el 31/05/1858, f. 4r i 12r.

4. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Jaume RIGALT I ALBERC, *Contracta, pacta, ultime voluntates*, 03/I/1854-31/XII/1854 [1.246/22], f. 710v-711r.

5. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro vigésimo secsto de contratos...*, 01/I/1858-31/VII/1858 [1.246/26], f. 318v.

6. Francesc i Antònia s'esposaren el 03/05/1784 a Santa Maria del Mar; Francesc Martorell era fill de Joan Martorell i Serafina Caban, i Antònia era filla de Francesc Cortada, revenedor, i Madrona Batlle. ADB, Dispensa apostòlica per a Bernardí Martorell i Cortada, f. 4r i 12r.

7. Casats a Santa Maria del Mar, partida de casament del 29/01/1814. ADB, Dispensa apostòlica per a Bernardí Martorell i Cortada, f. 6r.

mentat «considerablement sos capitals», gràcies al treball d'ell, però també d'ella, «mediant la sua aplicació en la fàbrica y en la botiga de modista» que dirigia.⁸

A part del component pecuniari, el casament va permetre als Martorell vincular-se a una família del reputat gremi dels argenters, aliança estratègica que possibilitava enfortir la família. El pare de Maria Mercè era argenter, igual que els seus dos fills: Joan, descrit com a argenter i «engastador de piedras finas»,⁹ i Josep, ambdós exercint al carrer Corríbia, 23.¹⁰ De Josep (†1857) sabem que esposà Rosa Soler i Fullós, amb qui tingué també dos fills: Bernardí (1837?-1933) i Delfí (n. 1833?), gravadors de cilindres metàl·lics per a màquines d'estampar teixits, un ofici connectat al del seu oncle. L'ur aptitud fou premiada amb una menció honorífica a l'Exposició Universal de 1867, on presentaren «dos cilibros de cobre grabados en hueco para estampar indianas y toda clase de telas».¹¹

De manera paral·lela, Bernardí i Delfí també exercien com a propietaris rendistes i promogueren alguns habitatges a l'Eixample, que encarregaren a arquitectes prou reconeguts. En són exemples la construcció: d'un edifici al carrer Trafalgar amb Bruc el 1874, signada per Isidre Reventós i Amiguet (1849-1911);¹² un edifici al xamfrà de la Ronda de Sant Pere amb Bruc, projectat pel mestre d'obres Antoni Serra i Pujals al voltant de 1877,¹³ o el d'una finca majestuosa a la cantonada de Rambla Catalunya amb Gran Via de les Corts Catalanes, construïda el 1892 per Francisco de Paula del Villar

8. Capítols matrimonials del 21/08/1824. AHPB, Jaume RIGALT I ESTRADA, *Vigesimus quintus liber contractum...* 27/XII/1823-24/XII/1824 [1.165/25], 326r-327v. A manera de comparativa, el 1830 el salari anual d'un fabricant de cotó era de 534 lliures (Àlex SÁNCHEZ, «Els fabricants d'indianes: orígens de la burgesia industrial barcelonina», *Barcelona Quaders d'Història* (Barcelona), 17 (2011), p. 209, taula 5).

9. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Cadastre, Indústria i Comerç, *Indústria de 1854*, s. p. Es domicilia el seu establiment al carrer Corríbia, 3, i no 23.

10. Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB), Urbanisme i obres, exp. 9.417, *Registre de Numeració dels Carrers de Barcelona Coetani i Anterior a l'Any 1853*, f. 100.

11. Premiat en la classe 59 «Material i procediments de la fabricació de paper, tints i impressions», *Exposición Universal de 1867. Catálogo general de la Sección Española publicado por la comisión régia de España*, París: Imp. General de Ch. Lahure, 1867, p. 250 i 500.

12. AMCB, Foment, FO 2618 BISC.

13. El novembre de 1877 demanen el permís per fer-ne els claveguerons. AMCB, Foment, FO 593-G, permís per a Delfí i Bernardí, 1877. Vegeu també AMCB, Foment, FO 496-i, permís per a Delfí i Bernardí per construir *cuartos...*, 1879.

i Carmona (1860-1927).¹⁴ També foren els propietaris d'una quarta part d'una casa situada als carrers dels Ases, 5, Malcuynat, 1, i Fossar de les Moreres, 6, que el 1858 vengueren per 1.500 duros al seu oncle Bernardí per comprar maquinària francesa.¹⁵

Bernardí i Delfí Montells tingueren vides molt properes i amb projectes comuns. Probablement varen compartir residència, o si més no despatx.¹⁶ En societat se'ls troba junts, per exemple, en aquell aparador que era el Gran Teatre del Liceu. La informació buidada fins avui evidencia que ja al 1878 ambdós germans n'eren accionistes, amb una acció i una butaca cada un d'ells, i Delfí, encara, n'era vocal de la Junta de Govern el 1892.¹⁷ El refinament cultural també es posa de manifest amb gestos com el de Bernardí Montells de presentar a l'Exposició Universal de 1888 certs llibres, ens aventurarem a pensar que de la seva col·lecció personal.¹⁸

Industrial cotoner, propietari i home públic

Reprement la figura de Bernardí Martorell i Cortada, pensem que de molt jove ajudà el seu pare, esparter, però als vint-i-cinc anys consta ja com a «veler».¹⁹ En el transcurs dels anys, passà a conformar una nova generació de fabricants del sector tèxtil que, de manera progressiva, introduïren

14. Atenea GIROL, *Catalogación y levantamiento arquitectónico de fachadas del Eixample: manzana entre Balmes, Ronda Universitat, Gran Via de les Corts y Rambla Catalunya* (Projecte final de carrera), Barcelona: UPC, 2009, p. 14. (En línia. Consultat el 15/09/2015.)

15. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro vigésimo séptimo de contratos...*, 05/VIII/1858-31/XII/1858 [1.246/27], f. 297-302r.

16. El 1879 consta llur adreça al número 5 del carrer Bruc. AMCB, Foment, FO 496-i, expedient de permís per a Delfí i Bernardí per construir *cuartos...*, 1879. Tot i així, també consta que Bernardí visqué a Sant Gervasi, casat amb Joaquina Rosés i Cardona, amb qui tingué tres filles, Teresa, Josepa i Rosa.

17. Arxiu de la Societat del Gran Teatre del Liceu, actes de la Junta General d'accionistes de 1878, s. p. i *Acta de la Junta General d'Accionistes del 21 de març de 1892*, s. p.

18. Una Bíblia de Klauber amb 100 gravats; un llibre de cataquesí de Klauber amb més de 100 gravats, i una obra cal·ligràfica de Polanco (...). FRANCISCO DE BOFARULL I SANS, «Apuntes bibliográficos y noticia de los manuscritos, impresos y diplomas de la Exposición Universal de Barcelona en 1888», a *Conferencias públicas relativas á la Exposición Universal de Barcelona*, Barcelona: Busquets i Vidal, 1889, p. 537.

19. Partida de casament de Bernardí Martorell i Cortada, 29/01/1814. ADB, Dispensa apostòlica per a Bernardí Martorell i Cortada, f. 6r.

el vapor en el funcionament de la maquinària del sector, contribuint així a la mecanització i modernització de la indústria catalana.²⁰

La primera notícia d'un negoci propi és la societat Martorell, Illa i Pubill, creada el gener de 1824, per a la qual comptà amb el dot de 2.000 lliures de la seva dona. Àlex Sánchez ens recorda el paper primordial dels dots a l'hora d'iniciar i engrandir negocis, i esmenta molt especialment aquest exemple, que permeté passar a un professional com Martorell de la tradició menestral al negoci industrial, mecanitzat i de gran format i que exigia inversions successives per al seu desenvolupament i expansió.²¹ La fàbrica estava dedicada a tenyir cotó encarnat i aplegava quatre socis: Rafael Pubill i Malla, tintorer de cotó vermell d'Adrianòpolis, al qual es proporcionava habitació franca a la casa fàbrica on s'instal·laria el negoci, i tres fabricants de teixits: Josep Illa, Bernardí i el seu germà Josep, cadascun d'ells amb una inversió de 1.500 lliures de capital.²²

És en aquest punt on apareix referenciada per primer cop la parcel·la del carrer Hospital, 99, de Barcelona, anys més tard coneguda com passatge Bernardí Martorell. El juliol de 1824 Bernardí arrendà per cinc anys l'edifici del carrer Hospital, propietat de la companyia de Pintats i Teixits Llorenç Roger i Cia, una casa gran amb quatre portals, quadres i eixida, que contenia casa i oficines, però on calia construir una cuina per donar-li ús d'habitatge. En el quart punt del contracte, s'estipulava que «las obras indicadas que haurà fet Martorell, al finir lo present arrendament, las dega deixar en lo modo se enquantrian alashoras, sens que tinga obligació de enrejolar la quadra en lo que sia desenrejolada, ab motiu de haber arrencat las dalt expressadas taulas, y plantar los talers de la fabricació de Marto-

20. Sobre la situació de la indústria tèxtil els anys vint i trenta, amb la revolució que suposà la incorporació de noves tecnologies com el vapor, així com l'entrada massiva d'inversions i l'expansió de capital, vegeu Miquel IZARD LLORENS, *La Revolució industrial en España: expansión de la industria algodonera catalana 1832-1861* (tesi doctoral inèdita), Barcelona: Universitat de Barcelona, 1967; Jaume VICENS VIVES i Montserrat LLORENS, *Industrials i polítics del segle XIX*, Barcelona: Vicens Vives, 1980; Àlex SÁNCHEZ, «Els fabricants d'indianes...», p. 197-219.

21. Àlex SÁNCHEZ, «Els fabricants d'indianes...», p. 208-209.

22. Creació de la societat el 29/01/1824. AHPB, Jaume RIGALT I ESTRADA, *Vigesimus quintus liber contractum...*, 27/XI/1823-24/XII/1824 [1.165/25], f. 30v-32r. Podríem pensar que el 1842 Pubill estava embarcat en un altre negoci, ja que consta com a blanquejador de cotó i de fil a La Bordeta, 121 (Sants), D. M. S., D. J. M., *Guia de forasteros en Barcelona: judicial, gubernativa, administrativa, comercial, artística y fabril*, Barcelona: Manuel Saurí, 1842, segona part, p. 48.

rell». ²³ Per al funcionament de la fàbrica i el subministrament de la casa, Martorell comptava amb un cabal de dues plomes d'aigua, procedents de la mina de Montcada. ²⁴ Podríem pensar que, a partir d'aquest moment, Bernardí i Maria residien i treballaven en aquest enclau, com era el cas d'altres famílies d'industrials que residien a prop de les seves fàbriques.

Tot apunta que el 1828 els negocis de Martorell eren pròspers, cosa que li permeté expandir-se i comprar una fàbrica per 17.600 lliures, que es convertí sis anys després en una de les primeres que instal·là una màquina de vapor a Barcelona i esdevingué una de les més importants de la ciutat. ²⁵ La incorporació d'aquest nou tipus d'energia marcarà profundament el caràcter modern de Martorell.

L'excel·lència de les peces produïdes per Martorell fou reconeguda diferents vegades a l'exposició industrial de Madrid. Va obtenir la medalla de plata el 1827, ²⁶ una «confirmació de la medalla de plata» el 1831 ²⁷ i la d'or el 1841. ²⁸ Les varietats de productes es relacionen sumàriament a la Guia de

23. Contracte d'arrendament del 17/07/1824, per a cinc anys i un total de 3.250 lliures. Jaume RIGALT I ESTRADA, *Vigesimus quintus liber contractum...* 27/XI/1823-24/XII/1824 [1.165/25], f. 256v-258v. Es tracta de l'actual carrer Hospital, 99, a mitjan del segle XIX numerat 50 (AMCB, Urbanisme i obres, exp. 9.417, *Registre de numeració dels carrers...*, 1853, districte 4, f. 40).

24. Una ploma d'aigua equival a uns 2.200 litres per dia. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro décimo sexto de contratos...*, 03/I/1848-31/XII/1848 [1.246/16], f. 220v-221v.

25. Àlex SÁNCHEZ, «Els fabricants d'indianes...», p. 208-209.

26. *Memoria de la Junta de Calificación de los productos de la Industria Española remitidos á la Exposición pública de 1827*, Madrid: Imprenta de D. L. Amarita, 1828 (inclou el catàleg), p. 66. Va presentar: «Cuatro varas cutí de algodón de número 40 de tres cuartas de ancho» (15 rals), «Una pieza de guinga de colores rosa fuerte y blanco» (10 rals), «Una pieza guinga de morado fuerte y blanco» (10 rals) i «Una pieza de guinga de diferentes colores todos fuertes» (11 rals), de diferents gruixos i espessors (p. 145); la raó del premi es recull en la memòria: «queriendo recompensar [a Martorell por] los esfuerzos hechos ya para perfeccionar la guinga, género á que la moda ha dado un uso casi comun» (p. 21).

27. *Memoria de la Junta de calificación de los productos de la industria española remitidos a la Exposición pública de 1831*, Madrid: Imp. de José del Collado, 1832, p. XXV-XXVI.

28. Se li reconeix «los adelantamientos con que continúa en la fabricación de diferentes tejidos» i se'l premia pels seus objectes de notable qualitat i un preu a vegades inferior a altres productors; en aquesta ocasió exposà «muletones, terlices de hilo y algodón, cuselies, cutíes de solo hilo, pieles blancas y rayadas, chaconás, patenes de lana y algodón, guingas, sargas, escocesas de estambre y algodón, pañuelos de algodón é hilo», *Memoria de la Junta de calificación de los productos de la industria española presentados en la Exposición pública de 1841*, Madrid: Imp. de Miguel de Burgos, 1842, p. 41 i 127. Les medalles de 1827 i 1841 foren llegades al seu nét Bernardí Martorell i Falp (AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo de contratos...*, 03/I/1860-30/VI/1860 [1.246/30], f. 371r).

Forasters de Barcelona de 1842, on consta com a fabricant de filats i *torcidos* de cotó, fabricant de teixits de cotó pur i de teixits amb mescla, i fabricant de filats de cotó i de fil amb maquinària accionada per vapor, tot al carrer Hospital, 50 (després, 99).²⁹

Una dècada més tard, el 1844, la fàbrica de Martorell i Cortada cotitzava amb 1.680 rals al cadastre, només per sota dels industrials Jeroni Juncadella i Josep Serra Marrugat, un velluter que havia fet una carrera fulgurant similar a la de Martorell.³⁰

L'últim balanç de la fàbrica de Martorell i Cortada és de 31 de desembre de 1846, data en què es donà per extingida. Joan Amades relata com Martorell havia estat un «patró molt dur i cruel amb els obrers. Mai no havia volgut escoltar ni parlar de cap reclamació laboral, puix deia que no volia deshonorar-se les orelles ni la llengua, i que al treballador li bastava pa i ceba per viure», però que, després de rebre amenaces de mort dels seus treballadors, hauria tancat la fàbrica.³¹

Tot i així i paradoxalment, es coneixen algunes accions de Martorell en el terreny de la mediació entre treballadors i empresaris. El 1841 fou membre d'una comissió mixta entre fabricants i treballadors per acordar els preus de les «satines o barias», prenent com a referència els preus que es pagaven a les fàbriques de Miquel Vilaregut, Salvador Juncadella o d'ell mateix.³² També, amb Vilaregut, medià per donar feina a una part dels treballadors procedents de la fàbrica Compañía Fabril del carrer Robadors, quan aquesta estava en liquidació entre 1844 i 1845.³³

La seva participació activa en el món industrial es tradueix en diferents càrrecs, com el de vocal director de la Comissió de Fàbriques de Filats, Teixits i Estampats de Cotó, que agrupava els empresaris cotoners per a la defensa dels seus interessos.³⁴ El funcionament i la gestió del seu negoci,

29. D. M. S., D. J. M., *Guia de forasteros...*, segona part, 1842, p. 34, 57, 59 i 64, respectivament.

30. AHCB, Cadastre, *Libro de los contribuyentes al subsidio y culto y clero (1844-1845)*, s.p., referència assenyalada per Roser SOLÀ, *Joan Vilaregut i Albafull. Industrial i progressista (1800-1854)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, p. 32.

31. Joan AMADES, *Històries i llegendes de Barcelona: passejada pels carrers de la ciutat vella*, Barcelona: Edicions 62, 1984, volum 2, p. 291.

32. *El constitucional*, 29/01/1841; Roser SOLÀ, *Joan Vilaregut...*, p. 31-32.

33. AMCB, Governació, A, exp. 2.222, font citada per Joan FUSTER, *Barcelona i l'estat centralista: indústria i política a la dècada moderada (1843-1854)*, Vic: Eumo, 2006, p. 84-85.

34. Àlex SÁNCHEZ, «Els fabricants d'indianes...», p. 217-219.

així com les raons que portaren a la seva extinció, és un dels nombrosos temes que romanen pendents d'estudi, a fer amb fons com els de l'Arxiu del Foment del Treball Nacional.

Deixant de banda la seva activitat industrial, Martorell i Cortada destaca com a propietari, condició que pervisqué després de 1846. El 1852 consta com un dels seixanta-set grans contribuents de Barcelona, en el lloc dinovè, amb una contribució de 10.504 rals;³⁵ i en dotzè lloc en la llista de líquids disponibles més rellevants entre 1852-1860 (només incloent cases), amb 88.000 rals.³⁶ El 1860 signà amb Ignasi de Puig i Francesc A. Bofill, entre altres, una petició per als drets dels propietaris intramuralles, que els veien perillar amb l'expansió de l'Eixample.³⁷

En el terreny polític, caldrà una recerca acurada per comprendre la seva relació amb la política i amb l'Ajuntament de Barcelona, passos que també seguiran els seus descendents. Només a tall d'exemple, Martorell i Cortada ens consta el 1847 elegit pel districte sisè en les municipals, amb Joan Carsí, Josep Rosés i Josep Valentí i Colon, i el 1848 com a membre de l'Ajuntament.³⁸

Per acabar, no podem passar per alt la seva vinculació amb el districte del Raval, que es tradueix en les seves tasques com a obrer de la parròquia de Sant Agustí, durant més de quaranta anys. El 1838 participà activament amb els feligresos i religiosos perquè es concedís que el temple de Sant Agustí, i una part de les dependències del convent suprimit amb la desamortització, poguessin ser transformats en parròquia. L'abril de 1839 els feligresos es reuniren per prendre possessió del temple i elegiren com a obrers Josep Rogent, Maurici Bordas i Bernardí Martorell, pel seu zel i «buen empeño», i perquè havien estat «obreros de la parroquia de San Agustín en

35. Àngels SOLÀ I PARERA, *L'Èlit barcelonina a mitjan segle XIX* (tesi doctoral inèdita), Barcelona: Universitat de Barcelona, 1977, v. 1, p. 6.

36. AHCB, Cadastre, *Impuesto de pabellones, 1852*, citat per Àngels SOLÀ, *L'Èlit barcelonina...*, v. 1, p. 16.

37. *Exposición elevada a S.M. por la comisión permanente de propietarios de Barcelona acerca del proyecto aprobado de reforma interior de dicha ciudad*, 1860, referenciada per Àngels SOLÀ, *L'Èlit barcelonina...*, v. 1, p. 214 i 219-220.

38. Respectivament, *El espectador*, 11/11/1847 [p. 3], i *El clamor público, periodico del partido liberal*, 06/01/1848, p. 4.

39. ADB, Parròquies, Parròquia de Sant Agustí (núm. 52), caixa 1, doc. 5; Josep M. MARTÍ I BONET, Josep M. JUNCÀ I RAMON, Lluís BONET I ARMENGOL, *El convent i parròquia de Sant Agustí de Barcelona. Notes històriques*, Barcelona: Arxiu Diocesà i Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona, 1980, p. 99.

la época anterior a 1823».³⁹ Precisament, alguns integrants de l'obra eren membres dels sectors electorals de Barcelona, per la qual cosa els seus vots eren molt preuats, a nivell de parròquia i polític. Era la seva voluntat que se celebrés el seu enterrament a la parròquia.⁴⁰ El seu germà Joan de la Creu també en fou obrer a partir de 1878,⁴¹ i el seu fill i hereu Joan Martorell, arquitecte, continuà la tradició.⁴²

Els germans de Bernardí Martorell i Cortada: del tèxtil a la pesca salada

Parlar dels dos germans de Bernardí Martorell i Cortada permet presentar dues personalitats interessants. Amb Josep, veiem el germà posat en el negoci del tèxtil, en la branca complementària de les tintures. Amb Joan de la Creu, per contra, veiem perviure l'ofici menestral del pare, alhora que la seva filla exemplifica l'endogàmia burgesa de noies casades amb oncles, sovint per evitar la dispersió del capital familiar i les despeses del dot.

Josep Martorell i Cortada (†1854) era tintorer de cotó vermell o d'Adriàpolis i blanquejador.⁴³ Als anys quaranta vivia i treballava al carrer Ferlandina, 25, on havia arrendat una casa amb hort, sínia, safareig, dos trempadors, quadra i oficines, en la qual es dedicava al «blanqueo de hilo y telas de algodón» i «prados del color de Andrinopoli».⁴⁴ El 1850 sembla que vivia amb el seu germà Joan de la Creu al Rec Comtal i, el 1854, ho feia al tercer pis del número 50 del carrer de la Bora del Rec. Romangué solter i, al final de la seva vida, vivia sol en un ambient culturalment refinat. A casa, hi tenia una guitarra, un violí i un clarinet. Entre els llibres, n'hi havia «alguns de devoció», però també «cincq tomos en rústica del Quijote, un tractat de

40. Certificat de defunció. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo de contratos...*, 03/I/1860-30/VI/1860 [1.246/30], f. 360r.

41. Per un acord del 07/03/1878 de la Junta d'obres. ADB, Parròquies, Parròquia de Sant Agustí (núm. 52), caixa 1.

42. Consta com a obrer en un document de 1885. ADB, Parròquies, Parròquia de Sant Agustí (núm. 52), «Suceso ocurrido», f. 2-5, citat per Josep M. MARTÍ, Josep M. JUNCA, Lluís BONET, *El convent...*, p. 118.

43. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro décimo octavo de contratos...*, 03/I/1850-31/XII/1850 [1.246/18], f. 73r.

44. De l'1 de maig de 1840 al 30 d'abril de 1843 arrendà a Anton Nadal aquests locals per 275 lliures l'any. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro octavo de contratos...*, 02/01/1840-24/12/1840 [1.246/8], f. 87r-88r; D. M. S., D. J. M., *Guia de forasteros...*, 1842, p. 47-48.

química y altres llibres de poca importància», amb papers de solfa, així com una «ullera de llarga vista ab caps de cartró y uns gemelos per teatro». A la seva mort, deixà en moneda de plata la suma de 329 duros i 4 rals, així com un rellotge de butxaca antic amb caps de plata, i una agulla i un botó de diamants per a la camisa. Entre els seus crèdits, comptava amb dotze accions de 1.000 rals cada una del «emprèstit de l'Ajuntament de Barcelona per la obertura del nou carrer de la Princesa», probablement dels anys cinquanta.⁴⁵

Joan de la Creu Martorell i Cortada, el 1806, estava casat amb Magina Martí,⁴⁶ era esparter i tenia un magatzem de pesca salada i bacallà, amb botiga i residència al carrer del Rec, 22.⁴⁷ En el cadastre de 1844-1845 cotitzava amb 400 rals⁴⁸ i en el 1854 amb una quota de 3.000 [duros?].⁴⁹ El 1850 consta com a propietari d'una casa al carrer del Rec Comtal, 43, on viurà amb el seu germà Josep a canvi del pagament de 2.000 duros en moneda d'or i plata.⁵⁰ Joan de la Creu tingué tres fills: Josep, Maria Assumpció i Maria de la Mercè. Les dues filles heretaren del seu oncle Josep 1.488 duros i 10 rals cada una, que reinvertiren en el negoci familiar de pesca salada, però subjectes a ser recuperats si era menester.⁵¹ Maria de la Mercè Martorell i Martí (n. 1817?) tornarà a aparèixer en la història de la família, perquè a quaranta-un anys esposà el seu oncle Bernardí Martorell, vidu de seixanta anys.⁵² Sense dot i amb un pare amb escassos ingressos, Maria realitzava

45. Inventari dels béns de Josep Martorell Cortada, 23/11/1854. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Contracta, pacta, ultime voluntates*, 03/I/1854-31/XII/1854 [1.246/22], f. 702r-703r.

46. Casament a Santa Maria del Mar el 05/01/1906. Una còpia del certificat de casament a ADB, Dispensa apostòlica per a Bernardí Martorell Cortada, f. 10r. Magina Martí era filla de Pere Martí, revenedor, i Isabel Aymerich.

47. D. M. S., D. J. M., *Guia de forasteros...*, 1842, segona part, p. 28 i 7; AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro vigésimo secsto de contratos...*, 01/I/1858-31/VII/1858 [1.246/26], f. 156r.

48. AHCB, Cadastre, *Libro de los contribuyentes al subsidio y culto y clero* (1844-1845), s. p.

49. AHCB, Cadastre, Indústria i Comerç, *Indústria de 1854. Almacenistas de drogas y bacalao*, s. p.

50. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro décimo octavo de contratos...*, 03/I/1850-31/XII/1850 [1.246/18], f. 180r-181r.

51. Liquidació de l'herència de Josep Martorell i Cortada, 08/03/1858. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro vigésimo secsto de contratos...*, 01/I/1858-31/VII/1858 [1.246/26], f. 156r.

52. ADB, Dispensa apostòlica per a Bernardí Martorell Cortada sol·licitada el 31/05/1858 (ell moria l'any 1860).

treballs manuals.⁵³ El seu oncle i futur marit la dotà amb 5.000 lliures, de què podria disposar lliurement, excepte si no li donava fills; en aquest cas, només en podria gaudir de 2.500. D'altra banda, si el matrimoni no tenia efecte, ella cobraria sis rals de billó diaris mentre fos soltera.⁵⁴ A la mort del marit, l'hereu retingué les 5.000 lliures de Maria (madrastra i cosina) i li oferí una pensió alimentària d'11 rals de billó diaris.⁵⁵

Patrimoni i rendes acumulades pel matrimoni Martorell i Montells

L'augment del patrimoni fabril de Benardí Martorell i Cortada s'acompanyà d'un creixement de les rendes immobiliàries, concretament durant els anys en què estigué casat amb la seva primera esposa. I, malgrat això, la situació relativament folgada d'ella no es traduí en el seu testament. Maria Montells, que morí el 1854, féu testament a favor del seu marit i llegà les seves poques pertinences d'ús quotidià a les dones properes, entre les quals el seu collaret de diamants a la seva filla Esperança.⁵⁶

El patrimoni immoble acumulat és descrit en el testament de l'espòs, en forma de set cases:⁵⁷ una al carrer Hospital, 99, primer fàbrica i després residència familiar; dues al carrer Sant Rafael, 18 i 20 (emmarcant el pasatge Bernardí Martorell); les tres quartes parts de les tres cases unides

53. ADB, Dispensa apostòlica per a Bernardí Martorell i Cortada, f. 2r.

54. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro vigésimo sexto de contratos...*, 1/I/1858-31/VII/1858 [1.246/26], f. 318v-319r.

55. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo primo de contratos...*, 02/VII/1860-31/XII/1860 [1.246/31], f. 9v-11r.

56. El testament s'entregà el 19/06/1854 i es publicà el 25/11/1854. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Contracta, pacta, ultime voluntates*, 03/I/1854-31/XII/1854 [1.246/22], f. 710r-721v. Còpia del certificat de defunció a ADB, Dispensa apostòlica per a Bernardí Martorell Cortada, f. 8r. Maria Montells morí de còlera a la parròquia de Sant Martí de Teià durant el brot que assolà la ciutat. Les fonts apunten que també a Teià nasqué el 1854 la que seria la seva néta, Mercè. Arxiu del Monestir de Valldonzella (AMV), *Delicias del Claustro, ó sea relación de la vida y muerte de las religiosas del Real Monasterio Cisterciense de Sta. Maria de Valldoncella de la presente ciudad de Barcelona; empezando por el establecimiento de la Vida Común, que fué á 29 Abril de 1853 fiesta de Ntro. P.S. Roberto, primer abad del Cister, siendo abadesa la M. I^a Sra Dª Juana de Barutell y de Mercé* [Document manuscrit inèdit], p. 172.

57. L'últim testament de Bernardí Martorell i Cortada fou entregat el 27/05/1848 i obert el 31/05/1860. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo de contratos...*, 03/I/1860-30/VI/1860 [1.246/30], f. 351v-374v. L'inventari dels béns fou fet pel seu fill el 30/06/1860, f. 442- 452v.

entre si al carrer dels Ases/Malcuynat/Fossar de les Moreres, i una casa a Sant Gervasi. En canvi, no hi consta una casa amb botiga, entresòl i tres pisos, feta construir per Bernardí Martorell el 1833 al carrer Sant Rafael, 19, en un espai de joc de pilota propietat de Josep Botey, fuster.⁵⁸

La remodelació de la construcció del carrer Hospital en habitatge havia estat feta el 1849, quan Martorell tancà els negocis, i l'artífex fou el mestre d'obres Pau Martorell i Roig.⁵⁹ Pau era un molt prolífic mestre d'obres⁶⁰ que treballà per als Martorell i intervingué en diferents fàbriques del Raval i Sant Antoni, on es planificava la instal·lació de màquines de vapor.⁶¹ Queda per esbrinar com Pau Martorell es repartí els treballs amb Francesc Torruella, mestre de cases, ja que una època de 1851 indica que les obres al carrer Hospital, 99, i a les dues cases adossades al carrer Sant Rafael foren fetes simultàniament entre el gener de 1848 i desembre de 1849, amb treballs per un valor de 79.387 lliures i 3 diners. L'edifici existent al carrer Hospital es demolí completament i es féu de nova planta, mentre que els de Sant Rafael s'enderrocaren parcialment i després es reconstruïren.⁶²

Acabades les obres el 1850, la finca del passatge Bernardí Martorell feia 1.097 metres quadrats i hi acabaren vivint molts dels membres de la família al llarg de generacions.⁶³ El 1865 el valor de la casa s'estimava en

58. Aixecada pel mestre de cases Joan Campasol, per un import de 8.317 lliures, 4 sous i 10 diners; època del 18/10/1834. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro quinto de contratos...*, 07/I/1833-24/XII/1834 [1.246/5], f. 157r-159v.

59. Jaume ARTIGUES, Francesc CABALLÉ, Mercè TATJER, *El llegat fabril al nucli antic de Barcelona: cens de fàbriques i edificis actuals de Ciutat Vella amb activitat industrial entre el segle XVIII i principis del XIX*, Barcelona: MUHBA; Ajuntament de Barcelona, 2013, p. 30.

60. Bassegoda, per error, el fa pare de l'arquitecte Joan Martorell i Montells (1833-1906). Joan BASSEGODA I NONELL, «L'arquitecte Joan Martorell i Montells (1833-1906). Mestre de l'arquitectura catalana del segle XIX», *Espais* (Barcelona), 18 (1991), p. 52.

61. Diferents expedients disponibles a l'AMCB, Foment. Vegeu també Mercè TATJER, «La Indústria a l'Eixample de Barcelona: el sector de Sant Antoni, 1860-1874», *Quaderns d'Història* (Barcelona), 14 (2008), p. 281-302.

62. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro décimonono de contratos...*, 03/I/1851-24/XII/1851 [1.246/19], f. 159r-160v. Els obrers entreguen època de pagament dels treballs el 10/04/1851. Sobre la casa del passatge Bernardí Martorell, vegeu també Jaume ARTIGUES, Francesc CABALLÉ, Mercè TATJER, *El llegat fabril...*, p. 30. El terreny de la casa del carrer Sant Rafael, 18, havia estat propietat del fuster Josep Botey i la del número 20 dels successors de Josep Vinyals (els números antics d'aquestes finques eren el 24 i el 25).

63. Capítols matrimonials de Bernardí Martorell i Falp amb Josefina Puig, 22/04/1872. AHPB, Ramon DE MIQUELERENA, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 08/I/1872-28/VI/1872 [1.282/57], f. 251r.

1.824.200 rals de billó⁶⁴ i el 1872, quan es donà en herència, en 456.050 pessetes.⁶⁵ Comprenia uns baixos amb divuit botigues, quatre entrades grans amb escales, cinc pisos amb vint-i-quatre habitacions i un terrat.⁶⁶ A més, als baixos de la casa hi havia quatre rentadors per llogar, a vegades juntament amb les botigues número 21 i 22 del passatge, que també suposaven una renda fixa per a la família.⁶⁷

Pel que fa a la casa de Sarrià, obra del mestre de cases Jaume Feliu, fou aixecada el 1844 en un terreny de quaranta-cinc pams d'ample per un valor de 1.887 lliures, 17 sous i 3 diners.⁶⁸ Era aquí on probablement vivien els dos fills discapacitats de Bernardí Martorell i Cortada.

Referent als diners en metàl·lic, Bernardí Martorell deixà 11.000 lliures a cada un dels seus fills (excepte al seu hereu universal), en concepte de llegats, dots i alguns diners que ja havien estat avançats.⁶⁹ Així mateix, després de la seva defunció a casa s'hi trobaren tres accions de la Societat minera El Veterano,⁷⁰ cent de la Sociedad la Igualadina Algodonera, trenta-set de la Sociedad la Igualadina Algodonera a nom del seu fill Rossend Martorell, diversos llibres i papers del qui fou el seu soci Rafael Pubill i Malla, i diferents llibres i documents «pertenecientes á las fabricas que tuvo D. Bernardino Martorell y Cortada hasta treinta y uno diciembre del año mil ochocientos cuarenta y ocho» i dels diferents càrrecs que ocupà al llarg de

64. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo primo de contratos...*, 02/VII/1860-31/XII/1860 [1.246/31], f. 519v.

65. Capítols matrimonials de Bernardí Martorell i Falp amb Josefina Puig, 22/04/1872. AHPB, Ramon DE MIQUELERENA, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 08/I/1872-28/VI/1872 [1.282/57], f. 251r-252v.

66. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo primo de contratos...*, 02/VII/1860-31/XII/1860 [1.246/31], f. 519v.

67. Un dels arrendadors fou el serraller Joan Vilarrubias i Gelabert, veí del carrer Hospital, 52, de 1870 a 1876, per 38 escuts a la setmana, i de 1879 a 1882 per 210 pessetes cada dues setmanes i un dipòsit de 1.235 pessetes. AHPB, Ramon DE MIQUELERENA, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 03/I/1870-30/VI/1870 [1.282/53], f. 223r-226v; 03/I/1873-30/VI/1873 [1.282/59], f. 213r-217r; 04/I/1879-30/VI/1879 [1.282/71], f. 579r-583v. Més tard, esdevindran rentadors públics (Joan AMADES, *Històries i llegendes...*, v. 1, p. 324; v. II, p. 291).

68. Època de pagament. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro décimotercio de contratos...*, 02/I/1845-31/XII/1845 [1.246/13], f. 58v-59v.

69. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo de contratos...*, 03/I/1860-30/VI/1860 [1.246/30], f. 351v-374v.

70. Societat minera constituïda el 1844, que subministrava combustible a la indústria cotonera i a les naus comercials.

la seva vida. Com a curiositat, també hi havia una caixa de caoba amb un instrument «dit acordeó» i pintures a l'oli «sense cap mèrit».⁷¹

La descendència de Bernardí Martorell i Cortada i Maria Mercè Montells

Bernardí i Maria Mercè tingueren vuit fills: Bernardí, Àngel, Rossend, Joan, Miquel, Esperança, Serafina i Francisca, i foren els tres primers els qui continuaren el negoci del tèxtil emprès pel seu pare.

Bernardí Martorell i Montells (1818-1891), hereu i catalitzador de la fortuna familiar, esposà a vint-i-quatre anys Maria del Carme Falp i Robert (Sitges?, 1818-Barcelona, 1876), filla de Josep Antoni Falp i Bac (1779-†1836?), escrivà titular de l'escrivania de Marina de Barcelona i notari públic de Sitges i Vilanova, i de Josepa Robert i Girona (†1854).⁷² Maria del Carme tenia tres germans: Josep Falp i Robert, important notari de Barcelona, Francesc d'Assís i Felipa. Els seus avis paterns eren el metge sitgetà Josep Falp Bonifant i Bàrbara Bach Oliver, i els seus oncles en Josep Robert, casat amb Maria Batlle, i en Bartomeu Robert, prevere beneficiat de Marina.

Aquest casament, com ja havia estat el cas del seu pare, féu créixer el patrimoni familiar. Maria del Carme aportà un dot de 10.000 lliures en concepte de llegítima i dues calaixeres amb roba, vestits i complements nupcials per un valor de 2.500 lliures⁷³ (després aportà 1.000 lliures addicionals, que li deixà la seva mare en el testament).⁷⁴ L'espòs i el seu pare signaren carta dotal de només 5.000 lliures i el compromís que l'espòs treballaria a la fàbrica familiar, on se li entregarien la meitat dels beneficis que es generessin, més 1.000 lliures anuals,⁷⁵ que servirien per a la seva manutenció.

71. Inventari dels béns de 30/06/1860. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo de contratos...*, 03/I/1860-30/VI/1860 [1.246/30], f. 442v-448v.

72. Capítols matrimonials de Bernardí Martorell i Montells. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro décimo de contratos...*, 01/I/1842-24/XII/1842 [1.246/10], f. 192r. Una part de l'arbre familiar es pot reconstruir gràcies al testament de Josep Anton Falp i Bac del 29/07/1830. AHPB, Josep Anton FALP I BAC, *Manual*, 04/I/1830-11/IX/1834 [1.233/3], f. 29r-30v.

73. Capítols matrimonials del 13/05/1842. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro décimo de contratos, pactos y últimas voluntades*, 01/I/1842-24/XII/1842 [1.246/10], f. 192r-195v.

74. AHPB, Ramon DE MIQUELERENA, *Protocolo de instrumentos públicos*, 03/I/1878-26/VI/1878 [1.282/69], f. 486r.

75. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro décimo de contratos...*, 01/I/1842-24/XII/1842 [1.246/10], f. 194r-195r.

Àngel Martorell i Montells (1822-?) fou un dels principals aliats del seu germà Bernardí, amb préstecs i la participació conjunta en empreses. Trobem remarcables les implicacions que tingué el seu segon matrimoni amb Antònia Tintorer i Soler. D'una banda, té interès el dot: el pare d'Antònia aportà 8.000 lliures en metàl·lic i 1.000 en còmodes i roba, que Àngel augmentà en 10.000 lliures.⁷⁶ De l'altra, el vincle amb la família del cardenal Vidal i Barraquer, dues generacions més tard. Fruit del matrimoni nasqué Carme Martorell i Tintorer (1864-1937), que es casà amb el notari Josep Vidal i Gimbernat (Cambrils, 1829-Barcelona, 1902), membre del seu consell de família. Quan el 1886 morí Francesc Vidal, germà de Josep i vidu d'Angelina Barraquer (†1881), Carme i el seu marit, que no tenien fills, passaren a fer-se càrrec dels seus tres nebots, entre els quals hi havia Francesc d'A. Vidal i Barraquer (Cambrils, 1868-Friburg, 1943), primer en el domicili de Passeig de Gràcia i després a Sarrià.⁷⁷ Àngel era igualment propietari de finques i terrenys.⁷⁸ El 1863 vivia al carrer de Montjuïc de Sant Pere, 5, segon pis⁷⁹ i el 1869 el veiem demanant permís per construir al carrer Ponent, 59, una casa de planta baixa amb quatre pisos i jardí, obra de Pau Martorell i Puig.⁸⁰

Rosend Martorell i Montells (1831-1906)⁸¹ participà dels negocis del tèxtil amb el seu germà gran, però també s'embarcà en altres projectes inversors, com la societat Veloz Igualadino el 1858, una diligència que havia d'enllaçar diàriament Igualada amb Martorell, i la Diligència Igualadina que connectava Igualada amb Barcelona i a la qual aportà 22 unces

76. Capítols matrimonials, 09/03/1861. AHPB Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo segundo de contratos...*, 02/I/1861-28/VI/1861 [1.246/32], f. 143r-144r. Àngel Martorell havia esposat en primeres núpcies Amàlia Mercader.

77. Ramon MUNTANYOLA, *Vidal i Barraquer, cardenal de la pau*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1976, p. 24-28; Jaume AYMAR I RAGOLTA, *L'Arquitecte Joan Martorell i Montells (Barcelona, 1833-1906) mestre d'Antoni Gaudí* (tesi doctoral inèdita), Barcelona: Universitat de Barcelona, 1993, v. I, p. 75-76, reprèn aquest text i es basa en testimonis directes amb la família.

78. Per exemple, vengué un terreny de l'antiga zona de muralles a la seva tia Rosa Montells i als seus cosins Delfí i Bernardí, per 107.161 rals el 1865 (AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 02/I/1865-18/IX/1865 [1.246/40], f. 3r-5v).

79. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Contracta, pacta, ultime voluntates*, 03/I/1863-25/VI/1863, [1.246/36], f. 57r.

80. AMCB, 2024 C, permís d'Àngel Martorell, 12/03/1869.

81. Rosend fou batejat a Santa Maria del Pi el 12/05/1831. ADB, Dispensa apostòlica per a Bernardí Martorell i Cortada, f. 15r.

d'or (1859); en aquesta societat coincidí amb Ramón Godó.⁸² El 1863 vivia al tercer pis de la casa familiar del passatge Martorell⁸³ i morí sense testament.⁸⁴ La seva roba i mobles foren valorats en 232 pessetes i algunes joies d'or (un rellotge, una agulla de corbata, uns botons «de pechera», tot en or) en 116 pessetes.⁸⁵ Tenia dos crèdits valorats en 11.500 lliures procedents dels llegats del seu pare, que no havia arribat a cobrar mai i que es repartien entre els seus hereus *abintestato*, que eren bàsicament els seus nebots.⁸⁶

Sobre els fills Miquel i Francisca, discapacitats, sabem que vivien aïllats, a l'esmentada casa de Sarrià, propietat del seu pare, cuidats per un matrimoni sense fills, en Privat Jané i la Francisca Jané i Uliat, i una cambrera, la Marta Figueras.⁸⁷

Finalment, l'arquitecte Joan Martorell i Montells (1833-1906) és el membre de la família més ben estudiat fins avui, per la seva àmplia producció, especialment en l'àmbit de l'arquitectura religiosa, i per ser un representant notable de l'estil neogòtic a Catalunya. Mestre d'arquitectes com Antoni Gaudí o del seu propi renebot Bernardí Martorell i Puig, fou Jaume Aymar qui féu el treball més complet sobre el seu entorn familiar i social.⁸⁸ Entre les seves modestes pertinences, cap referència a accions en el negoci familiar, sinó un armari amb alguns llibres i els estris per exercir la seva

82. Societats creades el 15/06/1858 i 11/06/1859, respectivament. Arxiu Històric Comarcal d'Igualada, fons del notari Francesc Especier. Informació compresa a la base de dades *Empreses i Empresaris a la Catalunya del segle XIX*, creada pel Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Facultat d'Economia i Empresa de la Universitat de Barcelona (agraeix molt en particular a Pere Pascual, Carles Sudrià i Raimon Soler la informació comunicada tan generosament).

83. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Contracta, pacta, ultime voluntates*, 03/I/1863-25/VI/1863 [1.246/36], f. 57r.

84. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Primera parte del protocolo...*, gener-març 1907 [1.394/187], f. 169r.

85. Rossend Martorell, inventari postmortem, 21/I/1907. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Primera parte del protocolo...*, gener-març 1907 [1.394/187], f. 170r.

86. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Primera parte del protocolo...*, gener-març 1907 [1.394/187], f. 168r-175v.

87. Testament de Bernardí Martorell i Cortada, 03/06/1860. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo de contratos...*, 03/I/1860-30/VI/1860 [1.246/30], f. 370v; AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Contracta, pacta, ultime voluntates*, 03/I/1854-31/XII/1854 [1.246/22], 806v-807v.

88. Jaume AYMAR, *L'Arquitecte Joan Martorell...* Vegeu també Rosa ALCOY, «La Arquitectura religiosa de Joan Martorell y el eclecticismo fin de siglo», *D'art* (Barcelona), 10 (maig, 1984), p. 221-239.

professió i, entre els seus valors, cent catorze obligacions dels ferrocarrils de Tarragona a Barcelona i França; vuitanta-nou del ferrocarril del nord d'Espanya, d'Almansa a València i Tarragona, i cinquanta de la Companyia General de Tabac de Filipines.⁸⁹

Bernardí, Àngel i Rossend Martorell i Montells i el seu paper en la indústria tèxtil

Els tres germans grans foren sovint col·laboradors en els negocis. La primera coincidència es troba en el negoci patern en què participà Bernardí (com a mínim a partir de 1842), on coincidí amb Àngel, i junts representaren el negoci en l'exposició madrilenya de productes industrials de 1844 com a fabricants de teixits de cotó amb barreja de seda, plata i estam.⁹⁰ Bernardí estigué a l'empresa fins a la seva desaparició el 1846 i «de aquella època enabant, dit mon fill y hereu [B. Martorell i Montells] ha treballat per son compte ab caudals seus propis».⁹¹

Segonament, trobem Bernardí en la direcció de l'empresa Martorell, Batlle & Cia, amb el seu germà Àngel i amb Joaquim Batlle, fabricant fill de Banyoles. Es tractava d'una fàbrica de teixits amb seu a Barcelona al carrer Hospital, 50, i a Mataró al camí Ral de l'Habana, 93-97.⁹² El 1855 arribà a tenir vint-i-cinc telers comuns.⁹³ La societat fou creada el 13 d'agost de 1850 i dissolta el 23 d'octubre de 1852, moment en què passà a dir-se Martorell Hermanos. El 1853 l'empresa rebé un préstec de 5.000 lliures de Bernardí pare i aquell mateix abril Joaquim era finiquitat amb 29.720 rals i 85 cèntims.⁹⁴ Poc més tard, Àngel també abandonà la societat

89. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Primera parte del protocolo...*, gener-març 1907 [1.394/187], f. 14v-16r.

90. *Exposición pública de productos de la Industria Española: verificada en obsequio de S.S.M.M. YA. durante su permanencia en esta capital*, Barcelona: Impr. de J. Tauló, 1844, p. 9.

91. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo de contratos...*, 03/I/1860-30/VI/1860 [1.246/30], f. 372r.

92. AHCB, Cadastre, Indústria i Comerç, *Indústria de 1854*, s. p.; AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro vigésimo primero de contratos...*, 03/I/1853-31/XII/1853 [1.246/21], f. 249v-250r.

93. Francesc COSTA I OLLER, «La “febre d'or” a Mataró. Evolució del tèxtil a segona meitat del segle XIX», *Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró), 4 (1987), p. 111-112.

94. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro vigésimo primero de contratos...*, 03/I/1853-31/XII/1853 [1.246/21], f. 249v-250r.

i l'octubre de 1853 es féu l'últim inventari de la fàbrica i marxà. Aleshores, Bernardí quedà en possessió de les infraestructures, el gènere i els crèdits, i Àngel li cedí la seva part d'edifici de Mataró, la maquinària i elements interiors. Bernardí es comprometia a pagar-li 207.209,80 rals, hipotecant tots els seus béns i fent-se avalar també per llur pare; d'aquests diners, Àngel n'hi prestà 200.000 per cinc anys.⁹⁵ El 1855 Martorell Hermanos presentà les seves teles de cotó a l'Exposició Universal de París.⁹⁶ L'última notícia trobada és un «compte de formals i efectes per la fàbrica de “Martorell, Batlle i Cia”» de juny de 1858.⁹⁷

En tercer lloc, trobem els tres germans treballant a la Igualadina Cotonera, una empresa de filats i teixits de cotó.⁹⁸ Abans de la incorporació dels Martorell, havia comptat amb una maquinària de vapor moderna i potentíssima, com reportava Madoz en el seu *Diccionario* (1846).⁹⁹ Entre 1856 i 1857, l'empresa patí una reorganització i entraren en la societat nous socis com Rossend Martorell, amb 18.500 pessetes (trenta-set accions) i Bernardí, cinquè accionista en importància, amb 100.000 pessetes (dues-centes accions),¹⁰⁰ el qual consta com a suplent en la primera junta després d'un canvi de nom de l'empresa (1857).¹⁰¹ En aquest moment fou venuda i Bernardí actuà com a apoderat comprant diferents immobles.¹⁰² Bernardí n'os-tentà la direcció de 1872 fins a 1880, data de la liquidació.¹⁰³

95. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Contracta, pacta, ultime voluntates*, 03/I/1854-31/XII/1854 [1.246/22], f. 152v-155r.

96. *Catalogue officiel publié par ordre de la Commission Impériale*, Paris: E. Panis, 1855, p. 313, citat per Ana Belén LASHERAS PEÑA, *España en París. La imagen nacional en las Exposiciones Universales, 1855-1900* (tesi doctoral), Santander: Universidad de Cantabria, 2009, v. 2, p. 1.369.

97. Jaume AYMAR, *L'Arquitecte Joan Martorell...*, v. I, p. 295.

98. Sobre la creació, èxit, canvis i desaparició de l'empresa, vegeu Pere PASCUAL, Gemma ESTRADA, Angelina FERRERAS, *Macià Vila i el «vapor cremat»*, Vic: Eumo; Igualada: Ajuntament d'Igualada; Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, 2004; Ramon RAMON I MUÑOZ, «El procés d'electrificació de la Igualadina Cotonera (1885-1914)», *Miscellanea Aqualatensia* (Igualada), 12 (2006), especialment p. 285-292; Pere PASCUAL, Magí PUIG, *La Roda de la fortuna. Els Carles: de l'adoberia de cal Granotes a la Igualadina Cotonera*, Igualada: Ajuntament d'Igualada; Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, 2011.

99. Pere PASCUAL, Gemma ESTRADA, Angelina FERRERAS, *Macià Vila...*, p. 56-57.

100. Notari Planas Compte, acte de constitució de la societat del 31/10/1856 (*Empreses i Empresaris a la Catalunya del segle XIX*, base de dades).

101. La Companyia Fabril Igualadina passa a dir-se Igualadina Cotonera, S. A. a partir de 1857 (Pere PASCUAL, Magí PUIG, *La Roda de la fortuna...*, p. 156).

102. Pere PASCUAL, Gemma ESTRADA, Angelina FERRERAS, *Macià Vila...*, p. 76.

103. Pere PASCUAL, Gemma ESTRADA, Angelina FERRERAS, *Macià Vila...*, p. 95.

Àngel i Rossend també dirigiren el Vapor Vell de Barcelona.¹⁰⁴ Sabem que Àngel en fou tercer director i Cabana apunta que Eusebi Güell comprà a Ferran Alsina i Parellada la patent per fabricar panes de cotó i contractà Ferran per fer costat a Rossend Martorell i per substituir-lo més tard en la direcció.¹⁰⁵

Els deutes i préstecs entre germans al llarg dels anys seixanta, així com els deutes contrets per Bernardí aquells anys, fan pensar en una activitat sostinguda dels negocis tèxtils. A tall d'exemple, veiem com el desembre de 1860 Àngel reclamà els seus drets paterns i materns, així com les parts de l'esponsalici que li pertocaven (un total de 4.500 lliures), i els deixà al seu germà a un interès de 6 %; el mateix mes li deixà 2.200 duros de plata, amb iguals condicions.¹⁰⁶ Cinc anys més tard, el juliol de 1865, Àngel i el seu cunyat li prestaren 2.400 duros cadascú, pels quals Bernardí hipotecà la casa familiar del passatge Martorell, valorada en 1.824.200 rals de billó.¹⁰⁷

Bernardí Martorell i Montells al consistori de Barcelona

D'una manera molt més activa, Bernardí Martorell participà de la vida política municipal al costat dels conservadors en un període en què, com recorda Borja de Riquer, els ajuntaments tenien poc poder i la vida política de la ciutat estava força condicionada per la política espanyola.¹⁰⁸ Bernardí ocupà els càrrecs de: regidor del districte 10 el 1879, càrrec del qual fou cessat dos anys més tard; cinquè i quart tinent d'alcalde el 1884, i quart tinent el 1885 durant el consistori de tendència liberal.¹⁰⁹ Aquell 1885, amb

104. Algunes dades sobre la fàbrica del Vapor Vell a Ana Belén LASHERAS, *Espanya en París...*, v. 2, p. 1.285.

105. Francesc CABANA, *Fàbriques i empresaris: els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya*, Barcelona: Diputació de Barcelona, 2001, v. II, p. 153 i 161.

106. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo primo de contratos...*, 02/VII/1860-31/XII/1860 [1.246/31], f. 360v-362v i 413v-415r.

107. Debitoris del 13/07/1865. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 02/I/1865-18/IX/1865 [1.246/40], f. 519r-522r i 523r-526r.

108. Borja de Riquer, pròleg al llibre de Cèlia CAÑELLAS, Rosa TORAN, *Els Governes de la ciutat de Barcelona, 1875-1930: eleccions, partits i regidors. Diccionari biogràfic*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2013, p. 9.

109. Cèlia CAÑELLAS, Rosa TORAN, *Els Governes...*, p. 32-33, 41 i 43, respectivament; *Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1885*, Barcelona: Impremta Barcelonesa, 1884, p. 71.

la confecció de comissions especials, fou: vocal de la Comissió de Foment i president de la *Comisión para la creación de bibliotecas populares*; delegat per formar part del jurat per a la construcció d'una estàtua de Nostra Senyora de la Mercè, amb Maties Muntades,¹¹⁰ i adjunt numerari a partir de 1869 als Jocs Florals.¹¹¹ El 1885 el seu nom surt esmentat en la premsa en el projecte del Rec Comtal, però en la documentació d'arxiu no consta com a soci ni membre de la Junta Directiva i Administrativa de la Societat de Propietaris.¹¹² Aquell és l'últim dels anys en què estigué en política, malgrat que el 1890 hi veurem aparèixer el seu fill Bernardí Martorell i Falp.

L'herència de Bernardí Martorell i Montells

En el seu testament, Bernardí Martorell i Montells no especificà els seus béns immobles, però sí la repartició de la seva fortuna en metàl·lic. Així, sabem que deixà: les 11.000 lliures de la seva esposa als fills, a més de 60.000 pessetes a Josep (de les quals 10.000 ja les hi havia donat amb la còngrua eclesiàstica); a la Carme, 60.000 pessetes i 7.500 si es casés; la Mercè, en cas de deixar de ser monja, seria acollida per la família i se li donarien 40 pessetes mensuals per a despeses ordinàries, o una renda de 150 pessetes mensuals si no volgués viure amb familiars, més 750 pessetes per parament de casa, i 2.500 pessetes per a tots els seus futurs néts, fills de Bernardí o Carme, perquè es comprassin alguna peça de roba o una joia, com a regal de noces a la seva memòria.¹¹³

110. *La Vanguardia*, 4 de juliol de 1885, p. 4.302.

111. Ser adjunt numerari corresponia al que avui seria ser membre de l'assemblea, i agrupava patrocinadors, col·laboradors, etc. *Jochs Florals de Barcelona. Any XLVI de sa restauració. MCMIV*, Barcelona: Estampa de la Renaixensa, 1904, p. 32.

112. *La Vanguardia*, 4 de juliol de 1885, p. 4.303. Arxiu Històric Municipal del Districte de Sant Andreu del Palomar, *Libro de actos de las Juntas Generales de la Sociedad de propietarios* (1884-1889) i *Padrón de socios y reparto* (1884-1890).

113. Testament de Bernardí Martorell i Montells, 29/05/1878. AHPB, Ramon DE MIQUELERENA, *Protocolo de instrumentos públicos*, 03/I/1878-26/VI/1878 [1.282/69], f. 485r-490v.

Esperança i Serafina Martorell i Montells, noves incorporacions de fortunes

Si la línia masculina de la família va treure partit de les aliances matrimonials i dels préstecs interfamiliars, les filles aconseguiren, també a través dels enllaços i dels dots, contribuir a la puixança econòmica de la nissaga.

Esperança es casà el 1835 amb Bonaventura Roig i Ranau, un comerciant pròsper de Barcelona, botiguer al major i al detall.¹¹⁴ Nascut a Arenys de Mar, era fill de Joan Roig i Fuster i Francesca Ranau i tenia pel cap baix dos germans, Antònia i Joaquim.¹¹⁵ A les esposalles Esperança rebé dels seus pares 2.000 lliures en or i plata i dues calaixeres amb roba en concepte de dot, a les quals calia sumar l'escreix de l'espòs de 2.000 lliures més. Els capítols determinaren que Esperança passava a ser dependent de la botiga del seu futur marit, contribuint així a augmentar els béns familiars.¹¹⁶

Les diferents transaccions comercials i addicions als capítols matrimonials de què parlem a continuació evidencien una orientació dels esforços vers una ampliació del capital familiar. El 1835, essent Bonaventura dependent i soci de la sederia de Magí Canela del carrer del Call, 1, Canela li proposà, amb la vista posada en els beneficis que podria portar al negoci el casament amb una Martorell, la creació de la societat Canela i Roig, dedicada a la venda de sedes i blondes, amb un capital de 36.500 pessetes. La botiga de seda quedà a càrrec de Bonaventura i la de blondes, situada al carrer Escudellers Blancs, de Canela.¹¹⁷ No sabem si abandonà la societat

114. Capítols matrimonials del 22/11/1835. AHPB, Jaume RIGALT I ESTRADA, *Trigesimus sextus liber contractuum...*, 02/I/1835-24/XII/1835 [1.165/36], 255v-257v.

115. Testament de Bonaventura Roig. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo cuarto de contratos...*, 02/I/1862-23/VI/1862 [1.246/34], f. 308r.

116. «Esperansa (...) se dedicará, mediant los llums que té adquirits, en lo giro y despaix de la botiga (...) de la sua aplicació ha de resultar en gran part lo augment dels béns del memorat senyor Bonaventura Roig». AHPB, Jaume RIGALT I ESTRADA, *Trigesimus sextus liber contractuum...*, 02/I/1835-24/XII/1835 [1.165/36], f. 255v-257v.

117. El capital inicial fou majorment aportat per Canela (30.000 pessetes), i Roig l'havia d'igualar amb el pas dels mesos (escriptura de creació de la societat, 22/11/1835. AHPB, Jaume RIGALT I ESTRADA, *Trigesimus sextus liber contractuum...*, 02/I/1835-24/XII/1835 [1.165/36], f. 253r-255v). Almenys el 1851 la sederia devia estar a Escudellers Blancs, 3 (AMCB, Urbanisme i obres, exp. 9.417, *Registre de numeració dels carrers...* 1853, f. 324).

poc més tard, però consta que llogà amb la seva esposa una botiga de dues portes i quatre pisos d'habitatges al Call, 18, per establir-hi un negoci.¹¹⁸

El 1844 Esperança consta com a compradora d'una casa amb hort davant i pati al darrere, de 120 pams d'ample i 378 de llarg, a la travessera de Sant Vicenç de Sarrià, per un valor de 4.600 lliures.¹¹⁹ El primer augment explícit de capital vingué quinze anys més tard dels capítols: el 1850 l'acreixeren en 3.000 lliures en or i plata, amb un augment fet per l'espòs, hipotecant aquest la seva casa del carrer Hospital;¹²⁰ el 1851 hi sumaren 1.000 lliures,¹²¹ i el 1860, després de la mort de Bernardí pare, s'augmentà de 4.500 lliures en concepte de llegendes paterna i materna, i Bonaventura les garantí hipotecant la seva casa del carrer del Call, 8.¹²²

Aquestes aportacions anaven paral·leles a l'augment del patrimoni immobiliari de Roig i Martorell: entre els mesos de juliol de 1848 i 1849 es feren construir una casa al carrer del Call, 13, per un valor de 13.802 lliures i 10 sous, veïna a la sederia on ell treballava;¹²³ el 1849-1850, una casa d'obra nova, de quatre pisos, al carrer Hospital, 29, que s'enderrocà el 1860 per l'obertura del carrer Mendizábal (avui carrer de la Junta de Comerç),¹²⁴

118. Contractes de lloguer de l'11/12/1839 a Josep Respall i Maria del Pilar Freginals per 365 duros anuals. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro séptimo de contratos...*, 07/I/1837-24/XII/1839 [1.246/7], f.196r-198r.

119. Casa comprada a Josep Comerma i Pou, adroguer. Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro doceno de contratos, pactos...*, 02/I/1844-24/XII/1844 [1.246/12], f. 133r-134v.

120. Addició de l'01/03/1850 als capítols matrimonials. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro décimo octavo de contratos...*, 3/I/1850-31/XII/1850 [1.246/18], f. 109v-111r.

121. Addició del 24/03/1851 als capítols matrimonials. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro décimo nono de contratos...*, 03/I/1851-24/XII/1851 [1.246/19], f. 129v-131v.

122. Addició del 24/08/1860 als capítols matrimonials. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo primo de contratos...*, 02/VII/1860-31/XII/1860 [1.246/31], f. 125v-129v.

123. Podria tractar-se de l'esmentada finca hipotecada el 1860, amb el número 8. Tot i així, segons el *Registre de numeració*, el modern número 8 correspon a l'antic 14 (AMCB, Urbanisme i obres, exp. 9.417, *Registre de numeració dels carrers...*, 1853, f. 46). La construcció és obra del mestre d'obres Francesc Joan Batlle, època dels treballs del 18/04/1850. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro décimo octavo de contratos...*, 03/I/1850-31/XII/1850 [1.246/18], f. 207r-208r.

124. Època de pagament de les obres de construcció, 04/10/1851. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro décimo nono de contratos...*, 03/I/1851-24/XII/1851 [1.246/19], f. 506v. Esment de l'afectació de la finca per l'obertura del carrer Mendizábal. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo primo de contratos...*, 02/VII/1860-31/XII/1860 [1.246/31], f. 128r. La casa del número 29 es renumera 59. Apuntem igualment que a l'AMCB consta un expedient de 1851 referit a una casa de Roig amb el número 28 (57 de la nova numeració). (AMCB, Urbanisme i obres, exp. 9.417, *Registre de numeració dels carrers...*, 1853, districte 4, f. 568-569).

i el 1861 una casa «nuevamente construida que poseen en la calle llamada de Mendizabal», segurament en compensació de la que vengueren per l'obertura del carrer, i de la qual arrendaren pisos i magatzems.¹²⁵

En el testament de 1862, Bonaventura Roig demanà que, passats els anys, es reunissin les despulles de tota la família al cementiri d'Arenys de Mar.¹²⁶ A més, demanà 2.000 misses de 6 rals cadascuna i 200 de 8 rals, i deixà 50 duros a la Junta de beneficència de la parròquia de Sant Agustí (ell mateix disposava d'una imatge de sant Bonaventura a l'altar de la Puríssima Concepció de la parròquia) i altres deixes a comunitats religioses i entitats.¹²⁷

D'altra banda, Serafina Martorell i Montells esposà Francesc d'Assís Tort i Blanch el 1853. En els capítols matrimonials, els seus pares es comprometeren a llegar 6.000 lliures en or i plata en concepte de deixes materna i paterna, quantitat que ella aportà com a dot juntament amb una calaixera i un armari de «jacaranda» amb roba nupcial, a la qual se sumà el creix de 6.000 lliures del seu marit.¹²⁸ Francesc Tort era un fabricant natural de Barcelona¹²⁹ i membre d'algunes societats, com la Roig i Duran, especialitzada en el sondatge i perforació de terrenys per tot Espanya.¹³⁰ El 1860 la parella tenia la residència al primer pis del carrer del Carme, 77.¹³¹

Els coneixem dos fills: Maria de les Mercès, que fou filla de la Caritat de Sant Vicenç de Paül a Madrid,¹³² i Francesc Xavier (Barcelona, 1854-

125. Arrendament a Valentí Marín, comerciant, d'un pis, amb terrat, i dels magatzems amb sis portals i sis portes, al carrer Mendizábal, avui carrer de la Junta de Comerç. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo tercero de contratos...*, 02/VII/1861-31/XII/1861 [1.246/33], f. 498r-499v.

126. Testament de Bonaventura Roig, 23/05/1862. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo cuarto de contratos...*, 02/I/1862-23/VI/1862 [1.246/34], f. 308r.

127. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo cuarto de contratos...*, 02/I/1862-23/VI/1862 [1.246/34], f. 308r-v.

128. Capítols del 14/05/1853. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro vigésimo primero de contratos...*, 03/I/1853-31/XII/1853 [1.246/21], f. 286r-287v.

129. Podria tractar-se del fabricant de productes de cotó del carrer del Carme, 38, en la D. M. S., D. J. M., *Guia de forasteros...*, 1842, segona part, p. 58.

130. AHPB, Josep PLA I SOLER, societat creada el 12/08/1858, a la qual Tort aportà 100 duros d'un total de 10.000 de capital (*Empreses i Empresaris a la Catalunya del segle XIX*, base de dades).

131. AHPB, Jaume RIGALT I ALBERC, *Libro trigésimo primo de contratos...*, 02/VII/1860-31/XII/1860 [1.246/31], f. 147v.

132. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Primera parte del protocol...*, gener-març 1907 [1.394/187], f. 168r.

1912), advocat, que ostentà diversos càrrecs, com ara vocal de la Sociedad General de Alumbrado de España y Portugal (1881), membre dels consells d'administració de la Compañía de Carbones Nacionales (1882) o director del diari *El Monitor* (1887). També fou president del Cercle del Liceu (1910), on coincidí amb els seus cosins Delfí i Bernardí. En el terreny polític, el 1880 fou secretari del Cercle Liberal Reformista i regidor del districte 2 de l'Ajuntament de Barcelona (1889).¹³³

La tercera generació: els quatre germans Martorell i Falp

Els quatre fills del matrimoni de Bernardí Martorell i Maria del Carme Falp foren, llevat de l'hereu, persones amb una biografia força discreta.

Carme Martorell i Falp (†1909 o 1910),¹³⁴ soltera, i Josep (†1902), capellà, van conuiu tota la vida al principal del passatge Bernardí Martorell, 1.¹³⁵ Del testament de Carme, es desprèn la seva caritat: demanà la fundació d'un aniversari a l'església dels Sants Just i Pastor i llegà diferents quantitats a institucions benèfiques; repartí 41.000 pessetes entre germans i nebots, de les quals 20.000 foren per al seu germà gran.¹³⁶ Per la seva banda, Josep encarregà un funeral adequat «a la posición y costumbre de la familia», la celebració de 2.000 misses de 2 pessetes d'almoïna i la fundació d'un aniversari anual i set misses mensuals també a Sant Just i Pastor, entre altres donacions pecuniàries a institucions religioses. Demanà que els seus llibres, ornaments i vasos sagrats es quedessin a la casa que fou dels seus pares, i els excedents es donessin a les parròquies necessitades.¹³⁷

Mercè Martorell i Falp (1854-1911) també abraçà la vida religiosa. De jove, fou pensionària de les mercedàries de Sant Gervasi i, més tard, el futur bisbe Josep Morgades la convencé perquè ingressés al monestir cistercenc

133. Llista completa dels càrrecs a Cèlia CAÑELLAS, Rosa TORAN, *Els Governos...*, p. 203.

134. AMV. *Delicias del claustro...*, p. 180.

135. Inventari dels béns de Josep Martorell i Falp, 12/11/1902. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Sexta parte del protocolo...*, 03/XI/1902-31/XII/1902 [1.394/165], f. 3.982r i 3.983r.

136. Testament de Carme Martorell i Falp, 18/05/1900. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Tercera parte del protocolo...*, 01/V/1900-30/VI/1900 [1.394/150], f. 1.635r-1.637r.

137. Testament de Josep Martorell i Falp, 19/05/1900, AHPB, Joaquim NICOLAU, *Tercera parte del protocolo...*, 1/V/1900-30/VI/1900 [1.394/150], f. 1.671r-1.673v. Inventari dels seus béns, 12/11/1902. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Sexta parte del protocolo...*, 03/XI/1902-31/XII/1902 [1.394/165], f. 3.983r.

de Santa Maria de Valldonzella. Hi entrà com a postulant el gener de 1877 i fou novícia l'abril d'aquell any.¹³⁸ Els testimonis relaten que la cerimònia de presa d'hàbit féu que s'engalanés l'església «como pocas veces se había visto, con plantas tropicales y profusión de luces»,¹³⁹ tota una declaració d'intencions de la seva família. Professà el maig de 1878 i fou dotada pel seu pare amb 10.000 pessetes en or i plata i 5.000 en roba, mobles, joies i pensions que «queden en plena y perfecta propiedad de su hija»,¹⁴⁰ per fer-ne el que vulgués o donar-les a la comunitat, sabent que en teoria al monestir s'aplicava el règim de vida comuna, que impedia la possessió particular de béns.¹⁴¹ Per a aquella ocasió, l'església també fou decorada abundantment, decoració que es reprendria per la primera missa que el seu germà hi celebrà.¹⁴² La família Martorell, com altres, gaudí de molt bona consideració al monestir i hi establí un vincle durador, a tots els nivells (obsequis, sufragi d'intervencions arquitectòniques, aportacions monetàries...)¹⁴³

Bernardí Martorell i Falp, un enginyer en temps propicis

Hem volgut abordar en últim lloc el fill gran, Bernardí Martorell i Falp (1843-1905),¹⁴⁴ que fou un enginyer industrial de referència, i propietari. El 1859 havia ingressat a l'Escola d'Enginyeria de Barcelona i cursà l'especialitat de química. Obtingué el diploma d'enginyer industrial el desem-

138. Al claustre, Maria de la Presentació. AMV, *Delicias del Claustro...*, p. 172-182; AMV, *Libro registro en el que constan las vesticiones, profesiones y óbitos de cada Religiosa del Real Monasterio de Sta. Maria de Valldonzella. 1829-1932* [document manuscrit inèdit], p. 59-60.

139. AMV, *Delicias del Claustro...*, p. 175.

140. AHPB, Ramon DE MIQUELERENA, *Protocolo de instrumentos públicos*, 03/I/1878-26/VI/1878 [1.282/69], f. 421r-422v.

141. Josep-Joan PIQUER I JOVER, *Restauració de la vida comunitària íntegra al cenobi de Valldonzella: una lliçó d'història i d'espiritualitat*, Barcelona: Germandat de Valldonzella, 1968.

142. AMV, *Delicias del Claustro...*, p. 178.

143. Carne, a la seva mort, oferí al monestir un llegat de 5.000 pessetes i una imatge de la Immaculada, que havia estat propietat de Joan Martorell. AMV, *Delicias del Claustro...*, p. 180.

144. Nascut el 27/02/1843; batejat a Sant Agustí el dia següent. Còpia de la partida de naixement a l'arxiu de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Industrial de Barcelona (ETSEIB), expedient núm. 15/1864.

bre de 1864, en un període en què, com apunta Garrabou, hi havia un fort interès per definir i establir el que havien de ser els estudis d'enginyeria en una Catalunya hegemònica industrialment.¹⁴⁵ L'experiència familiar li facilità el vincle amb el sector tèxtil, que ell encarà des d'un vessant més tècnic i especialitzat, oferint els seus coneixements a una indústria cada vegada més exigent, i ell mateix menys abocat a les inversions i la gestió d'una empresa pròpia.

Els seus serveis professionals foren reclamats molt d'hora i el 1865 fou comissionat per la Diputació per estudiar l'Exposició internacional de Porto. En reconeixement al seu centre de formació, envià un catàleg i mostres de seda *Jalena Bonbyx* i de cautxú vulcanitzat, que foren dipositats a la biblioteca i museu de l'escola.¹⁴⁶ El 1867 viatjà a França i Bèlgica per estudiar diferents centres industrials, desplaçaments que consolidaren la seva formació i experiència.¹⁴⁷

Les aliances matrimonials arribaren el 1872, amb la unió amb Josefa Puig i Benítez (1850-1884), que aportà noves propietats. Josefa havia nascut a Cuba i era filla del comerciant i propietari sitgetà Francesc Puig i Borí, i de Rosario Benítez, nascuda a Mauriges.¹⁴⁸ Els capítols consignen que Bernardí Martorell pare disposà un pis independent per als nou casats i els garantí 5.000 pessetes anuals de pensió, hipotecant la casa del carrer Hospital. Aquest pis independent probablement fou el primer pis del passatge Bernardí Martorell, on consten domiciliats en documentació de cronologia diversa.¹⁴⁹ Josefina Puig, per part seva, fou dotada amb 100.000 pessetes i

145. ETSEIB, expedient núm. 15/1864 (Bernardí Martorell i Falp); Ramon GARRABOU, *Enginyers industrials, modernització econòmica i burgesia a Catalunya: 1850-inicis del segle XX*, Barcelona: L'Avenç, 1982, p. 25-39.

146. Carta de Bernardí a l'ETSEIB, 08/02/1866, i carta del director acusant recepció dels regals, 16/02/1866. ETSEIB, expedient núm. 15/1864. Sobre els càrrecs ocupats per Bernardí en les diferents exposicions universals des de 1865 a 1888, Lasheras en parla a la seva tesi i en fa una síntesi a manera de biografia de final de volum. Ana Belén LASHERAS PEÑA, *España en París*, v. II, p. 1.369.

147. Ana Belén LASHERAS PEÑA, *España en París...*, v. 2, p. 1.369.

148. En el moment del casament, la família Puig i Benítez residia a Barcelona, al carrer Escudellers. Capítols matrimonials de Bernardí Martorell i Falp amb Josefina Puig, 22/04/1872. AHPB, Ramon DE MIQUELERENA, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 08/I/1872-28/VI/1872 [1.282/57], f. 246v.

149. Pocs dies abans de la seva mort, Bernardí Martorell vivia al carrer Sant Llorenç, 13, de Sant Gervasi de Cassoles. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Cuarto parte del protocolo...*, 02/VII/1906-29/IX/1906 [1.394/185], f. 2.263v.

en rebé 25.000 del seu marit en concepte d'esponsalici.¹⁵⁰ Més tard, Josefa afegí al seu dot una casa al carrer de les Moles, 8.¹⁵¹ Josefa Puig morí a trenta-quatre anys sense testament.¹⁵²

L'enginyer Bernardí Martorell i Falp i la seva participació en el món empresarial, l'associacionisme i la política municipal

Bernardí Martorell acumulà nombrosos càrrecs com a consultor i assessor en el sector tèxtil i elèctric, responent així a les expectatives que la indústria catalana havia dipositat en els nous professionals de l'enginyeria. Així, aquests aconseguiren un reconeixement no només tècnic, sinó a nivell de responsabilitats gestores, esdevingueren ells mateixos empresaris, guanyaren pes i prestigi al costat de l'empresari i l'ajudaren en la construcció d'aquell nou sistema industrial i capitalista.¹⁵³ Avui dia, se li coneixen els càrrecs següents:

- Vicepresident i president de l'Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya entre 1869 i 1870.¹⁵⁴
- Soci vocal de la Sociedad Vitícola de la Corona de Aragón, societat mercantil que aspirava a la compra i l'explotació de terrenys per al cultiu de vinya. Allí coincidí amb el seu cosí Xavier Tort i Martorell, vocal secretari, i amb l'oncle Rossend Martorell.¹⁵⁵
- Membre de la Junta de Auxilios de Barcelona, fundada el 1884 per crear un fons d'auxili a la classe menestral, a la qual també pertanyien Eusebi Güell i Josep Serra i Batlle.¹⁵⁶

150. Capítols matrimonials del 22/04/1872. AHPB, Ramon de MIQUELERENA, *Protocolo de los instrumentos públicos*, 08/I/1872-28/VI/1872 [1.282/57], f. 246r-253r.

151. Aquesta casa serà valorada en 30.666 pessetes el 1907. AHPB Joaquim NICOLAU I BUJONS, *Segunda parte del protocolo...*, 01/IV/1907-28/VI/1907 [1.394/188], f. 849v.

152. Necrològica a *La Vanguardia*, 05/03/1884, p. 10; cerimònia a l'església de Sant Agustí.

153. Ramon GARRABOU, *Enginyers industrials...*, p. 127-199.

154. Cèlia CAÑELLAS, Rosa TORAN, *Els Governos...*, p. 166. Dates de la presidència confirmades per l'Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya.

155. Societat fundada el 14 de juny de 1881, de 10 milions de pessetes de capital i de 40.000 accions, de les quals els tres membres de la família Martorell en tenien 300 cadascú. AHPB, Francesc DE SALES MASPONS, *Tercer tomo del protocolo de instrumentos públicos*, 2/V/1881-30/VI/1881 [1.387/13], f. 2.356r-2.378v. Càrrec assenyalat per Cèlia CAÑELLAS, Rosa TORAN, *Els Governos...*, p. 166.

156. Ramón CASTERÁS, *Actitudes de los sectores catalanes en la coyuntura de los años 1880*, Barcelona: Anthropos, 1985, p. 255-256.

- Membre de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País (1888) i de la Mútua de Propietaris que se'n derivà. Consta a la junta de 1888 i 1889 i fou director primer a la Junta de Govern el 1889.¹⁵⁷
- Vicepresident de la Unión de la Propiedad Urbana de Barcelona y su Ensanche (1888).¹⁵⁸
- Membre de la Junta directiva de la Cambra de Propietaris de Barcelona (1898). Entre els vicepresidents hi havia Eusebi Güell i Ernest Vilaregut; Bernardí Martorell i Falp en fou comptador; i entre vocals hi constaven Francesc Xavier Tort i Martorell i Josep Domènech i Estapà.¹⁵⁹
- Membre de la Junta organitzadora de les festes de Montserrat per a la commemoració del quart centenari de l'arribada de Colom a Amèrica, conformada a petició del bisbe de Barcelona Jaume Català. En la primera reunió fou vocal, amb Jacint Verdaguer, Carreras i Candi i Eusebi Güell. Amb la creació d'una comissió per a la gestió de fons, fou vicepresident amb Manuel Maria Pasqual.¹⁶⁰
- Membre del jurat internacional en la secció de tèxtil de les Exposicions Universals de París de 1878 i 1889,¹⁶¹ després de l'experiència en l'Exposició de Porto (1865).
- President de la comissió tècnica de l'Exposició Universal de 1888 encarregada de redactar el programa de classificació de productes.¹⁶²
- Enginyer consultor de la Societat Espanyola d'Electricitat el 1890.¹⁶³

157. Ramon PINYOL I BALASCH (ed.), Eloi BABIANO, *Mútua de Propietaris: 175 anys assegurant edificis, 1835-2010*, Barcelona: Mútua de Propietaris, 2010, p. 324.

158. Cèlia CAÑELLAS, Rosa TORAN, *Els Governos...*, p. 166.

159. Cèlia CAÑELLAS, Rosa TORAN, *Els Governos...*, p. 166; *La Vanguardia*, 1 de desembre de 1898, p. 2.

160. *La Vanguardia*, 10/07/1892, p. 2; *Boletín Oficial Eclesiástico del Obispado de Barcelona*, 28/08/1892, número 1.119, p. 198-199; Pere FARRÉS, «Verdaguer i Colom, o de la joventut a la maduresa del poeta», *Anuari Verdaguer* (Vic/Barcelona), 9 (1995-1996), p. 120-125.

161. Ana Belén LASHERAS, *España en París...*, v. 1, p. 315 i p. 778-779.

162. *La Exposición*, núm. 37 (10 desembre 1887), p. 5.

163. José Luis MARTÍN RODRÍGUEZ, José María OLLÉ ROMEU, *Orígenes de la industria eléctrica barcelonesa*, Barcelona: Instituto Municipal de Historia, 1961, p. 26; José Luis MARTÍN, José María OLLÉ, *Orígenes...*, p. 29 i 34-35; Joan MOLINA, *Narcís Xifra, capdavanter de l'enginyeria electrotècnica a Catalunya*, Barcelona, Associació d'Enginyers industrials de Catalunya, 1992; Mercedes ARROYO, Gerardo NAHM, «La sociedad española de electricidad y los inicios de la industria eléctrica en Cataluña», a Horacio CAPEL (dir.), *Las Tres chimeneas: implantación industrial, cambio tecnológico y transformación de un espacio urbano barcelonés*, Barcelona: FECSA, 1994, p. 27-51.

- Soci resident, com a mínim a partir de 1888, de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre;¹⁶⁴ vocal de la junta directiva de 1893 a 1896, i vice-president quan Josep M. Rius ocupà la presidència.¹⁶⁵ L'Institut exemplifica «la integració que es produïa dels interessos comercials i industrials amb els agraris», agrupant tant propietaris rurals com membres de la classe comercial, financera i industrial. Així mateix, un percentatge molt alt de membres de la directiva tingueren càrrecs importants a l'Ajuntament de Barcelona, cosa que permetia un joc actiu de pressions i influències.¹⁶⁶
- Membre del jurat del «Concurso de ramos, flores cortadas y objetos para su colocación» al Palau de Belles Arts, per iniciativa de la Sociedad Catalana de Horticultura, sota la protecció de l'Ajuntament.¹⁶⁷

A aquesta acumulació de càrrecs tan típica del segle XIX, s'hi suma la participació en política, com el seu pare. Fou membre del Comitè Conservador Liberal de Barcelona (1879),¹⁶⁸ que tenia per objectiu la defensa de la monarquia, la propagació de doctrines del partit conservador i la defensa del sistema proteccionista.¹⁶⁹ Amb motiu de les eleccions generals d'abril de 1879, es creà a Barcelona el Comitè Conservador-Liberal, presidit per Josep Antoni Muntadas i integrat per personalitats econòmiques de Barcelona, com el mateix Bernardí Martorell, Ernest Vilaregut o Josep Ferrer i Vidal.¹⁷⁰

164. Montserrat CAMINAL, *L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, 1851-1901* (tesi doctoral inèdita), Barcelona: Universitat de Barcelona, 1979, v. II, p. 709. Vegeu també Montserrat CAMINAL, «La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)», *Recerques* (Barcelona), 22 (1989), p. 117-135; Jordi PLANAS, *Els propietaris i l'associacionisme agrari a Catalunya (1890-1936)*, Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines et al., 2006.

165. Montserrat CAMINAL, *L'Institut Agrícola Català...*, 1979, v. II, p. 462-463.

166. Jordi PLANAS, *Els propietaris...*, p. 158-159 i 163.

167. S'esmenta un Bernardí Martorell, sense segon cognom. *La Vanguardia*, 11/05/1894, p. 2.

168. Cèlia CAÑELLAS, Rosa TORAN, *Els Governos...*, p. 166; Borja DE RIQUER PERMANYER, «Del dinastisme al catalanisme. Sobre el fracàs del "Círculo Conservador-liberal" de Barcelona», a *Industrialización y nacionalismo: análisis comparativos. I Coloquio Vasco-Catalán de Historia*, Sitges, 1982, p. 415-429.

169. *Estatutos del círculo conservador liberal. Reformados por acuerdo de la Junta General extraordinaria de 11 de Julio de 1885*, Barcelona: Tip. Hispano-Americana, 1892.

170. Borja DE RIQUER PERMANYER, «Del dinastisme al catalanisme...», p. 416.

El juliol de 1890 fou nomenat sisè tinent d'alcalde, i fou reelegit el juliol de 1891 com a segon tinent d'alcalde fins a 1895, amb l'alcaldia de Josep Rius, consistori de majoria liberal.¹⁷¹ Dimití de tinent d'alcalde i de president de la Comissió de Governació de l'Ajuntament el 1892.¹⁷² Per tant, l'apoliticisme que Garrabou argumentava que podia ser un dels trets definidors dels enginyers d'aquella època, no pot ser aplicat en el cas de Martorell i Falp.¹⁷³ Anys més tard, el 1911, apareixerà el nét Josep Oriol Martorell i Puig, de la Unió Federal Nacionalista Republicana, elegit pel districte 4,¹⁷⁴ amb la qual cosa trobem quatre generacions consecutives vinculades a l'Ajuntament de la ciutat.

Inquietuds culturals, patrimonials i artístiques de Bernardí Martorell i Falp

El context econòmic de la família afavorí que Bernardí participés en activitats de lleure i recreació intel·lectual en diferents àmbits. A manera d'exemples, el 8 d'octubre de 1882 empenqué un viatge amb la seva esposa, en el qual s'havien de trobar amb Joaquim Marsillach i Leonart (1859-1883), propulsor del Wagnerisme a Barcelona, per visitar París, Estrasburg, Karlsruhe, Stuttgart i Munic.¹⁷⁵ S'apropà al col·leccionisme, l'arqueologia i l'associacionisme cultural, tant per un interès real com per revestir la seva personalitat pública: fou soci de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques,¹⁷⁶ membre resident de l'Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa de 1878¹⁷⁷ fins a 1880 com a mínim¹⁷⁸ (de fet, consta que Ber-

171. Cèlia CAÑELLAS, Rosa TORAN, *Els Governos...*, p. 49, 51 i 53.

172. *La Vanguardia*, 17/04/1892, p. 6. Inclou carta de dimissió.

173. Ramon GARRABOU, *Enginyers industrials...*, p. 280-284.

174. Cèlia CAÑELLAS, Rosa TORAN, *Els Governos...*, p. 80.

175. César MARTINELL, «El amor se interpone», *Wagneriana Castellana*, 66 (2008), s. p. En línia (<<http://www.associaciowagneriana.com/pdfarticles/amorseinterpone.pdf>>. Consultat: 20/05/2016).

176. Cèlia CAÑELLAS, Rosa TORAN, *Els Governos...*, p. 166.

177. *Álbum fotográfico de la exposición de joyas, miniaturas y esmaltes celebrada por la Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa en junio de 1878*, Barcelona: Establ. Tip. de los sucesores de Ramírez y Ca., 1878, p. 39.

178. *Memorias leídas en la sesión inaugural. Año 1880. Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa*, Barcelona: Estab. Tip. de los Sucesores de Narciso Ramirez y Ca., 1880.

nardí participà en la secció d'Arqueologia de l'Exposició Universal de 1888¹⁷⁹) i li coneixem la donació d'una peça a la Junta de museus.¹⁸⁰

Referent a la seva col·lecció particular de pintura, aquesta estava composta de «cuadros de gran mérito de pintores españoles y extranjeros, así antiguos como modernos, entre los cuales se notan algunos de Lucas Giordano, Juan de Juanes, Velázquez, Murillo». Probablement eren còpies i imitacions, que es podien contemplar visitant la seva residència privada del carrer Hospital, designada com «Museu Particular», igual que altres col·leccions locals com la d'armes de Josep Estruch o la d'arts diverses de Francesc Soler i Rovirosa.¹⁸¹

Els germans Martorell i Puig i la seva herència

Bernardí Martorell i Josefa Puig tingueren quatre fills: Antònia, que morí adolescent, poc després de la seva mare (1875?-1890);¹⁸² Carme (n. 1876?), que el 1900 era novícia de les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül¹⁸³ (potser arribant a coincidir amb la seva parenta Maria de les Mercès Tort i Martorell) i, el 1906, filla de la Caritat a l'Asil de Nenes de la Puríssima Concepció de Cartagena (Múrcia);¹⁸⁴ Bernardí (1877-1937), l'hereu arquitecte, amb el qual començava aquest article, i Josep Oriol (n. 1882), el benjamí, que fou advocat, propietari i financer, vinculat a Crèdit y Docks, impulsor del Dipòsit Franc de Barcelona, president de la Joventut

179. Asociación Artístico-Arqueológica Barcelonesa (ed.), *Álbum de la sección arqueológica de la Exposición Universal de Barcelona con un catálogo de objetos por el orden alfabético de expositores: año 1888*, Barcelona: Imprenta de Jaime Jepús, 1888, p. 100.

180. Donació del capçal d'un llit de fusta del segle XVIII el 1894. Maria Josep BORONAT I TRILL, *La Política d'adquisicions de la Junta de Museus: 1890-1923*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 891.

181. Josep COROLEU, *Barcelona y sus alrededores. Guía histórica, descriptiva y estadística del forastero*, Barcelona: Jaime Seix Editor, 1887, p. 204-205.

182. Necrològica a *La Vanguardia*, 02/10/1890, p. 2, parròquia de Sant Agustí.

183. Sota el nom de Sor Martorell; testament de Josep Martorell i Falp del 19/05/1900. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Tercera parte del protocolo...*, 01/V/1900-30/VI/1900 [1.394/150], f. 1.672r.

184. Sota el nom de Concepció; inventari dels béns de Rossend Martorell. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Primera parte del protocolo...*, gener-març 1907 [1.394/187], f. 169r i 174r.

de la Unió Federal Nacionalista Republicana (1911) i regidor del districte 4 (1911) per la Unió Federal Nacionalista republicana.¹⁸⁵

El document que hem fet servir de referència en aquest cas és l'últim testament de Bernardí Martorell i Falp, datat el 4 d'abril de 1905,¹⁸⁶ del qual era repartidor el futur cardenal Vidal i Barraquer, amb qui la família tenia un vincle estret. Conté l'enumeració de les propietats que concentrava la família, algunes des de feia tres generacions.¹⁸⁷

Pel que fa als llegats en efectiu, tenen un lloc preeminent els fets a les seves germanes: Carme (20.000 pessetes per haver tingut cura dels seus fills quan ell va enviudar jove) i Mercè (2.000 pessetes), monja a Valldonzella, a més d'especificar que els dos terços dels béns i drets anaven al primogènit i l'altre terç a repartir entre la resta de fills.

També resulta interessant la composició del consell de família, integrat, entre altres, per: l'industrial del tèxtil i polític Josep Monegal i Nogués (1854-1931), que ens interessa pels lligams que familiars seus tingueren amb la comunitat cistercenca de Santa Maria de Valldonzella;¹⁸⁸ Raimon Duran i Ventosa (1858-1933), advocat i jurista, i Joan Forgas i Frigola (1862-1932), polític. La mort de Rossend i Joan el juliol de 1906 portà a substituir-los per: Francesc Vidal i Barraquer; Josep Vidal i Barraquer, metge; Miquel Plana i Goitisoló, propietari; Josep Batlló i Casanovas, fabricant, i Josep Banús i Fàbregas, capità d'artilleria resident a Maó.¹⁸⁹

Quant als béns immobles, s'havien mantingut les propietats que havien estat del seu avi, sense pèrdues ni repartiments, però sí amb l'afegit de nous

185. Cèlia CAÑELLAS, Rosa TORAN, *Els Governos...*, p. 167.

186. Últim testament de Bernardí Martorell i Falp, 04/04/1905. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Segunda parte del protocolo...*, 01/III/1905-29/IV/1905 [1.394/178], f. 934r-937r. Codicil, 03/08/1906. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Cuarta parte del protocolo...*, 02/VII/1906-29/IX/1906 [1.394/185], f. 2.263r-2.264v.

187. Tatjer apuntava el fet de la permanència d'una propietat en les famílies barcelonines, tot i que el més habitual era un procés de fragmentació de les propietats. Mercè TATJER I MIR, *Burgueses, inquilinos y rentistas: mercado inmobiliario, propiedad y morfología en el centro histórico de Barcelona: La Barceloneta, 1753-1982*. Madrid: CSIC, 1988, p. 208.

188. Esteve Monegal i Nogués fou confessor del monestir de Valldonzella i el jurista Trinitat Monegal participà en el projecte de concepció d'un nou monestir el 1908. També hi havia dues cosines Monegal, monges a Valldonzella. Antoni ALBACETE I GASCÓN, Margarida GÜELL I BARÓ, *El Reial Monestir de Santa Maria de Valldonzella...*, p. 160 i 295-296.

189. Codicil de Bernardí Martorell i Falp, 03/08/1906. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Cuarta parte del protocolo...*, 02/VII/1906-29/IX/1906 [1.394/185], f. 2.263v.

terrenys i parcel·les: la casa familiar del carrer Hospital, les dues del carrer Sant Rafael (valorades en 549.700 pessetes), la casa de Sant Gervasi i la del carrer de les Moles. Però també tres cases unides formant una sola finca, entre el carrer del Carme, 51, i Egipcíaques, 31 i 33 (valorades en 100.980 pessetes); la casa fàbrica de Mataró; la casa Torreferrusa de Santa Perpètua de Mogoda, així com peces de terra a la Torrassa (Hospitalet), dues peces més a Collblanc (Hospitalet) i cinc parcel·les per edificar a Hospitalet (tres de les quals a prop del que serà el carrer Baquer). Eren propietats valorades en un total de 757.563 pessetes.¹⁹⁰ Un principi d'inventari de 1906 no evidència un nivell de vida ostentós, i es perd a més qualsevol traça de la col·lecció de pintura del seu pare i tota referència a accions o pagarés. Només destaquen alguns mobles en fusta de caoba, un piano i quadres sense valor artístic i algunes joies valorades en 200 pessetes.¹⁹¹

Com a conclusió, podem afirmar que queda molt per fer en l'estudi de la família Martorell, com ara la localització de descendents (Aymar tingué l'ocasió de treballar amb el testimoni d'algun d'ells) o la identificació i el buidatge de fons d'arxius. Aquests fets permetrien una comprensió més completa del desenvolupament dels negocis familiars, o de les relacions de la família amb institucions i associacions industrials i empresarials, i també amb la política. En definitiva, es tractaria d'aprofundir en cadascun dels apartats estudiats aquí de manera molt succinta. Malgrat això, creiem que aquest primer esbós resultava necessari per establir un primer esquema de continguts.

190. AHPB Joaquim NICOLAU, *Segunda parte del protocolo...*, 01/IV/1907-28/VI/1907 [1.394/188], f. 850v-852v.

191. AHPB, Joaquim NICOLAU, *Cuarta parte del protocolo...*, 02/VII/1906-29/IX/1906 [1.394/185], f. 2.409r-2.413v.

L'ESCRIVANIA DE MARINA DE BARCELONA (1751-1876). LA INSTITUCIÓ I ELS FONS DOCUMENTALS

LLUÏSA CASES I LOSCOS
ARXIU HISTÒRIC DE PROTOCOLS DE BARCELONA

RESUM

Aquest article està vertebrat en dues grans parts. En la primera, es dona una visió general de les escrivanies de Marina i la seva implantació a Catalunya: la divisió de la costa catalana en cinc províncies, les poblacions amb dret a gaudir d'escrivania i la documentació conservada. La segona se centra en l'evolució de l'escrivania de Marina de Barcelona, des de la seva creació, arran de les ordenances de 1748 i 1751, fins al seu tancament el 1876. En relació amb els seus fons documentals, s'hi distingeixen dues sèries: els manuals de l'escrivania —un conjunt de 107 volums de 1751 a 1876— i els registres del Tribunal —amb sis volums de 1751 a 1781. Cal tenir present que les escrivanies de Marina, i els seus titulars, estaven subjectes a la jurisdicció de Marina. I aquesta situació provocà enfrontaments constants amb el Ministeri de Gràcia i Justícia, del qual depenien els col·legis de notaris.

PARAULES CLAU

Escrivania, Marina, arxius, Barcelona.

ABSTRACT

This article is divided in two big areas. Firstly, a general overview is given for the marine notary's offices and their implementation in Catalonia: the division of the Catalan coast into five provinces, the towns entitled to a notary's office and the preserved documentation. The second part focuses on the evolution of the marine notary's office in Barcelona, from its creation stemming from the 1748 and 1751 ordinances until its closing in 1876. Regarding its preserved documents, two different series are observed: the notary's office manuals —a global of 107 volumes from 1751 to 1876— and the registers of the Tribunal —with six volumes from 1751 to 1781. It should be observed that the Marina's notary's offices, and its title holders, were bounded to the Marine jurisdiction. This situation caused constant conflicts with the Ministry of Gràcia i Justícia, from which the notary's chartered institutes were dependant.

KEYWORDS

Notary's office, Navy, archives, Barcelona.

Les escrivanies de Marina tenen l'origen en les ordenances de Marina de 1748 i 1751. S'afegiren a les altres escrivanies especials existents com ara les de Guerra o Hisenda, i es perllongaren més enllà de 1872, any en què es derogaren els tribunals de Marina i els furs especials. Aquestes escrivanies tingueren doncs una vida molt curta, però tanmateix el contingut dels seus manuals i dels registres dels tribunals de Marina esdevenen una eina imprescindible per al coneixement i l'estudi de les diferents temàtiques i activitats relacionades amb el mar.

L'organització territorial marítima

La implantació de la Matrícula de mar per al control de les costes i de tota la gent vinculada al mar, així com la gestió forestal per abastir de fusta les drassanes, fou un procés lent que la monarquia castellana havia iniciat al segle XVII i continuat al XVIII. Al llarg d'aquest darrer segle, la corona havia anat perdent el monopoli en el comerç amb Amèrica. Un dels factors als quals s'imputà aquesta pèrdua fou l'estat de la Marina de guerra, clarament obsoleta, amb pocs i vells vaixells, i amb una imbricada organització legislativa i administrativa. Fou la necessitat de recuperar aquest comerç que obligà la corona a la modernització de la seva flota, fet que alhora implicava la renovació del conjunt de la Marina i una nova estructura organitzativa, més en línia amb la voluntat unificadora i reformista del nou monarca Felip V. I també hi tingué part la política exterior borbònica del ministre Giulio Alberoni, de recuperació dels territoris italians que havien passat a l'imperi austríac pels tractats d'Utrecht-Rastadt i que la segona esposa de Felip V, Isabel Farnese, volia per als seus fills.¹

Si les primeres mesures no afectaren els territoris de la Corona d'Aragó, després de la Guerra de Successió (1702-1715), amb la derrota dels exèrcits austriacistes, la implantació dels decrets del Nova Planta (1707-1716) i la conseqüent integració dels regnes de la corona catalanoaragonesa a la corona castellana, tots ells restaren sotmesos a les noves disposicions.

1. Josep Maria DELGADO RIBAS, «La organización de los servicios portuarios en un puerto pre-industrial: Barcelona, 1300-1820», a Carlos MARTÍNEZ SHAW (ed.), *El Derecho y el Mar en la España Moderna*, Granada: Universidad de Granada; Centre d'Estudis d'Història Moderna Pierre Vilar, 1995, p. 136-146. Olga LÓPEZ MIGUEL, Magda MIRABET CUCALA, «La institucionalización de la Matrícula de Mar: textos normativos y consecuencias para la gente de Mar y Maestranza», a *El Derecho y el Mar...*, p. 218-220.

És en aquest context que s'ha de circumscriure el nomenament, el 28 de gener de 1717, de José Patiño y Rosales com a intendent general de Marina, càrrec que comportava també la «Superintendencia del Reino de Sevilla y la presidencia de la Casa de la Contratación», i la publicació l'1 de gener de 1725 de les *Ordenanzas e Instrucciones generales*, conegudes com les *Ordenanzas de Patiño*. És precisament en aquestes ordenances on es troba l'embrió del que serien les futures escrivanies de Marina. Així, en el capítol XXXI, *De los Escrivanos del Rey*, es regulava el nombre i les condicions que havien de tenir els escrivans reials, o «escribanos reales de los navíos», embarcats als vaixells de guerra i també els que havien de restar a «la oficina de Marina, y en los Arzenerales».²

Si les diferents disposicions de l'època de Patiño se centraren principalment en la regeneració del sistema fiscal i en el funcionament del cos administratiu de l'Armada, la regulació més àmplia i important de l'administració de Marina i de l'establiment de la seva jurisdicció arribarà amb la promulgació sota el marquès de la Ensenada, secretari d'Estat i del Despatx de Marina, de les *Ordenanzas de su Magestad para el Gobierno Militar, Político, y Económico de su Armada Naval*, signades per Ferran VI el maig de 1748, i la publicació, l'1 de gener de 1751, de l'anomenada *Ordenanza para el régimen y fomento de la Marinería Matriculada*, que va permetre el desenvolupament de l'anterior i que és coneguda també amb el nom de *Titulo III, del Tratado X, de las Ordenanzas Generales de la Real Armada*, atès que el seu redactat és la continuació de les anteriors.³

2. Carlos PÉREZ FERNÁNDEZ-TURÉGANO, «La Hacienda de Marina en la política naval del primer tercio del siglo XVIII», a Leandro MARTÍNEZ PEÑAS, Manuela FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ (coord.), *De las Navas de Tolosa a la Constitución de Cádiz. El Ejército y la guerra en la construcción del Estado*, Valladolid: Asociación Veritas para el Estudio de la Historia, el Derecho y las instituciones, 2012, p. 251-278. Alfredo José MARTÍNEZ GONZÁLEZ, «Bosques y política naval atlántica: Las reformas normativas e instituciones de José Patiño (1717-1736)», *Revista Hispanoamericana. Revista Digital de la Real Academia Hispano Americana de Ciencias, Artes y Letras* (Cádiz), 3 (2013), p. 1-26. *Ordenanzas e Instrucciones generales, formadas de Real Orden, de lo que se debe observar por los Intendentes, y demás Ministros de Marina, y dependientes del Ministerio de ella, según lo respectivo al empleo, y encargo de cada uno, para la mejor administración de la Real Hacienda, y cuenta, y razón de ella*, Cádiz: Reimpresas por Gerónimo de Peralta, impresor Mayor, 1736, p. 110-114.

3. *Ordenanzas de su Magestad para el Gobierno Militar, Político, y Económico de su Armada Naval*, Madrid: Imprenta de Juan de Zúñiga, 1748. *Titulo III, del Tratado X, de las Ordenanzas Generales de la Real Armada*, [Madrid: s. n., 1751]. Olga LÓPEZ MIGUEL, Magda MIRABET CUCALA, «La institucionalización de la Matrícula de Mar: textos normativos y consecuencias para la gente de Mar y Maestranza», a *El Derecho y el Mar...*, p. 222-224 i 226-233.

Les noves ordenances mantenien la divisió del litoral espanyol en els tres grans departaments —Ferrol, Cadis i Cartagena— que ja havien estat establerts per José Patiño el 1726,⁴ cadascun dels quals estava dirigit per un intendent general. Per la seva part, aquests estaven subdividits en nou províncies, sota el comandament dels anomenats ministres de marina, elegits per l'Intendent. A cada província, i en aquelles poblacions que es cregués necessari, el ministre respectiu podia crear subdelegacions regides per un subdelegat.

Amb la publicació de les ordenances de 1751, el mapa del litoral espanyol quedà dibuixat de la manera següent:

- Departament de Ferrol,⁵ format per les províncies de San Sebastián, Bilbao, Santander, Ribadesella, Avilés, Viveiro, Ferrol, la Coruña i Pontevedra.
- Departament de Cadis, format per les províncies d'Ayamonte, Sevilla, Sanlúcar de Barrameda, Jerez de la Frontera, Cadis, Tarifa, Màlaga, Motril i Almeria.
- Departament de Cartagena, format per les províncies de Vera, Cartagena, Alacant, València i Palma de Mallorca i, en territori català, Tarragona, Barcelona, Mataró i Sant Feliu de Guíxols.

A l'hora de configurar les noves províncies marítimes, el rei i el seu govern foren taxatius i no s'estigueren d'incloure la reflexió de «como esta división de la costa mira solo al más fácil inteligible gobierno económico de assumptos de Marina, no han de reparar los intendentes en comprender en un partido, poblaciones de diversos reynos, provincias o señoríos, quando assí convenga».⁶ Conceptes —el d'una administració unificada sota el comandament directe de l'estat central, i la divisió del territori sense tenir en consideració els desapareguts regnes, com es veurà amb Tortosa en el cas de Catalunya— que es faran més evidents al llarg del segle XIX amb la formulació de les noves divisions territorials: administratives, amb la implantació de la província el 1833 —de fet la divisió filipista per corregiments ja havia estat un primer pas— i la llei d'Ajuntaments de 1845; judicials, amb

4. Emilio DE DIEGO GARCÍA, «Estructuras de la organización naval: Departamentos y Arsenales peninsulares», *Cuadernos monográficos del Instituto de Historia y cultura Naval* (Madrid), 41 (2002), p. 24-26.

5. José Manuel VÁZQUEZ LIÓ, «La Matrícula de Mar y sus repercusiones en la Galicia del siglo XVIII», *Obradoiro de Historia Moderna* (Santiago de Compostela), 15 (2006), p. 289-321.

6. *Título III, del Tratado X, de las Ordenanzas Generales...*, tit. 3, art. 5, p. 3.

la creació dels partits judicials el 1834, i notariais, amb l'establiment dels departaments o districtes notariais, creats a partir de la Llei orgànica del notariat de 1862, que suposà la unificació de les diferents jurisdiccions notariais i l'inici del notariat contemporani, i que repercutirà en el funcionament de les escrivanies de Marina i la seva supressió.⁷

Però la uniformitat que pretenia l'administració borbònica no fou absoluta, i fou la mateixa administració qui la trencà. Primer en permetre que les illes Canàries i el País Basc mantinguessin els seus propis règims especials i, després, en passar el comandament de la jurisdicció de les províncies marítimes catalanes de l'intendent general de Cartagena a l'intendent del principat de Catalunya.

Aquesta organització es mantingué fins al principi del segle XIX. El 12 d'agost de 1802, i signada per Carles IV, es publicava l'*Ordenanza de S. M. para el regimen y gobierno militar de las Matriculas de Mar*,⁸ per la qual es derogaven les ordenances de 1751 i es reestructurava la Matrícula de mar, que quedava totalment sota la jurisdicció militar. Els tres Departaments passaven a denominar-se «Tercios navales», el de Ponent (Cadis), el del Nord (Ferrol) i el de Llevant (Cartagena). També les províncies capdavanteres eren denominades «tercios», distingint-les amb el nom de la capital, i, al seu torn, aquestes eren subdividides en districtes, en substitució de les antigues subdelegacions.⁹

Les escrivanies de Marina

Les escrivanies de Marina es constituïren a partir de la publicació de l'ordenança de 1751 amb un objectiu: que tots els actes i instruments relacionats amb l'àmbit de Marina, atorgats per les persones subjectes a la seva jurisdicció i a la Matrícula de mar, fossin escriturats pels nous escrivans.

7. Jesús BURGUEÑO, Ferran LASSO DE LA VEGA, *Història del mapa municipal de Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2002. Jesús BURGUEÑO, *De la vegueria a la província. La formació de la divisió territorial contemporània als Països Catalans (1790-1850)*, Barcelona: Rafael Dalmau editors, 1995. Laureà PAGAROLAS I SABATÉ (coord.), *Els fons de protocols de Catalunya. Estat actual i proposta de sistematització*, Barcelona: Associació d'Arxivers de Catalunya (AAC), 2005.

8. *Ordenanza de S. M. para el régimen y gobierno militar de las Matriculas de Mar*, Madrid: Imprenta Real, 1802.

9. Olga LÓPEZ MIGUEL, Magda MIRABET CUCALA, «La institucionalització de la Matrícula de Mar...», p. 224-226 i 233-236.

Els tribunals i les escrivanies de Marina venien a ser un organisme més en el control, per part de les autoritats de l'Armada, de la gent vinculada al mar, que passaren de la jurisdicció ordinària a la militar. A les diferents capitals de província o partit, ultra les escrivanies majors dels tres departaments, s'establí un tribunal de justícia, amb un auditor o assessor de Marina i una escrivania servida per un escrivà titular. Els ministres, per la seva part, podien nomenar a les subdelegacions del seu partit un auditor o assessor i un escrivà.

Les ordenances s'estenien prolixament tant en l'actuació dels escrivans com en les seves obligacions. Els escrivans titulars eren habilitats pels intendents generals de cada departament (a proposta dels ministres), gaudien del fur de Marina i tenien un sou fix i, a part, cobraven les minutes estipulades pels aranzels dels Tribunals: «Havrà tambien en cada Cabeza de Partido un Escrivano de Marina, habilitado de tal por Decreto del Intendente del Departamento, quien le elegirá de los mismos que residan en el Pueblo, ò de otros qualesquiera, como sean legalmente aprobados, atendiendo à que tengan la fidelidad correspondiente, por lo mucho que esto importa à la quietud de los dependientes de marina, y à la recta administracion de justicia».¹⁰

Per contra, els escrivans de les subdelegacions no gaudien ni d'un sou fix ni eren aforats, només podien cobrar els aranzels per les seves actuacions als tribunals. José Manuel Vázquez Lijo resumeix la situació d'aquests darrers quan indica que «Cada subdelegado también tendría a su servicio a un escribano. Los que hemos identificado ejercieron otras escribanías (de ayuntamiento, de rentas, etc.) o sea, sin dedicación exclusiva, algo lógico debido a que no tenían consignado salario, sino sólo derechos de notaría estipulados por ley».¹¹ Aquest acaparament d'oficis no es donarà només en els escrivans de les subdelegacions, sinó també en les escrivanies principals i serà una de les causes que contribuiran a l'absentisme dels titulars.

El títol d'escrivà de Marina i, per tant, la seva pertinença al fur de Marina anava estretament lligat a l'escrivania, de manera que una vegada cessats en el càrrec perdien la titularitat d'escrivans de Marina i, sobretot, del gaudi del fur.

Les ordenances estableixen que els instruments autoritzats s'havien de registrar en un únic protocol, que aquests havien d'estar ordenats per anys i que estava expressament prohibit traure'ls de l'escrivania: «El escrivano

10. *Titulo III, del Tratado X, de las Ordenanzas Generales...*, tit. 3, art. 156, p. 61-62.

11. José Manuel VÁZQUEZ LIJO, «La Matrícula de Mar...», p. 298.

mantendrá un fiel registro, y protocolo de todos los Instrumentos legales, que ante el se solemnizáren, sobre assumptos de Marina, ó intereses de los dependientes de ella, dispuesto con toda claridad, y con distincion de años inventariado(s); el qual passará successivamente de unos en otros escrivanos (...). Y los Ministros cuidarán muy particularmente de este punto, y que, por muerte del Escrivano, o por otros accidentes, no se pierdan, ó estravién los papeles de su cargo». També feien incidència en les tipologies de documents que havien d'autoritzar: «Con especialidad han de cuidar de la formacion de Cartas-Partidas, ó contratos de fletamento, Conocimientos, y Polizas de la Carga» i, especialment, dels préstecs marítims, «no deberán solemnizarse los prestamos, sino ante los Escrivanos de Marina».¹²

Aquest funcionament no es veurà alterat per l'ordenança de 1802, que de fet recull els mateixos articles que l'anterior de 1751, amb alguna modificació puntual com és la introducció del cobrament de dietes de desplaçament, quan l'escrivà actuï fora del marc de la capital de la província, o l'obtenció per part dels escrivans dels districtes —les anteriors subdelegacions— del fur de Marina.¹³

Els canvis principals vindran amb l'aprovació de la Llei orgànica del notariat de 28 de maig de 1862,¹⁴ que en el seu primer article indica clarament que sols pot haver-hi una classe de notaris, de manera que, implícitament, preveu la desaparició dels escrivans amb jurisdiccions especials: «El Notario es el funcionario público autorizado para dar fé, conforme á las leyes, de los contratos y demás actos extrajudiciales. Habrá en todo el Reino una sola clase de estos funcionarios». Desaparició confirmada per l'article 48 del títol 6, en què es declaren «derogadas las leyes, disposiciones y costumbres generales ó locales contrarias a su tenor». I per tant, a l'igual que succeí amb les altres escrivanies especials que encara subsistien, com ara les d'Hisenda, també les de Marina quedaven suprimides.

Malgrat aquestes disposicions, les escrivanies de Marina segueixen funcionant, tant en el seu vessant judicial com extrajudicial, en part per la mateixa Llei marc del notariat, per tal com els seus titulars podien continuar exercint fins a la seva jubilació, en part per la vigència del fur especial de

12. *Título III, del Tratado X, de las Ordenanzas Generales...*, tit. 3, art. 146-164, p. 61-65.

13. *Ordenanza de S. M. para el régimen y gobierno militar de las Matriculas de Mar...*, tit. 1, art. 21-29, p. 24-31.

14. *Ley del Notariado y Reglamento General para el cumplimiento de la misma*, Madrid: Imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia, 1863.

Marina, base de la seva existència. Amb la unificació dels diferents furs existents i la derogació dels tribunals de Marina de les Capitànies i Comandàncies generals dels Departaments i de les capitals de les províncies, els escrivans de Marina perderen el seu vessant judicial, i així es féu constar a l'article 10 del Reial decret de 30 de novembre de 1872: «Desde la publicación de este decreto cesarán los Escribanos de los Departamentos ó Apostaderos en el desempeño de las funciones en lo judicial que vienen ejerciendo». En compensació, es disposà que podien seguir autoritzant escriptures relatives a Marina: «Los actuales Escribanos de los Juzgados de la provincias y distritos que á este carácter reúnan el de Notarios, áun despues de suprimidos definitivamente los Juzgados, podrán continuar autorizando las escrituras é instrumentos públicos concernientes al ramo de Marina».¹⁵

Així i tot, la data de 1872 s'accepta com la de la fi d'aquestes escrivanies, encara que com es veu és més teòrica que real. Si l'escrivania de Barcelona tancà les portes el 1876, la de Mataró es mantingué fins al 1879 i la de Palamós fins al 1881, mentre que la de Tarragona no seria clausurada fins al 1887. Fora de Catalunya, al Terç Naval del Nord, la de Ferrol perduraria fins al 1880 i la de Guipúscoa fins al 1884, i al Terç Naval de Ponent, tant la de Cadis com la de Huelva no tancaríen fins al 1883.

Darrere d'aquestes clàusules de salvaguarda del càrrec d'escrivà, ara notari, de Marina, s'hi ha de llegir la pugna entre els col·legis de notaris i el Ministeri de Gràcia i Justícia amb el Ministeri de Marina, contrari a perdre competències, encara que fos d'organismes «menors» com les escrivanies de Marina. I, com es veurà a Barcelona, entre els notaris de Marina i els col·legiats de la ciutat.

Ultra aquestes qüestions de competència, un altre dels problemes que es derivà del tancament d'aquestes escrivanies, malgrat la Llei marc del notariat i de les disposicions posteriors, fou la custòdia dels protocols o registres que havien generat, així com de tota la documentació judicial. La solució final l'havia de donar el Reial decret de 7 de novembre de 1876, on es disposava que els protocols de les escrivanies especials de Marina, que haguessin vacat o que en un futur quedessin vacants, havien de passar als corresponents, i recentment creats, arxius generals dels districtes notariais. Uns mesos abans, el 23 de juny, també per Reial decret, s'havia resolt que la documentació judicial existent en aquestes escrivanies, que podia ser superior en volum a l'extrajudicial, si més no al territori català, havia de

15. *Colección Legislativa de España. Segundo semestre de 1872*, Madrid: Imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia, 1872 (Tomo CIX), p. 773-778.

passar a l'arxiu de la Capitania General del respectiu departament. Però tampoc en aquest punt, les disposicions dictades al respecte no impediren la pèrdua dels arxius de moltes d'aquestes escrivanies o la seva dispersió entre diverses entitats.¹⁶

Les províncies i els districtes marítims catalans i les seves escrivanies

Com s'ha exposat en les línies precedents, per l'*Ordenanza para el régimen y fomento de la Marinería Matriculada* de 1751, el litoral català, dividit en quatre províncies —Tarragona, Barcelona, Mataró i Sant Feliu de Guíxols—, quedà integrat al Departament de Cartagena. Aquesta organització anà variant, tant en el nombre de províncies i subdelegacions o districtes com en la seva adscripció. Tanmateix, el canvi més important el suposà la publicació de les noves ordenances de la Matrícula de mar de 1802, en passar les províncies catalanes, a excepció de la de Tortosa, a formar una unitat dins el Terç Naval de Llevant, sota la denominació de Terç de Barcelona, que agrupava les províncies de Tarragona, Barcelona, Mataró i Palamós, les quals al seu torn quedaven subdividides en districtes.

Segons la normativa establerta el 1751 i que es reiterà el 1802, totes les capitals de província havien de tenir la seva escrivania, mentre que a les subdelegacions o districtes l'escrivà estava subjecte als tribunals respectius. Tot i així, ja des d'un inici, sabem que s'establiren escrivanies de Marina en subdelegacions i capitals de districte. Malgrat que les primeres, situades a les capitals, Sant Feliu de Guíxols, després Roses i Palamós, Mataró, Barcelona, Tarragona i Tortosa, eren les que havien de tenir un major volum de contractació, de fet hi havia tot un seguit de poblacions amb Matrícula de mar potent i, per tant, també amb un alt volum de transaccions que s'havien de registrar als manuals de Marina, sense oblidar l'activitat dels tribunals. Ara per ara, però, només es poden relacionar algunes de les escrivanies, o escrivans, que van actuar, de les quals es té notícia bé a través dels manuals que han pervingut, bé a través d'informació puntual.

Per poder respondre a tot el seguit d'interrogants que presenten aquestes escrivanies i donar una visió del conjunt, com són la seva categoria, el

16. *Colección Legislativa de España. Segundo semestre de 1876*, Madrid: Imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia, 1877 (Tomo CXVII), p. 651-653. Julio MOLINA FONT, *Protestas de Mar ante la escribanía de Marina de Cádiz (1779-1887)*, Cádiz: Junta de Andalucía, 2011, p. 21.

seu funcionament o l'àmbit d'actuació, resulta bàsic la realització d'estudis detallats de cadascuna d'elles. Cal tenir present que cada alteració en l'organització del litoral repercutia en l'àmbit d'actuació d'aquests escrivans.

Per delimitar i presentar un mapa teòric d'aquestes divisions, i davant la impossibilitat d'indicar tots els canvis que s'anaren succeint durant el període d'actuació de les escrivanies de Marina, que per altra banda depassen els límits d'aquest estudi, s'han escollit unes dates representatives que permetin copsar la divisió marítima del territori, en un moment determinat, i la seva evolució.

En primer lloc, l'organització territorial base establerta per les Ordenances de la Reial Armada de 1748, publicades i ampliades el 1751, i que, segons Joaquim Llovet, recollí les subdelegacions que aleshores ja hi havia en funcions,¹⁷ seguida per la informació aportada per la revista d'inspecció de les Matrícules de mar realitzada pel brigadier Luis Muñoz de Guzmán el 1786,¹⁸ gràcies a la qual es poden conèixer les poblacions amb matrícula, complementada per les subdelegacions existents el 1787.¹⁹ Després, la divisió, segons l'anuari de la Marina de 1806,²⁰ resultant de la publicació, el 1802, de la nova ordenança de Matrícules, que encara que no exempta de canvis es mantindrà fins a la reforma general de les comandàncies de Marina de 1867, la qual suposà la darrera organització marítima que afectà les escrivanies de Marina.²¹ I, entremig de les dues disposicions reials, s'inclou una visió de la situació una mica abans de mitjan segle XIX, a partir especialment de la informació aportada per Pascual Madoz.²² Malauradament, la informació que de cadascuna d'aquestes divisions ens aporten els diferents textos no és uniforme, fet que produeix certs desequilibris entre les províncies marítimes.

17. Joaquim LLOVET, *La Matrícula de Mar i la província de Marina de Mataró al segle XVII*, Mataró: Editorial Rafael Dalmau, 1989, p. 29-36 i 53-56.

18. Joaquim LLOVET, «La Catalunya marítima a la segona meitat del segle XVIII. La revista de matrícules de Luis Muñoz de Guzmán (1786)», a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Universitat, 1984, v. 1, p. 711-720.

19. *Almanak Nautico y Estado general de Marina para el año de 1787*, Madrid: Imprenta Real, [1787], p. 113-115. Els almanacs i guies de l'*Estado general de la Armada* han estat consultats a la biblioteca del Museu Marítim de Barcelona (MMB).

20. Relació aportada per l'*Estado general de la Armada. Año de 1806*, Madrid: Imprenta Real, 1806, p. 118-120.

21. *Colección Legislativa de España. Segundo semestre de 1867*, Madrid: Imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia, 1867 (Tomo XCVIII), p. 262-264.

22. Pascual MADDOZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, 1845-1850, 15 v.

Una constant en cada canvi de la divisió de la franja marítima catalana, amb les excepcions de rigor, és la progressiva disminució de les subdivisions i la seva agrupació en entitats més grans. Aquesta reducció de les particions del territori es veurà més clarament amb l'establiment dels districtes, que si bé ja de partida seran en nombre molt menor que les subdelegacions, la seva minva, a partir d'agrupar districtes, continuarà, de manera que el 1872, a més de les tres capitals de província del Terç de Barcelona — Tarragona, Barcelona i Palamós — i Tortosa del Terç de València, el nombre total de districtes serà de dotze. Per fer-nos una idea d'aquesta reducció, el 1751, només la província de Sant Feliu de Guíxols suposava ja catorze subdelegacions.

Província marítima de Tarragona

El 1751, la província de Tarragona, amb una extensió de quinze llegües de costa,²³ quedà formada pel partit de Tarragona, ciutat que com a capital donava nom a la província, i les subdelegacions de Mont-roig, Cambrils,²⁴ Vila-seca, Tamarit, Altafulla, Torredembarra,²⁵ Clarà, Creixell, Calafell, Cunit, Vilanova de Cubelles, Sitges i la subdelegació especial de Tortosa. Aquesta subdelegació s'establí a les mateixes ordenances a causa del seu potencial en matèria de boscos, «para cuidar de los Montes de Tortosa se destinarà un Oficial de Contaduria, subordinado al Ministro de Tarragona».²⁶ Malgrat aquesta disposició i la general per la qual les subdelegacions estaven sota el comandament d'un subdelegat, i com queda registrat en nombrosos documents dels registres del tribunal de Marina de Barcelona, des del primer moment a aquest oficial se li donà la categoria de «ministre» i a la subdelegació de «província».²⁷

23. Joaquim LLOVET, *La Matrícula de Mar...*, p. 34, publica un mapa del que seria la divisió sortida de 1751.

24. Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *La gent de mar de Cambrils (segle XVIII)*, Tarragona: Diputació de Tarragona, 1992, p. 18.

25. Josep Maria SANET I JOVÉ, «Apunts sobre la confraria de Sant Elm de Torredembarra. Segle XVIII», *Recull de Treballs* (Torredembarra), 10 (2000), p. 33-38. Josep Maria SANET I JOVÉ, «Notícies de la Duana de Torredembarra sobre el dret d'anchoratge de vaixells estrangers (1802-1810)», *Estudis Altafullencs* (Altafulla), 26 (2001), p. 61-72.

26. *Titulo III, del Tratado X, de las Ordenanzas Generales...*, tit, 3, art. 12, p. 5.

27. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), *Registro de Marina* de 1752, f. 32r-34v, 41r-42v i altres. El ministre de Tortosa, el 1752, era Diego de Osorio.

La relació de 1786 recull les poblacions de Cambrils, Vila-seca, Reus, Torredembarra, Altafulla, Vilanova i la Geltrú —canvi de denominació aprovat per la Reial Audiència el 1768— i Sitges, agrupades en les subdelegacions de Cambrils, Vila-seca i Reus, Altafulla i Torredembarra, Vilanova i Sitges. Per altra banda, Tortosa ja havia esdevingut província pròpia, separada de la de Tarragona. A partir de 1802, la província marítima de Tarragona, inclosa dins del Terç de Barcelona, estava integrada per aquesta i els districtes de Cambrils, Reus, Torredembarra i Vilanova i la Geltrú, mentre que el districte de Sitges²⁸ havia passat a Barcelona. Quant a Tortosa, juntament amb la província de València, formava part del Terç de València, trencant-se així la unitat territorial marítima de Catalunya.

A la *Descripción Geográfica* de la província de Tarragona, publicada el 1846, i a les respectives entrades del *Diccionario* de Pascual Madoz, aquesta província estava formada per Tarragona capital i quatre districtes: Cambrils, Reus (amb Salou, on hi havia la capitania), el Vendrell (amb Altafulla, Torredembarra, Creixell i Calafell) i Vilanova i la Geltrú (amb Cunit). Per la seva banda, Tortosa es mantenia dins del Terç de València amb un sol districte, Vinaròs. En cap de les dues obres no es fa un esment directe a l'escrivania de Tortosa, però sí que es fa constar que tenia el seu tribunal particular. Per contra, la *Descripción Geográfica* sí que aporta informació respecte a les altres poblacions de la província territorial. Així, l'escrivania de Marina de Tarragona estava servida pel notari Joaquim Cortadelles i la de Reus per Josep Bassedas, mentre que les de Vilanova i la Geltrú, el Vendrell i Cambrils estaven vacants.

En aquesta relació tampoc no s'esmenten les escrivanies de Torredembarra i d'Altafulla.²⁹ Finalment, amb la reestructuració de 1867, se suprimeix el districte de Reus, i el comandament del de Cambrils passava a residir a Vila-seca, mentre que la província de Tortosa esdevenia districte únic. Durant uns anys, Sant Carles de la Ràpita, encara que de manera efímera, tingué districte propi, primer entre 1860 i 1867 dins la província de Tortosa i els dos anys següents, 1868 i 1869, en la de Tarragona.

28. Vinyet PANYELLA, *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Sitges*, Barcelona: Fundació Noguera, 1981. Lluís JOU MIRABENT, *Notes per a l'estudi de la Marina de Sitges, 1840-1880*, [s. l.]: Autor i Museu de Vilafranca, 1977.

29. José RUIZ Y RUIZ, José CLIVILLER, *Descripción geográfica, Histórica-Estadística e Itineraria; que acompaña al mapa geográfico de la provincia de Tarragona*, Tarragona: Imprenta de José Antonio Nel-lo, 1846, p. 27 i 47-64.

Del conjunt de places que conformaven aquesta província³⁰ es té coneixement de les escrivanies o dels escrivans de la Matricula de mar de Tarragona, Tortosa, Reus, Cambrils, Altafulla, Torredembarra, el Vendrell, Vilanova i la Geltrú i Sitges. Del Vendrell, Cambrils i Reus les úniques notícies que es tenen són les ja indicades de 1846.

En relació amb l'escrivania de Marina de la capital de la província, Tarragona, hi ha dos esments que fan referència al seu saqueig. El primer, que sembla que destruí pràcticament tot l'arxiu, es produí durant el setge i ocupació de la ciutat per part de les tropes franceses comandades pel mariscal Suchet, el juny de 1811.³¹ El segon fa referència al període bèl·lic de 1936-1939: «La destrucció de l'Arxiu de Marina (que se servava a l'edifici de la Duana, de Tarragona) durant la guerra civil dels anys trenta, ens ha deixat sense la font documental bàsica (...), ja que, a més de la paperassa oficial de la província marítima, guardava protocols privatius dels notaris de Marina». Si més no, no es tractava dels protocols de Marina integrats ja a l'Arxiu general de protocols del districte de Tarragona.³²

El primer titular d'aquesta scrivania fou Marià Martí i Rodolat, d'agost de 1751 a juliol de 1753. El substituï Salvi Rovira,³³ emparentat amb els escrivans de Marina de Tortosa i Barcelona, el qual ocupà el càrrec poc més d'un any, fins al setembre de 1754. A continuació fou designat Pau de Salas i, a la mort d'aquest, l'abril de 1763, es nomenà Tomàs Cortadelles (1763-1801). A aquest el succeïren el seu fill Josep Maria Cortadelles (1801-1837)³⁴ i el seu nét Joaquim Cortadelles (1837-1855). El mateix 1855 fou nomenat titular Antoni Soler i Soler, que a les darreries de 1864 fou substituït per Ignasi Ferrer i Castellà, de qui només s'ha conservat el manual d'aquest any.

30. Les dades oficials relatives a l'exercici dels escrivans de les capitals de província de Marina de Catalunya dels anys 1786-1789, 1794-1801, 1805-1808, 1811, 1813-1819 i 1829-1835 han estat extretes de l'*Estado general de la Real Armada* (MMB). Les relatives als anys 1752 a 1763, de l'Archivo Naval de Cartagena (ANC), *Lista de los ministros, subdelegados, auditores, escrivanos y alguaciles que sirven en las 9 provincias de Marina de este Departamento* (informació facilitada per Pedro Otiña Hermoso).

31. Josep M. T. GRAU I PUJOL, «El fons comercial de la companyia Moragues de Valls i Lloret de Mar», *SESMOND: Butlletí del Servei d'Arxiu Municipal de Lloret de Mar* (Lloret de Mar), 3 (novembre, 2003), p. 14.

32. Salvador-J. ROVIRA I GÓMEZ, *La gent de mar de Cambrils...*, p. 15.

33. Arxiu Històric Municipal de Sitges (AHMS), Joan MONTSERAT I SERRA, *Manual de Marina*, de 1753, f. 7v-9r.

34. Josep M. T. GRAU I PUJOL, «Mallorca refugi dels notaris de Tarragona durant la Guerra del Francès (1811-1813)», *Paratge* (Sant Cugat del Vallès), 18 (2005), p. 77-86.

Ignasi de Vilamala i Boschetti fou el darrer escrivà de Marina de Tarragona. Actuà entre 1867 i 1887, més concretament fins al 17 de setembre, data en què l'escrivania quedà clausurada,³⁵ i esdevingué la darrera escrivania de Marina de Catalunya a deixar de prestar servei. El dia 18, Ignasi Vilamala redactava l'inventari de tots els protocols de Marina que tenia i que lliurava en dipòsit al notari Ramon Bergadà, perquè ell havia de marxar de la ciutat de Tarragona. El motiu al·legat era el seu estat de salut que l'obligava, per prescripció mèdica, a traslladar-se a Barcelona, fet que anotà en el tancament del seu darrer manual, on inclogué l'inventari: «por tener que ausentarme para atender a mi salud, según consejo facultativo para reponerme en un clima más seco, paso a Barcelona a tal efecto, calculando que por muy bien y pronta que me reponga, no podrá ser antes de cinco o seis meses hasta que pueda reponerme y que por tanto, antes de finir el presente año, no podré volver hacerme cargo de la escribanía». Tots els protocols esmentats en aquest inventari, de 1802 a 1876, són els que es poden consultar a l'Arxiu Històric de Tarragona. L'únic que presenta unes certes diferències és el de 1802.

El primer titular de l'escrivania de la subdelegació de Tortosa fou Lluç Romeu, entre agost de 1751 i abril de 1757, en què fou exclòs del càrrec. Tanmateix, Josep Lafont i Simon, gendre de l'escrivà de Marina de Tarragona Salvi Rovira i nebot de Vicenç Simon, el 1755 era denunciat per residir majoritàriament a Barcelona —de fet, s'hi establí— i deixar abandonada l'escrivania de Tortosa, situació que continuava el 1765.³⁶ Considerant que no prengué possessió del càrrec fins al setembre de 1758 (el nomenament és del març), fins a aquesta data havia d'actuar com a escrivà interí.

Durant la seva absència, i com a mínim entre 1762 i 1767, fou Carles Balart, com a escrivà interí o substitut, qui es féu càrrec de l'escrivania i, possiblement, també ell, després fou designat titular. El seguiren Baltasar Fibla, entre 1776 i 1779, si bé a la guia de l'Estat Major de 1800 encara consta com a escrivà. Jaume Guardiola ho fou de 1800 a 1810. Entre 1816

35. Isabel COMPANYS I FARRERONS, Jordi PIQUÉ I PADRÓ (dir.), *Catàleg dels protocols notariais de Tarragona (1472-1899)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2000, p. 84, 88, 93, 95-96, 246-249, 326-328, 374-383, 389-393, 464-485 i 511-513.

36. Arcadi GARCIA I OMS, *El notariat a Catalunya després de la guerra de Successió. La implantació del model castellà, 1716-1755*, Barcelona: Universitat de Barcelona, manuscrit [tesi doctoral], UB [novembre 2010], p. 51, nota 108. AHPB, Vicenç GIBERT, *Manuale instrumentorum*, de 1765, f. 25v i 34rv. Josep M. T. GRAU I PUJOL, «El fons comercial...», p. 14.

i 1820, o potser fins a 1823, el titular fou Antoni Ramos, de qui no s'ha conservat cap manual. De Joaquim Tomàs i Quinza ens han arribat els manuals autoritzats entre 1824 i 1832, si bé sabem que el 1836 encara era el titular. Des d'aquesta data i fins al 1857, es desconeix qui estava al capdavant de l'escrivania. És a partir d'aquest any i fins al 1864 que consta com a titular Manuel González, darrer escrivà de Marina de Tortosa.³⁷

Al segle XVIII, les poblacions d'Altafulla i Torredembarra compartien el mateix notari, duplicitat que també s'adoptà en establir l'escrivania de Marina. El primer, i per ara l'únic, escrivà de qui hi ha informació és Jaume Barado i Senpau amb manuals de 1798 a 1835. En les obertures dels seus manuals Jaume Barado indica que actua «per la autoritat reial notari públic y de Marina de las vilas de Altafulla, Torredembarra y son partit». De fet, mirant els índexs d'aquests manuals es pot comprovar que són alhora protocols generals i de Marina. Curiosament, a l'*Estado general de la Armada* de 1811, Jaume Barado apareix com a escrivà interí de Torredembarra.³⁸

A l'Arxiu Comarcal del Garraf (ACGAF) es poden consultar dos volums que recullen els manuals de Marina de 1752 a 1786, autoritzats per l'escrivà de la Matrícula de mar de Vilanova i la Geltrú i el seu districte, Joan Montserrat i Serra, que a més de notari de Vilanova i la Geltrú fou també l'escrivà de Marina de Sitges.³⁹ En ambdues poblacions resta per establir l'actuació en l'àmbit de la Matrícula de mar dels notaris Francesc i Josep Antoni Fap i Bac.

De la vila de Sitges, a l'Arxiu Històric Municipal (AHMS), encara que extremadament fragmentada, es conserva documentació tant de l'escrivania de Marina com del seu tribunal, així com les llistes de la Matrícula de mar que arriben, com a mínim, fins a 1834. Els titulars són: Josep Guasch i Burguera, escrivà de Marina (1751-1753); Joan Montserrat i Serra, escrivà de la Matrícula (1753-1763); Josep Ferrer, escrivà de Marina (1764-1784), i Joan Pau Ferrer i Sala, notari i escrivà de Marina (1785-1814).⁴⁰

37. A l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre (ACBEB) es poden consultar els manuals conservats d'aquesta scrivania, de 1762 a 1864.

38. Arxiu Històric de Tarragona (AHT), Fons notariais, Torredembarra, JAUME BARADO (sig. 4426 i 4427). Anna SABANÉS ALBERICH, *Inventari de l'Arxiu de protocols notariais del Vendrell*, Barcelona: Fundació Noguera, 1995, p. 96-100. *Estado general de la Armada, año de 1811*, Isla de León: oficina de Francisco de Paula Periu [1811], p. 173-174.

39. Rafel MESTRES I BOQUERA, Núria JORNET I BENITO, *Catàleg dels protocols notariais de Vilanova i la Geltrú*, Barcelona: Fundació Noguera, 2001, p. 40-42.

40. Vinyet PANYELLA, *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Sitges*, Barcelona: Fundació Noguera, 1981, p. 53-55.

Província marítima de Barcelona

L'extensió de la província marítima de Barcelona, amb set llegendes i mitja de costa, integrada pel partit de Barcelona i les subdelegacions de Badalona i Castelldefels, s'anà mantenint fins a la publicació de l'ordenança de Matrícules de 1802, per la qual la província de Barcelona, juntament amb les de Tarragona, Mataró i Palamós, formaven el Terç de Barcelona dins del Terç Naval de Llevant. Els districtes que englobava eren els de Badalona i Sitges, aquest darrer abans a la província de Tarragona. Era la mateixa composició que presentava a mitjan segle segons el *Diccionario de Madoz*.

Fou a partir de la Reial ordre de 1867 que el seu territori s'amplià notòriament amb la incorporació de l'antiga província de Mataró, ara reconvertida en tres districtes: Masnou (amb Badalona), Mataró (amb Arenys de Mar), però que continuava com a districte excepcional, i Blanes (amb Malgrat i Lloret), a més del ja esmentat de Sitges.

Es tenen notícies de l'existència de l'escrivania de Marina de Badalona, encara que només de tres dels seus escrivans, Josep Ignasi Lluç (1794),⁴¹ Josep Falp i Robert (1856) i Esteve Torent i Torrabadella (1875-1876). Però no dels manuals que s'hi autoritzaren i que, en el seu moment, haurien d'haver ingressat a l'Arxiu General de Protocols del Districte de Barcelona (AGPDB).

Província marítima de Mataró

Entre 1751 i 1753 la província, amb una extensió de deu llegendes, quedà composta pel partit de Mataró (amb les poblacions de Caldes d'Estrac, Llavaneres, Vilassar i Premià) i les subdelegacions de Tossa (amb Lloret), Blanes (amb Malgrat, que en un primer moment havia estat designada subdelegació), Calella (amb Pineda), Canet (amb Sant Pol), Arenys i el Masnou (amb Alella i Tiana). A la relació de Luis Muñoz de 1786, les poblacions que s'inscriuen a la província de Mataró són Tossa, Lloret, Blanes, Malgrat, Pineda, Calella, Sant Pol, Canet, Arenys, Caldes d'Estrac, Vilassar, Premià, el Masnou, Alella i Tiana, les quals estaven agrupades en les subdelegacions de Tossa, Blanes, Calella, Canet, Arenys i el Masnou, sen-

41. AHPB, Escrivania de Marina, *Manual de escrituras y contratos...*, de 28/06-24/12/1794, f. 345r-347v (nomenament de Josep Ignasi Lluç).

se oblidar el mateix partit de Mataró. Quant a les places de Tossa, Lloret i Blanes, anaren fluctuant, de manera que tan aviat eren subdelegacions independents com dependents una de l'altra, el mateix que succeïa amb Vilassar i el Masnou.

Amb l'ordenança de 1802, la província de Mataró, integrada al Terç de Barcelona, a més de la capital (amb Caldes d'Estrac i Llavaneres) englobava els quatre districtes de Tossa (amb Lloret i Blanes), Calella (amb Pineda i Malgrat), Canet i Arenys (amb Sant Pol) i el Masnou (amb Vilassar, Premià, Alella i Tiana). La informació que ens aporta Joaquim Llovet relativa a 1846 és molt detallada, amb la descripció dels límits geogràfics de cada districte. Així, la província marítima de Mataró, amb aquesta ciutat com a capital i que comprenia les poblacions de Llavaneres i Caldes d'Estrac, incloïa els districtes de Blanes (amb Lloret, Tossa de Mar, Pineda i Malgrat de Mar), Arenys de Mar (amb Canet, Sant Pol de Mar i Calella) i el Masnou (amb Tiana, Alella, Premià i Vilassar).⁴²

La supressió de la comandància de la província marítima de Mataró, segons la Reial ordre de 25 de juliol de 1867, comportà la desaparició d'aquesta província com a divisió territorial de la costa catalana. La província, ara reestructurada en tres districtes, el Masnou (amb Badalona), Mataró (amb Arenys de Mar i amb categoria de districte excepcional) i Blanes (amb Malgrat de Mar i Lloret), fou integrada a la de Barcelona.

La província marítima de Mataró, que es correspon a la zona coneguda com a costa de Llevant, destacà al llarg dels segles XVIII i XIX per l'embranchida industrial i comercial, especialment en el comerç marítim, fet que s'havia de reflectir en el volum de documentació autoritzada pels escrivans de Marina. Tanmateix, d'aquestes escrivanies i dels seus tribunals s'han conservat només els manuals de Mataró (1752-1879) i de Blanes (1751-1874). De l'escrivania d'Arenys de Mar, amb les poblacions de Canet i Sant Pol de Mar, només es coneix l'escrivà que la regia entre 1796 i 1801, Ferran de Milans i Sellarès.⁴³

Els titulars de l'escrivania de Marina de Mataró foren Josep Serra (1752-1775), Bonaventura Català i Mas (1776-1791), Josep Antoni Font i Prat (1791-1822), Antoni Simon i Serra (1822-1862) i Ramon Font i Bru-

42. Joaquim LLOVET, *Constructors navals de l'ex-província marítima de Mataró, 1816-1875*, Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana, 1971, p. 30. De fet, és la mateixa informació que porta Madoz en el seu *Diccionario*. Joan GIMÉNEZ I BLASCO, *La província marítima de Mataró. Economia i conflictes socials (1750-1870)*, Mataró: Fundació Iluro, 2013, p. 62-63.

43. Joan GIMÉNEZ I BLASCO, *La província Marítima de Mataró...*, p. 63.

guera (1862-1879). Els seus manuals es troben repartits entre l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) i l'Arxiu Comarcal del Maresme (ACM).⁴⁴

Quant a l'escripció de Blanes, s'han de tenir en compte els canvis constants que, com s'ha indicat, hi hagué entre les poblacions de Blanes, Malgrat de Mar, Tossa de Mar, Lloret de Mar o Pineda i que queden reflectits en els manuals autoritzats entre 1751 a 1874.⁴⁵ També aquest fons es troba repartit entre l'ACA, on, dins del fons de Mataró, hi ha el volum número 4 de la Marina de Blanes, de 1786 a 1792, de Manuel Miralbell, i Santa Coloma de Farners (Arxiu Comarcal de la Selva), on es troben la resta de volums.

La relació d'escriptors s'inicia amb Josep Miralbell i Lleu (1751-1775) i Francesc Marés (1751-1753), que actuaria a les poblacions de Pineda i Malgrat. Josep Miralbell fou substituït pel seu fill Manuel Miralbell i Font (1775-1809). A la seva mort a Blanes el 22 d'abril de 1809, l'escripció passà a Josep Ignasi Miralbell i de Ferrer.⁴⁶ Paral·lelament, entre 1784 i 1816, Jaume Axandri i Dorca i Josep Axandri i Esteve actuaren com a escriptors del Tribunal de Marina de la subdelegació de Tossa. La relació continua amb Caietà Carbonell i Jolís, amb dos manuals de 1824 i 1825, i Bonós Bernat, amb un manual de 1865. El darrer titular fou Narcís Rodés i Vaquer, que actuà entre 1867 i 1874.

Província marítima de Sant Feliu de Guíxols

La darrera de les províncies marítimes resultants de les ordenances de 1751 era la de Sant Feliu de Guíxols, amb una extensió de costa de setze llegües, que comprenia les poblacions de Llançà, la Selva de Mar, Cadaqués, Roses, Castelló d'Empúries, Sant Pere Pescador, l'Escala, Torroella de

44. Pilar MEILÁN CAMPO, *Manual de marina de Josep Serra, notari de Mataró (1774-1775)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2010.

45. Pablo DE LA FUENTE DE PABLO, Jaume BUSQUETS ARTIGAS, «El naufragi del bergant L'Assomption: Blanes, 13 i 14 de gener de 1787», *Drassana* (Barcelona), 20 (2012), p. 55-57. Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Catàleg del fons notarial del districte de Santa Coloma de Farners*, Barcelona: Fundació Noguera, 1996, p. 209-212. Mario ZUCCHITELLO, *De la Mediterrània a l'Atlàntic. Navegació i comerç a Tossa (1759-1814)*, Tossa de Mar: Centre d'Estudis Selvatans; Centre d'Estudis Tossencs, 2004, p. 19-23.

46. AHT, Josep Maria CORTADELLES, *Manual de Marina de 1812* (sig. 926), f. 137. Certificació de 1812, autoritzada per Josep Ignasi Miralbell, com a escriptor reial i de Marina del districte de la vila de Blanes.

Montgrí, Pals, Begur, Palafrugell, Palamós, Calonge i la Vall d'Aro. A diferència de les altres províncies, aquesta canvià dues vegades de capitalitat i, per tant, de denominació. El 1773 la capital es traslladà de Sant Feliu de Guíxols a Roses i, el 1787, d'aquí a Palamós. Les poblacions relacionades a la revista de Matrícules de Luis Muñoz, abans del darrer canvi de capitalitat, eren Llançà, la Selva, Cadaqués, Castelló d'Empúries, Sant Pere Pescador, l'Escala, Torroella de Montgrí, Pals, Begur, Palafrugell, Palamós, Calonge i Sant Feliu de Guíxols, agrupades en les subdelegacions de Llançà, la Selva, Cadaqués, l'Escala, Begur, Palamós i Sant Feliu.⁴⁷

El 1802, la província de Palamós, dins el Terç de Barcelona, comptava, a més del partit de Palamós, amb els districtes de la Selva, Cadaqués, Roses, l'Escala i Sant Feliu de Guíxols. Abans de la reforma de 1867, contràriament a la norma general, s'havia creat un districte nou, Palafrugell, que abraçava les poblacions de Begur i Pals; els altres eren la Selva de Mar (amb Llançà i «Culera»), Cadaqués, Roses (amb Castelló d'Empúries), l'Escala (amb Torroella de Montgrí i Sant Pere Pescador) i Sant Feliu de Guíxols. Amb la publicació de la Reial ordre de 3 d'agost de 1867, els districtes de la província de Palamós quedaren limitats a quatre —la Selva de Mar, Cadaqués, Sant Feliu de Guíxols i Roses—, mentre que el districte de l'Escala passava al de Roses i el de Palafrugell a la província de Palamós. Pascual Madoz, en descriure la província, només indica l'escrivania de la capital, Palamós.

També en aquesta província el fet més destacable en relació amb les escrivanies existents és la pèrdua de la documentació que generaren. Els manuals conservats corresponen a les poblacions que foren capital de la província, repartits entre l'Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols (AMS-FG) i l'Arxiu Històric de Girona (AHG): Sant Feliu de Guíxols (1751-1826 i 1858-1859), Roses (1786) i Palamós (1787-1881).⁴⁸

Joan Sala (1751-1785) fou el primer escrivà titular de l'escrivania de Sant Feliu de Guíxols, població de la qual ja era el notari. El següent escrivà de qui es té notícia és Francesc Vayreda, amb manuals de 1814 a 1826 i

47. *Capitania Marítima de Sant Feliu de Guíxols (antiga Ajudantia Militar de Marina). 1814/1997. Inventari*, Sant Feliu de Guíxols: (web) Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, maig 2009. José MATEO, «Las Reales Ordenanzas de Marina y la regulación de la pesca en el Ampurdán durante el siglo XVIII», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (Figueres), 37 (2004), p. 111-150. Caietà RAHOLA I ESCOFET, Josep RAHOLA I SASTRE, *La Marina mercant de Cadaqués*, Girona: Editorial Dalmau Carles; Pla, S. A., 1976.

48. *Capitania Marítima de Sant Feliu de Guíxols...*, p. 15-16. Arxiu Històric de Girona (AHG), Notaria de la Província de Marina de Palamós.

documentació del tribunal de Marina des de 1800. En el protocol de 1826, Francesc Vayreda deixà constància que, a partir de 1827, ja no se seguirien portant els llibres de protocols de l'Ajudantia «por la circular que pasó el Comandante de Marina de Palamòs, Señor Tadeo Ferrer, a éste Sr. Ayudante, de que resulta que todas les escrituras hayan de otorgarse ante el escrivano de aquella provincia». ⁴⁹ La relació la tanquen els dos manuals de 1858 i 1859 de Marià Josep Sala.

L'escrivania de Marina de Palamós, si més no des de final del segle XVIII, i a l'igual que a Blanes o a Tarragona, fou controlada pels membres d'una família, en aquest cas els Álvarez, que eren a més propietaris de la notaria i escrivania de la vila. Josep Antoni Álvarez i de Montezerín en fou el titular entre 1787 i 1836, ⁵⁰ si bé els darrers manuals foren autoritzats, com a escrivà substitut, pel seu fill Salvador d'Álvarez i Servosa. Aquest esdevingué titular el 1837 i el 1855 fou substituït pel seu fill Antoni Álvarez i Serravella, el qual actuà fins al tancament de l'escrivania el 1881. Josep Antoni Álvarez també actuà com a titular de l'escrivania de Roses, si més no el 1786.

L'escrivania de Marina de Barcelona

L'escrivania de Marina de Barcelona ⁵¹ parteix, com les altres, de les ordenances marítimes de 1751 i es perllongà fins a 1876, any en què fou clausurada. Es constituí ràpidament aprofitant les instal·lacions i el personal de l'escrivania major de la Intendència. Solució lògica, ja que l'intendent general del Principat continuà exercint la jurisdicció de Marina, amb independència del de Cartagena, a qui en realitat pertocava. Això suposava que l'intendent del Principat tenia la potestat de nomenar els diferents oficials del seu territori, entre ells els escrivans. I, és clar, l'elegit per ocupar el nou càrrec fou Vicenç Simon i Gibert, escrivà major de la Intendència i, a partir de 1751, a més, escrivà titular i propietari de l'escrivania de Marina de Barcelona.

49. *Capitania Marítima de Sant Feliu de Guíxols...*, p. 2.

50. Segons la relació dels *Estado general de la Armada*, José Antonio Álvarez de Montezerín (o Monteserín) fou el titular de l'escrivania de Palamós fins al 1836.

51. El primer estudi que es féu de l'escrivania de Marina de Barcelona és de Francisco de P. COLLEDEFORN LLADÓ, *Historial de los Gremios de Mar de Barcelona (1750-1865)*, Barcelona: Gráficas Marina, S. A., 1951, p. 11-20.

Aquesta continuïtat queda plasmada en el *Registro de Marina* de 1749 a 1781,⁵² on els documents de 1749 i 1750, pertanyents al Tribunal de la Reial Intendència de Catalunya, no varien dels immediatament posteriors, ja tramitats pel Tribunal de Marina. L'únic canvi visible apareix en els encapçalaments, on els oficials de la Intendència foren substituïts pels de Marina, el ministre de la província o el seu auditor. La coexistència d'ambdues institucions també queda reflectida en els manuals generats per Vicenç Simon com a titular de Marina, on els testimonis dels instruments acostumen a ser oficials —escriptors o porters— de l'escrivania de la Intendència.

L'excepció que suposava que la jurisdicció de Marina fos competència directa de l'intendent del Principat perdurà fins a 1776, en què el Principat passà a dependre directament del de Cartagena. El conflicte entre ambdós intendants fou present des d'un inici i, lluny de diluir-se, i no sense fluctuacions, s'anà perllongant en el temps, fet que explicaria una lletra de 3 de febrer de 1773 del secretari d'Estat i del Despatx de Marina, Julián de Arriaga, ratificant a l'intendent català les seves atribucions.⁵³

Aquesta situació irregular no durà gaire més. La minva de les atribucions dels intendants a partir de la dècada dels setanta del segle XVIII,⁵⁴ degué impel·lir l'intendent de Cartagena a reclamar, encara amb més arguments, les competències que s'havien atribuït al de Catalunya en detriment seu. El traspàs de competències s'efectuava el maig de 1776, i hagué de ser ratificat el 18 de juny, després d'un intent de l'intendent de Catalunya Nicolàs Pineda de demanar l'anul·lació del traspàs i el retorn a la situació anterior. En el registre del Tribunal de Marina de 1776,⁵⁵ s'hi inclogué la Reial ordre de 18 de maig d'aquest any, sobre la «separación de Marina de la Intendencia», signada pel secretari d'Estat i del Despatx de Marina, el marquès González de Castejón, i la comunicació consegüent de l'intendent de Cartagena al de Catalunya:

Real Orden para la separación de Marina de la Intendencia.
Enterado por la carta de vuestra meced, de 8 del corriente, de
haver passado a verse con el alcalde de corte don Nicolás de

52. AHPB, Marina, *Registro de Marina de concesiones, mandatos, embargos y demás*, de 1749-1781.

53. Joaquim LLOVET, *La Matrícula de Mar...*, p. 35-36.

54. Emilio DE DIEGO GARCÍA, «Estructuras de la organización naval...», p. 25-26.

55. AHPB, Marina, *Registro de Marina de concesiones...*, f. 155v-156v.

Pineda, encargado de esa Intendencia de ejército, prevengo a vuestra merced que luego que recibí aviso, por el señor conde de Riela, de hallarse aquel ministro con la referida comisión, le respondí haver resuelto el rey que desde ahora y en adelante corriese en [esa provincia] con los asuntos de Marina el comisario de ella que [estuviese ahí] destinado, como es de ordenanza y se practica [en los de] más departamentos. Cui resolución participé igualmente [al] Intendente don Alfonso Albuquerque para [su gobierno], a fin de que lo advirtiere a vuestra [merced] [...] de orden de su magestad. Como así mismo [de que] [Nicolás] Pineda entregara a vuestra merced todos los [papeles e instru]mentos pertenecientes [a Marina]. [...] [vuestra merced], de Aranjuez, 18 de mayo de 1776. [...] [González] de Castejón = Señor don Juan Francisco de [la Torre].

Otra del señor Intendente de [Cartagena] [...] relación a la antecedente.

Haviendo resuelto su magestad [que desde ahora y en] adelante se observe en esta provincia [y todas] las del principado de Cathaluña [la ordenan]sa de Matrícula en iguales términos [que en las] otras del Departamento, [de suerte que debe vuestra merced], según ella, ejercer la [jurisdicción y política de] Marina y demás funciones de su [ministerio con] inmediata subordinación y [apelación a] esta Intendencia. Lo aviso a [vuestra merced para su go]vierno y observancia en la parte que le compete, previniéndole al propio tiempo [dirija] [a mis] manos con la possible brevedad, circunstancia [...] [relación] de las causas respectivas a este distrito [...] [se hallen] pendientes por apelación [...] [juzgado] de la Intendencia de ejército de [este Principado]. [...] guarde a vuestra merced muchos años], [...] dicha carta [...] y ocho de mayo de mil setecientos [setenta] seis. = Alfonso Albuquerque = [...] Juan Francisco de la [Torre].

Aquest canvi coincidí amb la suspensió de Vicenç Simon com a escrivà titular de Marina. El motiu al·legat fou la causa d'armes oberta contra ell com a escrivà major de la Intendència pel Reial i Suprem Consell de Guerra o Tribunal Suprem de Guerra i Marina, en tractar-se d'un afer sobre la supervisió i custòdia que ell, com a escrivà major de la Intendència, havia d'haver portat d'un carregament d'armes desembarcat a Barcelona i dipos-

sitat a les Drassanes.⁵⁶ Els fets havien esdevingut l'agost de 1773 i ara, el maig de 1776, se'l suspenia de servir l'escrivania de la Intendència, Marina i altres agregats.

En lloc seu, l'intendent interí del Principat, Nicolàs de Pineda, assignà com a escrivà interí José Nicasio Beítez y Martínez de Quiroga, «escrivano del rey, propietario de provincia y comisiones en su real casa y corte», que tenia la seva residència habitual a Madrid. En l'àmbit de Marina, José Nicasio Beítez, nomenat el 8 de maig, només autoritzà dos documents els dies 9 i 13 del mateix mes com a escrivà interí del Tribunal de Marina i cap en el manual corrent, de manera que l'escrivania seguia sense titular.

Finalment, i a l'espera de la resolució de la causa contra Vicenç Simon, el 25 de maig s'habilitava com a escrivà interí de Marina Cosme Raurés i Capdevila, que ja servia a l'escrivania «en tiempo del escrivano propietario don Vizente Simon, como en el del interino que por impedimento de aquel nombró el señor Intendente y aún después y hasta el día que estava a cargo del escrivano de dicha residencia».⁵⁷

De la suspensió de Vicenç Simon i l'elecció d'un substitut, dues són les premisses que cal destacar: el control de la Matrícula de mar⁵⁸ i el seu funcionament, sense oblidar que, si l'elecció de José Nicasio Beítez fou obra de l'intendent del Principat, la de Cosme Raurés ho fou del ministre de la província marítima de Barcelona i rubricada per l'intendent del Departament de Cartagena, Alfonso Alburquerque. Catalunya deixava de tenir un tracte diferenciat de la resta de les províncies marítimes (amb l'excepció, mai no qüestionada, del País Basc), conseqüència de la situació política i militar derivada de la Guerra de Successió, existent en el moment del seu

56. *Defensas de Vicente Simon, Escribano mayor de la Intendencia general del Ejército, y Principado de Cataluña, presentadas para la manifestación de su inocencia en la causa De la acusación de falsedad de Armas de Barcelona, pendiente en el Real, y Supremo Consejo de Guerra*, Madrid: D. Joachin Ibarra, impresor de Cámara de S. M., 1781.

57. AHPB, Marina, *Registro de Marina*, de 1776, f. 29v-34r.

58. En relació amb la Matrícula de mar, la seva importància i evolució, destaquen les publicacions de Joaquim LLOVET, principalment *La Matrícula de mar i la província de Marina de Mataró al segle XVIII*; d'Olga LÓPEZ MIGUEL, Magda MIRABET CUCALA, «La institucionalización de la Matrícula de Mar: textos normativos y consecuencias para la gente de mar y maestranza»; de Joan GIMÉNEZ I BLASCO, *La província Marítima de Mataró. Economía y conflictos sociales (1750-1870)*, Mataró: Fundació Iluro, 2013, i d'Enrique GARCÍA DOMINGO, *El trabajo en la marina mercante española en la transición de la vela al vapor (1834-1914)*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 2013 (tesi doctoral), p. 29-80.

establiment, i quedava integrada en l'estructura piramidal de comandament de l'Armada.

El primer nomenament, de José Nicasio Beítez, responia a la queixa del ministre de la província de Barcelona, Joan Francesc de la Torre, de la necessitat de l'escrivà titular de Marina per a l'elaboració de les llistes de la Matrícula de mar: «Deviendo practicarse del día quinze al veinte de cada mes la revista de existencia a todos los individuos que componen el ministerio de Marina de esta provincia de mi cargo, para que en virtud de su permanencia se les abone por la capital del Departamento (...) sus haveres devengados en todo el antecedente mes.»⁵⁹ De fet, aquestes llistes mensuals, a l'igual que les revistes extraordinàries com la de 1786, tenien com a principal objectiu el control dels integrants de la Matrícula de mar, fonamental per al coneixement, per part de l'Armada, dels homes i de les embarcacions susceptibles en tot moment de ser cridats al seu servei. La immediatesa del segon nomenament també respon a aquesta necessitat, encara que no de manera tan evident.

Com a conseqüència del traspàs del comandament de les qüestions de Marina de les províncies catalanes al cap del Departament de Cartagena, el ministre de la província barcelonina «recuperava» les funcions que li pertocaven segons les ordenances de Marina i que havien estat a càrrec de l'intendent del Principat. Però, com indica el mateix Joan Francesc de la Torre, en el nomenament de Cosme Raurés, per poder procedir necessitava que l'intendent li entregués tota la documentació relativa als afers de Marina, mitjançant acte protocol·litzat per l'escrivà de Marina: «se me previene que dende ahora y en adelante corra con los asuntos de Marina, como comisionado de ella, destinado en esta plaza y que me entregará todos los papeles y instrumentos pertenecientes a la misma, el alcalde de casa y corte don Nicolás de Pineda que como juez de residencia se halla Intendente interino de este principado. Y siendo preciso para dar cumplimiento a la citada Real orden que haya escrivano de Marina que de curso a las dependencias de ella».⁶⁰

La suspensió de Vicenç Simon no es retirà fins al 28 de febrer de 1779, en què fou restablert en el càrrec «por su buena conducta», continuant Cosme Raurés com a interí. Malgrat haver estat apartat de l'escrivania, sembla que no va perdre la seva titularitat, fet que no es donarà en les altres inhabilitacions.

59. AHPB, Marina, *Registro de Marina*, de 1776, f. 29v.

60. AHPB, Marina, *Registro de Marina*, de 1776, f. 30r.

Amb els nomenaments de José Nicasio Beítez i Cosme Raurés s'incorporà a l'organigrama de l'escrivania la figura de l'escrivà interí, que no era aliena a l'escrivania de la Intendència, i que suposava gaudir d'un escalafó superior a la resta dels escrivans substituïts, per sota dels quals hi havia els escrivents. Encara que la figura no desapareixerà, sinó que es reforçarà, sí que ho farà la seva denominació, que serà poc emprada. En el document de restabliment de Vicenç Simon, de lectura deficient a causa del seu mal estat, s'especifica els motius pels quals l'escrivà interí podrà exercir com a tal, «me convengo en que Cosme Raurés que (...) interinamente dicha escrivanía, continue (...) dependencias que ocurran en las (enfermedades), (...), (au)sencias y ocupaciones del propietario». ⁶¹ Hi ha, doncs, una gran diferència entre ambdues nominacions. José Nicasio Beítez substitueix interinament un notari titular suspès, mentre que en el segon cas, Cosme Raurés actua en lloc i substitució del titular, per «ausència», «ocupación», o «indisposición» d'aquest, segons notes que acompanyen les rúbriques dels interins substituïts.

L'establiment d'un escrivà interí podria fer pensar que era conseqüència de l'absentisme del titular de l'escrivania de Barcelona, Vicenç Simon, l'actuació del qual anà minvant progressivament, deixant primer l'escrivania en mans dels escrivans substituïts i després de l'escrivà interí. I, en aquest cas, també es podria pensar que l'absència era motivada per la seva avançada edat i la seva progressiva ceguesa, però el mateix absentisme es trobarà en la major part dels seus successors en el càrrec i també en altres escrivanies de Marina. El fet de tenir un sou fix hi devia influir d'alguna manera. Sabem que, tant a Tarragona com a Tortosa, aquest era, almenys durant les primeres dècades de funcionament, de 90 rals de billó al mes. ⁶² Per contra, en els registres del Tribunal de Marina de Barcelona queda constància de l'assídua assistència de l'escrivà. En aquest punt cal recordar que els emoluments a cobrar per l'escrivà depenien de la seva actuació en les causes derivades del Tribunal.

Les escrivanies de Marina, pensades a partir de la tradició notarial castellana, foren concedides als seus titulars en règim de propietat, encara que sempre sota les disposicions de ministres i intendents. Aquesta tinença de l'escrivania de Marina era un aspecte clar i no qüestionat, que acabava amb la mort o el cessament del detentor. Era diferent, però, si més no en l'àmbit català, la «propietat» dels manuals i registres que, seguint la secular tradició

61. AHPB, Marina, *Registro del año de 1779*, f. 194.

62. Informació facilitada per Pedro Otiña Hermoso.

notarial del país, eren considerats pel notari —en aquest cas per l'escrivà— que els havia autoritzat patrimoni seu i per tant susceptibles de ser llegats als seus hereus, i això malgrat que de les ordenances de Marina es desprenia que formaven part de les escrivanies.⁶³ I serà aquest mateix concepte el que impedirà que els manuals i registres centenaris de Marina ingressessin, en el moment que els pertocava, conjuntament amb els protocols dels notaris de la ciutat, al nou Arxiu General de Protocols del Districte de Barcelona (AGPDB).

Dos documents localitzats en els manuals de Marina ens indueixen a concloure l'existència d'aquest sentit patrimonial amb relació als manuals. El primer és de Joan Font-rodona i Roura, signat el 26 de gener de 1790, i el segon de Pau Raurés, signat el 27 de juny de 1794, aquest de lectura parcial a causa del seu mal estat. En ambdós el nou titular de l'escrivania de Marina es compromet a pagar a la vídua de Cosme Raurés, Maria Antònia Ferai, una pensió anual de 100 lliures: «y a subministrar a Antonia Raurés, viuda de Cosme Raurés, su antecesor, cien libras catalanas en cada un año durante su viudedad. Todo lo que prometió al señor ministro principal de Marina de esta provincia y demás sucesores en el mismo ministerio, cumpliéndolo y observándolo puntualmente baxo obligación de todos sus bienes, muebles y sitios, havidos y por haver».⁶⁴

Maria Antònia Ferai era la usufructuària dels béns del seu difunt marit, i l'únic motiu pel qual els successors en el càrrec de titulars de l'escrivania de Marina es podien veure amb l'obligació de pagar-li una renda era pel rendiment que podien obtenir dels manuals de Cosme Raurés, i segurament també de Vicenç Simon. Aquesta qüestió es tornarà a plantejar amb l'actuació de la vídua de Pere Màrtir de Fortuny.

L'encaix de les escrivanies especials de Marina en l'entramat notarial del país hagué de ser difícil, i ens atreviríem a dir que no acabà de reeixir, provocant conflictes d'interès entre els «nous escrivans» i els diferents col·legis de notaris i els seus col·legiats. En primer lloc, la idea primigènia, que apareix en les ordenances de Marina a partir de 1751 i matisada en les de 1802, que tots els instruments relacionats amb qüestions marítimes o amb els integrants de la Matrícula de mar havien de ser autoritzats a les escrivanies de Marina, amb caràcter d'exclusivitat, no es correspongué amb la realitat. A part dels instruments de caràcter estrictament marítim i els rela-

63. *Título III, del Tratado X, de las Ordenanzas Generales...*, tit. 3, art. 157, p. 62.

64. AHPB, Marina, *Manual de las escrituras otorgadas en esta escribanía mayor de Marina*, de 2/01 a 30/01/1790, f. 111r-v i *Manual de Marina*, de 3/01 a 27/06/1794, s. n.

tius als gremis de mar, són comptats els documents de caràcter privat, com ara testaments o capítols matrimonials, que es troben en els manuals de l'escrivania de Marina de Barcelona. Aquesta «no exclusivitat» es pot veure també en les disposicions de 1787 i 1789 del ministre de Marina de la plaça de Palamós, penalitzant els matriculats que no atorguessin els seus actes de darrera voluntat a l'escrivania de Marina, indicatiu que la gent de mar, a l'igual que la resta de la població de la vila, seguia utilitzant els serveis dels altres notaris.⁶⁵

En un sentit contrari, hi ha una disposició de 1818 desfavorable a l'escrivà de Marina de la província de Tortosa, que havia presentat una queixa contra l'auditor d'aquesta per haver fet els capítols matrimonials de la seva filla davant un altre notari de la vila. La resolució dictaminà que «no debe prohibirse á los individuos del fuero de Marina que en ciertos instrumentos de asuntos de familias, como el de capitulaciones matrimoniales de la hija del expresado auditor y otros cualesquiera que no sean de los prescritos en la Ordenanza de Matrículas, se valgan del escribano más de su confianza».⁶⁶

Però aquesta «no exclusivitat» es donà també en sentit invers. Ricard Cantano⁶⁷ fonamenta el seu estudi sobre el comerç marítim a Canet a partir de la documentació dels manuals de Sebastià Prats, notari públic de número de la ciutat de Barcelona entre 1740 i 1777, que clarament havien d'haver estat escripturats a l'escrivania de Marina, com són les patronies, els reconeixements de partícips o les caucions. I, a més, en el mateix estudi s'indica que es poden localitzar escriptures de patronia en altres notaris barcelonins. I això malgrat les disposicions que específicament les declaraven nul·les si no eren protocol·litzades per l'escrivà de Marina.

El 12 de desembre de 1783, el primer escrivà de Marina de Barcelona, Vicenç Simon, era rellevat del càrrec segurament a causa de la seva avan-

65. AHG, Província de Marina de Palamós. A José Manuel VÁZQUEZ LIJÓ, «La matrícula de mar...», p. 309, es fa referència a la manca d'autoritat efectiva dels ministres de Marina, donant com a exemple el cas de Palamós, on el 1799 els matriculats d'aquesta província es varen insubordinar no presentant-se a la revista.

66. Alejandro DE BACARDÍ, *Diccionario del Derecho Marítimo de España en sus relaciones con la marina mercante*, Barcelona: Establecimiento tipográfico de Narciso Ramírez, enero 1861, p. 383-387. En el resum que es fa de la veu d'«Escribano», es pot entreveure les disposicions que s'anaren dictaminant al respecte, que en més d'un cas es contradiuen, i que augmentaren el conflicte entre la jurisdicció ordinària i la de Marina.

67. Ricard CANTANO CARBALLO, *Contribució dels patrons i barques de Canet al comerç marítim català del segle XVIII*, Canet de Mar: Els 2 pins edicions, abril 2014, p. 25-28 i 77-79.

cada edat i del seu estat de salut, ja que segons els seus familiars, a més de cec, estava «caduco y decrébito, lleno de achaques». En lloc seu s'habilità Cosme Raurés i Capdevila, que seguí en el càrrec fins a 1789, i al qual succeïren, encara que no consecutivament, el seu germà Pau Raurés i el fill d'aquest, Josep Raurés.

En el decurs de l'existència de l'escrivania barcelonina de Marina, Vicenç Simon no va ser l'únic escrivà titular que fou suspès del càrrec. En totes les ocasions les autoritats es fonamentaren en l'article 160 de l'ordenança de 1751, pel qual els intendants, que eren els encarregats d'habilitar els escrivans, també podien, en cas de necessitat, deshabilitar-los: «Los Intendentes serán árbitros de separar de su comisión á los Escrivanos, quando no tengan entera satisfacción de su proceder, mandado que entreguen á otro el Oficio, con todos los papeles de Marina causados ante ellos y sus antecesores.»⁶⁸

Josep Manuel Planas i Compte, a qui s'havia concedit la plaça d'escrivà titular el 26 de maig de 1836, en fou separat el 1840, sense poder establir la data exacta ja que no es conserva el manual d'aquest any. En lloc seu fou habilitat com a escrivà titular i propietari Lluís Ferrer i Marsal, notari públic reial col·legiat de número de Barcelona, que justament havia retornat a Espanya després d'haver estat fora la pràctica totalitat dels anys 1838-1839.⁶⁹ Però, a causa del cessament per motius desconeguts de Lluís Ferrer, al final de 1843 i fins a l'agost de 1844, en què retornà Josep Manuel Planas, l'escrivania quedà sense titular i fou servida, en qualitat d'escrivà interí, per Pere Màrtir de Fortuny, que també estava acusat.

Josep Manuel Planas fou restituit l'agost de 1844, abans de la resolució favorable de l'expedient instruït pel Ministeri d'Hisenda en contra seu i del seu substitut, Pere Màrtir de Fortuny, datada l'11 de febrer de 1846. Ambdós havien estat acusats per l'intendent de la província «a consecuencia del reconocimiento minucioso que hizo el visitador de la renta del Papel sellado de la provincia de Barcelona en los registros de la escribanía de Marina del Juzgado de la comandancia de aquel Tercio naval, y de la providencia dictada por el Intendente de la misma provincia». I en la seva absolució s'assenyalava la mala praxi de l'intendent, «todo sin respetar al fuero de Marina (...), máxime cuando el citado Intendente era juez y parte en el asunto que se ventilaba, pues que él y el visitador eran partícipes en una

68. *Título III, del Tratado X, de las Ordenanzas Generales...*, tit. 3, art. 160, p. 63.

69. AHPB, Lluís FERRER I MARSAL, *Duodécimo manual de escrituras publicas...*, de 1840, f. 1.

tercera parte de las multas que se pretendía exigir». Aquest propòsit de l'intendent de fer valer la jurisdicció ordinària per sobre la de Marina en benefici seu, aconseguí que els dos col·legis de notaris de la ciutat s'unissin en contra de les seves pretensions i a favor del titular de Marina. L'acte tingué lloc al Col·legi de Notaris Reials en sessió de 5 de gener de 1844, on manifestaren que els escrivans de Marina no havien incorregut en cap irregularitat i que, per tant, no havien de ser objecte de cap penalització.⁷⁰

Per la seva banda, també Pere Màrtir de Fortuny i Pestells, com a escrivà titular de Marina, fou separat del càrrec tot just un any després del seu nomenament d'11 de gener de 1855. En aquest cas, es desconeixen les causes que provocaren el seu cessament, ocorregut al febrer de 1856. Fou substituït per Josep Romeu i Ballester, que el mateix any, el 10 de desembre de 1856, al seu torn, era substituït per en Fortuny.

El traspàs de la titularitat de l'escrivania de Josep Manuel Planas a Pere Màrtir de Fortuny presenta tot un seguit d'interrogants. La cronologia del canvi de titular, segons el document de nomenament d'escrivà de la província inclòs en el manual de 1855 amb data d'11 de gener, indica que el 10 de gener de 1855 la Comandància militar de Marina del Terç i Província de Barcelona notificava a Pere Màrtir de Fortuny la comunicació del comandant general de Marina del Departament de Cartagena, de 3 de gener de 1855, relativa al seu nomenament que s'hauria produït poc abans del 14 de desembre de 1854, data en què el ministre de Marina informa del nomenament al director general de l'Armada.

Nombramiento de escribano de esta provincia. 11 de enero.

Comandancia militar de Marina del Tercio y provincia de Barcelona = El excelentísimo señor Comandante general de Marina del Departamento de Cartagena, en comunicación de tres del actual, me traslada la Real orden siguiente = «El excelentísimo señor Director General de la Armada con fecha diez y ocho del mes último, me dice lo siguiente = Excelentísimo señor = El excelentísimo señor ministro de Marina, con fecha catorce del actual, me dice lo siguiente = Excelentísimo señor = He dado cuenta á la reina (que Dios guarde) de una instancia de don Pedro

70. *Colección legislativa de España. Primer trimestre de 1846*, Madrid: Imprenta Nacional, 1848 (Tomo XXXVI), p. 333-334. Col·legi de Notaris de Catalunya (CNC), Fons Col·legials, Col·legi de Notaris Públics Reials de Barcelona, *Resoluciones del Colegio de 1824 hasta 1849*.

Mártir Fortuny, escribano sustituto del juzgado de Marina de Barcelona, en solicitud de que se le nombre en propiedad escribano del referido juzgado. Y su magestat, en atención a lo informado por el Comandante General de Marina del Departamento de Cartagena y á que según comunicación del mencionado Comandante General ha fallecido don Juan Bautista Riera que había sido nombrado para el precitado destino, se ha dignado conceder á Fortuny el de escribano en propiedad, nombrando sustituto a don José Falp, actual escribano del juzgado del distrito de Badalona. Dígo-lo a vuestra excelencia de Real orden a los fines indicados. = Lo que traslado a vuestra excelencia para su inteligencia y fines que se previenen = Lo que traslado a vuestra señoría para su conocimiento y fines correspondientes.» = Lo que comunico a v. para su conocimiento y efecto correspondientes. Avisándome desde luego cuando se haya hecho cargo de los protocolos y demás documentos pertenecientes a la escribanía del ramo para mi gobierno. = Dios guarde a v. muchos años, Barcelona, diez de enero de mil ochocientos cincuenta y cinco = Francisco de la Roca = Señor don Pedro Mártir Fortuny.

Continua l' anotació, signada pel mateix Fortuny, conforme aquest mateix dia, 11 de gener de 1855, es fa càrrec de l' escribania principal de Marina de la província de Barcelona.⁷¹ Fins aquí la documentació de què es disposa i que donaria una relació de fets pels quals durant el mes de desembre de 1854, o el mes anterior, Josep Manuel Planas hauria estat substituït en el càrrec d' escrivà de Marina del Terç i Província de Barcelona per Joan Baptista Riera i que, a causa de la defunció d' aquest, i a petició del mateix Fortuny, se li concedia l' escribania amb data de 10 de gener.

A partir, però, dels manuals de 1854 i 1855, la relació de fets seria una mica diferent. Josep Manuel Planas acaba el manual de 1854 amb la clàusula usual de tancament: «Y para que á las escrituras e instrumentos públicos continuados en este protocolo, que contiene quinientas setenta y siete fojas, se les de fe y crédito judicial y extrajudicialmente, yo, el infrascrito escribano, pongo mi acostumbrado», seguit de la seva signatura, rúbrica i signe. I inicia el manual de 1855, també amb la clàusula usual, signada i rubricada per ell. El darrer document autoritzat per Josep Manuel Planas i Compte

71. AHPB, Marina, *Protocolo en el que se continuarán las escrituras que se otorgaren en la escribanía de Marina de esta provincia de Barcelona*, de 1855, f. 38.

com a escrivà titular de Marina és de 9 de gener de 1855, i el primer de Pere Màrtir de Fortuny és d'11 de gener. Ni en el manual de 1854 ni en el de 1855 es troba cap document signat per Joan Baptista Riera.

Si hi ha una data clara en què l'escrivania de Marina de Barcelona inicià la seva activitat, no n'hi ha cap per indicar quan oficialment deixà d'oferir els seus serveis. El que sí que es pot dir, sense cap mena de dubte, és que fou un tancament complex. I, a més, aquesta problemàtica no fou privativa de la ciutat de Barcelona, sinó que fou general a totes les províncies marítimes dels tres departaments i també a ultramar.

Pere Màrtir de Fortuny, com la major part dels titulars de l'escrivania barcelonina, no era membre del Col·legi de Notaris Públics Reials de Barcelona per tenir únicament el títol d'escrivà judicial. Amb l'aprovació de la Llei marc del notariat de 1862, Fortuny s'acollí a l'article tretze de l'Apèndix del Reglament General: «Los escribanos de jurisdicciones privativas que tenían derecho á plaza reservada en los antiguos Colegios de notarios, se consideran en el mismo caso que los pasantes matriculados de que trata la ley: los mismos Escribanos que por servicios prestados, por costumbre, por reversión de Escribanías enajenadas, ó por otras razones de equidad se creyeren con derecho á Notaría, podrán acudir solicitándola en el término de noventa días, contados desde la fecha de este Reglamento.»⁷² La seva demanda es resolgué favorablement de manera que, per Reial cèdula de 16 de març de 1864, se li concedí el títol de notari de Barcelona: «tuve a bien mandar espedir a vuestro favor cédula vitalicia de Notaría en la ciudad de Barcelona. Por tanto, por la presente, es mi voluntad que desde ahora en adelante vos, el referido don Pedro N. de Fortuny y Pestells, seáis Notario Real y público con residencia en dicha ciudad.»⁷³

A partir d'aquí, Fortuny mantingué, amb el suport de les autoritats navals, la dualitat de les dues places, la de notari de la ciutat i la de notari de Marina, malgrat que la seva continuïtat —i la del seu successor— al capdavant de l'escrivania de Marina comportà un fort rebuig per part de la corporació notarial, que quedà reflectida en sengles articles publicats en la revista oficial del Col·legi de Notaris de Catalunya, *La Notaría*, el 1874 i el 1877.

Aquest rebuig dels notaris col·legiats vers l'existència d'un segon tipus de notari o d'escrivà —als quals es referien com a «simples escribanos de Marina» o «escribanos judiciales»—, malgrat la unificació que significava la

72. *Ley del Notariado y Reglamento General...*, p. 40-41.

73. CNC, Fons Col·legials, Col·legi de Notaris de Catalunya, Expedients personals: *Pedro Màrtir Fortuny*.

Llei del notariat, pujà de to a causa d'una sentència favorable de l'Audiència, d'1 d'agost de 1871, que absolgué un escrivà de Marina d'una capital de província del Col·legi de Barcelona, del qual no s'esmenta ni el nom ni la població, «declarando que estaba en su derecho al recibir escrituras de ventas de buques porque le autorizaban para ello las Ordenanzas de marina y demás leyes del dicho ramo», i que, com indica l'autor de l'article, «no tiene más que un título de Escribano de dicho ramo», és a dir, que ni tan sols havia demanat la convalidació que la Llei del notariat li permetia a notari amb plaça i col·legiat. Situació que continuava el 1874 i que provocava l'exclamació de l'autor.⁷⁴ L'escrivà motiu d'aquest al·legat era Ignasi Vilamala i Boschetti, escrivà del jutjat de Marina de Tarragona, que continuà com a tal fins al 1887, malgrat la ferma oposició del Col·legi de Notaris de Barcelona.⁷⁵

En aquest mateix sentit s'ha d'entendre l'escrit relatiu a Pere Màrtir de Fortuny, que malgrat ser notari amb plaça a Barcelona, amb els seus propis protocols, seguia escripturant els contractes de construcció i venda de vaixells en els manuals de Marina, i això en contra dels acords de la Junta col·legial, en el sentit que els havia d'inserir en el protocol general.⁷⁶

Amb la defunció de Pere Màrtir de Fortuny, ocorreguda l'11 de desembre de 1875, l'escrivania de Marina del Terç i Província de Barcelona, segons la Llei del notariat de 1862, hauria d'haver quedat clausurada. Per contra, Esteve Torent i Torradella, escrivà de l'escrivania de Marina dels districtes de Mataró, el Masnou i Badalona, el mateix dia 11, fou habilitat pel comandant de Marina de la província de Barcelona com a notari interí de l'escrivania de Marina de la ciutat, en espera que el Capità General del Departament de Cartagena «resolviese lo contrario». I fins que les autoritats de Marina no disposaren que no proveïrien la vacant de l'escrivania de Barcelona, de manera que qualsevol notari de la capital podia autoritzar instruments relatius a Marina, Esteve Torent no deixà d'autoritzar escriptures des de l'escrivania de Marina de Barcelona (el darrer document és d'1

74. Blas ROSIQUE, «El Notariado de Gracia y Justicia y el Notariado de Marina», *La Notaría* (Barcelona), 850 (20 juny 1874), p. 6.552-6.553.

75. *Colección Legislativa de España. Sentencias del Tribunal Supremo de Justicia*, Madrid: Imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia, 1871 (1 enero a 15 setiembre 1870), p. 1.179-1.181.

76. Blas ROSIQUE, «El Notariado de Gracia y Justicia y el Notariado de Marina», *La Notaría* (Barcelona), 855 (24 agost 1874), p. 6.591-6.593. Blas ROSIQUE, «Protocolizacion de las copias de escrituras de taslacion de dominio de las naves en las Escribanias de las provincias marítimas», *La Notaría* (Barcelona), 856 (31 agost 1874), p. 6.599-6.602.

d'abril de 1876). És a partir d'aquest moment que l'escrivania deixava de prestar servei i hauria d'haver estat tractada com una plaça amortitzada.

En l'entremig, però, la Junta del Col·legi, amb data de 15 de desembre de 1875, reclamava explicacions a Esteve Torent en relació amb la notícia que s'havia fet càrrec de l'escrivania de Marina de Barcelona. I en continuar exercint-hi com a notari interí, essent com era notari de la plaça de Badalona, la Junta, amb data de 18 d'abril de 1876, acordà imposar-li una multa de 25 pessetes. Els arguments utilitzats per Torent, en presentar la reclamació contra aquesta multa, deixaven en evidència la contradicció que existia entre les lleis del Ministeri de Gràcia i Justícia, per les quals com a notari amb residència a Badalona no podia exercir a la ciutat comtal, i el de Marina, que l'havia habilitat com a notari interí de la plaça de Barcelona. De fet, ell mateix fa referència a aquesta duplicitat indicant que «tiene dos superiores inmediatos y son esa Ilustre Junta como notario colegiado, y el Ilustre señor comandante de Marina de esta provincia por lo que á dicho ramo atañe».⁷⁷

I és en aquesta data que, almenys l'arxiu de l'escrivania de Barcelona, i posteriorment el de Badalona —per estar aquesta població integrada al districte notarial de Barcelona—, haurien d'haver ingressat a l'AGPDB. Però, sense tenir dates exactes, sabem que els arxius o no arribaren mai, cas de Badalona, o tardaren a ingressar, cas de Barcelona.

La publicació del Reial decret de 7 de novembre de 1876 i el traspàs dels manuals de les escrivanies de Marina als arxius dels districtes notariais motivaren que, des de les pàgines de *La Notaria*, el 1877, es tornés a incidir sobre els escrivans i les escrivanies de Marina i la seva producció i, en particular, sobre el cas de Barcelona recordant que la Junta havia ordenat a un dels seus col·legiats (no s'indica el nom però el notari en qüestió era Pere Màrtir de Fortuny), ahora escrivà de Marina, que fes entrega dels seus protocols, s'ha d'entendre que els de Marina. Però abans de concloure l'expedient obert, es produí la defunció del notari.⁷⁸

A la mort de Pere Màrtir de Fortuny, el notari arxiver, amb data de 24 de gener de 1876, comunicava a la Junta que, si bé la seva vídua havia

77. CNC, Fons Col·legials, Col·legi de Notaris de Catalunya, Expedients personals: *Pedro Màrtir Fortuny i Esteban Torent*; i *Actas de la Junta Directiva. 1875 a 1882*, any 1875, p. 77 i any 1876, p. 2 i 28-29.

78. Salvador TORRES Y AGUILAR, «El Notariado y los Escribanos de Marina», *La Notaría* (Barcelona), 1.303 (25 juny 1877), p. 7803-7807. Salvador TORRES Y AGUILAR, «El Notariado y los Escribanos de Marina. II», *La Notaría* (Barcelona), 1.304 (2 juliol 1877), p. 7813-7816.

entregat els protocols del seu marit, que segons la Llei marc del notariat eren propietat de l'Estat, no havia fet el mateix amb els manuals i documents que formaven l'arxiu de Marina: «manifestó que dejaba de verificar lo de otros del mismo notario y de antecesores suyos en el ramo de Marina, añadiendo que para cualquier reclamación sobre el particular se acudiese, por quien corresponda, al Jefe Superior de Marina». ⁷⁹ Aquesta actuació confirmaria el sentit patrimonial que els titulars de les escrivanies de Marina tenien amb relació als instruments que havien autoritzat com a tals.

Els escrivans de Marina de Barcelona

Entre 1751 i 1876, foren dotze els escrivans titulars que se succeïren al capdavant de l'escrivania de Marina, dos dels quals, Lluís Ferrer i Josep Romeu, foren un recanvi mentre el titular estava suspès i un tercer, Joan Baptista Riera, resta per veure el perquè del seu nomenament.

*Vicenç Simon i Gibert*⁸⁰ (1751-1783)

Va néixer a Barcelona el 15 de novembre de 1700. Era fill del notari Josep Simon i Jofre i de la seva primera esposa, Margarida Gibert, ambdós de la ciutat comtal. El 1792 es casà amb Josepa d'Esteve, però tot just sis mesos després la parella se separava. Sense fills legítims, tingué un fill il·legítim, Tadeu Gibert, que treballà amb ell com a escriptent i oficial de l'escrivania major de la Intendència. Morí el 19 d'octubre de 1787, a la seva residència del carrer del Bou de Sant Pere.

Vicenç Simon provenia d'una importantíssima nissaga de notaris matoronins, i de Barcelona, amb una trajectòria ininterrompuda des del segle XVII al XX. El primer d'aquesta saga fou Bernat Llätzer Simon i Lletget, notari de la notaria i escrivania pública de la vila de Mataró entre 1606 i

79. CNC, Fons Col·legials, Col·legi de Notaris de Catalunya, *Actas de la Junta Directiva. 1875 a 1882*, any 1876, p. 7.

80. Lluïsa CASES I LOSCOS, Xavier CAZENEUVE I DESCARREGA, *Genealogia de Guillem August Tell i Lafont. Línia 3. Família Lafont-Simon*, Barcelona: manuscrit, 2014. CNC, Fons Col·legials, Col·legi de Notaris Públics Reials de Barcelona, Marmessoria de Vicenç Simon. Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. V. Segle XVIII. 1701-1750*, Barcelona: Fundació Noguera, 2009, p. 195-198.

1631. Mentre que el seu nét Francesc Simon i Serra —avi de Vicenç Simon—, primogènit del primer matrimoni del seu fill Antoni Pau Simon i Teixonera, s'establí a Barcelona, el primogènit del segon matrimoni, Martí Simon i Portell, va romandre a la notaria de Mataró, càrrec al qual, a partir de 1721, hi agregà el de secretari i escrivà de l'Ajuntament de Mataró, que els seus descendents mantingueren fins al 1820. Els Simon passaven així a controlar dues de les institucions més significatives de la vida política i econòmica de Mataró. El darrer membre d'aquesta família amb el títol de notari fou Guillem August Tell i Lafont, degà de Col·legi de Notaris de Barcelona (1917-1919).

A la mort de Vicenç Simon s'obrí un llarg procés entre els seus marmessors i alhora hereus i la família legatària, amb l'acusació d'haver falsificat, els primers, el seu testament i els codicils. Entre els diferents testimonis i al·legacions aportats per la família, trobem l'estat de salut del notari Simon en els darrers anys de la seva vida, descrit com un home «caduco y decrepito, lleno de achaques y falto de vista».

Les pràctiques de notaria les havia realitzat amb el seu pare entre 1717 i 1728, any en què es presentà a l'examen per al títol de notari reial, que li fou atorgat el 25 de maig de 1728, per bé que la seva sèrie de protocols no s'inicià fins al 1731. Després d'una producció no gaire abundant, tancava el darrer protocol el maig de 1774. Membre del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, fou un dels notaris que, amb data de 5 d'octubre de 1735 i segons acord de la Reial Audiència, fou agregat al Col·legi de Notaris Públics de la ciutat.

Escrivà de l'escrivania major de la Intendència i del Tribunal de les rendes reials, fou el primer titular de l'escrivania de Marina de Barcelona, càrrec que exercí entre el 8 de març de 1751 i el 28 de desembre de 1783, amb excepció del període de 1776 a 1779, en què restà suspès i durant el qual es nomenaren com a escrivans interins, primer José Nicasio Béitez i després Cosme Raurés i Capdevila.

Durant els anys en què fou titular de l'escrivania foren diversos els membres de la seva família, a part del seu fill, que hi treballaren, bé com a escrivents bé com a escrivans substituïts. Els futurs notaris foren Caietà Simon i Lallera, Caietà Simon i Fabregat i Josep Lafont i Simon, el qual havia estat el primer escrivà de Marina de la subdelegació de Tortosa i que, en traslladar-se a Barcelona, s'integrà a l'escrivania de Marina de la ciutat.

Cosme Raurés i Capdevila (1784-1789)

Els membres de la família Raurés que obtingueren l'escrivania de Marina foren tres: Cosme i Pau Raurés i Capdevila, i el fill d'aquest, Josep Raurés.

Cosme Raurés va néixer a Puigcerdà, fill de Josep Raurés i Cotxet i Francesca Capdevila, ambdós de la mateixa població i que vivien a cavall entre aquesta i la ciutat de Barcelona, on moriren. S'havia casat amb Maria Antònia Ferar amb qui tingué, si més no, cinc fills, quatre dels quals eren impúbbers en el moment de redactar el testament l'abril de 1787: Josep, Rita, Maria Antònia i Maria Francesca. El seu primogènit i hereu era Francesc Raurés i Ferar, notari públic reial de Barcelona de 1796 a 1802, a qui seguí el seu fill Francesc Raurés i Maymó, també notari públic reial de Barcelona de 1840 a 1865 i escrivà de l'Audiència Territorial de Catalunya. No es coneix amb exactitud la data de la seva defunció, que se situaria entre el 24 d'agost de 1789, data del darrer document que l'escrivà substituït signà com a «escrivano por ausencia del de Marina», i el 31 del mateix mes, en què s'obrí el seu testament.⁸¹

Els Raurés —o Raurez— eren descendents de Francesc Raurés i Manalt, notari públic de Puigcerdà de 1683 a 1734, carrera que seguiren dos dels seus fills: Antoni Raurés i Cases, notari de 1711 a 1725, i Francesc Raurés i Cases, notari per autoritat apostòlica, regidor perpetu de Puigcerdà i avi dels dos titulars de Marina, Cosme i Pau Raurés i Capdevila.⁸² Aquest darrer fou notari de Manresa, on ja actuava un altre membre de la família, Antoni Raurés, entre 1751 i 1794.⁸³ Un tercer germà, Francesc Raurés i Capdevila, ocupà una plaça de notari a Igualada de 1786 a 1830, que des-

81. AHPB, Francesc COMELLES, *Manuale octavum aut liber octavus testamentorum, inventariorum et encantuum*, de 1780-1785, f. 149r-155r (testament de Josep Raurés i Cotxet) i *Manuale nonum aut liber nonus testamentorum, inventariorum et encantuum*, de 1765-1791, f. 181r-187r (testament de Cosme Raurés). Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. VI. Segle XVIII. 1751-1800*, Barcelona: Fundació Noguera, 2012, p. 411-412 i *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. VII. Segle XIX. 1801-1862*, Barcelona: Fundació Noguera, 2012, p. 265-267.

82. Sebastià BOSOM I ISERN, Salvador GALCERAN I VIGUÉ, *Catàleg de Protocols de Puigcerdà*, Barcelona: Fundació Noguera, 1983, p. 161-165 i 178-179. Sofia GARÇON, «Els Raurés, notaris de Puigcerdà. Un cas de desheretament al s. XVIII?», *Ker: Revista del Grup de Recerca de Cerdanya*, 2 (2n semestre 2009), p. 42-48.

83. Marc TORRAS i altres, *Catàleg dels Protocols Notarials de Manresa. Volum II*, Barcelona: Fundació Noguera, 1993, p. 507-518, 541-544, 567-570 i 598-599.

prés obtingué el seu fill Francesc Raurés i Barberí entre 1830 i 1881,⁸⁴ mentre que un altre fill, Antoni Raurés i Barberí, era notari de Balaguer entre 1833 i 1856.⁸⁵ Com era usual a l'època, aquests notaris, per via matrimonial, emparentaren amb altres tantes nissagues de notaris de les respectives poblacions. En aquest punt interessa destacar que Cosme Raurés era nebot del notari de Barcelona Jaume Raurés i Cotxet, casat amb Maria Xantal i Simon, neboda de Vicenç Simon i Gibert. Un vincle familiar que no sabem fins a quin punt degué influir a l'hora d'ocupar un lloc d'escrivà substitut a l'escrivania de Marina, precisament, en temps de Vicenç Simon.

De l'actuació de Cosme Raurés com a notari públic per autoritat reial, amb residència a Barcelona, només hi ha dos manuals, que inclouen els anys de 1769 a 1785, amb un total de vint-i-dos instruments, enquadernats en un sol volum de trenta-sis folis. De fet, es pot parlar d'uns manuals realitzats més que res amb valor testimonial del seu títol de notari reial.⁸⁶ En l'obertura del primer manual fa constar que era batxiller en filosofia i medicina.

El 1773, Cosme Raurés era un dels escrivans substituïts de l'escrivania de Marina. Tres anys més tard, el 3 de juny de 1776, i com a conseqüència de la suspensió del titular, Vicenç Simon fou habilitat com a escrivà interí, càrrec que ocupà fins al seu nomenament com a escrivà propietari i titular de l'escrivania el gener de 1784. Els principals escrivans substituïts d'aquesta etapa foren: Marià Blasco; Francesc Comelles, que ja ho era en temps de l'anterior titular i que es convertí en el notari de la família Raurés, i Pau Prats, que actuà d'interí en el període comprès entre la mort de Cosme Raurés i el nomenament del nou titular. De fet, Pau Prats autoritzà, com a escrivà «interí», els documents compresos entre el 25 d'agost i el 31 de desembre de 1789.

84. Marta VIVES I SABATÉ, *L'Arxiu de Protocols del Districte d'Igualada*, Barcelona: Fundació Noguera, 1997, p. 93-94 i 107-111. Joan-Xavier QUINTANA I SEGALÀ, *Notaris carlins a Catalunya (1833-1840)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2016, p. 157.

85. Joan FARRÉ I VILADRICH, *Catàleg dels Protocols de Balaguer*, Barcelona: Fundació Noguera, 1991, p. 146-148.

86. Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. VI...*, p. 195.

Joan Font-rodona i Roura (1790-1794)

Joan Font-rodona va néixer a Sant Pol de Mar el 15 de maig de 1730 i fou batejat amb els noms d'Isidre Joan Francesc a l'església parroquial de Sant Jaume. Era fill de Joan Font-rodona, comerciant, i de Maria Roura. Els avis paterns eren Pau Font-rodona, també comerciant, i Maria Anna Nadal, mentre que els materns eren Francesc Roura, pagès, i Elisabet Bres. Tots ells eren de la vila de Sant Pol de Mar. Joan Font-rodona morí el 14 de maig de 1794, dos dies després d'haver redactat el seu testament, a la casa on residia situada al carrer del costat de l'església dels Sants Just i Pastor, davant del cementiri.⁸⁷

Contragué matrimoni dues vegades. El 6 de novembre de 1767 es casava a l'església de Santa Maria del Pi amb Rosa Minguella i Peix, de Barcelona, filla d'Ignasi Minguella, escriptor, i de Rosa Peix. Es coneixen tres fills d'aquest matrimoni: Joan Ignasi Lluch (1768), Francesc Pau Eudald (1770), que havia de morir abans de 1794, ja que no apareix en el testament del seu pare, i Maria Josepa Eulàlia Eudalda (1772). Tots tres foren batejats a l'església dels Sants Just i Pastor.⁸⁸ En segones núpcies es casà amb Mariana Vinyals, amb qui no tingué descendència. El seu primogènit, i hereu, fou Joan Font-rodona i Minguella, notari públic reial de Barcelona de 1794 a 1849, a qui seguí el seu fill Joaquim Font-rodona i Vila, notari de Barcelona entre 1850 i 1873.

Inicià les pràctiques de notaria amb Miquel Major i Piferrer el 20 de juliol de 1750, on estigué fins al març de 1757, per prosseguir-les a la notaria de Josep Serch i de Boquet, on romangué fins al setembre de 1758. El 5 de novembre d'aquest mateix any s'examinava per obtenir el títol de notari reial i el 5 de desembre, obtingut el títol, ingressava al Col·legi de Notaris Públics Reials de Barcelona. En l'inventari post mortem de juny de 1794, es descriuen els objectes que hi havia a l'habitació anomenada «segon estudi», on, entre altres, s'assenyalen els «dos prestatges medians, pintats de blau, usats, en los quals hi ha los processos actuants per dit quòndam Joan Font-rodona». En total, trenta-quatre manuals —de fet, serien volums— de març de 1759 a abril de 1794, més dos llibres de partides i cent seixanta testaments

87. CNC, Fons Col·legials, Col·legi de Notaris Públics Reials de Barcelona, Expedients d'ingrés (1758).

88. Arxiu parroquial dels Sants Just i Pastor, Fons parroquial, sacramentals.

tancats. Tant els manuals com els llibres de partides passaren, en el seu moment, a l'AGPDB.⁸⁹

L'intendent general del Departament de Cartagena, per resolució de 4 de gener de 1790, designava Joan Font-rodona i Roura titular de l'escrivania del Tribunal de la província de Marina de Barcelona. Havien passat quatre mesos des de la defunció del seu anterior titular, Cosme Raurés i Capdevila. El 26 de gener, Joan Font-rodona signava un reconeixement «en cumplimiento de lo prevenido y mandado con dicho despacho» (el del seu nomenament) a favor d'Antònia Raurés, vídua de Cosme Raurés, conforme li havia de pagar anualment la quantitat de 100 lliures catalanes, «durante su viudedad».⁹⁰ A la seva mort, Pere Gispert es féu càrrec de l'escrivania de Marina com a escrivà substitut —interí— i continuà el manual de 1794, que tancava el 27 de juny.

Pau Raurés i Capdevila (1794-1815)

Hi ha poques notícies disponibles sobre els aspectes familiars de Pau Raurés, fill de Josep Raurés i Cotxet i Francesca Capdevila. A l'igual que el seu germà Cosme, va néixer a Puigcerdà. Sabem que estava casat, però ni coneixem el nom de la seva muller ni els fills que tingueren, a excepció de Josep Raurés. Tampoc no podem donar la data exacta de la seva mort, que havia de ser cap a la fi de 1815, ja que si bé el 1816, en l'*Estado general de la Armada*,⁹¹ encara apareix com a titular de l'escrivania de Barcelona, aquest càrrec l'ocupava ja el seu fill Josep.

Entre 1769 i 1794, exercí de notari reial públic amb residència a Manresa —el darrer document és de 3 d'agost, data en què ja era titular de l'escrivania de Marina de Barcelona— i d'escrivà del jutjat ordinari de la ciutat. A causa de l'ocupació de Barcelona pels exèrcits francesos, tornà a Manresa on confeccionà un nou protocol de 3 de juny de 1809 a 21 de

89. AHPB, Francesc JUST I VERDE, *Manuale decimum quintum instrumentorum* de 1793-1794, f. 134-138r (testament) i 185r-192r (inventari). Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. V...*, p. 72-74 i 389-394, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. VI...*, p. 345-347, i *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. VII...*, p. 345-347.

90. AHPB, Marina, *Manual de las escrituras otorgadas en esta escrivanía mayor de Marina*, de 2/01 a 30/01/1790, f. 111.

91. *Estado general de la Armada. 1816*, Madrid: Imprenta Real, [1815?], p. 190.

novembre de 1813.⁹² També Ramon Barberí i Lledó, germà de la seva cunyada Maria Lluïsa Barberí, casada amb Francesc Raurés, estigué durant aquests anys refugiat a Manresa, des d'on a la fi de 1813, com molts altres ciutadans i institucions —entre elles, el mateix Col·legi de Notaris Públics—, amb l'arribada de les tropes franceses abandonaren la ciutat i passaren a Reus. No serà fins a la primavera de 1814 que els qui havien abandonat la ciutat aniran retornant a Barcelona.⁹³ És gairebé segur que Pau Raurés i la seva família feren el mateix recorregut. Malauradament, no s'han conservat els manuals de Marina de 1805 a 1815, de manera que no es pot saber quan retornà a la ciutat comtal, ni qui s'encarregà de l'escrivania durant el seu exili.

L'escrivania del Tribunal reial de Marina li fou concedida per l'intendent general de Cartagena l'11 de juny de 1794, un mes i escaig després de la mort de Joan Font-rodona. També ell, a l'igual que el seu antecessor, signà un reconeixement a favor de la vídua del seu germà, Maria Antònia Ferau, del pagament anual de 100 lliures catalanes. En el manual d'aquest mateix any, entre els testimonis, figura el seu fill Josep Raurés, com a estudiant de filosofia, després com a escriptent i, finalment, com a escriptà substituït. Altres escriptors substituïts foren Pau Prats, que ja ho era en temps del seu germà Cosme, i el després notari públic de Barcelona Salvador Focs i Broquetas.⁹⁴ Amb tot, cal tenir molt present que manquen els manuals de 1801 a 1815 amb l'excepció del de 1804 i, per tant, tota la informació que podrien aportar sobre l'actuació de Pau Raurés i el funcionament de l'escrivania durant aquests anys.

L'elecció de Pau Raurés per al càrrec d'escriptà de Marina provocà les protestes dels dos col·legis de notaris de Barcelona, que queden reflectides en sengles requestes, presentades de manera conjunta, recusant el nomenament. Les dues institucions al·legaven que, segons les disposicions dels apartats 13 i 14 de les ordenances de 1735,⁹⁵ Pau Raurés, com que no estava col·legiat, no podia optar ni acceptar el càrrec d'escriptà de Marina per

92. Marc TORRAS i altres, *Catàleg dels Protocols Notarials de Manresa...*, p. 541-544.

93. Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. VII...*, p. 12-13.

94. AHPB, Marina, *Manual de escrituras y contratos otorgados en la escrivania de Marina de la provincia de Barcelona*, de 28/06-24/12/1794, f. 1, i *Manual de Marina*, de 3/01-27/06/1794, s. n.

95. *Reales Ordenanzas, concedidas al Colegio de los Notarios Publicos de Numero de la ciudad de Barcelona por su Magestad (que Dios guarde) con Real despacho de 28. de junio 1735*, Barcelona: Imprenta de Juan Piferrer, [1735?], p. 10-11.

no estar capacitat per exercir dins l'àmbit territorial de la ciutat, ja que només els col·legiats podien servir els tribunals de Barcelona: «Que respecto a que en esta ciudad de Barcelona se hallan dos Colegios de Escrivanos numerarios, estos, y no otros, han de recibir y dar fe de todo género de contratos, de testamentos y demás especies de última voluntad que en ella se otorgaren.» Per contra, Pau Raurés fonamentava el seu dret en les ordenances de 1802, és a dir, mentre que uns es basaven en la jurisdicció ordinària ell hi enfrontava la de Marina. Malgrat les pressions col·legials, Pau Raurés romangué com a titular de Marina, i no fou l'únic.

Les requestes i respostes que ambdues parts es creuaren, entre el 27 de juny i el 5 de juliol de 1794, palesen com l'exigència dels dos col·legis sobre que els escrivans de Marina havien de ser col·legiats fou també la causa de l'endarreriment en l'elecció de nou titular després de la mort de Cosme Raurés: «Sepa igualmente vuestra merced (Pau Raurés) para lo que se le pone en noticia que para la actuación de lo juhicario en el Tribunal secular de la Marina de la presente ciudad fue nombrado Juan Font-rodona y Roure, notario individuo del Colegio de notarios de la Real Audiencia, cuja muerte ha dexado vacante dicho Tribunal. Y que el mismo Font-rodona fue elegido y nombrado para la referida actuación juhicial en virtud de los sobretranscritos capítulos de las reales ordenanzas citadas, no obstante la propuesta que para lo mismo se había hecho de individuos escrivanos reales no collegiales, pues que haviéndose representado lo conveniente con relación a las dichas reales ordenanzas al mui ilustre señor Intendente General del Departamento de Cartagena, se dignó este dignísimo ministro acusar el recivo de la insinuada representación.»⁹⁶

A partir, principalment, d'aquesta disposició i del contingut de la resposta de Pau Raurés, utilitzant frases i paraules desqualificatives i inclús insultants vers els representants col·legials, cal pensar que el «no obstante la propuesta que para lo mismo se había hecho de individuos escrivanos reales no collegiales» es refereix al mateix Pau Raurés, que hauria estat el candidat natural a succeir el seu germà al capdavant de l'escrivania. Pau Raurés, a més d'acusar els representants de «que dicho papel (de requerimiento) esta lleno de razones sin razón alguna», «que por ningún término se hallan autorisados para disputar y escrupolisar las facultades y prerrogativas de los señores gefes», o d'actuar «por un efecto o por un espíritu embudioso», els fa una relació de tots aquells escrivans no col·legiats que estaven

96. AHPB, Francesc JUSTI VERDE, *Manuale decimum quintum instrumentorum* de 1793-1794, f. 160v-164v, 167r-169r i 173r-176v.

o havien estat a càrrec d'una escrivania de la ciutat, entre els quals esmenta el seu germà Cosme Raurés.

Josep Raurés (1816-1820)

Josep Raurés era fill de Pau Raurés i Capdevila i havia nascut a Manresa vers el 1776. Estava casat amb Maria Ignàsia Barberí, de Barcelona, probablement família dels germans Ramon i Maria Lluïsa Barberí i Lledó, aquesta darrera tia seva. Durant la Guerra del Francès, Josep Raurés i família es refugiaren a Premià de Dalt, on nasqueren dues filles, Ignàsia (1809) i Ramona (1811).

Morí relativament jove, cap als quaranta-cinc anys. La seva defunció s'ha de situar entre el 6 i el 27 de febrer de 1820. El primer document del manual d'aquest any signat és de 6 de febrer, i ho és per Ramon Barberí com a «escribano por indisposición del de Marina, don José Raurés». El següent document, amb data del dia 27, està signat per Josep Planas i Compte com a escrivà interí. Un mes després, aquest mateix signava com a escrivà interí de Josep Antoni Falp, escrivà titular de Marina.

A l'igual que el seu pare Pau Raurés, Josep Raurés tampoc no demanà l'admissió al Col·legi de Notaris Públics Reials de Barcelona, però, a diferència de la problemàtica que el nomenament d'aquell suscità en el si de les institucions notariales barcelonines, no hi ha notícia que el seu fos recusat. En els registres de Pau Raurés, ja des d'un principi, entre els testimonis figura Josep Raurés, primer com a estudiant de filosofia (1794), després com a escrivent i, a partir de 1801, com a escrivà substitut.

Josep Raurés fou titular de Marina, «escribano público real y del tribunal y ministerio de Marina de la misma ciudad y provincia», entre 1816 i febrer de 1820. Durant aquests quatre anys, tingué com a escrivà substitut Ramon Barberí. Segurament es tracta de Ramon Barberí i Pedralbes, fill —i escrivent (1806-1809)—⁹⁷ del notari Ramon Barberí i Lledó. A la seva mort, l'escrivania estigué a càrrec de l'escrivà interí Josep Planas i Compte.

97. AHPB, Ramon BARBERÍ I LLEDÓ, manuals de 1806 a 1809.

Josep Antoni Falp i Bac (1820-1836)

La trajectòria familiar de Josep Antoni Falp i Bac presenta diferències notables amb els seus antecessors, si més no geogràfiques. Fill de Josep Falp i Bonifant, metge, d'Esterrí d'Àneu (Pallars Sobirà), i de Bàrbara Bac i Oliver, de Sitges, era un dels dos germans bessons que va néixer en aquesta vila el 22 d'octubre de 1779. Els seus avis paterns eren Tomàs Falp i Pujol, oriünd del Conflent i naturalitzat a Esterrí d'Àneu, i Isabel Joana Bonifant i Bonafemna, de València d'Àneu, mentre que els avis materns eren Francesc Bac, doctor en medicina, i Maria Anna Oliver, ambdós de Sitges. Veiem com cap dels seus avantpassats estava relacionat amb el dret, però sí amb l'exercici de la medicina, a l'igual que la família de la seva muller. A més, aquesta també era originària del Pallars Sobirà, ja que el seu pare, Francesc Bac i Castellarnau, havia nascut a Montardit.⁹⁸

El seu germà bessó, Francesc Falp i Bac —batejat Josep Francesc—, també es dedicà a l'exercici de la notaria. Aquest inicià les pràctiques corresponents l'agost de 1802, amb el notari de Barcelona Marià Llobet i Vaixeras, amb qui continuava el 1816. Aleshores signava com a oficial de l'escrivania major de Rendes del principat de Catalunya. Si bé el 1820 ja gaudia del títol de notari reial, no fou fins al desembre de 1823 que començà el seu primer protocol, si més no conservat, com a notari de regnes a Vilanova i la Geltrú, on exercí fins al 1858.⁹⁹

El 17 de setembre de 1811, en plena guerra, Josep Antoni Falp es casava a Sitges amb Josepa Robert i Girona, filla de Josep Robert i Jové, metge de Sitges, i Josepa Girona i Selva. La jove parella establí la seva residència al carrer Major de la vila, on Josep Antoni obrí el despatx de notari. Els fills que es coneixen d'aquest matrimoni foren: Josep, escrivà del Tribunal de Marina del districte de Badalona, escrivà interí de l'escrivania de Marina de Barcelona i notari de Barcelona (1848-1883); Francesc; Felipa, i Maria del Carme, casada amb l'enginyer químic i industrial Bernat Martorell i

98. ADU, Parroquials, Registres sacramentals d'Esterrí d'Àneu i de València d'Àneu.

99. CNC, Fons Col·legials, Col·legi de Notaris Públics Reials de Barcelona, *Liber ubi describuntur et continabuntur nomina scriptorum Collegii notariorum publicorum Barcinone cum eorum genealogia et juramento*, f. 107. Rafael MESTRES I BOQUERA, Núria JORNET I BENITO, *Catàleg de Protocols Notarials de Vilanova i la Geltrú*, Barcelona: Fundació Noguera, 2011, p. 53-54. AHPB, Marià Llobet i Vaixeras, manuals de 1805 a 1817.

Montells, germà de l'arquitecte Joan Martorell.¹⁰⁰ Tampoc en aquest cas no es coneix amb exactitud la data de la seva mort, però havia d'ocórrer durant els primers mesos de 1836, ja que el 26 de maig d'aquest any es nomenava com a titular de l'escrivania Josep Manuel Planas i Compte, que fins aquell moment havia estat el seu escrivà substituït o interí.

La legalització demanada pel seu germà Francesc, el 1817, d'una certificació a favor de Josep Antoni ens permet conèixer els càrrecs que ocupà en l'àmbit de la duana portuària de Sitges i, de retruc, també algunes de les conseqüències que l'ocupació francesa comportà en el comerç marítim del Principat:

Don Manuel Suárez, oficial mayor de la Contaduría principal de la provincia y encargado interinamente de la misma, certifico: Que por los papeles y documentos que existen en esta Contaduría consta que don José Antonio Falp, vecino de Sitges, se le nombró en doce de abril de mil ochocientos ocho por el señor administrador General de Aduanas de este Principado, don Francisco de Ymaz Altolaguirre, para servir la administración de la aduana de Sitges, en ausencias y enfermedades del propietario don Ramon Vela, en cuyo encargo continuó hasta que falleció en el año de mil ochocientos nueve, y se le mandó por los señores administradores generales de Rentas para que siguiese interinamente en dicho destino, hasta que se concedió la propiedad. Consta, igualmente, que el mes de junio del año de mil ochocientos once se le nombró por interventor de la referida aduana, donde por las circunstancias de la guerra se hallava agolpado allí el comercio, recaudando considerables derechos que con puntualidad se entregaban en la depositaria de Rentas, así como las relaciones de valores mensuales y cuentas generales en esta Contaduría. Haviendo quedado a su cargo el desempeño de dicha administración por haberse ausentado el administrador propietario y haver permanecido en la clase de interventor hasta el noviembre de mil ochocientos onze, en cuya época tuvo encargo para la custodia de guías y responsivas para la distribución a las

100. Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. VII...*, p. 336-342. Jesús MESTRE I CAMPI (dir.), *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona: edicions 62, 1993, p. 663. AHPB, Josep Antoni FALP I BAC, Manual de 1830-1834, f. 29r-30v (testament de Josep Antoni Falp i Bac).

administraciones del Principado que se hallavan libres de las continuas invasiones de los franceses...¹⁰¹

També ell havia hagut d'abandonar Sitges a causa dels atacs continuats de l'exèrcit francès, refugiant-se, com molts d'altres, a Tarragona, on el trobem autoritzant un testament l'abril de 1811.¹⁰²

Paral·lelament a aquests càrrecs, Josep Antoni Falp, doctor en drets, exercí com a notari públic i reial de número de la vila de Sitges, entre 1806 i desembre de 1816,¹⁰³ si bé no es conserva cap dels protocols que hi autoritzà, a excepció d'un protocol de testaments i inventaris comú a la seva actuació a Sitges i a Vilanova. El 1816 es traslladà a Vilanova i la Geltrú, al carrer de l'Església, on exercí com a escrivà o notari de número de la vila entre 1816 i 1821. Per tant, al llarg de 1816 actuà indistintament en ambdues poblacions. El 1820, en ser habilitat com a escrivà de Marina, començà una sèrie de protocols, en qualitat de notari reial, resident a Barcelona, agrupats en tres volums de poc gruix, que acaben el 1834. També aquí, com el 1816, se solapen les dates, ja que el primer document datat a Barcelona és de 23 de maig de 1820 i el darrer dels protocols de Vilanova i la Geltrú acaba el 23 d'agost de 1821. En aquest darrer volum apareix signant en nom seu el seu germà Francesc, «interveniendo por su ausencia».

Els instruments que inclouen els protocols autoritzats com a notari resident a Barcelona són bàsicament de l'àmbit de Marina, en els seus diferents vessants, amb una presència destacada, en els primers anys, de veïns de Sitges. A més, en alguns períodes, com el de novembre de 1821 a gener de 1822, foren autoritzats des d'aquesta població.¹⁰⁴

Els documents que inclouen aquests protocols, que no presenten ni les obertures ni els tancaments pertinents, es diria que estaven en el límit reglamentari, segons es tingués en consideració la jurisdicció de Marina —les ordenances de la Matrícula de mar de 1802— o l'ordinària —les ordenan-

101. AHPB, Marià LLOBET I VAIXERAS, *Manuale contractuum et ultimarum voluntatum*, de 1817, f. 50v-51r.

102. ACGAF, Josep Antoni FALPI BACH, *Testamentos e Inventarios de 1807 a 1821*, f. 85r.

103. Marta JORDÀ I OLIVES, *Josep Monserrat i Portella: un escultor del realisme*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011, p. 30.

104. Vinyet PANYELLA, *Catàleg de l'Arxiu Notarial de Sitges...*, p. 64. Rafael MESTRES I BOQUERA, Núria JORNET I BENITO, *Catàleg de Protocols Notarials de Vilanova i la Geltrú...*, p. 53. Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. VII...*, p. 107.

ces dels notaris de Barcelona de 1735. Considerats com a protocols autoritzats per Josep Antoni Falp en qualitat de notari o escrivà reial, resident a Barcelona, i com a tals ingressats en el seu dia a l'AGPDB, serien més aviat «manualets paral·lels» als de Marina. Per una banda, Josep Antoni Falp no era membre de cap dels dos col·legis de notaris de Barcelona, de manera que els mateixos arguments utilitzats pels representants col·legials contra el nomenament de Pau Raurés serien també vàlids en aquest cas. Per l'altra banda, alguns dels documents estan autoritzats en la mateixa escrivania de Marina, i els testimonis de molts d'ells són «oficiales de esta escrivania de Guerra de Marina». De fet, seria la mateixa situació en què es trobarien els protocols autoritzats per Cosme Raurés, si no fos que aquest, en l'obertura del protocol, fa constar que actua com a notari reial, resident a Barcelona.

El nomenament de Josep Antoni Falp com a titular de l'escrivania del Tribunal de Marina del Terç i Província de Barcelona s'havia de produir entre la defunció de Josep Raurés, el febrer de 1820, i el 29 de març, en què Josep Planas signa ja «por ocupación de Don José Antonio Falp, escrivano principal de Marina».

Pel funcionament quotidià de l'escrivania, el 28 de setembre de 1820, el comandant militar de Marina del Terç naval de Barcelona comunicava el nomenament de Francesc Falp com a escrivà substitut. Mesos abans, cap al 27 de febrer, Josep Manuel Planas i Compte havia estat nomenat escrivà interí.

I, novament, hi hagué un desacord entre les autoritats de la província Marítima de Barcelona i el Col·legi de Notaris Reials de la ciutat, que demanà la revocació del seu nomenament, al·legant que si bé tenia el títol de notari reial, en no tenir plaça assignada, aquest encara no tenia efecte i, per tant, no podia ser habilitat com a escrivà interí de Marina: «Se propuso por el prior que se practicasen las oportunas diligencias para acudir al muy ilustre señor comandante y al Tribunal real militar de Marina de este departamento para que se sirviese revocar el nombramiento de escribano interino de dicho Tribunal que había hecho a favor de don José Planas y Compte, en atención a que el título que este obtiene de notario de esta Real Audiencia y del presente Colegio no puede tener efecto hasta que haya plaza vacante en el mismo.» I també aquesta vegada, el criteri de les autoritats de Marina es va imposar a les exigències dels col·legis de notaris de la ciutat.¹⁰⁵

105. CNC, Fons Col·legials, Col·legi de Notaris Públics Reials de Barcelona, *Resoluciones del Colegio de 1824 hasta 1849* (convocatòria d'1 de març de 1820).

Segons l'*Estado general de la Real Armada* de 1836,¹⁰⁶ aquest any Josep Antoni Falp era encara l'escrivà de Marina de Barcelona, però de fet l'obertura del manual de 1836 la signa Josep Manuel Planas com a escrivà substituït i el seu nomenament com a titular és de 26 de maig. Com que manquen els manuals anteriors, de 1833 a 1835, és difícil saber, com ja s'ha exposat, la data de defunció de Josep Antoni Falp i Bac i, per tant, el seu cessament com a titular de Marina.

Josep Manuel Planas i Compte (1836-1839 i 1844-1855)

La trajectòria personal i pública de Josep Manuel Planas i Compte com a notari, polític i militar, es concreta en un extens panegíric que a la seva mort li dedicà la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, com a un dels seus membres fundadors.¹⁰⁷

Fill de Manuel Planas i Besombres, cirurgià major del «cuerpo de Reales Guardias de Infanteria Española y consultor honorario de los ejércitos», i de Teresa Compte, va néixer a Sant Feliu de Guíxols l'1 de novembre de 1794. Els seus avis paterns eren Josep Planas, hisendat del lloc de Catllà (el Conflent), i Margarida Besombes, i els materns eren Emer Compte, apotecari de Sarrià, i Teresa Bonells.¹⁰⁸

Anys més tard la família es traslladà a Barcelona, on el 1808, al mateix temps que l'exèrcit francès entrava a la ciutat —fet que comportà la marxa forçosa del pare—, Josep Manuel Planas ingressava com a practicant a la notaria de Josep Antoni Pich. Posteriorment, fou la mare amb els fills qui abandonaren la ciutat comtal en direcció sud, i es retrobaven tots a Tarragona. Allí, a partir de l'1 de març de 1810, Josep Manuel continuà les pràctiques amb el mateix notari Pich. Però l'epidèmia de febre groga que,

106. *Estado general de la Real Armada*, Madrid: Imprenta de D. M. Calero, 1836, p. 69.

107. Pedro ARMENGOL Y CORNET, *Memoria necrológica de D. José Manuel Planas y Compte, leída en la sesión pública que la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País celebró el día 5 de julio de 1874*, Barcelona: Establecimiento tipográfico de Jaime Jepús, 1874.

108. CNC, Fons Col·legials, Col·legi de Notaris Públics Reials de Barcelona, *Libro de la matrícula de las Genealogías, días, meses y años de los que han empezado y empezarán a practicar el Arte de Notaría con los Notarios del Colegio de Notarios públicos reales colegiados de número de Barcelona*, f. 81r i *Libro de matrícula de las cátedras de Notaria establecidas con Real privilegio*, f. 65.

especialment l'hivern de 1808-1809, s'estengué per la ciutat de Tarragona causant una gran mortaldat, afectà la família i ocasionà la defunció del pare, Manuel Planas.

El 28 de juny de 1811 Tarragona es rendia davant les tropes del general G. Suchet. La rendició anà seguida d'un brutal saqueig que durà tres dies, amb una elevada xifra de morts i presoners, entre ells el jove Planas. La necrològica descriu l'episodi del seu empresonament: «Contaba entonces Planas 17 años, y como conocía correctamente la lengua francesa (cosa no muy comun en aquella época) fué delegado en aquel día por sus compañeros de armas para presentarse al General Souchet, á fin de que cesasen escesos (...). Prisionero de guerra, fué conducido con otros compatriocios á Soissons-sur-Sâone, andando á pie mas de 300 leguas, y con las condiciones que todos sabemos trató el conquistador á los prisioneros.» A la primavera de 1814, Planas aconseguia fugir i, via París, retornà a Barcelona, on arribava el mes de maig.

Per segona vegada va reprendre les pràctiques de notari, ara amb Josep Antoni Catà i Palahí, amb qui estigué de l'1 d'agost de 1814 al 8 de desembre de 1816. Entremig, el 10 d'abril de 1815, s'havia matriculat a les classes de càtedres de notaria. El 22 de març de 1819, aprovat l'examen, li fou expedit el títol de notari públic reial i ingressava al Col·legi de Notaris Públics Reials de la ciutat i, com a tal, exercí entre 1821 i 1874.¹⁰⁹

Fou també escrivà de l'Audiència Territorial de Catalunya, secretari de l'Alcaldia i Tribunal constitucional (22 d'abril de 1820) i escrivà i secretari del Tribunal de comerç de Barcelona, primer com a substitut (21 d'agost de 1830) i després com a titular (20 de desembre de 1832), càrrec que exercí fins a l'extinció del cos.

Durant la Dècada Ominosa (1823-1833), tingué seriosos problemes a causa del seu posicionament polític. Així, el 1825 fou inhabilitat per al càrrec de notari i escrivà i s'hagué de traslladar a Madrid, d'on fou també expulsat. Aquesta situació perdurà fins al 24 de setembre de 1826, en què fou restituit en tots els càrrecs i retornà a Barcelona. Aquest període queda reflectit en els seus protocols, ja que el de 1825 acaba el 10 d'octubre i el de 1826 no comença fins al 27 del mateix mes. Novament, i per ordre del capità general Charles d'Espagnac, comte d'Espanya, el 1831 fou desterrat de Barcelona i obligat a traslladar-se a Vic.

109. Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. VII...*, p. 111-115.

En l'àmbit polític, fou diputat provincial de Barcelona i diputat a les Corts Generals en les legislatures de 1846 a 1850. Militarment, inicià la seva carrera durant el setge de Tarragona, on, segons la *Memoria necrològica*, quan fou fet presoner tenia el grau de sotstinent. Durant la Primera Guerra Carlina (1833-1839), hi participà com a capità del sisè batalló de voluntaris d'Isabel II. També, durant les revoltes populars que entre 1835 i 1837 es produïren a Barcelona, conegudes amb el nom de Bullangues, Josep Manuel Planas estigué al capdavant d'una companyia de caçadors.¹¹⁰ En finalitzar el conflicte, tenia el grau de primer comandant del batalló número 10 de la Milícia Nacional.

Josep Manuel Planas i Compte es casà dues vegades. La primera amb Narcisa Casals i Vives, de Barcelona, amb qui tingué vuit fills: Elisa i Gonzalo, ambdós morts abans que el seu pare; Emília, casada amb Rafael Esteva; Júlia, casada amb Josep Feixó; Víctor, casat amb Teresa Font; Manuel; Marcel·lí, escrivà titular de l'escrivania del jutjat de Palau, per la qual el seu pare havia pagat la quantitat de 1.600 duros a la casa Dalmases, i Josep Maria. En segones núpcies es casà amb la seva cunyada, Eulàlia Casals i Vives, amb qui no tingué fills.

La defunció de Josep Manuel Planas tingué lloc a les 3 de la tarda del 2 de febrer de 1874, a causa d'una pulmonia, al seu domicili de la plaça Nacional, núm. 10. El 9 de febrer, i a instàncies del seu fill Manuel Planas i Casals, de vint-i-set anys, el notari Josep Falp protocol·litzava l'obertura del seu testament tancat, redactat el 15 d'octubre de 1872, on deixava com a hereus els seus quatre fills barons. Destaquen els llegats a la casa provincial de Caritat, de la qual havia estat membre del consell d'administració, i a la casa de Misericòrdia, on també havia estat administrador i director.¹¹¹

Dos dels seus fills, Manuel i Josep Maria, seguiren la carrera de dret. Manuel Planas, dirigent del Partit Liberal Conservador, fou diputat a Corts, senador vitalici i president de la Diputació de Barcelona en les legislatures de 1884 a 1886 i de 1891 a 1894. Josep Maria, que també fou diputat a

110. Josep M. OLLÉ ROMEU, *Les Bullangues de Barcelona durant la primera Guerra Carlina (1835-1837)*, volum II, Tarragona: Edicions El Mèdol, 1994, p. 353.

111. AHPB, Josep FALP, *Protocolo de los instrumentos públicos*, de 1874, f. 211r-227v. CNC, Fons Col·legials, Col·legi de Notaris de Catalunya, Expedients del «Monte Pío» (1874).

Corts, es decantà pel vessant jurídic. Degà de la Universitat de Barcelona, fou el primer director de la *Revista Jurídica de Catalunya*.¹¹²

El pas de Josep Manuel Planas per l'escrivania de Marina fou força accidentat des de bon començament. Tot just habilitat com a escrivà interí, el febrer de 1820, la Junta del Col·legi de Notaris Públics Reials, en la sessió d'1 de març, demanava la revocació del seu nomenament. La proposta de la Junta no prosperà i romangué com a escrivà interí sota el nou titular, Josep Antoni Falp i Bac. A la mort d'aquest i amb data de 26 de maig de 1836, fou nomenat escrivà propietari i titular de l'escrivania de Marina pel comandant general de Marina del Departament de Cartagena:

Por cuanto he tenido a bien nombrar a don José Manuel Planas, escrivano de la Real Audiencia de Cataluña y notario público de la ciudad de Barcelona, para que sirva la escribanía del Tercio y Provincia Naval de aquella capital, por concurrir en él todas las circunstancias apetecidas. Por tanto, despacho a su favor el presente jurídico título, a fin que presentándolo al comandante militar de Marina del referido Tercio, haya y tenga al indicado don José Manuel Planas por escrivano de Marina del mismo. Y en su consecuencia entregándole todos los expedientes y documentos correspondientes a dicha escribanía, le permita su desempeño en todas las causas civiles y criminales que hubieren pendientes y ocurran en adelante. Y, por dicha razón de escribano del espresado Tercio y Provincia Naval de Barcelona, ha de gozar del fuero privilegiado militar de Marina y de las demás honras, mercedes, ecesiones, preheminiencias, franquicias y libertades que están dispensadas a los que sirven estos empleos y disfrutar de los derechos y emolumentos que le pertenescan.¹¹³

Però, el 1840, en fou separat a causa de l'expedient instruït pel Ministeri d'Hisenda en contra d'ell i del seu escrivà interí, Pere Màrtir de Fortuny. Com que no es conserva el manual d'aquest any, no es pot establir amb exactitud la data del seu cessament. L'agost de 1844 era de nou habilitat en el càrrec d'escrivà titular, que, en l'entremig, havia estat ocupat per

112. Manuel J. PELÁEZ (dir., ed. y coord.), *Diccionario de juristas de Cataluña y del Rosellón*, Málaga: Universidad de Málaga, 2014, p. 387-388.

113. AHPB, Escrivania de Marina, *Protocolo en el que se continuarán las escrituras públicas que se otorgaren en la escribanía de Marina de esta provincia*, de 1836, f. 335.

Lluís Ferrer com a titular i, a la mort d'aquest, per Pere Màrtir de Fortuny com a escrivà interí.

Josep Manuel Planas es mantingué en el càrrec d'escrivà de Marina fins al 9 de gener de 1855. També ara, com ja s'ha tractat a bastament, es produïren tot un seguit de discordances entorn del nou titular. El cert és que fou substituït pel seu escrivà interí Pere Màrtir de Fortuny i Pestells, sense tenir notícia del perquè del seu cessament.

A través dels testimonis dels documents que integren els seus manuals, es coneixen alguns dels escrivents que hi treballaren: Josep Simon, Francesc Mercader, Ramon Macià, Joan Rovira i el seu fill Víctor Planas, aquest documentat entre 1850 i 1853. Dels manuals que va autoritzar manquen els dels anys 1846 i 1851, a més del de 1840.

Lluís Ferrer i Marsal (1840-1843)

Fill del pintor Ramon Ferrer i Sans i de Paula Marsal i Pagès, va néixer el 14 d'octubre de 1796. Els avis paterns eren Pere Ferrer, també pintor, i Eulàlia Sans, i els materns Gabriel Marsal i Artigas, cirurgià major del primer batalló d'Artilleria, i Paula Pagès i Jacín. Es desconeix el lloc de naixement, encara que possiblement fos Barcelona, si bé la seva ascendència per via materna s'ha de buscar a Girona.

Ramon Ferrer, com a administrador dels béns del seu fill Lluís, hereu de la seva mare Paula Marsal, designà dos procuradors de Girona, encarregant-los el cobrament de les quantitats que pertocaven al seu fill Lluís, com a estudiant, en dues causes pies fundades a l'església de Girona. La primera, de 1815, era la causa pia del doctor Jaume d'Agullana, prevere de la catedral de Girona, instituïda a favor dels descendents directes de Joan Marsal i Elena i Bàrbara Figueras. La segona, de 1817, era la causa pia de Joan Figueras, beneficiat de l'església de Girona, descendent en línia directa de Bàrbara Marsal.¹¹⁴

Per la nota inserida en el seu manual de 1843, sabem que estava casat, encara que no amb qui: «Entregado al notario Sanpons, en 1º de diciembre de 1843, por la señora esposa de dicho Ferrer, por medio del criado de la misma.» Es podria pensar que, entre el 8 d'agost, data del darrer document del manual de 1843, i l'1 de desembre, es produí la seva defunció, però

114. AHPB, LLUÍS MARSAL, *Decimum octavum manuale instrumentorum*, de 1814-1815, f. 318 i *Vigesimum primum manuale instrumentorum*, de 1817-1818, f. 2.

justament la referència de la nota a «la señora esposa» i no a «la vídua de», sembla indicar el contrari. El notari que rebé els protocols fou Ramon Sanpons i Sarri.

Les pràctiques de notaria les començà el 16 de febrer de 1810, abans de complir els catorze anys, amb el seu oncle matern i notari Lluís Marsal i Pagès. Entre els mesos de febrer i març de 1809, Lluís Marsal, davant la pressió dels ocupants francesos, abandonà la ciutat de Barcelona en direcció a Menorca, d'on no retornà fins al juny de 1814. Lluís Ferrer el seguí en el seu exili —*ab eadem expatriatus*—, de manera que pogué continuar les pràctiques sense interrupció.¹¹⁵ El 1815 es matriculà als cursos de les càtedres de notaria, encara que no sembla que es presentés a l'examen del darrer curs. El 18 de setembre de 1819, i malgrat que ni tan sols havia complert els vint-i-tres anys, demanà a la Junta del Col·legi de Notaris Públics Reials permís per examinar-se per a l'obtenció del títol de notari. La petició fou admesa. Al cap d'uns mesos, el maig de 1820, moria el seu oncle Lluís Marsal. Semblava que, si s'havia demanat l'avançament de l'examen d'ingrés, era per ocupar la plaça d'aquest, el qual devia presentar signes evidents de malaltia greu. Per contra, no inicià el seu primer protocol fins al 1827. De fet, hi ha una notícia que el situa el 1826 com a escrivà de Guerra, cosa que explicaria el retard a l'hora d'ocupar una de les places del Col·legi de Notaris Reials. En total, fins a l'agost de 1843, autoritzà quinze manuals enquadernats en cinc volums de mida mitjana, tenint en compte que durant 1838 i 1839 no féu cap protocol per residir fora del territori espanyol.¹¹⁶

Quan Josep Manuel Planas i Compte fou cessat com a escrivà titular de Marina, Lluís Ferrer i Marsal, notari públic reial col·legiat de número de Barcelona, fou habilitat en lloc seu. Havia de ser al principi de 1840, sense poder concretar més per falta del manual d'aquest any. Tampoc no es pot concretar el moment en què deixà l'escrivania de Marina; en aquest cas manca el manual de 1843. Si es té en compte que la primera part del manual de 1844, de gener a agost, fou autoritzada per Pere Màrtir de Fortuny, com a escrivà interí, i que Lluís Marsal acabà el seu protocol com a

115. AHPB, Lluís MARSAL, Manuals de 1809 a 1814.

116. CNC. Fons Col·legials, Col·legi de Notaris Públics Reials de Barcelona, *Libro de la matrícula de las Genealogías...*, f. 21 i 81; *Libro de Matrícula de los alumnos de las Cátedras de Notaría establecidas en esta ciudad de Barcelona*, f. 2, i Registre de deliberacions, de 1818-1821 (convocatòries de 22/09/1819 i 19/05/1820). Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. VII...*, p. 144-145.

notari reial el 23 d'agost de 1843, s'hauria de concloure que l'escrivania de Marina restà sense titular entre aquesta data i el restabliment de Josep Manuel Planas com a titular l'agost de 1844.

Joan Baptista Riera (1854 o 1855)

El pas de Joan Baptista Riera com a escrivà titular de Marina no ha deixat cap rastre ni en el manual de 1854, possiblement l'any del seu nomenament, ni en el de 1855. Només hi ha la confirmació que fou nomenat en substitució de Josep Manuel Planas i que morí abans del 10 de gener de 1855, data en què era habilitat per al càrrec Pere Màrtir de Fortuny.

Pere Màrtir de Fortuny i Pestells (1855-1875)

La informació personal que es té de Pere Màrtir de Fortuny és escassa. Era fill de Francesc de Fortuny i de Francesca Pestells. Estava casat amb Serafina Puñet (o Puñed), la qual, en negar-se a entregar a l'AGDB els manuals de Marina, provocà també les «ires» de *La Notaría*, que quedaren resumides en la frase: «el Notario-Escribano muere, y su viuda se resiste á entregar los protocolos pertenecientes al ramo marítimo».¹¹⁷ El matrimoni tingué almenys tres fills: Maria de la Concepció Francesca Joaquina, nascuda el 19 d'octubre de 1863 a Vilafranca del Penedès; una nena, morta poc després de néixer, i batejada a la parròquia dels Sants Just i Pastor de Barcelona el 23 de juny de 1871, i Josep Maria. Fou aquest qui comunicà al Col·legi la mort del seu pare, ocorreguda l'11 de desembre de 1875. En aquell moment, Josep Maria de Fortuny vivia al passatge Pont de la Parra, número 5, carrer que va desaparèixer amb l'obertura de la Via Laietana.¹¹⁸

La seva polèmica trajectòria a l'escrivania de Marina ha quedat reflectida en les pàgines precedents. De primer, fou l'expedient instruït pel Ministeri d'Hisenda contra l'aleshores escrivà titular Josep Manuel Planas i contra ell, en qualitat d'escrivà substitut. Tanmateix, abans que Planas fos de nou habilitat, Pere Màrtir de Fortuny tornava a l'escrivania que dirigí

117. Salvador TORRES Y AGUILAR, «El Notariado y los Escribanos de Marina...», p. 7806.

118. CNC, Fons Col·legials, Col·legi de Notaris de Catalunya, Expedients personals: *Pedro Mártir Fortuny*.

com a interí entre el cessament de Lluís Ferrer, segurament a la fi de 1843, i l'habilitació de Josep Manuel Planas l'agost de 1844.

L'11 de gener de 1855 Pere Màrtir de Fortuny, que havia continuat en el càrrec d'escrivà substitut, fou nomenat titular de Marina en lloc de Josep Manuel Planas, amb el dubte de l'actuació de Joan Baptista Riera. Però no s'havia ni escolat un any que fou cessat i substituït, el 20 de febrer de 1856, per Josep Romeu i Ballester. De nou fou restituït en el càrrec per Reial ordre de 10 de desembre de 1856, si bé no fou despatxada fins al dia 29: «Accediendo su magestat la reina (que Dios guarde) a una instancia de don Pedro Màrtir Fortuny, escribano cesante del juzgado de Marina del Tercio y Provincia de Barcelona, se ha dignado su magestat disponer sea repuesto en dicho destino, en el que ha de cesar el que actualmente lo desempeña». Entretant, Josep Romeu havia abandonat la ciutat, de manera que Fortuny comunicava que «no he podido hacerme cargo del protocolo corriente de la escribanía de Marina de esta Provincia y demás documentos de la misma».¹¹⁹

També és a partir d'aquesta data que fou habilitat, com a escrivà interí, el notari de Barcelona i escrivà del Tribunal de Marina del districte de Badalona Josep Falp i Robert, fill de qui n'havia estat titular, Josep Antoni Falp i Bac.

Adaptant-se al reglament de la nova Llei del notariat de 1862, en el segon manual de 1863, Pere Màrtir de Fortuny canviava la denominació d'«escribano principal» per la d'«escribano real y notari público de Marina». Fou també a partir de la Llei marc que Pere Màrtir de Fortuny, amb data de 16 de març de 1864, obtingué el títol de notari reial i públic de Barcelona i com a tal actuà entre 1865 i 1875. Durant aquests deu anys, autoritzà deu protocols, més un protocol reservat de testaments, d'escàs volum.

La continuïtat dels escrivans de Marina, després de les lleis de 1862 i de 1872, comportà un enfrontament encara major, si això era possible, entre aquests i els col·legis de notaris. La revista *La Notaría* recollí aquest malestar amb un seguit d'articles publicats entre 1874 i 1877. En referir-se als escrivans de Marina que al mateix temps eren notaris col·legiats, pensant de fet en Pere Màrtir de Fortuny, ho fan amb formulacions com «estos Escribanos Notarios de Marina, unos que además son Colegiados, pero que con las ínfulas de Escribanos de marina y como si nos hallásemos en tiempo de los antiguos fueros privilegiados, se rebelan contra la autoridad del

119. AHPB, Escribania de Marina, *Segunda parte del protocolo...*, de 1856, f. 677.

Ministerio de Gracia y Justicia». ¹²⁰ I com que a la seva mort, i contra tot pronòstic, la comandància de Marina nomenà notari interí Esteve Torent i Torradabella, la polèmica persistí.

Josep Romeu i Ballester (1856)

Josep Romeu i Ballester era segurament natural de Tarragona i el 1848 constava com a batxiller en jurisprudència. ¹²¹

Fou titular de l'escrivania de Marina de la província de Barcelona tot just deu mesos, entre el 20 de febrer i el 24 de desembre de 1856, en què fou substituït per l'anterior titular, Pere Màrtir de Fortuny. I, a més, sembla que fou cessat de manera fulminant. La continuïtat de l'escrivania entre l'abans i el després de Josep Romeu es pot resseguir a través dels escriptors Antoni Sanpons i Eugeni Estasén, que signen com a testimonis i que no foren substituïts.

Esteve Torent i Torradabella (1875-1876)

Esteve Torent i Torradabella va néixer a Granollers el 1824 i era fill d'Evelí Torent, adroguer de Granollers, i de Teresa Torradabella. Els seus avis paterns eren Tomàs Torent, de Granollers, i Magdalena Alesan, mentre que els materns eren Miquel Torradabella, farmacèutic de Granollers, i Maria Labrós. Ambdues famílies, els Torent i els Torradabella, eren molt conegudes a Granollers. Així, els Torradabella havien deixat la seva petjada a la vila com a apotecaris d'ençà el segle XVIII. També el seu germà, Ramon Torent, continuà la línia científica, per bé que com a metge. La seva tasca la desenvolupà a la casa de la Maternitat i a l'Hospital de la Santa Creu, del qual fou degà, i se'n destaca l'actuació durant les epidèmies de còlera de 1854 i 1865. ¹²²

120. Blas ROSIQUE, «El Notariado de Gracia y Justicia y el Notariado de Marina...», p. 6.591.

121. Antonio PALOMEQUE TORRES, *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la ley Moyano de 1857*, Barcelona: Ediciones de la Universidad de Barcelona, 1979, p. 776.

122. Josep M. CALBET I CAMARASA, Jacint CORBELLÀ I CORBELLÀ, *Diccionari Biogràfic de Metges Catalans*, Barcelona: Editorial Rafel Dalmau, 1983, v. III, p. 132.

Esteve Torent estava casat amb Anna Marsans i Peyra amb qui tingué dos fills, Dolors i Evelí, nascuts a Badalona. El 1869 fou regidor d'aquesta ciutat en la candidatura del primer alcalde electe del Sexenni Democràtic, Sebastià Badia. Esteve Torent morí a Barcelona el 28 de juny de 1894 i la seva esposa el 6 de gener de 1927, als vuitanta-tres anys. Els funerals d'ella se celebraren a Badalona. El seu fill Evelí destacà per la seva trajectòria artística com a pintor i il·lustrador.¹²³

El desembre de 1841, amb disset anys, Esteve Torent inicià les pràctiques de notaria amb Joaquim Òdena i Mozes, i les acabà el març de 1848. El 1851 aconseguí el títol d'escrivà de Vallgorguina en substitució de Miquel Lladó, que n'era el senyor útil i propietari. El 1862, amb la nova llei del notariat, se li atorgà la plaça de notari de Badalona, amb la renúncia prèvia de l'escrivania de Vallgorguina: «y de que habíais de renunciar la propiedad de dicho oficio de escribano de Vallgorguina en favor del Estado, como ya lo habéis verificado por escritura pública otorgada en la villa de Granollers del Vallés, en veinte y dos del mismo febrero ante el notario público de la villa don Juan Bautista Juer y Guarda». De fet, d'ençà del desembre de 1855, Esteve Torent ja era notari de Badalona en qualitat de notari de regnes. De Badalona es traslladà a Barcelona (títol de 9 de juny de 1890), on acabà la seva carrera, per defunció, el 1894.¹²⁴

L'inici dels protocols com a notari de regnes amb residència a Badalona, l'11 de març de 1856, havia de coincidir amb el seu nomenament com a escrivà de Marina dels districtes de Mataró, el Masnou i Badalona, població on se situava la seu. Pel fet de pertànyer els tres districtes a la província naval de Barcelona, en morir Pere Màrtir de Fortuny, el comandant de Marina de la província no només no clausurà l'escrivania, sinó que, al·legant un sistema de substitucions, habilità Esteve Torent com a escrivà interí, cosa que suposà un nou enfrontament amb el Col·legi de Notaris de la ciutat i amb el Ministeri de Gràcia i Justícia. Finalment, l'1 d'abril de 1876, després de cent vint-i-cinc anys en actiu, es tancava el darrer manual de l'escrivania de Marina de Barcelona.

123. CNC, Fons Col·legials, Col·legi de Notaris Públics Reials de Barcelona, *Matrícula de los practicantes*, p. 22. Jordi ALBALADEJO I BLANCO, «Evelí Torent i Marsans. Un artista recuperat», *Carrer dels Arbres. Revista anuari del Museu de Badalona* (Badalona), 18 (2007), p. 59-69.

124. CNC, Fons Col·legials, Col·legi de Notaris de Catalunya, Expedients personals: Esteve Torent i Torradabella.

El fons de l'escrivania de Marina de Barcelona

En primer terme, quant a la ubicació de l'escrivania de Marina, aquesta estigué en el seu inici a les mateixes dependències que la de la Intendència. Es coneix una descripció d'aquesta escrivania, justament de l'any en què se'n separà la de Marina: «El 1776 se dió un reglamento para la escribanía, por el entonces intendente Barón de la Linde, en la que observa que la escribanía está dividida en mesas cada una de las cuales se cuida de una parte de los papeles de la Intendencia (...). El Escribano titular era de nombramiento real a propuesta del intendente, quien siempre lo designaba interinamente en caso de muerte o sustitución esperando luego el nombramiento real. Este Escribano podía poner sustitutos jurados (...). El horario de la Escribanía Mayor era de 9 a 2 de la mañana y de 3 a 5 de la tarde. La Escribanía estaba en el edificio de la Bailía General junto al archivo».¹²⁵ En separar-se els dos organismes, l'escrivania de Marina restà a la mateixa plaça de Sant Jaume, d'acord amb una notícia de 1778, quan l'escrivania i el seu arxiu estaven «en la casa o cuarto destinado para el despacho de la escrivania de Marina de esta provincia, sita en la plaza de San Jayme de esta ciudad».¹²⁶ Malauradament, en aquesta anotació no es fa referència a un edifici específic.

L'escrivania degué romandre al mateix indret almenys en el decurs del segle XVIII i possiblement també al principi del XIX, fins a la remodelació del sector de Sant Jaume. La nova urbanització del sector s'inicià el 1834 amb l'enderrocament de l'església i la rectoria de Sant Jaume, així com tot un conjunt d'edificacions situades al seu entorn, com ara les cases del Veguer i de la Batllia, que permeteren l'obertura de l'actual plaça i la construcció del gran eix viari format pels carrers de Ferran, Jaume I i de la Princesa. Aquesta gran obra urbanística, en afectar diferents edificis de govern, obligà al trasllat dels respectius arxius, un dels quals era l'Arxiu del Reial Patrimoni, que incloïa el que seria l'arxiu de la Intendència. Si bé els estudis realitzats permeten resseguir el recorregut d'aquest arxiu,¹²⁷ des del moment en què sortí de les estances que havia ocupat a l'edifici de la Batllia General fins que, cent anys més tard, ingressava a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, no

125. Eduard ESCARTÍN, *La intendencia de Cataluña en el siglo XVIII*, Barcelona: Santandreu editor, 1995, p. 169-170.

126. AHPB, Marina, Manual de 1778, f. 27.

127. Rafel CONDE Y DELGADO DE MOLINA, «L'Arxiu del Reial Patrimoni de Catalunya, fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó», *Lligall* (Barcelona) 28, (2001), p. 11-63.

gaire lluny del punt de partida, no es pot dir el mateix de l'arxiu de l'escrivania de Marina, del qual només es tenen notícies escadusseres.

Tanmateix, malgrat que es mantingués un espai reservat per a l'escrivania de Marina, des del moment en què Josep Antoni Falp prengué possessió del càrrec, l'hagué d'instal·lar en el seu domicili. Ja en un testament que autoritzà el 1822 especifica que havia estat redactat «en lo despatx del infrascrit notari de Marina que lo té cituat a la Rambla de esta ciutat de Barcelona, casa número 16». Però és mitjançant la declaració que inclou en el seu testament, atorgat el 20 de juliol de 1830, que sabem que, en prendre possessió del seu càrrec d'escrivà titular de Marina, l'escrivà interí, Josep Manuel Planas, tot just li traspassà l'arxiu: «los legajos pelados de los procesos, expedientes y protocolos de contratos, etcétera; el sello del tribunal con su armamento y el depósito de vales reales pertenecientes al concurso de los bienes de Carlos Feliu, sin intereses algunos en metálico, según resulta del inventario que firmé a dicho regente y se hallará copia en el cajoncito del armario que se halla sobre la cómoda de mi cuarto. Siendo de consiguiente de mi entera propiedad todas las mesas y demás maderage con los tinteros y demás útiles de oficina y todo cuanto se halla en ella, que no sean papeles, legajos y protocolos, único que se me entregó».¹²⁸ En aquesta data de 1830 viu al número 6 del carrer d'Escudellers, on hi ha també el seu despatx.

No serà fins al 1876 que es tornen a tenir referències de l'arxiu de Marina, i serà a causa de la negativa de la vídua de Pere Màrtir de Fortuny a entregar-lo a l'Arxiu General de Protocols. Aquest fet, per ell mateix, no és indicatiu del lloc on es trobava l'arxiu. Però la negativa de Serafina Puñet, el fet que la Junta del Col·legi de Notaris, a través del notari arxiver, no aconseguís el seu ingrés i que, el març de 1892, el fill del notari Josep Maria de Fortuny posés en coneixement del degà del Col·legi l'existència «de varios testamentos cerrados y distintas carpetas de otros tantos que fueron retirados»,¹²⁹ que havia trobat en el despatx del seu pare, situat al tercer pis del número 5 del carrer Ataülf, i que foren portats a l'Arxiu General, ens fan pensar que Pere Màrtir de Fortuny, com a escrivà titular, havia traslladat l'arxiu, o part d'ell, al seu domicili.

128. AHPB, Josep Antoni FALP I BAC, *Manual* de 1820-1824, f. 102v, i *Manual* de 1830-1834, f. 29r-30v.

129. CNC, Fons Col·legials, Col·legi de Notaris de Catalunya, Expedients personals: *Pedro Màrtir Fortuny*.

De fet, són només conjectures. Després de 1830, hem d'esperar l'any 1938 per tenir noves referències sobre la ubicació de l'arxiu. En aquesta data ja es trobava a les dependències de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, on fou consultat per Francesc de P. Colldeforns. Malauradament, no s'ha trobat cap document, ni indici, que indiqui en quin moment es produí aquest ingrés, encara que, amb relació als protocols del segle XIX, els de Josep Antoni Falp i Pau Raurés haurien ingressat a l'arxiu en els seus inicis.

Quan Colldeforns consultà els manuals de Marina, el seu estat era ja deplorable i apuntava que: «A consecuencia de antiguas inundaciones ocurridas en el Archivo, quedaron inutilizados buen número de Manuales, habiendo sido destruidos varios de ellos y aun al ser examinados (los que se salvaron de las inundaciones), conservaban las señales de la humedad, con evidente peligro de su total destrucción.»¹³⁰

Si bé és cert que els volums de Marina, juntament amb els set volums que formen la sèrie de Secretaria d'Interpretació i Traducció de Llengües de Barcelona, presenten signes evidents d'haver estat afectats per algun tipus d'inundació, no es té informació de cap fuga d'aigua a les dependències del Col·legi de Notaris de Barcelona on estaven dipositats els diferents fons de l'Arxiu Històric. L'únic que es pot afirmar és que els volums que integren aquests dos fons estaven junts quan resultaren afectats.

A l'hora de registrar els desperfectes que presenten aquests volums, s'ha pogut comprovar que en el moment del fet el més probable és que es trobessin apilats, de manera que l'aigua va caure més aviat des de dalt, fent malbé principalment la part central-dreta del volum, eixamplant-se cap als extrems. I, atesa la degradació del paper, no van tenir un tractament immediat, ni que fos d'airejament. El resultat és onze volums en molt mal estat i vuit l'estat dels quals s'ha classificat de dolent. Els manuals més malmesos són els de 1751 i 1844, on, en les parts més deteriorades, només resten entre 9 i 12 cm del foli original, afectant el 80 % del manuscrit. I això sense comptar els volums que no van poder ser recuperats i que figuren com a «perduts».

El 2000 la direcció de l'AHPB optà per la restauració de tots els protocols de Marina, i també dels set volums de la Secretaria d'Interpretació i Traducció. L'elecció fou clara, ja que es tractava d'un fons unitari, d'un volum relativament reduït, d'un gran valor històric i, sobretot, molt consultat, cosa que augmentava la possibilitat de malmetre'ls encara més. La

130. Francisco de P. COLLDEFORN LLADÓ, *Historial de los Gremios de Mar...*, p. 11-12.

restauració ha estat portada a terme per l'equip del restaurador Domènec Palau i ha quedat completada el 2015. El tractament efectuat ha estat condicionat per l'estat dels volums. Mentre que alguns només han necessitat tasques de desinfecció i consolidació, altres han hagut de rebre un tractament més contundent de reintegració i laminació dels fulls, així com de restauració de les cobertes.

Amb relació als fons de l'escrivania de la província de Marina de Barcelona, s'hi distingeixen clarament dues sèries: els manuals de l'escrivania i els registres del Tribunal. Els manuals de l'escrivania formen el conjunt més important, amb cent quatre volums, que apleguen els manuals de 1751 a 1876, més dos manuals dedicats específicament als gremis de mar i un manual de 1787 de caucions derivat de la Reial ordre de 20 de novembre de 1786.¹³¹

La sèrie de manuals no ha arribat completa, ja que manquen els dels anys 1782, 1801-1803, 1805-1815, 1833-1835, 1840 i 1843. La pèrdua d'aquests manuals pot ser el resultat de l'aigua i la humitat que sabem que afectà el conjunt de Marina, però també a causa dels conflictes que hi hagué al llarg del segle XIX i que afectaren molt directament la ciutat, en concret la Guerra del Francès (1808-1814) i els aldarulls que tingueren lloc durant les bullangues dels anys 1833-1837 i 1840-1844 i que, en part, coincideixen amb les dates dels manuals que manquen.

Durant un breu període de temps, de 1756 a 1772, l'escrivà Vicenç Simon decidí la confecció de manuals especials amb els instruments generats per als gremis de Mar, denominació que agrupa els gremis de mestres d'aixa i calafats, mariners, pescadors i carregadors i descarregadors. El resultat són dos petits volums que recullen, principalment, les actes dels consells d'aquests gremis. Potser per això, el 1773, tornà a incloure'ls en el manual general. Si bé els gremis subjectes a la jurisdicció de Marina foren suprimits pel Reial decret de 9 de juliol de 1864, l'escrivania de Marina de Barcelona ja havia deixat de registrar les actes d'ençà de 1837.¹³²

131. Josep M.ª DELGADO RIBAS, «Comercio colonial y fraude en Catalunya. Algunas consideraciones en torno a los registros del libre comercio a Indias (1778-1796)», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos* (Barcelona), 6 (1978), p. 318.

132. Francisco de P. COLLEFORNS LLADÓ, *Historial de los Gremios de Mar...*

La tipologia documental¹³³ que s'hi troba és variada, sempre dins els marges de la temàtica relacionada amb la marina, a més de les actes i altres instruments dels gremis. La documentació que apareix més assíduament són contractes de noliejament, caucions, mestries, patronies, protestes, vendes, així com àpoques, deutoris, donacions, procures o requeriments. Per contra, són poquíssims els documents de caire privat que s'hi troben, com ara testaments o capítols matrimonials.

Entrat el segle XIX i després de la no inclusió dels gremis, la variació tipològica es veu molt disminuïda. Joaquim Llovet ho resumeix dient: «a poc a poc, veurem com les escrivanies de Marina es limiten exclusivament als actes derivats del compliment de les ordinacions de les Matrícules de Marina de l'any 1803, és a dir: escriptures relatives a la compravenda d'embarcacions o de parts d'embarcació, de nomenament de patrons i capitans, contractes de tripulació, caucions per a la obtenció de patents de navegació i declaracions de propietat de velers, entre les principals».¹³⁴ En els darrers manuals predominen les protocol·litzacions d'escriptures, els títols de propietat de vaixells o les vendes, així com les fermances i els reconeixements.

Amb relació als registres del Tribunal de Marina, només ens han arribat sis volums dels anys 1751 a 1781, autoritzats pels dos primers escrivans, Vicenç Simon i Gibert i Cosme Raurés i Capdevila, un d'ells específic de manaments, embargaments i altres documents relacionats.

133. Sobre la descripció de les diferents tipologies documentals dels manuals de Marina, es pot consultar: Alberto SANZ TRELLES, *Catálogo de la escribanía de Marina de Cádiz (1778-1883)*, Cádiz: Consejería de Cultura. Archivo Histórico Provincial de Cádiz, 2006, p. 11-15. Julio MOLINA FONT, *Protestas de Mar ante la Escribanía de Marina de Cádiz (1779-1877)*, Cádiz: Consejería de Cultura. Archivo Histórico Provincial de Cádiz, 2011, p. 22-29. Benet JULIÀ I FIGUERAS, «Marina Guixolenc del segle XVIII (Del desastre a la recuperació)», *Estudis del Baix Empordà* (Sant Feliu de Guíxols), 19 (2000), p. 15-23. Eloy MARTÍN CORRALES, «El comercio marítimo catalán a través de los archivos notariales (Siglos XVI-XVIII): Resultados, posibilidades y límites», a *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona: Fundació Noguera, 2000, p. 249-289. Agustí M. VILÀ I GALÍ, «Construcció i primer viatge d'una nau», *Drassana: revista del museu Marítim* (Barcelona), 14 (2006), p. 17- 32.

134. Joaquim LLOVET, *Constructors navals de l'exprovincia...*, p. 17.

Ressenyes

ARMENTEROS, Ivan, *L'esclavitud a la Barcelona del Renaixement (1479-1516). Un port mediterrani sota la influència del primer tràfic negrer*, Barcelona: Fundació Noguera: 2015, 491 p. (Col·lecció Estudis; 71).

Treball guanyador de la XXII Beca Noguera —any 2012— a la millor tesi doctoral d'àmbit medieval. L'autor centra la seva recerca en el comerç i treball esclau a la Barcelona de final del segle XV i inici del XVI. No és, òbviament, una conjuntura casual, sinó que suposa el moment de canvi de model respecte l'esclavitud baixmedieval, que Armenteros ressegueix al primer capítol a través de la normativa municipal. La fi de la Guerra Civil catalana i l'inici del tràfic atlàntic, que provocarà la substitució dels esclaus asiàtics pels africans, són les claus d'aquesta nova esclavitud. Gràcies al buidatge sistemàtic dels protocols notariais barcelonins del període (sis-cents seixanta-vuit manuals i noranta-cinc llibres de testaments; uns mil dos-cents documents recopilats), l'autor analitza amb tot detall no només la provenença dels esclaus, sinó també els comerciants, els preus, els amos i l'ús de la seva força de treball al llarg dels capítols centrals del llibre (p. 95-347).

Els següents capítols prenen un aire més sociològic i l'autor els destina a tractar el grau de discriminació o integració d'aquest col·lectiu. Tot i no restar al marge, sí que observa una «frontera nítida» entre lliures i esclaus, fonamentada en una evident discriminació jurídica, religiosa i cultural. Només la conversió i, sobretot, l'alliberament permetien trencar aquesta barrera. Cal parlar d'èxit en l'assimilació però de fracàs en la integració, com ho demostra l'episodi concret de la Confraria negra de Sant Jaume, amb el qual Armenteros abandona el període d'estudi per endinsar-se en l'últim quart del cinc-cents.

No podem cloure la ressenya, però, sense esmentar una reflexió de l'autor sobre el número de notaris documentats (p. 67). Segons Armenteros, s'ha conservat part dels fons de setanta-sis notaris, mentre que, fruit del seu bui-

datge, l'autor n'identifica fins a cent sis. La primera xifra no és del tot precisa. Així, els fedataris amb manuals conservats a partir de 1479 i fins a 1516 són seixanta-quatre (del 245 al 309 de l'inventari), però a aquests caldria afegir-ne trenta-un més que començaren la seva actuació amb anterioritat a 1479 i que també compten amb documentació entre aquestes dues dates. El nombre de notaris conservats a l'AHPB puja, doncs, a noranta-cinc. Però, sobretot, cal precisar la imatge de l'exercici professional del notariat barceloní: «els trenta individus restants van treballar en cap d'aquestes setanta-sis notaries o, al contrari, van exercir l'ofici per compte propi, extrem que presuposa la pèrdua total de registres que, en tal cas, van produir?»

A Barcelona, l'ofici de notari s'exercí sempre «per compte propi», és a dir, el notari era l'escrivania i, per tant, no hi podien cloure instruments dos o més notaris en una mateixa. Certament, resta per elaborar la nòmina definitiva de notaris a la Barcelona medieval, tasca difícil a causa de la pèrdua del llibre de matriculacions original. Amb tot, el fons històric del Col·legi de Notaris Públics conserva un registre, de 1735, on es recopilà la llista de notaris creats des de 1424. Entre aquesta data i el 1516, n'apareixen cent quaranta-quatre de creats, cent dotze dels quals coincidiren en el lapse de temps objecte d'estudi per part d'Armenteros (el registre dona notícia sovint de la data de mort del fedatari). A aquests, però, cal sumar els vint-i-un notaris reials que han conservat protocol i que no es van col·legiar mai com a notaris públics de Barcelona, tot i la pressió de les ordinacions municipals i una sentència de la Reial Audiència. En total, podem identificar cent trenta-tres notaris per a aquest període, dels quals, com ja avançàvem, noranta-cinc han conservat documentació. Són trenta més que la xifra que ofereix Armenteros, però el realment interessant seria comparar les dues llistes per arribar a oferir-ne una de més completa encara.

COMPANYS, Isabel, SANMARTÍ, Montserrat, *El primer llibre d'inventaris i encants del notari de Tarragona Bernat Gendre (1577-1597)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2015, 1.426 p. (Col·lecció Textos i Documents; 57 i 58).

Aquesta obra segueix la dinàmica, iniciada en els volums 52, 53 i 54, de publicar l'edició de llibres d'inventaris i encants no en la col·lecció *Acta Notariorum Cataloniae*, sinó en la de Textos i Documents. Així, als instruments recollits i editats per Jordi Bolós conservats a l'Arxiu Capitular de Lleida, ara Isabel Companys i Montserrat Sanmartí han sumat el llibre pri-

mer d'inventaris i encants de Bernat Gendre, notari tarragoní. El llibre, per a l'edició del qual han calgut dos volums, conté noranta unitats documentals, cinquanta-dues al primer volum (36 inventaris i 16 encants) i trenta-vuit al segon (20 inventaris, 4 encants, 12 inventaris i encants vinculats, i 2 relacions).

Tal com les autores avancen en la introducció, el llibre permet «seguir l'evolució del món urbà tarragoní durant el darrer quart del segle XVI» (vol. 57, p. 10). La potència visual dels inventaris i el seu gran detall refermen la tan habitual metàfora del protocol notarial com a finestra del passat. Un ampli espectre d'estaments socials s'aplega al llarg dels instruments: una desena d'artesans, quatre mercaders, dos notaris, dos donzells, sis vídues o, fins i tot, un pintor flamenc, a banda de quatre inventaris de l'Hospital Nou de Santa Tecla. El fet que, com és habitual, les llistes de béns siguin escrites en català facilita l'aproximació al lector inexpert, que, en tot cas, haurà de recórrer a les dues introduccions, una per a cada volum, per tal de resoldre els dubtes sobre el significat dels mots que ja no s'utilitzen. És en aquestes on dediquen sengles apartats a detallar la inescotable varietat d'objectes que conformaven el parament de les llars tarragonines (vol. 57, p. 60-95, i vol. 58, p. 44-85). És d'agrair que les autores, de llarga trajectòria professional i editorial, hagin reduït a la mínima expressió l'aparat crític i que, encertadament, hagin prescindit d'indicar sistemàticament el canvi de foli (vol. 57, p. 15).

Pel que fa a Bernat Gendre, compta amb una succinta però equilibrada biografia (vol. 57, p. 11-13), que recull les fites successives de la seva carrera professional, a banda dels aspectes familiars més rellevants. També la geografia urbana és objecte d'atenció i a la fi de la segona introducció trobem un plànol, reproducció de l'elaborat pel P. Enrique Flórez el 1769, on se situa la localització dels inventaris (p. 86).

PUIG I TÀRRECH, Roser, *El manual de 1780 de Josep Clot Blet, notari de Reus*, Barcelona: Fundació Noguera, 2015, 648 p. (Col·lecció *Acta Notariorum Cataloniae*; 28).

El vintè manual notarial editat per la Fundació Noguera, en els vint-i-vuit volums de la col·lecció ANC, sembla confirmar la tendència a prioritzar la publicació de protocols d'època contemporània en els darrers anys. Així, si dels primers deu manuals publicats només tres no pertanyien al

període medieval, sis dels deu últims daten dels segles XVIII-XIX. L'autora, doctora en història i especialista en l'urbanisme reusenc del segle XVIII, és bona coneixedora dels fons notariais, no només com a usuària sinó que fou l'encarregada per part de la Fundació Noguera d'inventariar els antics districtes de Falset i Gandesa l'any 2000.

Pel que fa a l'edició d'aquest volum, Puig inicia la introducció amb una breu descripció codicològica i la identificació de les tres mans que hi trobem, destacant-ne la preeminència del mateix Josep Clot. Pel que fa a les llengües, hi predomina encara el català, en un 68,75 % de les escriptures, mentre que el castellà el trobem en el 31,25 % restant. D'aquest segon percentatge, en destaquen els instruments vinculats amb la justícia (un 60 % de les procures foren escrites en castellà, per exemple) i els atorgats per estrangers o algun destacat ciutadà honrat reusenc.

El protocol està format per 241 instruments, datats entre el 2 de gener i el 24 de desembre de 1780. El 75 % de documents són contractes, dels quals un 45 % són vinculats al crèdit i un 20 %, procures. Aquest predomini dibuixa una societat, doncs, amb un clar protagonisme comercial, també testimoniat per les nombroses constitucions de societats, i un alt índex de judicialització. No en va, l'any 1780 marca un punt d'inflexió a Reus, en què el creixement i dinamisme del XVIII es veurà frenat per la prohibició del comerç amb Anglaterra i l'inici d'una crisi econòmica que ja s'intueix en aquest manual. Per exemple, es pot apuntar en aquest sentit que el 62 % de les vendes de cases es fan per impagament de censals.

Feta la contextualització històrica, Puig se centra en la figura de Josep Clot, traçant la seva biografia tant familiar com professional. Pel que fa a la seva actuació com a notari reusenc, fou força breu: només dotze anys, fruit de la seva mort sobtada, sembla que d'un atac de cor, el 4 d'octubre de 1790. L'edició inclou la transcripció de l'índex d'escriptures del volum i presenta també sengles índexs propis onomàstic i toponímic.

Notes bibliogràfiques

AUTORS DIVERSOS, «Activitat productiva i transformació del medi empordanès», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* (Figueres), 46 (2015), p. 17-251.

Extens dossier dedicat a la commemoració dels cinquanta anys de l'aparició de les dues obres de referència de la geografia de l'Empordà: *El*

Alto Ampurdán, d'Albert Comte, i *Le paysage humain de la Costa Brava*, d'Yvette Barbaza. Els autors del dossier apleguen una desena d'articles que tracten les principals activitats productives de l'Empordà, inclòs el turisme, que tot just començava a ser explotat en el moment de la publicació dels dos llibres. El recurs a fons notariais és constant a gairebé tots els articles, exceptuant, òbviament, els que tenen d'àmbit temporal la prehistòria i antiguitat clàssica o els últims cent anys. Pel que fa a l'agricultura, Joaquim Tremoleda s'ocupa de resumir el període que va del Neolític fins al primer segle de la nostra era (p. 17-46), Pere Gifre traça l'evolució del paisatge agrari empordanès des del segle XV al XVIII, en concret, des de la Sentència de Guadalupe fins a la plaga de la fil·loxera (p. 99-134), i, finalment, Enric Saguer se centra en el conflicte social vinculat al subarrendament dels cortals durant la primera meitat del segle XX (p. 181-205). Quant a les activitats manufactureres, Josep Maria Gironella analitza els molins i les salines durant la baixa edat mitjana (p. 47-62) i Marcel Pujol presenta una visió sintètica de la pesca del segle VIII al XIX (p. 135-160). I, en relació amb la indústria, Marià Baig s'ocupa de l'obtenció del ferro, analitzant el pas de la farga a l'alt forn al segle XIX (p. 63-98), i Jaume Santaló estudia la ciutat de Figueres entre els anys 1840 i 1936 (p. 161-180).

ESTRADA-RIUS, Albert, *La Casa de la Moneda de Barcelona. Les seques reials i els col·legis d'obrers i de moneders a la Corona d'Aragó (1208-1714)*, Barcelona: Fundació Noguera, 2015, 611 p. (Col·lecció Estudis; 72).

Tesi doctoral guanyadora de la XXIII edició de la beca Raimon Noguera d'època medieval (any 2013), dedicada a la Casa de la Moneda de Barcelona. L'autor se centra, sobretot, en els segles XIII-XV, assenyalant els punts de continuïtat en època moderna. El primer capítol tracta la doctrina sobre la moneda, en especial el seu caràcter de regalia en el context concret de la monarquia catalanoaragonesa. A continuació, Estrada-Rius s'ocupa del Col·legi d'obrers i moneders, és a dir, la corporació jurídica encarregada de materialitzar l'encunyació de moneda, tot analitzant els mecanismes d'ingrés, la normativa interna i el règim jurídic dels col·legiats. Els dos capítols següents són dedicats als aspectes pròpiament tècnics i tecnològics del procés d'emissió, tant pel que fa als òrgans reials que hi intervenen (tresorer general, mestre racional...) com al taller de la seca barcelonina, on també es repassa el conjunt d'oficis, des del mestre de la seca fins als fabri-

cants de les cassoles per cimentar l'or. Estrada reprèn l'aproximació al Col·legi, tot aprofundint en el seu òrgan representatiu de govern, el capítol d'obers i de moneders, així com en els principals oficis vinculats: *bustier*, clavari, oïdor de comptes i, com no pot ser d'altra manera per a qualsevol persona jurídica ficta, l'escrivà que dota d'autenticitat i valor legal la documentació. El capítol s'encarregava de l'admissió dels nous col·legiats i tenia competències en matèria disciplinària, normativa i assistencial. També triava els dos alcaldes, un pels obrers i l'altre pels moneders, els quals esdevenien l'òrgan executiu i judicial del col·legi. Justament, el darrer capítol s'ocupa de la cort o tribunal dels alcaldes, al qual els col·legiats, com a gaudints d'immunitat i fur propi, havien d'acudir per tal de dirimir els seus conflictes.

FERRO, Víctor, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al decret de Nova Planta*, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Institut d'Estudis Catalans, 2015, 687 p. (Col·lecció d'estudis; 2).

Coincidint amb el tercer centenari de la fi de les institucions històriques catalanes, s'ha reeditat aquesta obra publicada originalment l'any 1987. Si bé l'edició correspon a l'IEC, són diverses les entitats que hi han col·laborat, com el Parlament, el Departament de Justícia o la Fundació Noguera. No cal recordar la rellevància d'aquesta síntesi d'història del dret públic català que va aparèixer en un context on, com recordava a la introducció el mateix autor mort l'any 2007, no hi havia «cap estudi general i sistemàtic sobre l'administració de justícia, sobre les finances públiques, ni sobre la Diputació del General» (p. 1). La reedició, de cinc-cents exemplars, permetrà accedir a una obra fa temps esgotada i que, pel seu volgut caràcter didàctic, garanteix una aproximació inicial a les institucions polítiques i administratives pròpies del Principat: la Corona, el govern reial (lloctinència, ordre públic, batllia general, mestre racional...), la Cort General, la Diputació del General, així com les vinculades a la jurisdicció eclesiàstica i baronial. Es manté òbviament l'estructura original del llibre, amb l'única variació del nombre de pàgines total, fruit d'un augment en el cos de la lletra que, sincerament, s'agraeix. Es troba a faltar, tenint en compte els gairebé vint anys que han passat, un capítol introductori que recollís els principals estudis que, des del 1987, han aparegut sobre l'objecte del llibre. Hagués estat també un bon homenatge a l'autor, per calibrar millor l'impacte de l'obra i si encara són o no vigents les seves observacions introductòries.

HERNANDO, Josep, «Els conversos: del judaisme al cristianisme. Ruptura, integració i pràctica religiosa», a Flocel SABATÉ (ed.), *Formes de convivència a la Baixa Edat Mitjana*, Lleida: Pagès editors, 2015, p. 87-125.

Nova aproximació de l'autor a un tema que coneix prou bé. En aquest cas, l'article s'emmarca en un llibre que recull les aportacions al XVIII curs d'estiu Comtat d'Urgell, que tingué lloc l'any 2013. Josep Hernando se centra en el procés de conversions massives fruit del conegut assalt al call de Barcelona de 1391. Aquestes no acabaren amb l'odi antisemita, sinó que es transformà en desconfiança respecte al convers, fos obligat o de bon grat. Les comunitats jueves, fins a l'expulsió definitiva del 1492, entraren en declivi i moltes van desaparèixer amb anterioritat a aquesta data. L'autor repassa en primer lloc els testimonis de processos inquisitorials, bé es trobin en arxius eclesiàstics o bé en el protocol, com el del notari Bartomeu Costa, que treballà al tribunal del Sant Ofici barceloní. Segueix un buidatge dels manuals notariaus, que permet refer els vincles i les solidaritats familiars entre jueus i conversos, ja que les conversions, si bé massives, no foren homogènies ni dins un mateix nucli familiar. A continuació, el professor Hernando fa un buidatge exhaustiu dels *Registra Ordinatorum*, entre 1392 i 1449, per relacionar els conversos que accediren al ritus de la tonsura per esdevenir clergues. Finalment, recorre als registres sacramentals de Santa Maria del Pi i dels Sants Just i Pastor, tot aportant notícies dels enterraments dels conversos, albats inclosos, i el ritual esmerçat.

MORENO, Maria Amparo, OBRA, Juan María de la, OSORIO, María José (coord.), *La Alhambra en 1646. Testamento e inventario de bienes del VII conde de Tendilla*, Granada: Patronato de la Alhambra y Generalife; Ilustre Colegio Notarial de Andalucía, 2015, 147 p.

Edició i estudi del testament i inventari *post mortem* dels béns d'Íñigo López de Mendoza, VII comte de Tendilla i V marquès de Mondéjar, redactats respectivament l'any 1643 i el 1646. Aquest treball s'emmarca en el conjunt d'actes de commemoració del cinquè centenari de la mort del segon comte de Tendilla i primer marquès de Mondéjar, nissaga que des de 1492 fins al principi del segle XVIII va ostentar l'alcaidia de l'Alhambra. Els dos documents, per tant, aporten una informació molt valuosa i de primera mà per conèixer l'estat d'aquest monument granadí Patrimoni de la Humanitat.

L'edició s'acompanya amb quatre estudis previs. El primer, dedicat a l'anàlisi documental dels dos instruments i els altres tres a àmbits concrets dels objectes inventariats: argenteria, mobles i aixovar, col·lecció pictòrica i biblioteca. Com a dades significatives hi trobem: 191 pintures, 181 títols a la biblioteca o un pes aproximat de 175 quilograms de plata del total d'objectes inventariats.

PIÑOL ALABART, Daniel (coord.), *La auctoritas del notario en la sociedad medieval: nominación y prácticas*, Barcelona: Trialba, 2015, 176 p.

Publicació que recull les comunicacions d'àmbit notarial presentades al III International Medieval Meeting de la Universitat de Lleida, el juny de 2013. En concret, el tema escollit per a aquella trobada fou l'*auctoritas* a l'edat mitjana i, òbviament, s'hi havien de presentar diverses aportacions sobre l'*auctoritas* notarial. Tal com recorda María Luisa Pardo a la introducció, aquesta emana de la *potestas*, és una qualitat socialment reconeguda i es va convertir «en el núcleo vertebrador de notario y su praxis profesional» (p. 7). Les contribucions segueixen l'ordre alfabètic del cognom dels autors, però es copsa millor l'aportació de conjunt si s'estructura segons els dos grans àmbits notarials peninsulars a què fan referència: el del conjunt de regnes de la Corona d'Aragó i els de Castella. Pel que fa al primer, l'article de Daniel Piñol (p. 75-104) ofereix un útil estat de la qüestió del tema, que és completat amb dos estudis de cas, un a nivell de regne, el de Vicente Pons sobre València durant el període de Martí l'Humà (p. 105-146), i l'altre d'àmbit local, el d'Elena Cantarell sobre l'escrivania de Cubells (p. 27-40). Quant a Castella, trobem a faltar un article equivalent al de Piñol, però comptem amb quatre estudis de cas, dos d'Andalusia i dos d'Astúries, que reflecteixen força bé quins centres universitaris encapçalen la recerca en àmbit de diplomàtica notarial. Així, Diego Belmonte s'ocupa de la participació (o no) dels notaris en els llibres administratius de la catedral de Sevilla (p. 11-26), i Javier E. Jiménez, de la doble nominació notarial al Jerez del segle XIV (p. 41-74). Pel que fa al Principat d'Astúries, Néstor Vigil ofereix una sintètica panoràmica general (p. 163-176) i Olaya Rodríguez se centra en dos procediments de nomenament concrets, els de notaris reials d'Oviedo i de Lleó (p. 147-162).

ROJAS GARCÍA, Reyes, *La práctica de los escribanos públicos de Sevilla: los manuales (1504-1550)*, Sevilla: Diputación de Sevilla, 2015, 281 p.

Llibre que recull part de la tesi doctoral de l'autora, centrada en el procés de redacció dels manuals sevillans de la primera meitat del segle XVI. Malgrat l'aplicació de la Reial pragmàtica de 1503, l'autora demostra com no s'abandona la pràctica de la triple redacció (nota, registre, escriptura), sinó que s'adapta a les necessitats de l'augment en el negoci de les escrivanies sevillanes. Els manuals identificats per Rojas, doncs, contenen redaccions breus, hereves de la praxi medieval del llibre registre. Però, contràriament al període anterior, segons l'autora la doble redacció s'acostumava a fer gairebé en paral·lel. Manual i protocol o, millor dit, els seus plec de folis eren assentats al mateix temps. La matriu, però, no sempre es redactava per extens, sinó en funció de l'interès i les presses dels clients, segons els notaris testimonien als judicis de residència que aquesta pràctica acabà generant per part de la Corona. L'estudi diplomàtic sobre els manuals és certament exhaustiu i exemplar, bo i dedicant-li les cent cinquanta pàgines del capítol III. El volum es completa amb un capítol sobre la institució notarial sevillana i uns apèndixs que recullen les nòmines dels notaris públics, entre els anys 1510-1555, i dels majordoms del *cabildo* (o col·legi) sevillà entre 1505 i 1550, i un índex de les tipologies documentals dels manuals. L'autora documenta vint-i-quatre escrivanies, quatre de les quals són «acrecentadas». De cadascuna d'elles ofereix el nom dels notaris que les regentaren (totes eren de propietat reial) i les dades de la successió, molt sovint, de caire familiar (pare-fill). Finalment, hi trobem una mostra de documents notarials del període editats.

TELLO HERNÁNDEZ, Esther, «La actividad crediticia de un hospital turolense a través de la compra de censales (1482-1517)», *Aragón en la Edad Media* (Zaragoza), 26 (2015), p. 293-320.

Article que centra el focus d'atenció en la compra de censals per part de l'hospital de San Juan Bautista i Santa María de Villaespesa, a Terol, entre la fi del segle XV i l'inici del XVI. L'autora vincula l'activitat creditícia d'aquesta institució a la «societat del censal» en què es transformà la baixa edat mitjana. A través d'aquest instrument notarial, una gran part de la pagesia i classes menestrals accediren al crèdit a curt i mitjà termini, essent hospitals o altres institucions de tipus religiós els principals creditors. Així, per

al cas d'estudi presentat per Tello, els confreres que gestionaven l'hospital van comprar cent vint-i-vuit censals entre 1482 i 1517, documentats gràcies a la conservació d'un llibre particular (*libro padrón*) d'aquesta institució fet pel notari Alfonso Jiménez. La mitjana de censals comprats anualment oscil·la entre un i cinc, però en anys concrets se superen els deu. La quantitat més habitual se situa entre els 100 i 300 sous jaquesos, un 75 % del total, i, en un 60 % els venedors són matrimonis, sobretot pagesos (*labradores*), que suposen el 70 % del total de compradors. De mitjana, els crèdits presenten un interès d'entre el 7 % i el 8 %, mentre que s'amortitzaven en uns quatre anys i mig (tanmateix, només s'ha pogut conèixer la data de llučió de la meitat). Cal dir que la manca de llibres de comptabilitat impossibilita saber en major profunditat com l'hospital gestionava el crèdit i, en especial, la part dels ingressos total atribuïble a les pensions dels censals, de manera que no es pot avaluar si aquest es convertí en la seva activitat principal. El 1572, finalment, l'hospital fou municipalitzat.

(Aquestes **Ressenyes i notes bibliogràfiques** han estat redactades per **Vicenç Ruiz Gómez**)

Memòria 2014

L'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, constituït pels manuals, llibres notals i protocols de més de cent anys del districte notarial de la capital catalana, forma part de l'Arxiu General de Protocols del Col·legi de Notaris de Catalunya, amb el qual es troba instal·lat de manera unitària a la seva seu, i és gestionat per aquesta institució. Integrat en el Sistema d'Arxius de Catalunya, és el primer arxiu de l'Estat espanyol d'entre els notariais, tant per l'antiguitat com per la continuïtat i la transcendència dels seus fons. I, alhora, és un dels principals centres d'investigació i estudi del país, amb un nombre d'usuaris (més de 2.300) i de consultes (més de 12.000) que es manté en les cotes elevades dels anys anteriors.

Durant l'any 2014, l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona ha continuat desplegant les funcions ja tradicionals i que li són pròpies com a centre responsable de la custòdia, el tractament i la difusió del patrimoni documental generat per la institució notarial barcelonina, des de la seva gènesi, a l'inici del segle XIII, fins avui dia, d'acord amb la normativa sectorial corresponent.

En aquesta memòria es recullen i sistematitzen de manera sintètica aquestes competències, agrupades en quatre grans apartats, segons l'esquema coherent de funcions desplegades pels centres arxivístics: recepció o ingressos de fons; conservació en el triple vessant de preservació, restauració i reproducció; organització i tractament, igualment en un triple vessant de classificació, ordenació i descripció, i, en darrer terme, comunicació i difusió dels fons.

Convé advertir, en tot cas, que sobre els primers punts relatius a l'ingrés de fons, a la conservació o encara a la mateixa organització de la documentació en els seus diferents vessants, aquesta memòria recull tasques relatives a l'Arxiu General de Protocols del Districte de Barcelona més que no pas a l'Arxiu Històric. Tasques que, pel fet que formen part del mateix cicle o procés documental i són executades pel personal de la Secció Històrica, s'hi han incorporat.

Com a aspectes més remarcables de la tasca duta a terme durant aquest any 2014, es pot destacar:

- L'ingrés de més de 40.000 testaments autoritzats per rector, provinents dels diferents bisbats de Catalunya, per a la seva protocol·lització notarial.
- La finalització dels treballs de creació de l'espai web de l'Arxiu Històric dins la pàgina general del Col·legi de Notaris (www.notarisdecatalunya.org), amb esment especial a l'Arxiu digital *Aurora*, el contingut del qual s'anirà ampliant de manera progressiva.
- L'edició d'un primer volum de catàleg dels pergamins de l'Arxiu Històric, de 1142 fins a 1500, amb un total de 758 unitats documentals, dins la Col·lecció Textos i Documents de la Fundació Noguera.
- La digitalització i allotjament al portal RACO (dipòsit de Revistes Catalanes amb Accés Obert) de la revista *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, per tal de millorar-ne la difusió i l'impacte en la comunitat científica.

1. RECEPCIÓ I INGRÉS DE LA DOCUMENTACIÓ

1.1 Ingrés de protocols

D'acord amb la legislació notarial vigent, han ingressat a l'Arxiu General de Barcelona els protocols de més de vint-i-cinc anys corresponents a les notaries demarcades dins el seu districte notarial, que actualment aplega, de manera exclusiva, la capital catalana.

La xifra de volums del protocol general segueix en la línia iniciada l'any anterior d'augment notable i en una corba que serà clarament ascendent en els anys immediatament següents. Cal anotar que comptabilitzem la totalitat dels volums produïts. Així, incloem els protocols d'un notari que, d'acord amb el Reglament notarial, ha optat per no transferir-los, pel fet de portar més de vint-i-cinc anys a la plaça:

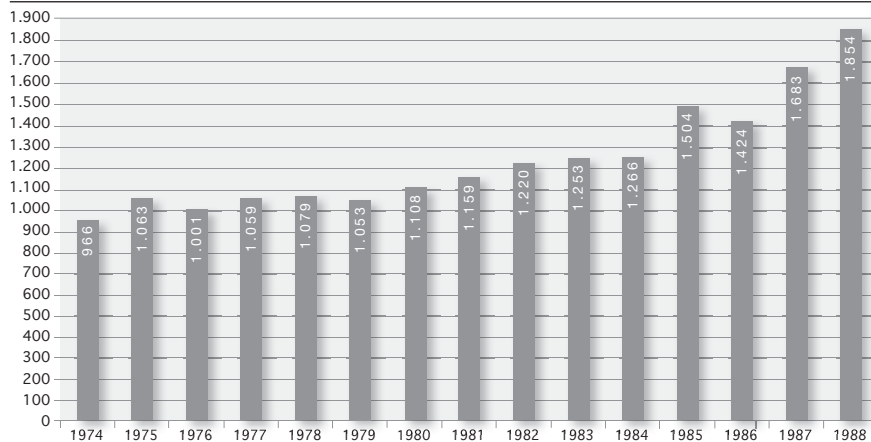
- Any 1988: 101 notaris i 1.854 volums.

D'altra banda, els protocols que en aquest any han esdevingut centenaris i que, per tant, han passat a formar part de l'Arxiu Històric, obert a la consulta i a la investigació històrica, són:

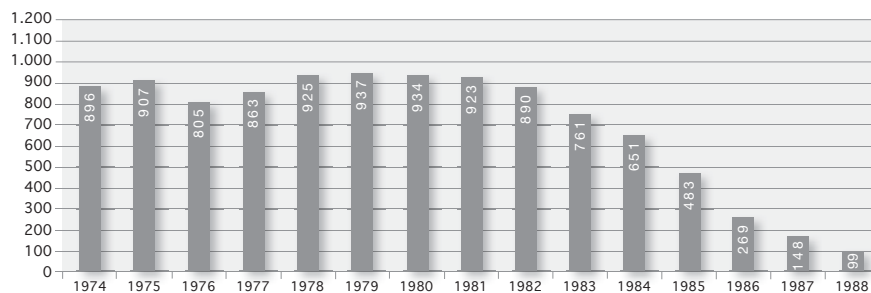
- Any 1914: 49 notaris i 162 volums.

EVOLUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ NOTARIAL BARCELONINA: 1974-1988

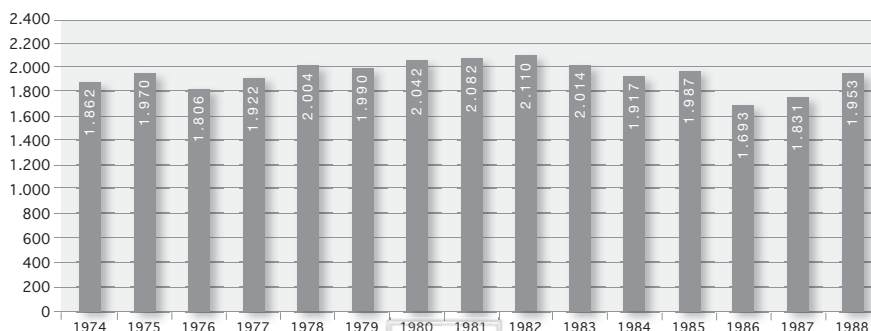
PROTOCOL GENERAL

PROTOCOL PROTESTOS

PROTOCOL GENERAL I PROTESTOS

1.2 Ingrés de pliques

Igualment, han ingressat a l'Arxiu General les pliques obrants a les notaries, corresponents tant a dipòsits de tipus general com a testaments, memòries testamentàries o altres documents relacionats:

- 52 pliques.

1.3 Ingrés i concentració de protestos

Aquest any, han ingressat a l'Arxiu General els protocols especials de protestos corresponents del districte de Barcelona, els quals han estat instal·lats al dipòsit del carrer Entença:

- Protocols de protestos del districte de Barcelona de diferents anys (de 1988: 49 notaris i 99 volums, amb una clara continuïtat en el descens respecte dels anys anteriors, per raó de la promulgació de la Llei canviària i del xec de 1985, que considerava altres vies de reclamació diferents al protest notarial).

1.4 Arxiu General Intermedi de Protocols de Catalunya

Constituint mitjançant el conveni signat amb la Generalitat de Catalunya el 21 de novembre de 2007, i amb seu provisional a l'Arxiu General de Protocols de Barcelona, el 20 de juliol de 2010 el Col·legi de Notaris signà un nou acord, en què es determinà la continuïtat de dipòsit dels protocols intermedis en els arxius comarcals on això fos factible per raons d'espai i de volum de la documentació.

Durant l'any 2014 han ingressat a l'Arxiu General Intermedi els fons del districte de Badalona, que ens pertoca conservar perquè abans formava part del districte de Barcelona. Tanmateix, no han ingressat els protocols corresponents del districte de Sant Boi de Llobregat, districte del qual tenim documentació només fins a 1986:

- Districte de Badalona, 1988, 51 volums.

1.5 Arxiu dels fons de Corredors de Comerç de Catalunya

Com a institució successora dels quatre antics col·legis territorials de corredors de comerç, el Col·legi de Notaris ha assumit la ingent massa de volums generats pels fedataris mercantils cessats amb anterioritat a l'any 2000, mitjançant la creació de l'Arxiu de Corredors de Comerç de Catalunya (ACCC), constituït per quatre seccions corresponents a cadascun dels esmentats col·legis territorials (Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona).

D'aquestes seccions, l'única destinada a mantenir-se activa és la de Barcelona, ja que, d'acord amb la legislació vigent sobre el destí dels llibres

registre, aquests han de ser transferits a l'arxiu notarial de districte corresponent. Així, fruit de les transferències corrents, durant l'any 2014 han ingressat:

- Plaça de Barcelona, de l'antic Col·legi de Corredors de Comerç de Barcelona, 258 volums.

1.6 Ingrés de testaments autoritzats davant rector

Durant els mesos d'octubre i novembre de 2014, han ingressat al Col·legi de Notaris i han estat dipositats a l'Arxiu Històric un total de 40.723 testaments autoritzats davant rector, provinents de nou dels deu bisbats catalans (de tots menys el de Vic). I això amb la finalitat de procedir a la seva protocol·lització notarial, d'acord amb el que preveu la Disposició Transitòria Tercera del Llibre quart del Codi civil de Catalunya, aprovat el 10 de juliol de 2008, modificada pel Decret llei de 27 de desembre de 2012. Han ingressat els testaments autoritzats des de l'any 1908, és a dir, aquells que tenien la consideració de centenaris en el moment de promulgació de la norma.

Més concretament, aquest ingrés s'ha efectuat com a conseqüència del Conveni de col·laboració signat el 4 de juliol de 2013 entre el Departament de Justícia de la Generalitat, la Conferència Episcopal Tarraconense i el Col·legi de Notaris de Catalunya. I també de l'acord de la Junta Directiva de 17 de setembre de 2014. El personal de l'Arxiu i dels serveis administratius del Col·legi han procedit a la recepció d'aquesta notable documentació, com també a la revisió dels inventaris i a la seva instal·lació provisional a l'Arxiu Històric, pendent del seu arranjamant definitiu en caps —per bisbats i municipis—, que es preveu immediat.

2. CONSERVACIÓ DELS PROTOCOLS

2.1 Manteniment de suports

S'han dut a terme les tasques pròpies de manteniment de les unitats d'instal·lació, tant de les caps i de les carpetes que protegeixen els volums com dels mateixos protocols. D'igual manera, en aquest any s'ha ultimat la retolació dels protocols del segle XIX, amb el mateix sistema d'etiquetes i numeració emprada en el segle anterior.

2.2 Enquadernació de protocols del segle XX

S'ha prosseguit la tasca de reparació de les enquadernacions i, en tot cas, de restauració dels protocols del segle XX, de notaris i anys diversos, amb una xifra similar als exercicis anteriors:

- 48 volums de protocols.

2.3 Restauració de protocols

Igualment, s'ha continuat la restauració dels volums històrics més malmesos i que es consideren de major interès. D'acord amb el projecte iniciat fa uns anys, durant el 2014 s'ha finalitzat pràcticament la restauració dels protocols de l'Escrivania de Marina:

- 10 protocols de l'Escrivania de Marina.
- 1 protocol del segle XV.

2.4 Restauració de pergamins

Iniciada el 2009 la tasca de nova catalogació de la col·lecció de 1.600 pergamins de l'Arxiu Històric, el 2010 es començà la restauració d'aquells més malmesos i que necessitaven un tractament de reforç i aplanament. Durant el 2014 s'han restaurat:

- 73 pergamins del segle XVI.

2.5 Digitalització de pergamins

Acabat el projecte de digitalització del protocol medieval i ultimada també la descripció dels pergamins anteriors a 1500, l'any 2014 s'ha considerat prioritària precisament la digitalització d'aquests pergamins medievals:

- Digitalització dels 734 pergamins, de 1142 a 1500, descrits en el primer volum de catàleg de pergamins documentals de l'Arxiu Històric editat aquest any dins la Col·lecció Textos i Documents de la Fundació Noguera.

2.6 Instal·lacions d'arxiu

Canviada l'any 2006 la maquinària de climatització de l'Arxiu Històric i Intermedi, durant el 2014 se n'ha continuat controlant el rendiment, mercès als sensors de control o termohigrògrafs i mitjançant lectures automàtiques periòdiques dels paràmetres de temperatura i humitat, bàsics per a la conservació òptima dels fons documentals.

3. ORGANITZACIÓ I TRACTAMENT DE LA DOCUMENTACIÓ

3.1 Classificació i ordenació dels fons

S'han dut a terme les tasques pròpies de tractament i organització dels fons de protocols generals ingressats a l'arxiu:

- Revisió, neteja (fotocòpies, grapes, clips...) i ordenació alfabètica per notaris dels protocols de l'any 1988, amb 101 notaris i 1.854 volums.

Igualment, s'han ordenat els protocols especials de protestos del districte de Barcelona ingressats a l'arxiu:

- Ordenació cronològica (1988) i alfabètica (de notaris).

També s'ha continuat organitzant el fons intern, petit però important, de les relacions de transferència de protocols i modificacions d'escriptures:

- Classificació i ordenació de les sèries de relacions de transferència i de modificacions d'escriptures de l'Arxiu General del Districte, de l'any 1988.

3.2 Descripció dels fons

Seguint amb el projecte patrocinat per la Fundació Noguera des de l'any 1995, d'elaboració del nou inventari dels protocols de l'arxiu, enguany s'han dut a terme les tasques següents:

- Continuació de la nova descripció dels protocols del segle XX, concretament del període 1901-1940, iniciada el 2013 i que configurarà el volum novè de l'inventari. Com es deia en la memòria de l'any anterior, es tracta d'un conjunt documental extraordinari, que supera els 9.200 volums i que es projecta descriure en un termini de tres anys (2013-2015). La metodologia de descripció ha estat la mateixa que en els volums anteriors, amb la fitxa simplificada en alguns camps, com també s'ha fet, quan s'ha considerat necessari, l'arranjament físic de les unitats d'instal·lació, per tal que presentin unes millors condicions tant de conservació com de recerca.

En segon terme, quant als fons de corredors de comerç, continuant el criteri emprat en els anys anteriors, s'ha procedit a descriure, a nivell d'inventari sumari, els llibres registre de les transferències corrents del districte de Barcelona.

3.3 Sortida en línia de l'AHPB dins el portal web del CNC

El 12 de maig de 2014, el Col·legi de Notaris de Catalunya presentà la seva nova web corporativa (www.notarisdecatalunya.org). Dins d'aquesta, l'AHPB compta amb una secció pròpia que permet donar a l'usuari remot informació general sobre l'arxiu (Sobre l'AHPB), els principals instruments de descripció elaborats (Recerca) i materials sobre el Notariat i els arxius de protocols (Ars Notariae). El més rellevant, però, és l'Arxiu Digital, amb accés a 934 volums, que suposen més de cent mil imatges, d'època medieval. Així, el treball previ d'implementació d'Aurora ha tingut com a corol·lari la sortida en línia, de moment, d'una part notable de les 750.000 imatges que conformen el total de protocols medievals digitalitzats.

De fet, aquesta primera remesa de registres accessibles converteix Aurora en l'arxiu notarial digitalitzat més important del món, tenint en compte sobretot que només ofereix documentació d'època medieval. Esperem que, en breu, es completi la posada en disposició a través d'internet de la resta dels volums digitalitzats, tal com la funció social dels arxius permet i reclama en el marc de les noves tecnologies.

El nombre de consultes fetes a través d'Aurora, fins a 31 de desembre, ha estat de 2.844, 1.149 de les quals es produïren durant el primer mes. No disposem de xifres específiques sobre les consultes realitzades de protocols medievals a sala, però difícilment van superar uns pocs centenars. En tot cas, sí que cal alertar del perill d'estancament un cop passat l'efecte inicial. Sense una estratègia coordinada a través de perfils propis a les xarxes socials i la progressiva posada en disposició de nous materials, la tendència natural és el descens de trànsit en qualsevol arxiu digital. A banda, no podem obviar que, si bé es tracta dels fons més singulars, també són els que requereixen una major especialització per part dels usuaris, de manera que, objectivament, el seu públic és prou reduït.

Per això, seria assenyat combinar projectes de digitalització de tipus estructural (un cop enllestit el protocol medieval, el següent gran repte és clarament la digitalització dels índexs dels segles XVIII-XIX), amb projectes d'abast més modest, però que es puguin vincular més fàcilment a commemoracions o temes que reuneixin puntualment un gran interès social.

4. COMUNICACIÓ I DIFUSIÓ DELS FONS

4.1 Servei a la sala de consulta

Aquesta és, sens dubte, la finalitat última del conjunt de tasques desenvolupades a l'arxiu i, alhora, la que ocupa més dedicació i atenció quotidiana per part del seu personal. Amb un nivell de consulta que es manté en la seva banda més elevada, d'acord amb l'extraordinària importància de la documentació que s'hi custodia, les xifres totals d'usuaris i de consultes o volums servits situen el nostre centre entre els més prestigiosos i visitats del país.

Aquest servei comporta moltes intervencions puntuals d'ajut, de resolució de dubtes de tot tipus (arxivístics, paleogràfics, diplomàtics, històrics...) i d'assessorament bibliogràfic o documental:

- S'han realitzat un total de 12.068 consultes per part de 2.332 usuaris, amb un manteniment d'aquests paràmetres de servei en les seves cotes més altes i similar als anys anteriors.

4.2 Servei indirecte

De manera complementària al servei directe a sala, s'ha atès més d'un centenar de consultes, majorment a través del correu electrònic, sobre documentació de l'arxiu. I, sobretot, s'ha atès també una quantitat no xifrada, però molt nombrosa, de consultes telefòniques ben diverses: informació sobre situació de protocols de Catalunya, sobre notaris antics, sobre centres d'arxiu, preguntes sobre tipologies notariales, orientacions bibliogràfiques i documentals, ubicació de poblacions dins els districtes i un llarg etcètera.

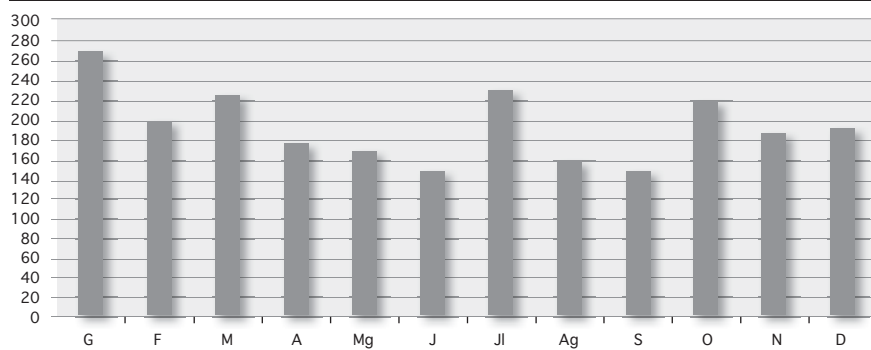
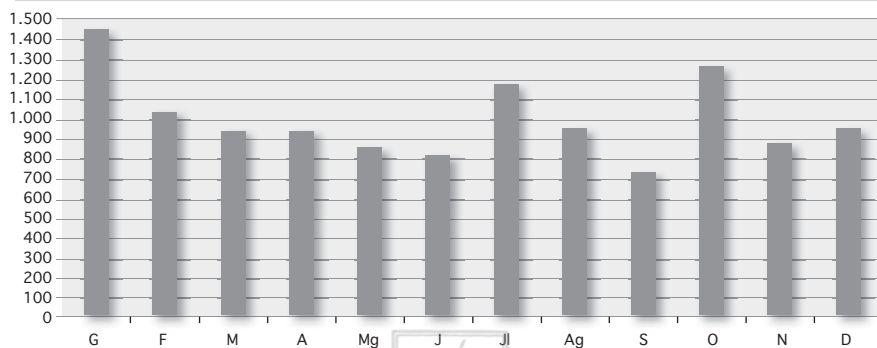
4.3 Reproduccions

Com a resultat de les investigacions dutes a terme pels usuaris, sempre que l'estat dels registres i protocols ho ha permès, s'ha donat resposta a la seva sol·licitud de reproducció. D'aquesta manera:

- S'han realitzat un total de 2.500 reproduccions del fons documental de l'arxiu.

AHPB**ESTADÍSTICA D'USUARIS I CONSULTES, ANY 2014**

	Dies	Usuaris	Volums	Mitjana diària usuaris	Mitjana diària volums
Gener	21	265	1.449	12,62	69
Febrer	20	201	1.038	10,05	51,90
Març	21	222	949	10,57	45,19
Abril	20	179	949	8,95	47,45
Maig	21	170	869	8,09	41,38
Juny	19	149	818	7,84	43,05
Juliol	23	233	1.192	10,13	51,83
Agost	20	162	960	8,10	48
Setembre	20	151	745	7,55	37,25
Octubre	23	221	1.273	9,61	55,35
Novembre	19	187	882	9,84	46,42
Desembre	20	192	944	9,60	47,20
TOTAL	247	2.332	12.068	9,44	48,86

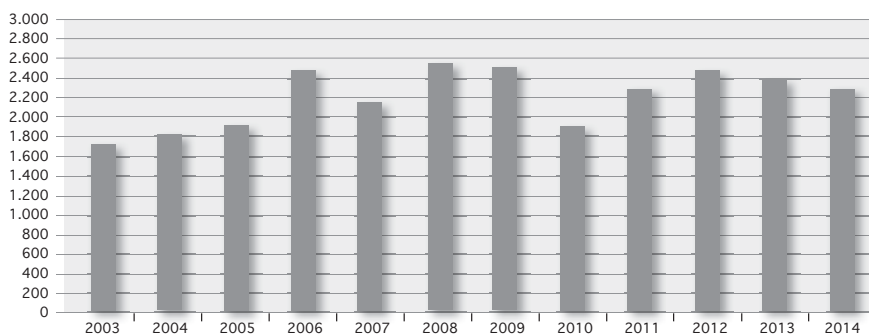
USUARIS**VOLUMS**

EVOLUCIÓ DE L'ESTADÍSTICA D'USUARIS I CONSULTES: 2003-2013

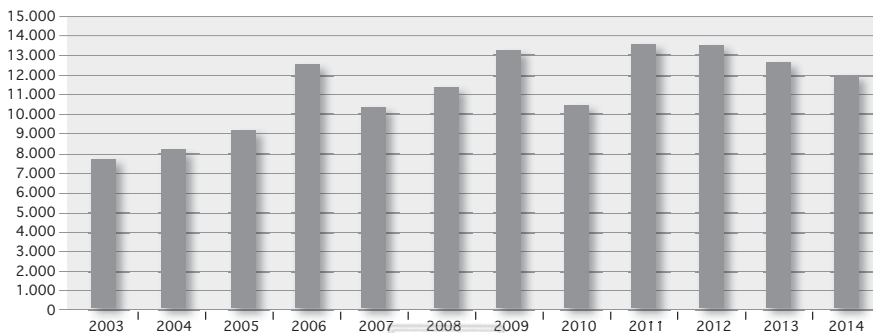
	Dies	Usuaris	Volums	Mitjana usuaris	Mitjana volums
2003 (*)	94	653	2.895	6,95	30,80
2004	251	1.809	8.102	7,21	32,28
2005	248	1.920	9.022	7,74	36,38
2006	246	2.485	12.501	10,10	50,82
2007	248	2.166	10.222	8,73	41,22
2008	250	2.573	11.396	10,29	45,58
2009	249	2.529	13.160	10,16	52,85
2010	250	1.902	10.302	7,61	41,21
2011	248	2.289	13.488	9,23	54,39
2012	248	2.463	13.452	9,93	54,24
2013	248	2.457	12.717	9,91	51,28
2014	247	2.332	12.068	9,44	48,86

(*) De l'any 2003, només es disposa de dades a partir del mes d'agost. Per tant, les gràfiques d'aquest any s'han confeccionat d'acord amb les mitjanes.

USUARIS

VOLUMS

4.4 Visites comentades

Més enllà de les activitats habituals de tractament, descripció, difusió dels fons i d'atenció als usuaris, també es realitzen a l'arxiu, en el decurs de l'any, freqüents visites comentades per part de facultats o d'escoles universitàries, de personalitats i d'altres grups ben diversos que s'hi interessen. Les visites més significades realitzades en aquest any han estat les següents:

- Gener, 14: Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, Dr. Lluís Cifuentes (15 alumnes).
- Febrer, 7: Curs de Secretariat Jurídic, Col·legi d'Advocats de Barcelona, Sra. M. Rosa Panadès (30 alumnes).
- Març, 10: Visita privada del conseller de Justícia i del primer tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona.
- Març, 10: Universitat Autònoma de Barcelona, Escola Universitària Gimbernà, Grau en Informàtica i Serveis, Sr. José Alberto Marín (5 alumnes).
- Març, 11: Visita privada del degà del Col·legi de Notaris de les Illes Canàries i d'una delegació de notaris de Costa Rica (4 persones).
- Abril, 5: Universitat de Lleida, Grau Sèniors en Cultura, Ciència i Tecnologia, Sr. Josep Tarraubella (25 persones).
- Maig, 9: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Dra. Karen Álvaro (10 alumnes).
- Maig, 18: Visita institucional de l'Association Henri Capitant des amis de la culture juridique française i del president de la Unió Internacional de Notariat Llatí (15 persones).
- Juny, 4: Visita d'un grup de magistrats i de secretaris judicials, Sr. José Alberto Marín (6 persones).
- Juny, 12: Visita d'un grup d'alumnes d'un curs impartit a l'Arxiu Històric de Girona, Sr. Albert Martí i Arau (20 alumnes).
- Setembre, 25: Faculté des métiers d'Essonne, Sra. Solène Herrero i Sr. Marc Sansalvadó (15 persones).
- Octubre, 11: Visita de membres del Comitè Director de la Secció d'Arxius Notarials (SAN) del Consell Internacional d'Arxius (CIA/ICA) (5 persones).
- Novembre, 22: Visita institucional dels membres de la Comissió d'Afers Europeus (CAE), de la Unió Internacional del Notariat (60 persones).
- Novembre, 25: Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, Dr. Lluís Cifuentes (15 alumnes).
- Desembre, 12: Universitat de Barcelona, Facultat d'Economia i Empresa, Dr. Lluís Castañeda (12 alumnes).

4.5 Trobada amb la Secció d'Arxius Notarials del Consell Internacional d'Arxius

En el marc del Pla de projecció internacional dels fons de l'Arxiu Històric, aprovat per la Junta Directiva el 4 de juny de 2014, el dia 11 d'octubre es produí una trobada, a la seu del Col·legi de Notaris, amb diversos representants de la Secció d'Arxius Notarials (SAN) del Consell Internacional d'Arxius (CIA/ICA), els quals assistien, a Girona, a la 2a Conferència Mundial i a la 9a Conferència Europea del CIA/ICA.

En primer lloc, es féu una visita comentada per les instal·lacions del CNC, amb una incidència especial als dipòsits i a les diferents sales de consulta de l'AHPB, un dels tres grans arxius notariais del món, juntament amb el de Gènova (el més antic) i el de París (el més voluminós). I, després, a la sala Roca Sastre, on s'havia instal·lat una petita exposició documental complementària, els fou presentada la nova pàgina web de l'AHPB, dins l'espai web del CNC, tot posant en valor d'una manera especial l'Arxiu Digital Aurora, que conté una part notable dels registres medievals conservats a l'AHPB.

El fet de comptar amb la presència de la responsable del Minutier Central de París, com també de la directora de l'Archivo Histórico de Protocolos de Madrid, o encara d'una representant de l'Institut International d'Histoire du Notariat, esdevingué una ocasió extraordinària per donar a conèixer els fons, intercanviar experiències, analitzar l'interès i la metodologia d'alguns dels principals projectes duts a terme i estudiar possibles vies de col·laboració entre aquests centres d'arxiu i organismes implicats en la custòdia, tractament i difusió dels extraordinaris fons de la fe pública notarial. I així fou valorat de manera positiva i generosa pels convidats, el contacte amb els quals restà establert de cara a projectes futurs.

4.6 Classes pràctiques

En la línia de connexió ben directa de l'arxiu amb les universitats i altres institucions culturals, prèvia concertació, s'hi imparteixen classes pràctiques de diferents matèries relacionades amb la documentació (metodologia i crítica textual, paleografia i diplomàtica, història, antropologia...).

De l'any 2014, remarquen les següents:

- Febrer-març: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Dr. Gerard Marí (12 alumnes).

4.7 Publicacions

L'arxiu, en la seva línia tradicional de promoure publicacions de caire històric i jurídic, edita, sota el patrocini de la Fundació Noguera, la revista històrica i institucional titulada *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, de periodicitat anual:

Edició del número XXXII (2014) de la revista *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, publicada pel Col·legi de Notaris de Catalunya i patrocinada per la Fundació Noguera.

A més, com a resultat de la tasca de descripció duta a terme i ressenyada en les memòries anteriors, en aquest any s'ha editat un primer volum del catàleg dels pergamins de l'arxiu:

- Publicació del catàleg *Els pergamins documentals de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, 1142-1500* (a cura de Vicenç Ruiz i índexs de Jordi Tor), amb un total de 758 unitats documentals i dins el número 55 de la Col·lecció Textos i Documents de la Fundació Noguera.

4.8 Allotjament al portal RACO de la revista EHDAP

En aquest any s'han digitalitzat la trentena de números fins avui dia publicats de la revista *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, editada pel Col·legi de Notaris amb el patrocini de la Fundació Noguera, i s'han penjat en el portal RACO (dipòsit de Revistes Catalanes amb Accés Obert). Aquest portal, posat en marxa fa uns anys pel Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya (CBUC), el Centre de Supercomputació de Catalunya (CESCA) i la Biblioteca de Catalunya (BC), inclou i difon la majoria de les revistes científiques, culturals i erudites catalanes, alhora que facilita la difusió de les seves activitats.

La presència de la revista a la plataforma RACO esdevé un primer esglaió en la línia d'una més àmplia difusió i una millor qualificació científica d'aquesta publicació periòdica, referent espanyol i europeu de la recerca sobre fons notariais. Una difusió que s'haurà de fer igualment en els altres portals, tant nacionals com internacionals, que es considerin convenients.

4.9 Col·laboracions

El personal de l'arxiu ha participat en activitats culturals dutes a terme per diferents institucions i, així mateix, ha impartit cursos sobre arxius i documentació notarial. Destaquem:

- *El calendari i els sistemes de datació a la península Ibèrica*, conferència organitzada per l'AUGA (Aula d'Extensió Universitària per a la Gent Gran de l'Anoia) d'Igualada, el febrer de 2014 (Laureà Pagarolas).
- *Fons i documents d'institucions i empreses, entitats i persones privades*, en el Màster en Arxivística i Gestió de Documents, organitzat per l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents adscrita a la Universitat Autònoma de Barcelona, el febrer-abril de 2014 (Vicenç Ruiz).
- *Dues corporacions barcelonines durant la Guerra de Successió: els notaris de la ciutat i reials a través dels seus arxius col·legials*, ponència presentada per Vicenç Ruiz en la Jornada de *Fonts documentals per a l'estudi del període de la Guerra de Successió a Barcelona*, organitzada per l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, el juny de 2014 (en la primera sessió presidida per Laureà Pagarolas).
- *Arximaps. Descripció arxivística i geolocalització. Estudi de cas dels fons notariais catalans* (<http://www.arximaps.cat/>), treball final del Màster de l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents adscrita a la Universitat Autònoma de Barcelona, presentat per Carla Meinhardt i codirigit per Vicenç Ruiz, el juliol de 2014.

Barcelona, maig de 2015

«ESTUDIS HISTÒRICS I DOCUMENTS DELS ARXIVS DE PROTOCOLS». NORMES PER A LA PRESENTACIÓ D'ORIGINALS

Presentació

EHDAP és una revista de periodicitat anual, editada pel Col·legi de Notaris de Catalunya. Fou fundada l'any 1948 i des de 1995, moment en què s'inicià la seva tercera sèrie, compta amb el patrocini de la Fundació Noguera. Té com a objectiu específic l'edició de treballs fonamentats sobre documentació de protocols i de registres notariais d'arreu i, alhora, d'aprofundir en aspectes institucionals, com ara la història del notariat, els diferents tipus documentals que aquesta genera o bé d'altres institucions de dret públic i privat que s'hi relacionen.

Normes d'edició

1. La *tramesa* dels articles, que s'hauran de presentar en format .doc o .odt, es farà mitjançant el correu electrònic a la coordinació de la revista. El remitent indicarà sempre, en full a part, el seu nom i cognoms, filiació institucional, adreces professional i particular, números de telèfon i adreça de correu electrònic, per tal de facilitar la comunicació amb la redacció.

2. Els textos, que han d'ésser inèdits, tindran una *extensió* màxima de 90.000 caràcters (espais inclosos), que es podrà ampliar en els casos d'edició de textos, i s'hauran de presentar amb un interlineat d'1,5 en cos de lletra de 12 punts i en pàgines numerades de manera correlativa.

3. Sota el títol del treball, hom hi farà constar el *nom i cognoms* de l'autor, així com també la seva filiació acadèmica o institucional.

4. Es recomana que els articles siguin escrits en català, per bé que s'accepten originals en totes les *llengües* peninsulars i en altres idiomes, com ara l'italià, el francès, l'anglès i l'alemany. Els textos en català i en castellà seran revisats per un corrector d'estil.

5. Els articles aniran acompanyats d'un *resum* indicatiu del seu contingut (entre 100 i 150 paraules) en la llengua de redacció del treball i en anglès. A més, s'adjuntaran amb els textos quatre paraules clau.

6. Els *apartats* en què es divideixi l'article portaran el títol en minúscula i en negreta. Els subapartats s'escriuran en negreta i cursiva. Ni apartats ni subapartats portaran cap tipus de numeració.

7. Les *notes*, redactades d'acord amb el sistema de referències de la revista, es presentaran sempre totes juntes al final de l'article i mai a peu de pàgina, tot i que un cop impreses sí que hi aniran. Les crides es faran volades sobre la caixa del text i després de la puntuació.

8. El text es podrà acompanyar, quan es consideri necessari, d'apèndixs, làmines, figures o *material gràfic*. Les fotografies, al seu torn, en format .tif o .jpg, hauran d'ésser de qualitat i ben contrastades, i aniran seguides dels peus corresponents.

9. Els editors facilitaran als autors *proves d'impremta*, per tal que puguin revisar els seus textos en un termini prudencial, però sense fer, tanmateix, variacions substancials ni en el text ni en les notes.

10. Un cop editat el volum, tots els autors en rebran dos exemplars, així com un joc amb 25 *separates* i també una separata en format .pdf.

11. Els articles i la *correspondència* han d'adreçar-se a:

Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols
Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
Col·legi de Notaris de Catalunya
Notariat, 4
08001 Barcelona
lpagarolas@catalunya.notariado.org

Sistemes de referències

Els sistemes de referències i de citacions bibliogràfiques i documentals a emprar pels col·laboradors de la revista EHDAP seran els següents:

Llibres:

Arcadi GARCIA I SANS, Núria COLL I JULIÀ, *Galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994 (Estudis; 6).

Formes i institucions del govern de Catalunya, Barcelona: Edicions de la Magrana, 1983 (Curs d'història de Catalunya; 1).

Parts de llibre:

Pierre VILAR, «Le monde urbain dans la Catalogne des temps modernes», a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Universitat, 1984, v. I, p. 421-434.

Articles de revista:

Josep M. SALRACH, «Formació, organització i defensa del domini de Sant Cugat en els segles X-XII», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), 13 (1992), p. 127-173.

Referències a arxius:

El primer cop es posarà el nom complet de l'arxiu acompanyat de l'acrònim entre parèntesis: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB). Després, ja només la forma abreujada o acrònim.

Les citacions dels textos documentals es faran de la manera usual, seguint un ordre lògic, de general a concret: AHPB, Guillem JORDÀ (major), *Septimum manuale*, 30-IX-1438/23-VI-1440, f. 34r-36v.

El número XXXIII
d'*Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*
s'ha acabat d'imprimir el dia 22 de desembre de 2016
als obradors d'Arts gràfiques Bobalà, S. L. de Lleida

